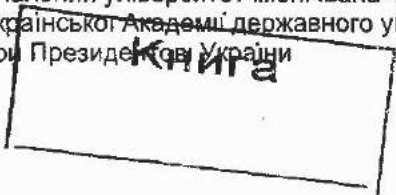

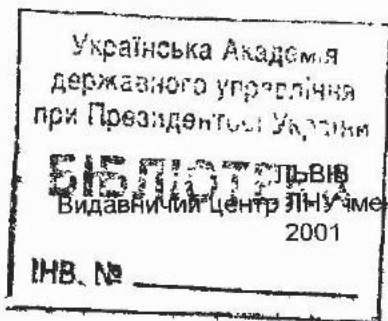
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський філіал Української Академії державного управління
при Президенті України

СВІТОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора історичних наук, професора
Я. Й. Малика
та доктора економічних наук, професора
М. З. Мальського

Видавничий Центр ЛНУ імені Івана Франка
2001

ББК Ф4(0)6я73+У58я73

УДК 339+327](07)

Світова та європейська інтеграція: організаційні засади. Навч. посібник / За ред. д-ра іст. наук, проф. Я.Й. Малика, д-ра екон. наук, проф. М.З. Мальського. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 402 с.

У посібнику висвітлено історію створення, організаційні засади та напрями діяльності таких сучасних міжнародних організацій, як ООН, НАТО, Європейський Союз, Рада Європи, Західноєвропейський Союз, ОБСЄ, СНД, міжнародних економічних організацій. Значна увага приділена висвітленню ролі і місця України у європейських інтеграційних процесах. Складовою частиною посібника є підбірка документальних матеріалів.

Для студентів, магістрів, державних службовців, всіх, хто цікавиться питаннями міжнародних відносин і зовнішньої політики України.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Львівського філіалу
Української Академії державного управ-
ління при Президентові України (про-
токол № 6 від 21 вересня 2000 р.);
Вченою радою Львівського національ-
ного університету імені Івана Франка
(протокол № 20/11 від 29 листопада
2000 р..*

Рецензенти: С.А.Макарчук,
д-р іст. наук, проф. (ЛНУ ім. Івана Франка);
М.Д.Лесечко, д-р екон. наук, проф.
(Львівський філіал УАДУ)

ISBN 966-613-063-7

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2000
© ЛФ УАДУ, 2000

ВСТУП

Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного й політичного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. Навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх вплив. Такими інтеграційними угрупованнями є Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Північноатлантичний Альянс, Співдружність Незалежних Держав, і в першу чергу, на європейському континенті – Європейський Союз.

У сучасний період складається якісно нова ситуація, коли соціально-економічні й політичні процеси, що відбуваються в окремих країнах, оцінюються системою стандартів, розроблених світовою спільнотою. Ця оцінка не залишається абстрактною, а має абсолютно конкретні політичні та економічні наслідки для країни, яка оцінюється.

Не може залишатися осторонь світових та європейських інтеграційних процесів й Україна, яка чітко визначила свою європейську орієнтацію. Інтеграція України до Європейського Союзу інтенсивно і, можна сказати, агресивно, в позитивному розумінні, наголошується Президентом і Урядом України як пріоритетне завдання внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави. Однак приходиться констатувати, що не завжди пересічний громадянин, державний службовець чи навіть й студент може визначити суть, організаційні засади та напрями діяльності світових та європейських інтеграційних структур. Літератури з цих проблем у нас ще дуже мало. Саме тому науковці Львівського філіалу Української Академії державного управління при Президентові України та Львівського національного університету імені Івана Франка, взявши за основу публікації у різних виданнях та власні наукові здобутки, створили навчальний посібник, який висвітлює історію створення, організаційні засади та напрями діяльності основних світових та європейських інтеграційних структур.

Посібник написали:

Я.Й.Малик, д.іст.наук, професор кафедри політичних наук, філософії і права Львівського філіалу Української Академії державного управління при Президентові України;

М.З.Мальський, д.екон. наук, проф., декан факультету міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка;

С.Д.Гелей, д.іст.наук, проф., зав. кафедри історії і політології Львівської комерційної академії;

О.Я.Красівський, д.іст.наук, проф., зав. кафедри політичних наук, філософії і права Львівського філіалу Української Академії державного управління при Президентові України;

В.В.Трофимович, д.іст.наук, проф., зав. кафедри історії НУ "Острозька академія";

Б.Д.Вол, к.іст.наук, доцент кафедри історичного краєзнавства ЛНУ імені Івана Франка;

С.П.Мовчан, к.іст.наук, доцент кафедри новітньої історії ЛНУ імені Івана Франка;

Ю.М.Мороз, к.іст.наук, доцент кафедри міжнародних відносин та країнознавства ЛНУ імені Івана Франка;

Д.Л.Олескевич, к.екон.наук, доцент кафедри менеджменту ЛНУ імені Івана Франка;

А.О.Чемерис, к.екон.наук, доцент, зав. кафедри менеджменту Львівського філіалу Української Академії державного управління при Президентові України;

П.С.Кузик, аспірант факультету міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка;

Л.В.Трофимович, викладач Військового інституту при НУ "Львівська політехніка".

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

1. Створення ООН. Основні принципи її діяльності

Україна була однією із засновниць Організації Об'єднаних Націй – найбільшої універсальної міжнародної організації, яка об'єднує практично всі країни сучасного світу.

Основними віхами на шляху утворення ООН стали Декларація Організації Об'єднаних Націй, що підписали 1 січня 1942 р. 26 країн антигітлерівської коаліції, Московська конференція міністрів закордонних справ США, СРСР Великобританії (жовтень 1943 р.), Думбартон-Окська (1944 р.), Ялтинська (1945 р.) і Сан-Франциська (1945 р.) конференції. На останній 26 червня 1945 р. було підписано Статут Організації Об'єднаних Націй. Він набув чинності 24 жовтня 1945 р. Цей день щорічно відзначається як день Організації Об'єднаних Націй.

Як наголошувалось, ще в першосічневій Декларації 1942 р., усі країни антигітлерівської коаліції вестимуть війну проти держав-агресорів до переможного кінця, в ім'я захисту "життя, свободи, незалежності, релігійної свободи, і для забезпечення збереження людських прав та справедливості у всіх країнах".

На Московській конференції міністрів закордонних справ у жовтні 1943 р. прийнято Декларацію чотирьох держав з питань загальної безпеки, де зазначалась рішучість вести війну проти агресорів до їх повної капітуляції, а також наголошувалось на необхідності "утворення загальної міжнародної організації для підтримки міжнародного миру і безпеки, заснованої на принципах суверенної рівності всіх миролюбних країн, членами якої можуть бути всі держави – великі та малі. Держави вирішили, що після війни вони будуть співпрацювати між собою та з іншими об'єднаними націями з метою досягнення загальної згоди щодо регулювання озброєння".

Конференція у Думбартон-Оксі відбувалася в два етапи: серпні-вересні 1944 р. з участю представників США, СРСР, Великобританії; жовтні того ж року – з участю представників США, Великобританії і Китаю. На ній було опрацьовано угоди, що містили основу Статуту. Найбільша суперечність між союзниками виникла з питань формування і діяльності Ради Безпеки, зокрема членства, голосування і процедури. Радянська делегація наполягала на праві "вето" кожного постійного члена Ради. З цих питань

учасники переговорів не дійшли згоди. Тому було підписано лише "Попередні пропозиції" стосовно створення міжнародної організації для підтримки миру і безпеки. При їх складанні було запозичено багато положень із Статуту Ліги Націй

На Кримській конференції радянська делегація запропонувала ввести до складу майбутньої міжнародної організації всі 16 республік СРСР, проте Рузвельт і Черчілль запротестували. Пізніше Сталін наполягав ввести 3 республіки (Українську, Білоруську і Литовську), однак знову ж таки Рузвельт і Черчілль відкинули пропозиції, заявляючи, що Конституція СРСР не дозволяє республікам вести свою власну зовнішню політику. Лише на заключному етапі переговорів керівники США і Великобританії дали згоду ввести УРСР і БРСР до складу міжнародної організації за умови розгляду цього питання на конференції в Сан-Франциско.

У заяві українського уряду до конференції в Сан-Франциско зазначалось, що Україна як одна з найбільших республік СРСР зазнала великих матеріальних і людських втрат від агресорів – солдати-українці становлять 1/5 Збройних сил СРСР. Вони зробили вагомий внесок в розгром ворога. Рішення про введення УРСР в ООН було прийнято, і 30 квітня 1945 р. Україна ввійшла до числа країн – засновниць ООН.

Просування України в ООН аж ніяк не означало наміру Сталіна переглянути статус республіки у складі СРСР. Йшлося лише про зміцнення радянських позицій у міжнародній організації. Згода на участь УРСР і БРСР у роботі ООН не змінила ставлення союзного уряду до України – її й надалі розглядали як економіко-географічний регіон унітарного, по суті, СРСР.

Україні в ООН відводилась роль додаткового представника від СРСР, здатного голосувати і формально ініціювати обговорення питань, продиктованих Москвою. Україна хоч і не стала повноцінним суб'єктом міжнародного права, однак, згідно зі Статутом ООН, її формально визнавали як рівноправного члена Організації. Впродовж тривалого часу, аж до проголошення незалежності, трибуна ООН була для України засобом поширення інформації про український народ, його науку і культуру. Навіть той факт, що перед штаб-квартирою ООН у Нью-Йорку напередодні відкриття Генеральної Асамблеї щорічно піднімався прапор УРСР, засвідчує про її вихід на міжнародну арену.

Як одна із засновниць ООН Україна зробила свій внесок у розробку Статуту, окремих документів, які мали практичне значення у розв'язанні міжнародних питань.

Основні принципи, завдання і цілі Організації Об'єднаних Націй визначені в її Статуті. Він складався за безпосередньою участю представників УРСР, коли в Азії ще йшла Друга світова війна, а європейські народи підбивали сумний баланс її руйнівних результатів. Уже в преамбулі Статуту висловлювалась рішучість не допустити в майбутньому війни, зберегти мир у світі, розвивати співпрацю між народами. У преамбулі до Статуту наголошувалось:

"Ми, народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості:

– "Позбавити наступні покоління від бідувань війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок, в рівність прав великих і малих націй, створити умови, за яких можуть дотримуватись справедливості і поваги до об'язків, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права, сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя при більшій свободі".

Згідно зі Статутом, ООН має наступні цілі:

– підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою приймати ефективні колективні заходи для відвернення й усунення загрози миру, ліквідації актів агресії або інших порушень миру: узгоджувати і вирішувати, згідно з принципами справедливості та міжнародного права, міжнародні суперечки або конфліктні ситуації, що можуть призвести до порушення миру;

– розвивати дружні відносини між народами на основі поважання принципу рівноправності та самовизначеності народів...

– здійснювати багатосторонню співпрацю у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру: заохочувати розвиток поваги до прав людини й основних свобод для всіх не залежно від рас, статі, мов, релігії;

– бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей.

Організація Об'єднаних Націй заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів, які повинні добросовісно виконувати прийняті зобов'язання; розв'язувати міжнародні суперечки мирними засобами; утримуватися від загрози

використання сили як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з цілями ООН. Держави – члени ООН зобов'язані надавати Організації всебічну підтримку в усіх діях, що приймаються нею згідно зі Статутом й утримуватися від надання допомоги будь-якій державі, проти котрої Організація застосовує дії превентивного або примусового характеру. Принцип невтручання ООН у справи внутрішньої компетенції, однак, не стосується права застосування примусових заходів у випадках загрози миру й актів агресії.

Згідно зі Статутом, основними органами ООН є Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна рада, Рада з опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат. При необхідності можуть створюватися також допоміжні органи. Прийом у члени ООН відкритий для всіх держав, які візьмуть на себе зобов'язання, що містяться в Статуті. Прийом нових держав в ООН здійснюється постановою Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки.

Член Організації, котрий систематично порушує принципи Статуту, може бути виключений з Організації рішенням Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки. Статут передбачає припинення здійснення прав і привілеїв, що належать державі як члену ООН, якщо проти цієї держави Рада Безпеки вживе заходів превентивного або примусового характеру, які здійснюватимуться Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки.

Поправки до Статуту приймає Генеральна Асамблея в результаті голосування 2/3 голосів членів ООН, у тому числі всіх постійних членів Ради Безпеки.

Поправки вносяться рідко: до кінця 90-х років їх внесено всього чотири. У зв'язку зі значним розширенням складу ООН кількість держав – членів Ради Безпеки, згідно з поправками, прийнятими в 1965 р. збільшилася з 11 до 15, а членів Економічної та Соціальної ради – з 18 до 27. У 1968 р. збільшено кількість голосів з 7 до 9 у Раді Безпеки необхідних щоб скликати Генеральну конференцію для перегляду Статуту. У 1971 р. ухвалено поправку про збільшення членів Економічної і Соціальної ради з 27 до 54.

Значне зростання ООН відбулося після розпаду СРСР і Югославії. Нині ООН налічує у своєму складі 190 держав. Діяльність ООН здійснюється за рахунок внесків держав – членів.

Мінімальний внесок – 0,01% національного бюджету. Найбільші внески здійснюють економічно розвинуті держави.

Згідно зі Статутом офіційними мовами ООН є англійська, іспанська, китайська, російська, французька. Арабська мова була допущена в 60-х роках як офіційна у Генеральній Асамблеї, Раді Безпеки і в Економічній і Соціальній раді.

2. Функції і повноваження основних органів ООН

Генеральна Асамблея ООН складається з усіх держав – членів, є найвищим органом ООН і уповноважена в межах Статуту розглядати будь-які питання і всі справи, щодо повноважень і функцій її органів. Вона зобов'язана розглядати загальні принципи співпраці у справі підтримки миру і безпеки, в тому числі принципи, які визначають роззброєння і регулювання озброєнь, робити рекомендації членам Організації і Раді Безпеки. Генеральна Асамблея обговорює будь-які питання, стосовно підтримки миру і безпеки, висунуті перед нею будь-яким членом ООН, Радою Безпеки або державою, що не є членом ООН.

Асамблея організовує дослідження і дає рекомендації з метою: сприяння міжнародному політичному співробітництву; заохочення розвитку міжнародного права, здійснення прав людини й основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови, релігії; в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я і природи.

Генеральна Асамблея отримує і розглядає щорічні й спеціальні доповіді Ради Безпеки, а також інших органів Організації. Вона розглядає бюджет Організації, остаточно утверджує міжнародні конвенції з економічних, соціальних питань, а також культури, освіти, охорони здоров'я і природи, прав людини.

Крім того, Асамблея обирає 10 непостійних членів Ради Безпеки, членів Економічної та Соціальної ради, Міжнародний Суд і за рекомендацією Ради Безпеки призначає Генерального секретаря.

Сесії Генеральної Асамблеї є черговими, спеціальними і надзвичайними. Чергові збираються щорічно. Спеціальні – на вимогу Ради Безпеки або більшості членів ООН. Надзвичайні сесії скликаються впродовж 24 годин з моменту отримання Генеральним секретарем ООН вимоги про скликання такої сесії, яка поступає від Ради Безпеки, підтриманої 9 голосами, або більшості членів ООН. Надзвичайні сесії скликаються лише в тому випадку, якщо існує загроза миру, здійснено акт агресії або

якщо Рада Безпеки не може прийняти належних заходів у зв'язку з недостатньою кількістю голосів.

Сесія розпочинає роботу після затвердження порядку денного, виборів голови і його заступника. Далі розпочинаються дискусії (2-3 тижні). Частина питань розглядається на пленарних засіданнях, інша – в комітетах. Рішення з важливих питань приймаються більшістю в 2/3 голосів присутніх на засіданні, а рішення з інших питань – простою більшістю присутніх.

Вибори проводяться таємним голосуванням.

Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Вона складається з 5 постійних членів (Великобританія, США, Росія, Франція і Китай) і 10 непостійних, що обираються Генеральною Асамблеєю на 2 роки. Рада зобов'язана розслідувати будь-які суперечності або ситуації, які можуть призвести до міжнародної напруженості. Будь-яка держава може довести інформацію про суперечку або загрозову ситуацію до Ради Безпеки, а вона зобов'язана розглянути і рекомендувати належні процедури розв'язання конфлікту або запобігання його. Рішення Ради Безпеки обов'язкове для всіх членів ООН. Рада Безпеки зобов'язана прийняти рішення щодо заходів, не зв'язаних із використанням збройних сил для попередження агресії, ліквідації збройного конфлікту і підтримання міжнародної безпеки. Серед таких заходів можуть бути: частковий або повний розрив економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних та інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин.

Рада Безпеки має право застосовувати воєнні дії проти агресора, якщо перелічені заходи виявляться недостатніми. Члени ООН зобов'язані надавати в розпорядження Ради Безпеки за її вимогою збройні сили, допомогу і відповідні засоби обслуговування, у тому числі право проходу.

Рада Безпеки дає рекомендації щодо прийому нових членів, обрання Генерального Секретаря і разом з Генеральною Асамблеєю обирає Міжнародний Суд, подає щорічні спеціальні доповіді Генеральній Асамблеї.

Голосування в Раді Безпеки здійснюється за такими принципами: кожен член має 1 голос, з процедурних питань рішення приймаються більшістю в 9 голосів. Рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, коли за нього проголосувало 9 членів, у тому числі голоси всіх постійних членів Ради. При цьому сторона, яка бере участь у суперечці, повинна утримуватись від голосування.

Рада Безпеки функціонує безперервно. Засідання відбуваються під керівництвом голови, який змінюється щомісячно в алфавітному порядку. Для виконання своїх функцій Рада Безпеки може створювати допоміжні органи і комітети, підзвітні їй.

Існують постійні, тимчасові та проблемні допоміжні органи Ради Безпеки. Серед постійно діючих комітетів є: військово-штабний комітет для надання порад і допомоги Раді Безпеки з усіх військових питань, який несе відповідальність за стратегічне керівництво Збройними силами ООН; комітет експертів; комітет з прийому нових членів; комітет експертів у питанні про "мікродержави", комісія для розгляду становища переселенців з арабських країн на арабських територіях, загарбаних у 1967 р., та ін.

Збройні сили ООН вперше у широкому масштабі використовувались для відбиття агресії в Кореї. Тоді, в 1950 р., 16 країн-членів ООН відправили свої Збройні сили на допомогу корейському народові. Це були переважно збройні сили США, також брали участь невеликі контингенти з Великобританії, Франції, Туреччини, Італії та інших країн.

В найуспішнішій операції Збройних сил ООН проти агресії Іраку щодо Кувейту (1991 р.) брали участь військовослужбовці понад 20 країн.

На сьогодні Збройні сили ООН перебувають у в найгарячіших точках планети: на Кіпрі, в Боснії, Руанді. Крім того, тимчасові Збройні сили ООН були в Лівані, групи військових спостерігачів – за виконанням умов перемир'я в Палестині, в Індії та Пакистані, Афганістані, Таджикистані, на о. Цейлон.

Економічна і Соціальна рада (ЕКОСОС – Economic and Social Council) – найбільш розгалужений структурний підрозділ ООН. ЕКОСОС несе відповідальність за економічну і соціальну діяльність ООН, здійснює дослідження з міжнародних питань в економічній і соціальній галузях, готує доповіді з міжнародних проблем, які виносяться на обговорення Генеральної Асамблеї.

Економічна і Соціальна рада складається з 54 членів, що обираються Генеральною Асамблеєю терміном на три роки за такою пропорцією: від Східної Європи – 6, від Західної Європи – 13, від Азії – 11, від Африки – 14, від Латинської Америки – 10. Її основні завдання зводяться до обговорення і розв'язання економічних та соціальних проблем глобального і регіональних масштабів, опрацювання рекомендацій щодо політики з цих проблем, а також контролю за виконанням рішень ООН в економічній і соціальній галузях.

ЕКОСОС проводить організаційну і дві чергові сесії щорічно, одну в Нью-Йорку, іншу – в Женеві, третю – в будь-якому регіоні. В ЕКОСОС працюють постійні комітети і комісії. Про основні напрями її діяльності засвідчують назви комітетів і постійних комісій: Комітет з програм і координації, Комітет з науки і техніки, Комітет природних ресурсів, Комітет планування і розвитку, Комітет попередження злочинності та боротьби з нею, Комітет неурядових організацій та ін. Серед постійних комісій вирізняються Комісія з прав людини у складі представників 32 держав, Соціального розвитку, Народонаселення, Статистична комісія тощо. Крім того, Економічній і Соціальній раді підлягають регіональні економічні комісії (Європейська, Африканська, Латиноамериканська та ін.).

На 19-й сесії Генеральної Асамблеї (1964 р.) як окремий орган було створено Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД, United Nations Conference on Trade and Development). Тепер до ЮНКТАД входять понад 170 країн. Основні функції конференції – заохочувати міжнародну торгівлю з метою прискорення економічного розвитку. На 21-й сесії ООН (1966 р.) створено Організацію Об'єднаних Націй для промислового розвитку – (ЮНІДО United Nations Industrial Development Organization).

У складі ЕКОСОС створені й діють Дитячий фонд ООН для сприяння урядовим заходам у поліпшенні матеріальних і соціальних умов життя дітей, Фонд ООН для надання допомоги під час стихійного лиха, Фонд ООН для боротьби із зловживанням наркотиками тощо. При Економічній і Соціальній раді мають консультативний статус понад 600 неурядових організацій, які користуються правом скеровувати представників на засідання Ради, подавати письмові заяви.

Міжнародний Суд, створений 1945 р. замість раніше існуючого у складі Ліги Націй, зобов'язаний розглядати правові суперечки між державами, пов'язані з порушенням міжнародних договорів і зобов'язань, ухвалювати обов'язкові до виконання рішення з розглянутих справ. Крім того, Міжнародний Суд надає консультативні рекомендації, які не мають обов'язкового характеру.

Міжнародний Суд обирається в складі 15 членів абсолютною більшістю голосів на сесії Генеральної Асамблеї й окремо – у Раді Безпеки. У його складі не може бути двох представників від однієї держави, члени Суду не можуть виконувати будь-яких політичних чи адміністративних обов'язків, крім суддівських.

Судді обираються на 9 років і користуються дипломатичним імунітетом. Наради Суду відбуваються закрито і зберігаються в таємниці. Офіційні мови суду – англійська і французька.

Рада Опіки – один з головних органів ООН, уповноважений спостерігати під керівництвом Генеральної Асамблеї за здійсненням державами, які управляють підопічними територіями, основних завдань міжнародної системи опіки. Цей орган створений замість мандатної системи Ліги Націй. Всього до системи опіки ООН 1946 р. було введено 11 територій, які перебували під її управлінням.

Основною метою системи опіки було сприяння політичному, економічному і соціальному прогресу підопічних територій, їх постійному розвитку в напрямі до самоуправління і незалежності.

Рада Опіки складається з держав – членів ООН, які управляють підопічними територіями, постійних членів Ради Безпеки і такої ж кількості інших членів ООН, що обираються Генеральною Асамблеєю. Рада Опіки під керівництвом Генеральної Асамблеї розглядає звіти, петиції, здійснює періодичне відвідування підопічних територій, розробляє анкети стосовно політичного, економічного і соціального прогресу населення кожної підопічної території.

Порівняно з іншими структурними одиницями ООН Рада Опіки зменшує масштаби роботи, оскільки до кінця ХХ ст. майже всі підопічні території, за винятком окремих островів у Тихому океані, стали незалежними державами або ввійшли до складу суверенних держав.

Секретаріат ООН – один з найголовніших органів цієї універсальної міжнародної організації. Він забезпечує діяльність усіх структур ООН, обслуговує чисельні філіали і відділи у різних регіонах світу. Робота Секретаріату зв'язана з проблемами, які розв'язує ООН, і надає послуги державам світу, очолює заходи, які здійснює ООН, веде переговори з представниками урядів, готує документи для обговорення на Генеральній Асамблеї і в Раді Безпеки а також огляди світових економічних, соціальних і культурних проблем. У складі апарату ООН – тисячі радників, експертів, перекладачів, спеціалістів різних галузей науки, техніки, технічного персоналу. Постійне зростання адміністративного апарату призвело до того, що на сьогодні кількість чиновників збільшилася до 52 тис. осіб, упродовж останніх років посилюється критика тенденції зростання бюрократичного апарату, і це є одним з предметів розгляду при підготовці реформи ООН.

Очолює Секретаріат Генеральний секретар ООН, котрий обирається за рекомендацією Ради Безпеки абсолютною більшістю на сесії Генеральної Асамблеї терміном на 5 років з правом повторного обрання. За час існування ООН на цьому посту перебували представники різних країн і континентів: норвежець Трюгве Лі (1945–1953), швед Даг Гаммершельд (1953–1961), представник Бірми У Тан (1961–1971), австрієць Курт Вальдхайм (1971–1981), перуанець Хуан Перес де Куельяр (1981–1991), єгиптянин Бутрос Бутрос Галі (1992–1996). В 1997 р Генеральним секретарем обрано Кофі Аннана – представника Гани, який зобов'язався провести реформи ООН.

Крім головних органів ООН (Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної ради, Міжнародного Суду і Секретаріату) при ній діють 17 спеціалізованих установ і організацій, які є важливими складовими частинами її системи. Вони здійснюють широку і багатопланову діяльність в економічній, соціальній сферах, а також у культурі, освіті, охороні здоров'я. Створені з метою обміну досвідом, встановлення міжнародних стандартів, укладення конвенцій, спеціалізовані установи ООН сприяють розвитку дружніх відносин між народами.

Серед спеціалізованих установ ООН вирізняються за сферою діяльності такі групи:

- соціальні – Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ);
- гуманітарні – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти науки і культури (ЮНЕСКО, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization);
- економічні – Організація Об'єднаних Націй промислового розвитку (ЮНІДО, United Nations Industrial Development Organization), Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО, Food and Agriculture Organization);
- фінансові – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова кооперація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР);
- технічні – Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародна організація атомної енергії (МАГАТЕ), Генеральна угода про тарифи і торгівлю ГАТТ (General Agreement on Tariffs and Trade) та ін.

Взаємовідносини між ООН та її спеціалізованими установами побудовані на основі укладених угод, які підписує представник

Економічної і Соціальної Ради. Кожна із спеціалізованих організацій ООН має свій статут, фінансується за рахунок внесків країн – членів, які встановлюються залежно від її можливостей оплати. Бюджетні витрати спеціалізованих установ визначаються простим голосуванням, що часто викликає нарікання великих держав. Малі та середні країни, використовуючи свої голоси, інколи фінансують програми, які відповідають виключно національним інтересам. Таке становище призводить до напруження і конкуренції між представниками держав – членів спеціалізованих установ. Тому зараз висуваються вимоги ввести принцип "виваженого голосування", за яким великим державам планується надавати право володіти кількома голосами.

Спеціалізовані установи ООН виконали велику роль у регулюванні взаємовідносин між державами і мають значний вплив на розв'язання глобальних проблем сучасності.

3. Діяльність ООН в роки "холодної війни": досягнення і прорахунки

З перших кроків діяльності Організації Об'єднаних Націй виникли значні труднощі в реалізації основних принципів Статуту. ООН як інструмент збереження миру, гарант міжнародної безпеки і співпраці розпочала і проводила тривалий час діяльність в умовах зародження і розпалювання "холодної війни", яка часто спалахувала локальними конфліктами та "гарячими точками" і загрожувала перерости у Третю світову. Небезпека для людства посилювалась тим, що ідеологічне і воєнне протистояння між Сходом і Заходом супроводжувалось посиленою гонкою озброєнь, накопиченням ядерної зброї, яка з 1949 р. перестала бути монополією США. Всі зигзаги "холодної війни", ідеологічного і воєнного протистояння позначилися на роботі ООН. Трибуна Організації з боку як СРСР та його сателітів, так і країн Заходу часто використовувалась для розпалювання "холодної війни".

На ефективності роботи ООН негативно позначилась недосконалість Статуту, зокрема надання постійним членам Ради Безпеки "права вето" при прийнятті найважливіших рішень. Особливо зловживав цим правом у роки "холодної війни" Радянський Союз. Застосування вето постійними членами Ради Безпеки, блокування і торпедування важливих рішень, що вироблялися зусиллями багатьма спеціалістами, наносило непоправної шкоди при розв'язанні найважливіших питань міжнародних

відносин. За визнанням колишнього радянського міністра закордонних справ А. Громико, представники СРСР з початку діяльності ООН до середини 70-х років 11 раз застосовували вето при розгляді арабських проблем, 10 раз – при обговоренні питань стосовно країн Азії і постійно – при розв'язанні проблем щодо СРСР і так званих соціалістичних країн, зокрема правових норм життя.

Тривалі та безплідні дискусії представники СРСР влаштували навіть при обговоренні процедурних питань, під час виборів у різні структури ООН. Користуючись правом вето, СРСР блокував прийом нових країн із так званого капіталістичного табору. У відповідь країни Заходу відмовлялись голосувати за прийом комуністичних країн. Внаслідок такого протистояння з 1945 до 1954 рр. в ООН прийнято лише 9 країн (1945 р. в Організації була представлена 51 країна, в 1954 р. – 60). Тільки в період "хрущовської відлиги" блокування прийому нових членів ООН послабилось. У 1955 р. в ООН зразу вступило 16 нових членів. До 1961 р. кількість членів ООН порівняно з 1945 р. подвоїлась і досягла 104. Внаслідок краху колоніальних імперій змінювалась і політика ООН. Якщо 1945 р. афро-азіатські країни становили 20,6% членів ООН, західні країни – 26,6%, латиноамериканські 41,8%, то 1961 р. це співвідношення стало відповідно 48,5%, 23% і 19%. Прийом нових членів у ООН дуже часто перетворювався в багаторічну політичну боротьбу між окремими державами Ради Безпеки. Так, ще 1950 р. СРСР вперше висунув питання про прийом у члени ООН КНР. Держави – члени ООН відмовились обговорювати пропозицію СРСР. Лише в 1961 р. частина делегатів погодилась повернутися до цього питання. З середини 60-х років, коли погіршились радянсько-китайські відносини, СРСР не наполягав на попередніх пропозиціях. Через десять років, 1971 р., за прийом КНР в ООН проголосувало 76 країн, і вона відразу отримала місце постійного члена Ради Безпеки. Представник Тайваню, який до цього займав це місце, покинув ООН. За прийом КНР голосував і СРСР. Однак вже через рік представник КНР, застосовуючи право вето, відмовив у прийомі Бангладеш, а 1973 р., коли в ООН одночасно були прийняті ФРН і НДР, китайський представник висунув питання про необхідність об'єднання двох німецьких держав, не забувши при цьому покритикувати окупаційну залежність Східної Німеччини від Радянського Союзу.

З самого початку діяльності ООН особливе незадоволення багатьох країн якраз і викликав принцип одноголосності 5 постій-

них членів Ради Безпеки. Не випадково вже у жовтні 1946 р., а потім 1947 р. представники Куби й Аргентини виступили з пропозицією скликати Генеральну Конференцію з метою ліквідації цього принципу. Безперечно, що США і Великобританія не підтримали таких пропозицій, однак запропонували компромісне рішення про список категорії питань Ради Безпеки, за яким рекомендувалось приймати рішення без дотримання принципу одноголосності. Водночас західні країни взяли курс на розширення прав Генеральної Асамблеї. В 1950 р. у розпал війни в Кореї Генеральна Асамблея прийняла резолюцію про спільні дії з метою збереження миру. В ній передбачалось, що у випадку незгоди в Раді Безпеки п'яти постійних членів з питань підтримки миру Генеральна Асамблея негайно розгляне їх і ухвалить рекомендації про прийняття спільних заходів. Для підготовки пропозицій створювався Комітет колективних заходів у складі 14 держав.

Згідно зі Статутом найголовнішим завданням ООН є збереження миру і безпеки у всьому світі. Засновники ООН заперечували війну як засіб розв'язання питань у міжнародних відносинах. Держави, що пізніше ставали членами ООН, також засуджували війну, що наносить велику матеріальну шкоду і забирає життя мільйонам людей. Лише за приблизними підрахунками, за 5550 років на нашій планеті відбулося 14,5 тис. великих і малих війн, внаслідок яких загинуло понад 3 млрд. 640 млн. осіб. На Раду Безпеки покладена головна відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки.

За час існування ООН до неї часто звертались із закликами попередити виникнення війни при наявності небезпечних ситуацій, переконати сторони, які ворогують, сісти за стіл переговорів замість того, щоб вдаватись до зброї і допомогти відновити мир чи припинити воєнні дії.

Вже 1946 р. у Раді Безпеки і на Генеральній Асамблеї виникло і гостро обговорювалось питання про становище в Греції. Більшість голосів Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, яка засуджувала агресивні акти комуністичних сил проти законного уряду Греції, всю відповідальність за загострення становища покладалось на Албанію, Болгарію та Югославію, з територій яких проводилась агресія. Цією резолюцією створювався спеціальний комітет для Балкан.

Другим важливим питанням, за яким відбувалося випробування ООН у збереженні миру і безпеки, стала війна в Індонезії, що розпочалася 1947 р. Індія й Австралія звернулися до Ради

державного уряду
при Президентові України

Безпеки з проханням втрутитись і припинити воєнні дії. При Раді Безпеки був створений Комітет добрих послуг, який організував переговори, що привели до перемир'я. Досягнення миру в Індонезії, якій Нідерланди під натиском ООН надали в 1949 р. незалежність, стало успіхом у миротворчій діяльності ООН.

Чільне місце в миротворчій діяльності ООН у перші повоєнні роки посідала проблема Палестини. Вперше палестинське питання розглядалось на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї у травні 1947 р., де було прийнято рішення створити спеціальний комітет для підготовки пропозицій щодо Палестини. В листопаді 1947 р. на Другій сесії Генеральної Асамблеї прийнято рекомендації комітету про припинення дії англійського мандату на Палестину і поділу її на дві частини – арабську та єврейську. Єрусалим виділявся в самостійну адміністративну одиницю під егідою ООН. Коли термін мандата Великобританії на Палестину припинився, 15 травня 1948 р. було проголошено незалежність держави Ізраїль, яка створювалася на території Палестини в 14 тис. кв. км. Приблизно стільки ж території Палестини відводилось для арабської держави.

Палестинські араби при підтримці сусідніх держав розпочали воєнні дії проти новоствореної держави Ізраїль, що були зупинені внаслідок втручання Ради Безпеки. Під контролем посередника ООН 1949 р. підписані угоди про перемир'я з чотирма арабськими країнами: Єгиптом, Йорданією, Ліваном і Сирією. Проте конфлікт не було розв'язано у зв'язку з тим, що Ізраїль окупував значну частину території визначеної ООН для арабської держави.

Значним випробуванням для ООН стала війна в Кореї. Комісія ООН повідомила Організацію Об'єднаних Націй 25 червня 1950 р., що вранці цього дня Північна Корея напала на Корейську республіку. Через два дні Рада Безпеки рекомендувала державам – членам Організації надати допомогу Корейській республіці проти агресора. Рада Безпеки постановила просити всі держави надати допомогу збройними силами для відсічі агресії. Тут вперше в післявоєнний період проти агресора застосовувались збройні формування ООН під її прапором. 16 держав скерували в розпорядження ООН війська, основу яких становили армійські з'єднання США, СРСР, представники якого були відсутні в Раді Безпеки і через це не застосували право вето, не визнавали її рішення правомірним. СРСР постійно разом з Китайською Народною Республікою надавали військову допомогу Північній Кореї. Воєнні дії в Кореї тривали до 27 липня 1953 р.,

коли було підписано угоду про перемир'я. Ця угода, як і остаточне врегулювання конфлікту, передбачали втручання Комісії ООН з об'єднання і відновлення Кореї. Вона залишалась в країні до 1973 р. Успішна відсіч комуністичної агресії під прапором ООН у Кореї засвідчувала рішучість Організації боротися з будь-яким агресором. У 1950 р. у розпал війни в Кореї Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, в якій передбачалось у випадку суперечностей між 5 постійними членами Ради Безпеки з питань підтримки миру надати Генеральній Асамблеї право розглядати і приймати спільні заходи мирного врегулювання. Цією резолюцією СРСР як постійний член Ради Безпеки фактично позбавлявся права зловживати правом "вето" при розв'язанні важливих проблем безпеки. Для підготовки пропозицій у мирному врегулюванні створювався Комітет колективних заходів у складі 14 держав.

У зв'язку з воєнною акцією Великобританії, Франції та Ізраїлю проти Єгипту 1956 р. Перша надзвичайна сесія Генеральної Асамблеї прийняла резолюцію, спрямовану на умиротворення конфлікту. Вперше було створено Надзвичайні Збройні сили ООН для підтримки миру, які контролювали виведення військ з території Єгипту.

Організація Об'єднаних Націй докладала значних зусиль для врегулювання конфліктів у Африці. Прикладом постійної уваги мже бути Конго. Тут також застосовувались Збройні сили ООН. У липні 1960 р., коли конголезький уряд звернувся з проханням про надання військової допомоги для захисту національної території від зовнішньої агресії, Рада Безпеки постановила вивести бельгійські війська з Конго і надати у випадку невиконання її рішення через 48 год. військову допомогу. Після виведення бельгійських військ розпочалась громадянська війна, спровокована втручанням збройних загонів найманців. Для припинення кровопролиття у Конго була направлена 20-тисячна армія під прапором ООН. Упродовж наступних чотирьох років завдання Організації Об'єднаних Націй полягало у наданні конголезькому урядові допомоги у відбудові та підтримці політичної незалежності й територіальної цілісності Конго.

ООН також активно допомогла у врегулюванні конфлікту на Кіпрі. Після того, як у грудні 1963 р. на острові почались воєнні дії між турецькою і грецькою общинами, ООН вжила заходів для мирного врегулювання конфлікту. В березні 1964 р. Рада Безпеки створила Збройні сили ООН для підтримки миру на Кіпрі, яким

було доручено попередити відновлення воєнних дій між двома общинами, сприяти підтримці порядку на острові.

Генеральний секретар і його спеціальний представник вели переговори, які тривали аж до початку 1974 р. Після того, як у липні 1974 р. кіпріоти–греки вчинили державний переворот і намагались встановити контроль над північною частиною острова, Туреччина висадила свої війська. В листопаді 1974 р. Генеральна Асамблея одноголосно закликала всі держави поважати суверенітет, територіальну цілісність, незалежність Кіпру. В ході переговорів під егідою ООН було досягнуто угоди, яку пізніше відкинули турки–кіпріоти, що в односторонньому порядку проголосили створення "Турецької республіки Північного Кіпру". Рада Безпеки в резолюції закликала відмовитись від такого рішення і продовжувати переговори.

Після вторгнення наприкінці 1979 р. радянських військ у Афганістан 52 держави – члени ООН висунули вимогу терміново скликати Раду Безпеки для розгляду становища в Афганістані. Зазначалось, що радянська збройна інтервенція дестабілізувала становище в регіоні й загрожує міжнародній безпеці. Радянський представник у Раді Безпеки, користуючись правом вето, не допустив прийняття резолюції. Тоді було скликано надзвичайну спеціальну сесію Генеральної Асамблеї, яка в січні 1980 р. абсолютною більшістю голосів засудила дії СРСР в Афганістані. Під егідою Генерального секретаря почався дипломатичний процес з метою врегулювання проблеми. Після 8 років інтенсивних зусиль ООН у червні 1988 р. Генеральний секретар досяг згоди між конфліктуючими сторонами на ухвалення Женевських угод, які були підписані міністрами закордонних справ Афганістану і Пакистану, СРСР і США як держав гарантів. Вперше дві найбільші держави світу стали співгарантами угоди. Згідно з Женевськими угодами, в квітні 1988 р. Рада Безпеки вирішила розмістити персонал ООН у Афганістані й Пакистані. Рада Безпеки ухвалила відрядити в ці дві країни воєнний персонал сил ООН для підтримання миру. Під тиском ООН і світової громадської думки у лютому 1989 р. Радянський Союз змушений був вивести свої війська з Афганістану. До цього спричинились значні втрати та поразки Радянської армії, а також курс М.Горбачова на співпрацю з зарубіжними країнами світу. Однак афганська проблема не розв'язана й досі – громадянська війна після виведення радянських військ продовжується.

Організація Об'єднаних Націй докладала чимало зусиль для врегулювання і попередження конфліктів у інших регіонах світу –

в Південно-Східній Азії, Латинській Америці, на Балканах, а також на території колишнього Радянського Союзу.

Аналізуючи післявоєнну історію ООН у виконанні її основного завдання в забезпеченні миру і безпеки, наголосимо, що воно виконувалось з великими труднощами і не завжди успішно. За понад 50 післявоєнних років у світі в різних регіонах виникло понад 300 конфліктів, частина з яких переросла у локальні війни. У міждержавних, релігійних, етнічних конфліктах і локальних війнах загинуло більше людей, ніж у Першій світовій війні; фактично, на планеті не було мирних років. Це засвідчує значні розходження між деклараціями і документами ООН щодо забезпечення миру і попередження конфліктів, з одного боку, і сумною реальністю – з іншого. Проте переключувати миротворчу роботу ООН не можна: вона брала участь у попередженні і врегулюванні більшості конфліктів.

Основною причиною міжнародних конфліктів у післявоєнний період – ідеологічне, економічне і воєнне протистояння тоталітарних і демократичних країн. Курс на побудову соціалізму і комунізму в усьому світі підкріплювався не тільки фінансовою, а й збройною допомогою. Надання "інтернаціональної допомоги трудящим капіталістичних країн" – складова частина стратегії і тактики СРСР. Можна визначити такі види конфліктів у післявоєнній історії людства: конфлікти, породжені протистоянням двох блоків держав; міждержавні війни і конфлікти; етнічні та релігійні конфлікти. Серед тривалих конфліктів, зумовлених протистоянням двох блоків, які вирішувала ООН, були: комуністична агресія проти Греції (1945–1948 рр.), громадянська війна у Китаї (1945–1951 рр.), війна в Кореї (1950–1953 рр.), В'єтнамі (1964–1973 рр.), Анголі (1975–1991 рр.), Мозамбіку (1975–1982 рр.), Афганістані (1979–1989 рр.), Нікарагуа (1981–1989 рр.). Серед міждержавних конфліктів довготривалістю вирізняються війни на Близькому Сході (1948–1979 рр. з перервами), Індо-Пакистанський конфлікт (1965–1999 рр. з перервами), Ірано-Іракська війна (1980–1989 рр.).

Серед етнічних, релігійних, міжнаціональних конфліктів, що намагалась умиротворити ООН, – криваві сутички на Кіпрі, території Шрі-Ланки, в Тибеті, Кашмірі, Лівані, Сомалі, на території Іраку, Ірану і Туреччини ("курдська проблема"), в Таджикистані та Чечні, Придністров'ї, на території Югославії.

Однією з причин неефективного врегулювання конфліктів і забезпечення миру зусиллями ООН є те, що частина постійних членів Ради Безпеки перешкоджали прийняттю рішень, а часто

навіть після голосування порушували їх виконання. Дуже часто щойно прийняті широко розрекламовані миротворчі документи тут же порушували як постійні члени Ради Безпеки, так і окремі держави ООН. Проте низка правових документів з врегулювання міждержавних відносин, схвалених ООН, відіграють стримуючу роль у попередженні агресивних актів.

У 1957 р. на 12-й сесії Генеральної Асамблеї прийнято документ "Мирні і добросусідські відносини між державами", який закликав усі країни всебічно зміцнювати міжнародний мир.

У 1962 р. за ініціативою Чехословаччини при підтримці СРСР, прийнято резолюцію Генеральної Асамблеї, яка рекомендувала дотримуватись у міждержавних відносинах наступних принципів: незастосування сили або загрози силою, невтручання у внутрішні справи, співпраця згідно зі Статутом, рівноправність і самовизначення народів, сумлінне виконання державами Статуту ООН. Та вже 1968 р. усі ці принципи були порушені СРСР, постійним членом Ради Безпеки, та його сателітами, які вчинили інтервенцію у Чехословаччині.

Генеральна Асамблея 1970 р. з ініціативи СРСР прийняла Декларацію про принципи міжнародного права, яка урочисто проголошувала ті принципи, які два роки перед тим порушив Радянський Союз. На XXXII сесії Генеральної Асамблеї (1978 р.) делегація СРСР ініціювала обговорення і прийняття "Декларації про поглиблення і зміцнення розрядки міжнародної напруженості". Це не перешкодило радянському керівництву через рік розпочати агресію проти Афганістану. Розрядку було остаточно зірвано. Делегація СРСР виходила з пропозиціями про мирне врегулювання і недопустимість втручання у внутрішні справи суверенних держав навіть у той час, коли її війська вели війну в Афганістані.

Незважаючи на зусилля ООН у врегулюванні конфліктів і міждержавних війн, загроза миру і міжнародній безпеці не зменшилась. На сучасному етапі Рада Безпеки контролює вибухові регіони на Близькому Сході, в Африці, Азії і на Балканах. Миротворчі війська ООН, які налічують 5800 осіб, розміщені зараз на всіх континентах. Найбільше їх зосереджено на Балканах. Наприкінці XX і на межі XXI ст. Організація Об'єднаних Націй продовжує миротворчу діяльність, намагається виконувати найголовніше завдання – забезпечити мир і безпеку в усьому світі.

Усвідомлюючи особливу відповідальність за міжнародну безпеку, ООН значну увагу приділяє проблемі роззброєння.

Першими органами для розв'язання цієї проблеми були Комісія атомної енергії і Комісія зброї звичайного типу, створені Радою Безпеки ще 1946 і 1947 рр. Незважаючи на численні засідання, особливих успіхів вони не досягли. Зусиллями ООН у співпраці з окремими урядами досягнуто чимало важливих міжнародних угод у роззброєнні. Найважливішими з них є: Договір про Антарктиду 1959 р., в якому вперше реалізовувалась концепція вільної зони від ядерної зброї; договір 1963 р. про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою; договір 1967 р. про заборону ядерної зброї у Латинській Америці; договір 1968 р. про непоширення ядерної зброї; договір 1985 р. про безядерну зону в південній частині Тихого океану та низка конвенцій та угод. Незважаючи на ці важливі договори й угоди, гонку озброєнь ООН вдалось обмежити лише частково. Той факт, що витрати на озброєння до 1991 р. постійно зростали, а окремі підписані договори і угоди таємно і явно порушувались, засвідчує обмежену ефективність діяльності ООН у роззброєнні планети. Накопичена зброя, зокрема запаси ядерної, становлять загрозу миру і досі залишаються найболючішою проблемою людства.

Економічна і Соціальна Рада ООН розробляла широкомасштабні програми міжнародної співпраці в промисловості, сільському господарстві, торгівлі, науці й техніці. Вона розробляла міжнародну стратегію і тактику на десятиліття для світового співтовариства загалом, окремих регіонів та окремих категорій населення – дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів, біженців. Усі вони фінансувались з коштів ООН. Особлива увага приділялася країнам, що розвиваються. Програми розвитку ООН стосувались 150 країн і залишаються найбільшим міжнародним каналом для надання фінансової і технічної допомоги. Більша частина (80%) засобів Програм розвитку ООН направлялось в країни з річним доходом 750 дол. і менше на душу населення. Проте низка програм не виконана через брак коштів.

Одним із перших важливих досягнень Економічної і Соціальної Ради стало прийняття Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини. Потреба у міжнародному регулюванні прав людини зумовлювалась багатьма факторами. Злочини проти людства тоталітарних режимів напередодні і під час Другої світової війни доводили, що для захисту основних свобод і прав людини потрібні заходи світового масштабу. Так звані конституції тоталітарних держав, які декларували різні свободи, а насправді сприяли геноциду і злочинному

беззаконню проти власних народів, не гарантували елементарних свобод і навіть захисту людей від катувань і винищення. Переслідування за політичні погляди, релігійні вірування, геноцид проти окремих народів через колір шкіри, національну чи релігійну приналежність були типовими для життя країни, де встановлювались тоталітарні диктатури.

Обговорення проекту Декларації відбувалося у напружених дискусіях. Представник СРСР, колишній прокурор, що брав участь у масових розправах у 30-х роках над політичними противниками Сталіна, при обговоренні проекту Декларації, лицемірно заявив про необхідність запозичити "сталінський досвід розв'язання національного питання в СРСР". Висловлюючи від імені "соціалістичних країн" ставлення до документа, він заявив, що це "пишна фразеологія часів французької революції, яка сьогодні нікого не може привабити". Декларація була прийнята 10 грудня 1948 р. абсолютною більшістю голосів. Характерно, що СРСР і країни так званого соціалістичного табору (Білоруська РСР, Українська РСР, Польща, Чехословаччина, Югославія) утримались при голосуванні, опинившись серед ще двох країн – Південно-Африканського Союзу, де апартеїд, расизм і безправ'я висувались у ранг державної політики, а також Саудівської Аравії.

Надаючи великого значення запровадженню положень Декларації у практику, Генеральна Асамблея в 1950 р. постановила кожного року відзначати 10 грудня як День прав людини.

Декларація містила загально визнані на тодішньому етапі розвитку світової цивілізації уявлення про демократичні права і свободи людини. Вона закріплювала в чітких формулюваннях вияв узагальненого досвіду людства у розвитку демократії¹.

Декларація складається з 30 статей, кожна з яких визначає стандарти людських прав у окремих сферах суспільного життя і діяльності людини.

В 1-2 статтях наголошується, що "всі народжуються вільними і рівними і повинні володіти всіма правами і свободами, проголошеними в Декларації без будь-якої різниці, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних або інших переконань".

В 3-21 статтях Декларації формулюються суспільні та політичні права, якими повинні володіти всі люди: право на життя, свободу й особисту недоторканість, свободу від рабства,

¹ Текст Декларації не був опублікований в СРСР до 1989 р.

тортур і жорстоких покарань, що принижують гідність людини, свободу від насильницького втручання в особисте і сімейне життя, свободу від насильницького посягання на недоторканість житла і таємність кореспонденції, право володіти майном, свободу переконань і свободу виявлення їх, права рівності при вступі на державну службу.

В наступних статтях (22-27) Декларації проголошувались економічні, соціальні та культурні права людини, в тому числі: право на освіту і працю, відпочинок, на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я, право на достаток і участь у культурному житті.

В заключних 28-30 статтях наголошується, що кожна людина має право на такий соціальний і міжнародний порядок, при якому ці права і свободи можуть бути повністю здійснені, зазначаються обов'язки людини перед суспільством.

Щоб надати обов'язкову юридичну чинність правам, проголошеним у Декларації, в ООН розпочалась розробка двох міжнародних пактів стосовно прав людини: – "Про економічні, соціальні та культурні права" і "Про громадянські та політичні права". Вони були одностайно прийняті Генеральною Асамблеєю 16 грудня 1966 р. Хоч обидва пакти ґрунтуються на Загальній Декларації прав людини, охоплені ними права були доповнені правом народів на самовизначення, у тому числі право вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами.

Міжнародні пакти містять статті, які стосуються умов праці, профспілок, соціального забезпечення, захисту сім'ї, належного рівня життя. Держави – учасниці пактів зобов'язані подавати періодичні доповіді Економічній і Соціальній Раді, яка після вивчення й обговорення дає рекомендації з метою допомоги окремим країнам у втіленні положень Декларації у життя. Міжнародний пакт Про економічні, соціальні та культурні права до 1990 р. ратифікували понад 140 країн.

Наступним кроком ООН у захисті прав людини було прийняття Генеральною Асамблеєю 1963 р. Декларації ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а через два роки схвалено Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Расова дискримінація визначається в конвенції як "будь-яка відмінність, виняток, обмеження або перевага, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження що має на меті або наслідком ліквідацію чи применшення визнання, використання або здійснення на рівних началах прав людини й основних

свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній або будь-яких інших галузях суспільного життя. До початку 90-х років учасниками конвенції було 128 держав.

У 1978 і 1983 рр. було проведено всесвітні конференції боротьби з расизмом і расовою дискримінацією, що прийняли програми дій для активізації боротьби з расовою дискримінацією та апартейдом. В 1952 р. Генеральна Асамблея прийняла Конвенцію про політичні права жінок, в якій закріплювалися права жінок обіймати посади на рівні з чоловіками у всіх державних службах та установах, виконувати всі громадські функції на рівних з чоловіками умовах. Права жінок були доповнені Конвенцією 1962 р. про згоду на шлюб і реєстрацію шлюбів. Конвенція забороняла дитячі шлюби і гарантувала принцип вільної згоди на нього.

У 1961 р. Генеральна Асамблея прийняла Декларацію про ліквідацію всіх форм релігійної нетерпимості, яка проголошує, що кожна людина має право на свободу вибору релігії і ніхто не повинен піддаватись дискримінації за релігійні переконання. Кульмінацією зусиль ООН на розширення демократичних прав і свобод людини стало одностайне проголошення Генеральною Асамблеєю 1988 р. всесвітньої кампанії за дотримання прав людини. Основна мета кампанії – створення загальної культури прав людини, в основі якої міститься цілковите визнання невіддільності від людської особистості прав людини та основних її свобод.

Крах тоталітарних режимів у Східній Європі і розпад СРСР, до яких спричинилася також і масштабна діяльність ООН з охорони прав людини, не зняли з порядку денного її роботи, спрямованої на збереження і розширення прав людини. Адже збереглися ще у світі тоталітарні держави, де грубо порушуються елементарні свободи, навіть в окремих державах традиційної демократії мають місце порушення громадянських прав людей. Тривогу ООН продовжують викликати питання, пов'язані з правами людини, зокрема прояви геноциду, захист меншин, захист права відмови від військової служби з релігійних переконань, скасування смертної кари, протидія тоталітарним ідеологіям і урядам, які підтримують терор, ненависть і расову та національну нетерпимість.

4. ООН і Україна після проголошення незалежності

Кінець холодної війни, крах тоталітарних режимів у країнах Східної Європи, розпад найбільшої імперії – СРСР, вихід на світову арену нових незалежних держав та інші фактори призвели до масштабних геополітичних змін і висунули нові завдання перед Організацією Об'єднаних Націй. З проголошенням своєї незалежності 24 серпня 1991 р. розпочинається якісно новий етап діяльності України на міжнародній арені: вона стала проводити самостійну зовнішню політику, перетворилась на активного учасника важливих подій світового рівня.

Вже з перших днів незалежності, коли розглядалося питання про політичне і дипломатичне визнання України державами світу велику роль в утвердженні її на міжнародній арені виконувала ООН. Проголошення незалежності України збіглося з перебуванням у Києві Голови 45-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Г. де Марко; 24 серпня 1991 р. його прийняв Голова Верховної Ради України Л.Кравчук. Г. де Марко привітав голову українського парламенту з прийняттям історичного документа – Акта про незалежність України, висловив задоволення з приводу того, що його перебування збіглося з важливою історичною подією. У відповідь Л.Кравчук, подякувавши за поздоровлення, наголосив: український народ з особливим задоволенням сприймає той факт, що першим іноземним діячем, який вітає незалежну Україну, є Голова Генеральної Асамблеї ООН. Наступним кроком, закладеним у фундамент співпраці, визнання і взаємодовіри між Україною та ООН, став виступ Голови Верховної Ради Л.Кравчука на 46-й сесії Генеральної Асамблеї 1 жовтня 1991 р. Для багатьох країн світу, зазначив він, особливу тривогу викликав той факт, що після розпаду СРСР Україна стала володарем ядерної зброї, однак, вона знаходиться на її території лише тимчасово. Україна має намір дотримуватись політики нейтралітету і виступає за нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Наголошувалося, що Україна не просто поміняла табличку зі своєю назвою у залі засідань ООН, а докорінно змінила ставлення до низки міжнародних проблем. Таку позицію України схвалила і підтримала більшість членів ООН.

Основні принципи зовнішньої політики України були оголошені у зверненні Верховної Ради "До парламентів і народів світу" від 5 грудня 1991 р.: "Україна, одна з держав – засновниць Організації Об'єднаних Націй відповідно до цілей і принципів Статуту ООН повністю спрямовуватиме свою зовнішню політику

на зміцнення миру і безпеки у світі, на активізацію міжнародного співробітництва...".

Зазначалося, що Україна має намір приєднатися до договору 1968 р. про нерозповсюдження ядерної зброї і як ядерна держава виступає за загальне ядерне роззброєння, дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не здобувати ядерної зброї. Взамін, за ліквідацію ядерної зброї, Україна вимагає гарантій безпеки від усіх постійних членів Ради Безпеки ООН. Як одна із засновниць ООН Україна дала зрозуміти світові, що вона зацікавлена у подальшому зміцненні миру і безпеки. В схваленому Верховною Радою 2 липня 1993 р. документі "Основні напрями зовнішньої політики України" при визначенні її завдань наголошувалося, що створення універсальних систем безпеки Україна вважає основними складником власної національної безпеки.

Як до найвищого міжнародного гаранта миру і безпеки уряд України звернувся до ООН після того, коли в липні 1993 р. Державна дума Російської Федерації прийняла постанову "Про статус міста Севастополя". На прохання Міністерства закордонних справ України було терміново скликано засідання Ради Безпеки, де рішуче засуджено політичні, позбавлені елементарної логіки і міжнародної етики дії російської Думи. Представник Росії в Раді Безпеки запевнив, що постанова Думи про так званий російський федеральний статус м. Севастополя не відповідає курсу президента Росії та уряду, ствердив повагу до суверенітету і територіальної цілісності України. Рада Безпеки ухвалила документ, в якому рішення Думи Російської Федерації оцінювалось як безпрецедентний, не сумісний з цілями і принципами ООН випад проти сусідньої держави. В усьому світі рішення Ради Безпеки було сприйняте як результат, спрямований на осудження амбіційних проявів проімперіалістичних політиків.

Підвищенню міжнародного авторитету України слугували заяви уряду, її представників в ООН про те, що держава підтримує ідею створення без'ядерної зони в басейні Чорного моря. Реалізація цієї ідеї знайшла вияв у підписаній 3 серпня 1992 р. Ялтинській угоді між Україною і Російською Федерацією.

Україна активніше почала використовувати участь в ООН для роз'яснення і розв'язання гострих економічних і соціальних питань. З ініціативи і за участю представників України на сесії Економічної та Соціальної ради в 1991 р. делегаціями шести країн було внесено проект резолюції про спільне подолання

наслідків Чорнобильської аварії, а через деякий час, в листопаді 1992 р., ще один проект – "Зміцнення міжнародного співробітництва і координації зусиль у справі вивчення, пом'якшення та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи".

Щоб прискорити перехід до ринкової економіки і проведення глибоких економічних та соціальних реформ, посилення інтеграційних процесів у системі світових господарських зв'язків, уряд України прийняв рішення розширити співпрацю зі спеціальними установами ООН. За короткий період Україна стала членом Міжнародного валютного фонду (1992 р.), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (1992 р.), Міжнародної фінансової корпорації (1993 р.), Багатостороннього агентства з питань гарантій інвестицій (1993 р.), Міжнародної морської організації (1994 р.) та ін.

Перехід від адміністративної господарської системи до ринкової економіки, що в Україні, як і в більшості нових незалежних держав, супроводжується кризою, став предметом уваги Європейської економічної комісії ООН. У щорічних економічних аналізах ООН зазначається великий економічний потенціал України, подаються рекомендації щодо поліпшення господарської діяльності, констатуються конкретні причини відставання. Серед них – наявність застарілого промислового устаткування, недостатній державний контроль за витратами, повільний хід приватизації та ін.

У реалізації нової економічної політики уряд України надіється і на підтримку ООН, яка, беручи до уваги міжнародний досвід, розробляє програми ефективного використання природних, людських і фінансових ресурсів країн, а також міжнародної науково-технічної співпраці.

Нового імпульсу набула участь України в ЮНЕСКО після створення в листопаді 1995 р. Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. Українські наукові й освітні установи виконують своєрідні проекти в межах програм ООН, беруть участь у спільних дослідженнях. З 1991 р. започатковано позабюджетну програму "ЮНЕСКО – Чорнобиль", проект якої спрямований на ліквідацію наслідків аварії.

Визнанням авторитету і внеску України у програмну діяльність ООН стало обрання її 1995 р. до Виконавчої ради ЮНЕСКО і до Міжнародного комітету з питань повернення культурних цінностей. Через ООН здійснюється популяризація української культури, історії, духовного життя народу. Лише в останні роки з допомогою ООН видано англомовну монографію

про творчість Т.Шевченка, іспаномовну антологію української поезії, відеокасети із записами українських народних пісень і музики. ЮНЕСКО брала участь у святкуванні 400-річчя від дня народження Б.Хмельницького та П.Могили. Україна звернулася до ООН за допомогою у розв'язанні такої складної проблеми, як облаштування депортованих кримських татар. У квітні 1996 р. у Женеві відбулась конференція під егідою ООН, яка виділила 2 млн. доларів для фінансування окремих проектів облаштування кримських татар.

Визнанням авторитету України на міжнародній арені під егідою ООН було рішення східноєвропейських держав висунути кандидатуру міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка на посаду Голови Генеральної Асамблеї 1997 р. 52 сесія Генеральної Асамблеї ООН стала визначною подією у житті міжнародного співтовариства, оскільки саме під час її роботи було схвалено кардинальні рішення щодо глибокої перебудови її структур.

Діяльність Голови Генеральної Асамблеї зосереджувалась на формуванні спільних підходів серед держав – членів ООН у розв'язанні пріоритетних питань. Проводився активний діалог з представниками найвпливовіших об'єднань, таких як ЄС, Рух неприєднання та ін.

Посада Голови Генеральної Асамблеї надала додаткової можливості для активізації двосторонніх контактів України на різних рівнях. За існуючою традицією, Голова Генеральної Асамблеї повинен зустрічатися з усіма учасниками загальних дебатів, у яких мали виступати 18 глав держав, 14 прем'єр-міністрів, 111 міністрів закордонних справ.

Члени української делегації брали активну участь у переговорному процесі. В контексті загального реформування ООН підвищену увагу на 52-й сесії Генеральної Асамблеї викликало обговорення питання про справедливе представництво у Раді Безпеки та розширення членського складу. В обговоренні взяла участь рекордна кількість делегацій – 71. Це питання можна вважати одним з ключових у всьому комплексі перебудови ООН.

Зважений підхід до розв'язання гострих питань порядку денного сесії Генеральної Асамблеї, досягнення необхідних компромісів ще раз підтвердили послідовність зовнішньої політики України, сприяли зростанню її авторитету як надійного члена ООН у вирішенні важливих міжнародних конфліктів. Зараз, коли визначаються основні напрями діяльності ООН на XXI ст.,

Україна, яка є членом майже 20 спеціалізованих установ ООН, а також 60 її постійних і тимчасових комітетів, стала одним із найважливіших чинників у міжнародній політиці.

У 1999 р. Україна обрана непостійним членом Ради Безпеки ООН на 200-2001 роки. 158 країн, які віддали голос за обрання України непостійним членом Ради Безпеки ООН, підтвердили значення нашої держави на світовій арені.

У Раді Безпеки Україна зосередиться передусім на гуманітарних питаннях та намаганнях розв'язувати всі світові проблеми мирним способом. Україна планує зосередити зусилля задля обмеження права вето на прийняття надважливих рішень світового співтовариства постійними членами Ради Безпеки. Це дасть змогу підвищити роль ООН у питаннях світової безпеки.

Україна докладатиме всіх зусиль, щоб у XXI ст. ООН ввійшла оновленою і стала надійним інструментом співробітництва, гарантом миру і безпеки.

5. ООН на порозі XXI ст.: проблема реформ

Завершується XX ст., яке позначилося в історії людства кривавими подіями двох світових війн, численними локальними збройними конфліктами, глибокими політичними і природними змінами на планеті. На межі XXI ст. виникли проблеми, які торкаються життєвих інтересів не тільки окремих держав і регіонів, а й всього людства. Вони мають планетарний, глобальний характер і від їх розв'язання залежить доля земної цивілізації. Пришвидчений розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, взаємозалежність економічного розвитку країн, які становлять взаємопов'язаний ринок товарів, послуг, робочої сили, об'єднує локальні процеси й окремі події, державні та міжнародні інституції в єдину всеохоплюючу мережу. Глобалізуються одночасно процеси організованої злочинності, розповсюдження етнічних конфліктів, неконтрольованої міграції. За таких умов зростає роль Організації Об'єднаних Націй. Питання ефективності її діяльності набуває все більшої актуальності для світової спільноти, в тому числі України, яка як член ООН несе відповідальність за міжнародну стабільність і сталий економічний розвиток. Збройні конфлікти й економічна нестабільність створюють сприятливий ґрунт для тероризму, торгівлі зброєю, виробництва та збуту наркотиків. Події у Перській затоці, війна на Балканах, операції щодо надання допомоги голодуючому населенню Африки та Азії, – ці глобальні

проблеминавіть наймогутніша держава світу не може розв'язати самостійно. Якщо ж зауважити ще такі питання, як порушення екологічного балансу, забруднення водної системи, масові хвороби, у тому числі й невиліковні, що вразили до 40% населення окремих країн, то ще рельєфніше виділяються завдання у їх розв'язанні для ООН.

Незважаючи на закінчення "холодної війни", численні міжнародні угоди із забезпечення миру, події весни – літа 1998 р., коли випробували ядерну зброю Індія та Пакистан, знову висунули в центр уваги міжнародного співробітництва питання нерозповсюдження ядерної зброї та її заборони. Ця проблема залишається наріжним каменем і фундаментальною засадою попередження виникнення глобального воєнного конфлікту. Для України, яка успадкувала третій у світі за потужністю ядерний арсенал і добровільно відмовилась від нього і яка постраждала від найбільшого техногенного лиха ХХ ст. – Чорнобильської катастрофи, проблема ядерного роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї має особливе значення. Організація Об'єднаних Націй має розв'язати ці проблеми на межі ХХІ ст. Політики всіх країн дотримуються того, що необхідно посилити потенціал ООН у вирішенні всіх цих проблем. При цьому необхідно провести реформи ООН. Існують різні підходи в питанні реформування ООН. Чітко виділяються три напрями в оцінці діяльності ООН і проектах її реформування.

Перший – ООН неефективна на сучасному етапі, оскільки система була створена після Другої світової війни і спрямовувалась на забезпечення домінування великих держав-переможниць. У зв'язку з політичними і соціальними змінами в другій половині ХХ ст. ця система застаріла. Тому необхідно змінити Статут і структуру ООН. На цьому особливо наполягають країни, що розвиваються, колишні колонії. У 1992 р. Х конференція глав держав і урядів країн, що не приєдналися (Джакарта), прийняла резолюцію і створила робочу групу для вироблення пропозицій стосовно демократизації ООН. Зазначається, що Рада Безпеки з її п'ятьма постійними членами, які мають право вето, суперечить Статуту ООН про рівноправність країн, закріплює панування великих держав і їхній диктат у розв'язанні всіх питань в ООН.

Другий погляд – ООН недосконала, але це краще, що придумало людство. Всі проблеми ООН полягають у надзвичайній бюрократизації, відсутності належного контролю за фондами і виконанням резолюцій. Найбільше прихильників удос-

коналення ООН без внесення будь-яких змін в основі структури і Статут – серед розвинутих країн (США, Великобританія, Франція та ін.), а також постійного апарату ООН.

Згідно з третім поглядом, ООН потребує реформ, проте проводити їх потрібно поетапно. Швидке проведення небезпечно, воно зумовить протистояння, суперечності. Замість ідеологічного протистояння може виникнути географічне й економічне між розвинутою Північчю і відсталим Півднем планети. У червні 1991 р. комісія "Стокгольмська ініціатива з керівництва миром і безпекою", очолена В. Брантом, запропонувала створити незалежну комісію для розробки конкретних пропозицій реформ. У 1995 р. було скликано конференцію для розробки змін до Статуту ООН. Однією з головних причин відставки 1996 р. Генерального Секретаря ООН Бутроса Галі була його нерішучість у реформуванні ООН.

Беручи до уваги різні підходи представники різних країн вносять пропозиції, які зводяться до наступного:

- представники економічно розвинутих країн пропонують переглянути Статут ООН, збільшити кількість членів Ради Безпеки за рахунок ФРН і Японії, скоротити апарат і Секретаріат;

- африканські країни пропонують замість Франції і Великобританії ввести до Ради Безпеки по одному представнику від ЄС і від Африки;

- окремі дипломати Азії та Латинської Америки виступають за розширення Ради Безпеки за рахунок держав, які мають найбільшу кількість населення, ввіши туди Індію, Нігерію, Бразилію;

- представники країн, що не приєдналися до блоків, вимагають ліквідувати для постійних членів Ради Безпеки право вето і приймати рішення абсолютною більшістю голосів;

- збільшити чисельність Ради Безпеки за рахунок непостійних членів пропонують країни, що розвиваються.

Зазначені пропозиції а також численні проекти мають суперечливий характер. Група пропозицій стосується зміни формулювання 2-го пункту Статуту, в якому йдеться про абсолютний характер суверенітету і суверенну недоторканність країн. Війна у Перській затоці, геноцид проти курдів, косоварів, тутсі та хуту в Руанді та Бурундії засвідчує необхідність змін у підходах до трактування суверенітету. Франція підтримала пропозицію про "право на втручання" ООН у випадку грубих порушень прав людини в окремих країнах. Міністр закордонних справ Італії Дж. Де Мікеліс на 46 сесії Генеральної Асамблеї заявив: "Інтервенція,

спрямована на захист прав людини і поваги основних принципів мирного співіснування, є прерогативою міжнародного співтовариства, яке повинне мати право і владу зупинити дії уряду там, де вона здійснюється в злочинному вигляді". Генеральний секретар ООН у звіті за 1991 р. наголосив, що "суверенітет не дає права здійснювати масову бійню в будь-якій країні".

Україна в цьому контексті виступає за необхідність посилення потенціалу швидкого реагування ООН через удосконалення системи резервних угод і активізації заходів стосовно створення штабу Місії швидкого розгортання. Україна вже зробила внесок у миротворчу діяльність ООН, зокрема в колишній Югославії, Анголі, деяких країнах СНД.

Значна кількість пропозицій стосується щодо реформування окремих структур ООН, зокрема Економічної і Соціальної Ради, Секретаріату. Замість багаточисленної Ради більшість країн пропонують ввести групу представників від найбільш розвинутих країн для розв'язання глобальних світових проблем. Замість Секретаріату і численних чиновників, які часто займаються непотрібною паперовою роботою, пропонується запровадити незалежну аудиторську службу. Уряд США вніс пропозицію про службу ревізора ООН, скасувати постійні контракти. За Статутом зараз не можна звільнити службовця ООН, постійного представника будь-якої держави, хоч він працює нефактово. Генеральний секретар Кофі Аннан у червні 1999 р. заявив про рішучість у проведенні реформ ООН.

Україна як одна з держав – засновниць ООН робить вагомий внесок у розв'язання життєво важливих глобальних проблем. Вона активний прихильник реформування ООН для зміцнення ефективності її роботи і міжнародного авторитету.

У виступі на спеціальному урочистому засіданні Генеральної Асамблеї з нагоди 50-річчя ООН Президент України Л.Кучма підтвердив курс України на повне ядерне роззброєння, наголосивши, що приклад України, яка позбулася ядерних запасів, є початком реалізації нової програми Організації "Світ XXI століття – без ядерної зброї". Одночасно Президент зазначив, що світова організація потребує постійного вдосконалення для підвищення ефективності миротворчої діяльності. Започаткування Україною нової програми для ООН "Світ XXI ст. без ядерної зброї" передбачає встановлення особливого статусу з міжнародними гарантіями безпеки для країн, що відмовилися від ядерної зброї. Друга важлива пропозиція українського Президента – створити в межах ООН

новий орган – Раду Економічної Безпеки, яка б зосереджувала роботу у встановленні сприятливого режиму інтеграції у міжнародну спільноту постсоціалістичних країн. Президент Л. Кучма підтримав курс на перегляд і скорочення окремих структурних підрозділів ООН.

Голова української делегації Г. Удовенко на цій же урочистій сесії підтвердив прихильність України до оновлення структури і характеру діяльності ООН. На думку української делегації, передусім необхідно вжити заходів для демократизації роботи Ради Безпеки, зокрема підвищення легітимності її рішень і реалізації на практиці.

Ухвалене на 52-й сесії Генеральної Асамблеї рішення щодо реформування ООН здійснюється при активній підтримці України. Як зазначив міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, "ключовим питанням оновлення ООН є реформування Ради Безпеки...".

На "саміті тисячоліття" у вересні 2000 р., який в залі ООН зібрав 150 президентів і глав урядів для обговорення глобальних проблем сучасності Генеральний Секретар ООН К. Аннан вказував на необхідність пристосувати діяльність найуніверсальнішої міжнародної організації до сучасних умов. Учасники саміту одноголосно прийняли Декларацію про забезпечення ефективної ролі Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру. Незважаючи на відмінні політичні погляди лідерів світових націй, вони проявили готовність одностайно працювати для вирішення глобальних проблем сучасного світу. Така одностайність є запорукою надійності для XXI ст.

Джерела і література:

Бруз В.С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. К., 1995.

Бутрос Бутрос Гали. Радикальные преобразования после окончания холодной войны естественно находят отражение в деятельности ООН // Международная жизнь. 1996. № 5.

Головний гарант миру і безпеки. Виступ Міністра Закордонних Справ України Удовенка Г.Й. у загальнополітичній дискусії на 50-й Сесії ГА ООН 28.IX 1995 // Політика і час. 1995. № 11.

Громыко-Пирадов А.А. Региональные конфликты, их политическое урегулирование и участие в нем ООН. М., 1990.

Декларація Генеральної Асамблеї ООН про заходи для ліквідації міжнародного тероризму // Політика і час, 1995, № 4.

Ефимов Г.К. Устав ООН – инструмент мира. М., 1986.

Зленко А. Універсальний механізм багатосторонньої дипломатії // Політика і час. 1995. № 10.

Крылова Н.С. Сотрудничество наций. Политико-правовые проблемы. М., 1991.

Кучма Л.Д. Демократична Україна в сучасному європейському контексті. Виступ на засіданні "Міжнародних конференцій Женеви" 21.ІІІ.1996 // Політика і час. 1996. № 4.

Кучма Л.Д. Об'єднані нації – об'єднаний світ. Виступ Президента України Л.Д.Кучми на спеціальному урочистому засіданні Генеральної Асамблеї ООН з нагоди 50-ї річниці ООН 22 X.1995 // Політика і час. 1995. № 11.

Маркушина В.И. ООН и международное научно-техническое сотрудничество. М., 1983.

Морозов Г.И., ООН: Полвека в мировом сообществе. М., 1995.

Организация Объединенных Наций, . Сборник документов. М., 1981.

Основные сведения об Организации Объединенных Наций. (Переклад з англ.) М., 1991.

Перес де Куэльяр Хавьер . Организация Объединенных Наций: сегодня и завтра. Заявления и доклады Генерального Секретаря ООН (переклад з англ.) М., 1988.

Спеціалізовані установи системи ООН. К., 1995.

Тарасюк Б Україна в сучасному світі. Виступ у Дипломатичній Академії МЗС РФ 18.XI. 1998 // Політика і час. 1998. № 11-12.

Удовенко Г.Й В інтересах миру і співробітництва. Українська РСР в Організації Об'єднаних Націй. К , 1984.

Удовенко Г.Й. Під знаком реформування ООН // Політика і час. 1998. № 2.

Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1991–1995 рр. (у 2-х книгах.) К., 1998.

Утегенова Д.К. ООН и движение неприсоединения. М., 1991.

Leurdij K , Dick A. The United Nations and NATO in Former Yugoslavia. The Hague. 1994.

Osmanczyk E. Ciekawa historia ONZ. Warszawa, 1963.

УКРАЇНА У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ: ІСТОРИЧНІ ОРІЄНТИРИ І СУЧАСНІСТЬ

1. Українська політична думка про спрямованість міжнародної політики української держави та європейську ідею

Виникнення на політичній карті світу суверенної України – знаменна подія в житті сучасного суспільства. Відомий американський дипломат Струоб Телбот охарактеризував незалежну Україну як ключовий елемент у новій Європі після холодної війни, зважаючи на її геополітичне становище, природні ресурси Україна – цілком європейська держава. Вона є п'ятою на континенті за кількістю населення і другою за розмірами території країна. За економічними можливостями, інтелектуальним і науково-технічним потенціалом вона належить до розвинутих, найбільших європейських держав. Це робить нашу країну відчутним фактором міжнародного життя. Тому зовнішня політика України скерована на утвердження її авторитету і вагомості у світовому співтоваристві. Сучасна зовнішня політика України будується на історичних традиціях України та теорії української політичної думки.

На формування української політичної думки про її геополітичне становище, європейську ідею та зовнішньополітичні орієнтири вплинули такі чинники:

– розташування етнічної території України на протязі віків між країнами-сусідами, що позначилося на менталітеті населення різних регіонів України на науково-політичних підходах до розв'язання проблеми суверенітету;

– переважання думки про те, що саме Україна є спадкоємницею Київської Русі і колискою східної слов'янщини, має історичні пріоритети і першість у творенні державності;

– пошуки шляхів налагодження добросусідських відносин з державами, прагнення співіснувати з ними на автономних правах чи навіть на умовах автономії або протекторату, які закінчувалися, як правило, втратою незалежності.

Суть проблеми зовнішньополітичних орієнтирів ще на початку 20-х років ХХ ст. визначив В.Старосольський: "У старі часи це

набувало конкретної форми виразу: "Москва чи Варшава", як це існувало в XVI столітті. Зараз це вибір – "Схід чи Захід", з Москвою, як синонімом Сходу, чи з Європою, як синонімом Заходу. Яка орієнтація перемаже?". В.Липинський висловлювався ще конкретніше: "Відділитися від Польщі, але так, щоб не утопитися в російському морі – ось проблема, остаточне вирішення якої Україні не вдалося знайти протягом тисячоліть".

Проблемам зовнішньої орієнтації України, обґрунтуванню європейської ідеї присвятили свої праці визначні українські вчені М.Грушевський, В.Винниченко, І.Фещенко-Чопівський, С.Шелухін та ін. На основі їхніх праць, а також програмних документів українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст. можна узагальнити картину пошуків у зазначеному напрямі. Політологи В.Мадіссон та В.Шахов констатують, що різні напрями української політичної думки поєднують такі концептуальні вузли:

1. неодмінний зв'язок з ідеєю державотворення, пояснення відсутності державності зазіханням з боку зовнішніх сил;

2. спроби відшукати оптимальні форми міждержавного або внутрідержавного зв'язку і взаємовідносин із сусідніми народами і країнами;

3. визначення певного регіону етнічної території України як опорної бази в державотворенні і зовнішній орієнтації;

4. розробка порівняльної психологічної характеристики українського та інших слов'янських і неслов'янських народів з метою доведення їхньої спорідненості або окремішності;

5. заклик спертися на внутрішні сили, сам український народ як головний чинник незалежності і стабільності щодо зовнішнього оточення;

6. урахування в геополітичній орієнтації соціального чинника, передусім настроїв і побажань трудових верств населення.

Дослідники виділяють й таку особливість як надзвичайну строкатість зовнішньополітичних орієнтацій і визначення їхньої пріоритетності, що пропонувалися авторами відповідних концепцій. У цьому закладена глибока історична традиція. Українські діячі готові були об'єднатися з будь-яким сусідом, щоб вибороти самостійність. Це особливо чітко проявилось у XVII-XVIII ст. Після провалу Гадяцької угоди робили спроби спертися на Туреччину П.Дорошенко та Ю.Хмельницький, на Швецію – І.Мазепа та П.Орлик. Зондував ґрунт для спільної війни разом із Прусією проти Росії В.Капніст. Як констатував Д.Донцов, "все ясніше проступаюча провідна лінія польської, як також московської політики запанувати над Україною, робила вже

заздалегідь безвиглядними всі спроби останньої зберегти свою незалежність в союзі з одною з цих держав проти другої”.

Вже у ХІХ ст. в українській суспільно-політичній думці були визначені основні орієнтаційні напрями в галузі геополітики: слов'янський, чорноморсько-балканський, центрально- і західно-європейський, чорноморсько-балтійський, а також "геоцентричний", тобто рівноваги між Сходом і Заходом.

Слов'янську орієнтацію започаткували члени Кирило-Мефодіївського братства Т.Шевченко, М.Костомаров, П.Куліш, М.Гулак та інші. Вони вважали, що кожний слов'янський народ – Україна, Росія, Польща, Білорусія, Чехія – має утвердити власну демократичну державу й об'єднатися у федерацію із спільним парламентом у Києві. Зрештою, подібні ідеї висували діячі інших слов'янських країн, однак у центрі всеслов'янської єдності ставили свої країни. Пізніше ідею слов'янської орієнтації проповідували у своїх працях І.Франко, М.Грушевський та ін. М.Грушевський робив цілком закономірний висновок, що слов'янофільська тенденція не переставала бути провідним мотивом української політичної думки.

Близькою до слов'янської була чорноморсько-балканська орієнтація, яка передбачала створення федерації держав чорноморсько-балканського регіону. Ця ідея знайшла своє обґрунтування у працях С.Томашівського, С.Шелухіна. Зокрема, С.Шелухін вважав, що до Чорноморсько-Адріатичної федерації треба залучити українців, чехів, словен, сербів, хорватів.

Великої популярності в кінці ХІХ- на початку ХХ ст. набув чорноморсько-балтійський вектор. Його пропагували С.Рудницький, Ю.Липа. У 1916 р. С.Рудницький видав у Відні німецькою мовою працю "Україна з політико-географічного становища", в якій показав неминучість незалежності України з наукових позицій, з урахуванням сукупності геополітичних чинників. Подібне завдання поставив учений і в праці під дещо публіцистичною назвою "Чому ми хочемо самостійної України" (1916). У фактологічному плані С.Рудницький детально зупиняється на огляді українських історичних регіонів, характеризує етнодемографічно Підляшшя, Полісся, Холмщину, Галичину, Угорську Русь, Буковину, Волинь, Поділля, Бесарабію, Київщину, Чернігівщину, Полтавщину, Харківщину, Катеринославщину, Таврію, Чорномор'я, Кубанщину, Слобожанщину.

Логічним продовженням політико-географічної тематики є праця С.Рудницького "Українська справа зі становища політичної географії", яка вийшла у 1923 р. Через усю працю проходить ідея

пріоритетності національного принципу під час формування держав нової Європи. У плані пошуку перспектив майбутньої міжнародно-політичної організації Центрально-Східної Європи С.Рудницький висунув ідею Балтійсько-Понтійської федерації, насамперед як противаги російській експансії і рівноваги щодо великих держав Західної Європи. Моделюючи географію майбутніх центрів світової сили, автор робить застереження західному світові про недопустимість включення України до складу Російської імперії, яке б могло багатократно посилити російські експансіоністські амбіції і стало б передумовою енексії Росією країн Центральної Європи. На жаль, ці передбачення, які швидко збулися, залишилися поза увагою західних політиків.

Новим етапом у формуванні політичної і геополітичної думки стали праці Ю.Липи. У оригінальних дослідженнях "Українська раса" (1937), "Призначення України" (1938), "Чорноморська доктрина" (Варшава, 1940), "Розподіл Росії" (1941) Ю.Липа зробив всебічний генетичний і просторовий аналіз української ідентичності. Він акцентує увагу на тих засадах, які могли б посилити енергію українства, збільшити його "відпорну" силу і безпеку щодо чужих політичних, культурних та ідеологічних впливів і в цілому – його творчий потенціал. Це насамперед етнокультурна ("расова") і релігійна солідарність, національна воля, критичне ставлення до чужих доктрин і цінностей, розумна геополітика, у центрі якої природна вісь Північ-Південь. Ю.Липа, зокрема, зазначає: "Визначення напрямної на схід чи захід – це, передусім, нищення власного характеру, духовності, що прийшла з півдня. Духовності, що зросла під південними морями й вододілами і розпросторилась, як кров по жилах, ідучи вгору Дніпром, Дністром, Дунаєм, Богом і Доном, несучи до найглухіших закутків українських земель подих півдня".

Геополітичні концепції Ю.Липи – моделі активного включення України в європейську політику, які орієнтували українство не на пристосування до існуючих, а на творення нових територіально-політичних реалій, утвердження України як суб'єкта світових міжнародних відносин.

Досить вагоме місце у політичній думці займав західно-європейський вектор, якому надавали перевагу М.Драгоманов, Б.Крупницький, Д.Донцов та ін. М.Драгоманов, пропагуючи "поміркований європеїзм", обґрунтовував необхідність зв'язку України із Західною Європою (як джерелом прогресу). Він підкреслював, що історичний процес у всій Росії повинен пройти такий же політичний шлях як і в країнах Західної Європи. Вчитися

в країн Західної Європи, а також у США, рекомендував українцям М.Грушевський. Яскраво виражену західницьку позицію займав Б.Крупницький, який вважав, що Україна запозичила від Заходу все необхідне, включаючи греко-католицьку церкву і латинську культуру. Виходячи із цього, він зробив висновок, що Україна завжди була близькою до Європи.

Намагання утвердити думки про переорієнтацію України на Захід було характерним для політичних поглядів Д.Донцова. Аналізуючи геополітичне становище України, історичні, політичні, культурні традиції, Д.Донцов стверджував, що "через Литву і Польщу і через їх річкову систему вона [Україна – авт.] скоріше була продовженням середньої Європи. Культурно Україна вже була і в значній мірі вже ще зістала Європа". Д.Донцов зробив висновок, що "... се положення України означає якраз головні лінії нашої політики. Коли історія (і географія) зробила з нас аванпост Європи проти Росії ... то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1) В політиці внутрішній – плекання всіх засад західної культури ... 2) У політиці зовнішній – повна сепарація від Росії. І там і тут стисла сполука з Європою". Серед європейських держав Д.Донцов у геополітичній орієнтації віддавав перевагу Німеччині та Австро-Угорщині. У 1917 р. він писав, що українське питання міцно зв'язане з долею Австро-Угорщини й Німеччини, до перемоги яких ми, російські українці, й наші брати в Австро-Угорщині, прив'язуємо нашу будучність".

Заслуговує на увагу геополітична концепція "рівноваги" між Сходом і Заходом. Цю одвічну українську проблему намагалися розв'язати ряд вчених. Наприклад, М.Грушевський, який рекомендував українцям вчитися в країн Заходу, одночасно закликав "не спішити замикатися в який-небудь один круг зв'язків, відносин і впливів, а брати як можна ширше ... в сфері старих зв'язків колишньої Російської держави, і поза ними".

Досить розважливо розглядав концепцію рівноваги між Сходом і Заходом І.Лисяк-Рудницький. Він вважав, що східні і західні впливи, які взаємно доповнювали один одного, мали місце на всіх етапах української історії, і це стало невід'ємним елементом життя країни. Україна, на його думку, за етносом і естетичними світосприйманнями належить до Сходу, а за політичною і соціальною структурою – до європейського світу. Вона у своєму естві об'єднує дві традиції, є легітимним членом обох культур. У цьому, за І.Лисяком-Рудницьким, й полягає синтез між Сходом і Заходом.

У політичній думці знайшла своє втілення також орієнтація, яку умовно можна визначити, як геоцентрична. Її дотримуються окремі представники як "лівого" (соціал-демократичного), так і націонал-радикального і монархічно-аристократичного крила українства. Першочерговим у побудові держави, на їхню думку, є опора на внутрішні сили: на різні його верстви у різних авторів. Так, В.Винниченко вважав, що від Б.Хмельницького у державотворчих концепціях переважала "нещасна орієнтація на зовнішні сили". Тому й спричинилася втрата української державності. "В чому може бути наша сила? – питав В.Винниченко. І відповідав: "Тільки в нашому народі, в елітті з нашими внутрішніми силами ... Коли вони хотітимуть самостійної Української Держави, тоді зовнішні сили повинні будуть серйозно подумати над тим, чи можна не задовольнити це хотіння".

Але якщо В.Винниченко безпосередньо пов'язував процес державотворення із соціальними питаннями і робив ставку на трудові верстви, то В.Липинський, закликаючи однаковою мірою відмежуватися як від Польщі, так і від Росії, віддавав перевагу аристократії.

Особливе й вагомe місце в геополітичній орієнтації української політичної думки посідали й посідають відносини з Росією. Переважною щодо відносин з Росією є думка про дистанціювання від неї. На те були як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Цьому сприяли, з одного боку недалекоглядна імперська політика царської Росії у Східній Україні, а з другого – більш гнучка і ліберальна політика щодо українства Австро-Угорщини. Коли українці Галичини порівняно лояльно ставилися до австро-угорського панування, то в Наддніпрянській Україні, як писав Б.Кістяківський, "кожний новий етап у поступовому розвитку і поширенню сепаратизму і "самостійництва" завжди так або інакше був зв'язаний або навіть викликаний якою-небудь попередньою репресією проти українства".

Однак єдності поглядів у відносинах з Росією ніколи не було. Особливо це виявилось на початку ХХ ст., в першу чергу у програмних документах українських партій.

За автономію чи федеративні відносини з Росією висловлювалися соціалісти-революціонери (УПСР), Українська федеративно-демократична партія, Українська радикально-демократична партія. За повну незалежність, за "самостійну Україну від Карпат аж по Кавказ і Кубань" – Революційна українська партія, Українська партія соціалістів-самостійників та ін.

Якими різними не були погляди на геополітичні орієнтації України, однак у більшості своїй вірили, що у Новій Європі займе належне місце й Нова Україна.

2. Україна між Сходом і Заходом

Україна – з огляду на географічне положення (вона є, по суті, єдиною державою, яка одночасно належить до Східної, Центральної та Північної Європи), геополітичну ситуацію разом з величиною демографічного (50 млн. чол.) і господарського потенціалу – уповноважена відігравати винятково важливу роль у формуванні передумов майбутнього європейського ладу. Визнаючи цю місію України, європейські політики вважають, що ця роль могла б бути конструктивною, якби Україна стала демократичною, повністю суверенною державою, вільною від пут давньої залежності від свого східного сусіда. Така Україна для країн Центральної Європи є важливим відгороджувальним буфером від могутньої і найближчої Росії.

Україна переживає історичний момент. Сьогодні, як і вісім років тому, є актуальними питання: чи встановиться в Україні демократична форма правління; у якому напрямку буде розвиватися суспільно-політична і господарська ситуація протягом найближчих років? Це буде мати безпосередній вплив на політику Росії, а також істотно впливатиме на питання безпеки на самому континенті. Зрештою, потрібно враховувати багатовікову історію етнічних і територіальних проблем, які створювали труднощі щодо подолання перешкод на шляху мирного співіснування із сусідами, насамперед, з Росією.

Україна після здобуття в 1991 році незалежності знаходилася у складній ситуації. Як писала свого часу "International Herald Tribune", "Не може вона повернути до комунізму, але не в стані вчинити крок до приватизації". Західна частина України дивиться на Західну Європу, східна частина держави, де переважає російськомовне населення, тяжіє до Москви. Міжнародні експерти вважають, що неспокій в Україні – незалежно від його причин, призвів би до непередбачуваних наслідків для її західних та східного сусідів.

Закордонна політика України має риси політики держави із ще не сповна викристалізованими серед політичних еліт поглядами щодо національних інтересів України, а також найважливіших способів їх реалізації. На це впливають також внутрішні і зовнішні проблеми, як от: реінтеграційні ініціативи в рамках СНД. Для

України Росія та інші члени СНД є головними ринками збуту неконкурентних на західних ринках товарів взамін поставок енергоносіїв (газ, нафта, паливо для електростанцій). З цього погляду, українська закордонна політика має дуже обмежені можливості маневрування щодо Росії.

Причиною, яка обмежує свободу маневру України як у внутрішній, так і в зовнішній політиці, є незадовільний стан економіки держави. Є багато причин такого стану. Однак найважливішими є: встановлена колись асиметрична концепція розвитку основних галузей народного господарства, яке було складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу СРСР, а також запізнення із впровадженням ринкових реформ. На противагу країнам Вишеградської групи чи навіть Росії, Україна із великим запізненням приступила до вирішення цієї проблеми, бо лише в 1994 р., тобто лише з обранням Президентом Л.Кучми розпочала здійснювати реформаторський курс.

Початком змін в політиці України відносно Росії був липневий (1994 р.) виступ Президента Л.Кучми, який говорив і про "корекцію закордонної політики України", і про потребу творення "нових відносин з Росією" і про "заміну ейфорії і романтизму ейфоричним мисленням".

Україні необхідно було визначитись у пріоритетах зовнішньої політики. Після здобуття у 1991 році незалежності, перед Україною відкрилися на вибір чотири її основних напрями:

1. Чітко дотримуватись прийнятого в "Акті про державну незалежність" (24 серпня 1991 року) курсу політики нейтральної держави, яка залишається поза всякими військовими угрупованнями, дотримання в міру рівної дистанції щодо сусідів на Сході і Заході. Звичайно, що політику стосовно відпору на зовнішні натиски може здійснювати держава лише із внутрішньою стабілізацією і здоровою економікою.

2. Політичний, економічний і військовий зв'язок в межах СНД, що в результаті означало б збереження певних шансів на утримання попереднього рівня розвитку. З іншого боку, це було б рівнозначно приналежності до російської зони впливу.

3. Прозахідний курс, що асоціювалося б з можливим широким входженням України до західноєвропейських політичних і економічних структур безпеки. Це є найперспективніший курс. Він відкриває найкращі перспективи швидкого і цивілізованого розвитку України. Це був найбільш правдоподібний розвиток Києва. На шляху до його здійснення стояли дві значні перешкоди:

а) брак в Україні політичних сил, здатних до формування такої політики тепер, що є дуже істотним до такого внутрішнього перетворення держави, яка б відповідала стандартам і вимогам світових держав, від яких залежить членство в західних спільнотах;

б) брак рішучості заходу до серйозної співпраці з Україною. Захід вважав, що Україна не зможе відповідно компенсувати політичну, економічну та військову гарантію безпеки.

4. Наявні перед Україною пріоритети зближення з державами Центральної і Східної Європи, однак реалізація цього напрямку нашоувхувалася на певні проблеми. По-перше, цей варіант політики давав би Україні у зовнішніх відносинах значну свободу маневру, особливо, у найважливішому для неї напрямку – російському. По-друге, його реалізація дозволяла б утримати в межах реальних можливостей близькі стосунки із Заходом, а в перспективі – щораз якісніше зближення у сфері економіки. Це була б політика досить тривала в часі, але без втрати позитивів, досягнутих у співпраці із безпосередніми сусідами, особливо з Росією. Однак політика, скерована на близькі стосунки з державами Центральної і Східної Європи, спричиняла б для України певні незручності. Основні з них:

а) відносно обмежені господарські вигоди у різних сферах;

б) маловизначена ситуація стосовно гарантій безпеки, особливо у відносинах з Росією;

в) відносно холодне сприйняття прагнень Києва у столицях Вишеградської групи.

Країни та політики прогнозували можливий вибір напрямку зовнішньої політики України. Тим паче, що позиція України визначала б не тільки її власну безпеку, але й впливала б на безпеку її сусідів. "Існують певні симптоми, – вказував польський політолог В.Мультак, – які вказують, що цей край схиляється до політики ізоляціонізму. Однак ці прогнози треба трактувати з певною обережністю, тому що внутрішньополітична ситуація в державі тривалий час буде нестабільна і непередбачувана. З іншого боку, ступінь взаємозв'язку і взаємозалежності України та Росії є таким значним, що прихід до влади твердоголових в одній державі, напевне, спричинило б зміну в іншій".

Незважаючи на прогнози політиків, Україна формувала і здійснювала власну зовнішню політику як політику само-збереження і самоствердження. "Це є курс, – писав польський дослідник, – що найбільш відповідає ситуації, існуючій в Україні. Належить очікувати, такі дії стануть стабілізуючим елементом в

Європі. Такий курс відповідав би інтересам держав Сходу і Заходу. Наслідком такого варіанту було б досягнення економічної стабілізації. Якщо це не наступить, Україна буде змушена прийняти проросійську орієнтацію".

Україна чітко дотримується концепції збалансованої і багато-векторної політики без надмірного крену в той чи інший бік. Вже сприйнята світом як ключова країна європейської безпеки, Україна є єдиною державою, яка одночасно належить до Східної, Центральної і Південної Європи. Саме вона здатна відіграти цементуючу роль, запобігти виникненню чи поновленню штучних бар'єрів у тій частині континенту, яка входить до СРСР або перебувала під його контролем.

Однак особливість України полягає в тому, що, відкрита для інтеграції до Європи, вона, на відміну від інших країн Центральної та Східної Європи, змушена долати дві лінії поділу континенту, які виникли після Другої світової війни. Перша з них – все менш чітка межа між країнами колишнього Варшавського договору й рештою Європи. Друга – західний кордон колишнього СРСР, що досі іноді сприймається як межа, насправді, дуже неоднорідної та щораз аморфнішої СНД, яка віддаляє Україну від її природних партнерів у Центральній і Східній Європі.

Україна крок у крок послідовно інтегрується до загальноєвропейської спільноти і розглядає поглиблення інтеграційних процесів на континенті як необхідну передумову створення системи глобальної безпеки, що відповідатиме вимогам наступного століття. Свій "вихід в Європу", як підкреслював Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк у виступі у Дипломатичній академії МЗС РФ в листопаді 1998 року, Україна розпочала із встановлення рівноправних, дружніх відносин із своїми безпосередніми сусідами на основі визнання територіальної цілісності один одного, непорушності існуючих кордонів, створення відповідної договірно-правової бази. При цьому кордони України з Росією, Беларуссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою мають бути не якимись непроникними бар'єрами, а кордонами європейськими, характерними для країн, що не уявляють свого розвитку в ізоляції одна від одної.

Україна широко використовує угорський і польський досвід інтегрування в європейські і трансатлантичні структури, бере активну участь у таких регіональних формах співробітництва, як Центральноєвропейська ініціатива і єврорегіони. Із прийняттям України до Ради Європи з'явилися принципово нові можливості

для застосування багатовікового досвіду демократичних держав Європи у практиці державного будівництва.

Існують плани щодо створення зони безпеки від Балтійського до Чорного моря. Швидко розвивається і зміцнюється співпраця по лінії Київ – Варшава, яка, на наш погляд, здатна створити "поле притягання" і залучити до співпраці треті країни (наприклад, Литву, Румунію). За пропозицією Президента України, у вересні 1999 року, в Криму відбувся саміт країн Балтійсько – Чорноморського регіону.

Україна прагне задіяти і нові можливості розвитку регіонального співробітництва. Вона ініціювала і провела у червні 1998 року Ялтинський саміт президентів і глав урядів країн-учасниць Чорноморського економічного співробітництва, результатом якого стало підписання Статуту ЧЕС як регіональної міжнародної організації.

Базуючись на добросусідстві, і відіграючи позитивну роль у налагодженні міжрегіональних зв'язків, Україна бере активну участь у будівництві "верхнього поверху" нової архітектури безпеки, яка складається з існуючих організацій і структур, зокрема ОБСЄ, НАТО, ЗЄС, Ради Європи в їх гармонійній еволюції. З цього приводу необхідно підкреслити, що сьогодні жодна з міжнародних організацій безпеки не здатна сама, власними силами протистояти багатомірним загрозам стабільності. Тому необхідно в перспективі розробити Платформу безпеки, яка буде заснована на такому співробітництві і займе одне із центральних місць у Хартії Європейської безпеки.

Поряд з повноправною участю України у цій серйозній переговорній роботі, вона робить і безпосередній внесок у зміцнення міжнародної безпеки своєю активною участю у миротворчих операціях, що проводяться під егідою ООН і ОБСЄ. Українські миротворці і дипломати здобули заслужений авторитет своєю високопрофесійною діяльністю в Анголі і Молдові, республіках колишньої Югославії і Таджикистані, Гватемалі і Грузії. Таким чином, Україна демонструє світові, що вона є не тільки споживачем, а й виробником безпеки.

Місце України у сім'ї європейських народів є природним. Європейський вибір України має не тільки геополітичний, а й суспільний вимір і означає, що вона декларує свої прагнення розвиватись на засадах плюралізму, демократії, верховенства права та поваги до прав людини.

Зацікавленість України у відновленні своєї європейської ідентичності та інтерес Європейського Союзу до всебічного

залучення України до загальноєвропейських справ сприяли тому, що 14 червня 1994 року в Люксембурзі була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС. 6 грудня 1996 року Радою Міністрів ЄС був прийнятий План дій щодо України. Цим документом Європейський Союз засвідчив свою готовність розвивати і поглиблювати політичні та економічні відносини з Україною. Прагнучи сприяти стабільному розвитку України, ЄС визначає декілька провідних напрямків взаємодії:

- підтримка демократичних реформ і розвиток громадянського суспільства;
- підтримка економічних реформ, розвиток торгового та економічного співробітництва;
- розвиток політичного діалогу і сприяння залученню України до формування нової архітектури європейської безпеки;
- підтримка регіонального співробітництва;
- зміцнення договірних відносин, зокрема, завдяки Угоді про партнерство і співробітництво;
- реформування енергетичного сектора.

Принципово важливе значення має затверджена Указом Президента України "Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу" від 11 червня 1998 р. Стратегія зафіксувала основні напрямки інтеграційного процесу:

- адаптація національного законодавства до норм ЄС, забезпечення прав людини;
- економічна інтеграція та розвиток торгових відносин;
- взаємодія з ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки;
- політична консолідація та зміцнення демократії;
- узгодження соціальної політики України із стандартами ЄС;
- культурно-освітня і науково-технічна інтеграція;
- встановлення та поглиблення прямих контактів між регіонами України та державами – членами і кандидатами у члени ЄС;
- галузева співпраця;
- співробітництво у галузі охорони довкілля.

Україна має всі передумови для того, щоб стати асоційованим членом ЄС. Аналіз макроекономічних показників країни засвідчує те, що вони значно перевершують аналогічні показники ряду країн, які прагнуть вступити до Союзу і вже досягли позитивного політичного рішення щодо надання їм асоційованого членства в ЄС. Та якщо іншим державам запропонували підписати угоди про асоційоване членство, Україні та Росії було запропоновано підписати лише угоду про партнерство і

співробітництво. На жаль, не всі члени Союзу готові підтримати Україну й ухвалити рішення про надання нашій країні асоційованого членства в цій організації.

У контексті загальноєвропейської безпеки особливу увагу привертає проблема розширення НАТО, що сприймається Україною як цілком природний, логічно обумовлений процес. Розширення НАТО треба розглядати не як самоціль, а як засіб зміцнення безпеки на континенті у XXI столітті. Воно має відбуватися задля стирання, а не загострення існуючих в Європі та світі суперечностей.

Цілком можливо, що погляд без'ядерної України на розширення НАТО відрізняється від ставлення до цього процесу Росії. Україна не виступає проти розширення Північноатлантичного договору, який об'єднує демократичні країни, що не мають і не можуть мати територіальних претензій до неї, і сприймає Альянс не лише як військовий союз. Для України НАТО є політичною спільнотою, що зацікавлена в розвитку демократії, ринкової економіки та прав людини на всьому євроатлантичному просторі.

Національні інтереси України щодо НАТО базуються не на симпатіях чи антипатіях України вступити на шлях незалежності як могутня ядерна держава. Нагадаю, її арсенал складав 176 міжконтинентальних ракет і 192 самохідних установки із 1800 атомними боеголовками. Окрім цього, в Україні було 2605 систем ядерної технічної зброї. За ядерним потенціалом Україна займала третє місце у світі.

У листопаді 1991 року Верховна Рада України ухвалила рішення про без'ядерний статус держави. З урахуванням цього статусу Україна будує свої відносини з НАТО. Для України неприйнятною є можливість (навіть гіпотетична) розміщення на території нових членів НАТО ядерної зброї. Виходячи з досвіду надання Україні гарантій безпеки у відомій Заяві з приводу її відмови від ядерної зброї, одним з можливих варіантів зняття напруги навколо проблеми розширення НАТО могла б стати синхронізація вступу до Альянсу з прийняттям вступниками та трьома ядерними державами – членами НАТО – зобов'язань щодо відмови від дислокації ядерної зброї на території нових членів. Зрештою, Альянс невдовзі це зробив. У грудневому, 1996 року, Заключному комюніке Північноатлантичної Ради вказується, що "країни НАТО" не мають ні намірів, ні причин розміщувати ядерну зброю на території нових членів і не передбачають такої потреби у майбутньому"

Розвиток відносин між Україною та НАТО безпосередньо пов'язаний з трансформацією Альянсу, і ґрунтується на концепції "особливого партнерства". Реалізація цієї формули, водночас, передбачає трансформацію НАТО в структуру європейської безпеки й поглиблення інтеграційних процесів між НАТО і Україною в розбудові стабільної та неподільної Європи. Особливе партнерство означає розширення співробітництва між Україною і НАТО на всіх рівнях і у всіх вимірах – політичному, військовому, економічному, екологічному, науково-технічному, інформаційному тощо. Україна вважає це гарантією уникнення нового поділу Європи та створення "сірої зони" безпеки в Центральній та Східній Європі. Усі ці континентальні положення знайшли своє втілення в Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Альянсу, підписаній в липні 1997 року, на саміті держав-членів НАТО в Мадриді.

Хартія визначає цілі, засади, принципи відносин особливого партнерства, сфери співробітництва та механізми втілення. Виходячи з ролі, яку відіграють Україна і НАТО у творенні системи євроатлантичної безпеки, сторони визнали необхідним розвивати відносини "особливого і ефективного партнерства" з метою зміцнення безпеки та співпраці у розбудові стабільної, мирної та неподільної Європи. У Хартії визначається, що незалежна, демократична та стабільна Україна бере на себе зобов'язання розширювати своє співробітництво з НАТО з метою поглиблення процесу інтеграції до європейських та євроатлантичних структур та розвитку своїх демократичних інститутів. Відзначено, що країни – члени НАТО продовжуватимуть підтримувати суверенітет та незалежність України, її територіальну цілісність, принцип непорушності кордонів, демократичний розвиток, економічне процвітання та її статус без'ядерної держави як ключові фактори стабільності та безпеки в Центрально-Східній Європі та на континенті загалом.

Сторони погодилися і надалі розширювати та інтенсифікувати своє співробітництво, зокрема, в Раді Євроатлантичного партнерства, що містить й розширену програму Партнерства заради миру.

Додаткові можливості зміцнення міжнародного становища України та розв'язання практичних питань військово-політичного, економічного та науково-технічного характеру надає Державна програма співробітництва України з Організацією Північно-

атлантичного Договору (НАТО) на період з 2001 року, затверджена Указом Президента України 4 листопада 1998 року.

Європейська політика України зовсім не означає пріоритетний напрям її зовнішньополітичного курсу, і як альтернатива – її діяльність в межах СНД. Навпаки, Україна зможе відігравати природну і вигідну для себе роль мосту між Сходом і Заходом лише в тому випадку, якщо її територія стане місцем неконфронтаційної зустрічі двох гігантських економічних систем. Щоб мати можливість керувати процесом взаємопроникнення, спрямувати його в русло співробітництва, Україна повинна бути представлена і в "західному" і в "східному" об'єднаннях. Як підкреслював Президент України, "коли сьогодні інколи виникає питання: куди прямує Україна: на Захід чи на Схід? – то у самій його постановці я бачу елементи "двох Європ". Україні не треба нікуди прямувати. Вона була, є і залишається там, де їй визначено історією і географією". Тому, продовжуючи прикладати зусилля, які спрямовані на інтегрування в західний світ, Україна повинна вибудовуватися і у взаємозв'язках з близьким зарубіжжям. На особливу увагу заслуговують відносини України з Росією, без налагодження яких, напевно, чи можна говорити про забезпечення національної безпеки.

Україна приділяє величезну увагу питанням українсько-російських відносин. Важливість їх конструктивного розвитку розуміють і керівники російської держави. Яскравим свідченням цього стала розробка і підписання низки основоположних актів, покликаних створити міжнародний правовий фундамент цих відносин. Серед цих документів, насамперед, слід назвати Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року, підписаний під час державного візиту Президента Російської Федерації Б.Єльцина в Україну, Договір між Україною і Російською Федерацією про співробітництво на 1998 – 2007 роки і Програму співробітництва на цей же період, підписану 27 лютого 1998 року під час державного візиту в Росію Президента України Л.Кучми. Окрім цих візитів, останніми роками відбувся цілий ряд двосторонніх зустрічей наших Президентів, зокрема, в рамках багатосторонніх самітів і конференцій. Досвід такого тісного спілкування Президентів двох країн підтверджує, що між Україною і Росією не має і не повинно бути проблем, які не можна було б вирішити шляхом відкритого діалогу.

Зрозуміло, що в довгострокових українсько-російських взаєминах економічне співробітництво між двома державами є

взаємовигідним, і від нього не можна і не слід відмовлятися. Однак треба погодитися з науковцями Української Академії державного управління при Президентові України В.Ребкалом і В. Шаховим, які наголошують, що, приділяючи увагу економічним аспектам взаємовідносин, забуваємо про велику кількість інших, пов'язаних із психологією значної частини громадян України, загальною історичною долею, культурними, а також сімейно-родинними зв'язками. Адже багато регіонів України не тільки економічно, але й у соціально-культурному плані, і навіть політично зорієнтовані на Росію. Тому, налагодження українсько-російських стосунків сприяє налагодженню всеукраїнської злагоди.

Однак у відносинах з Росією першочергове значення повинно мати тверде і послідовне відстоювання національних інтересів України, потрібно постійно усвідомлювати наявність істотних розбіжностей між нашими країнами в поглядах на характер інтеграційних процесів у межах СНД. Лейтмотивом двосторонніх відносин має бути врівноваженість, рівноправність, раціональне партнерство. Якщо відносини з Росією будуватимуться на ґрунті загально визнаних норм міжнародного права, тоді позиції України будуть міцними.

Тяжучи до Європи, налагоджуючи тісні взаємовідносини з Росією, Україна зміцнює традиційні зв'язки з країнами СНД, прагне більш ефективно їх використати. Україна високо оцінює ту роль, яку судилося відіграти Співдружності Незалежних Держав після розпаду колишнього Радянського Союзу. Незаперечним є факт, що вдалося уникнути масштабних непередбачуваних потрясінь. "Саме в рамках створеного механізму багатосторонніх консультацій, – зазначив Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, – країни-учасниці СНД змогли виробити спільні підходи до вирішення багатьох актуальних проблем, створили на уламках тоталітаризму якісно нову систему відносин між незалежними державами, побудовану на принципах демократії і міжнародного права".

Україна формально не є повноправним членом СНД, але приділяє розвитку співпраці між колишніми радянськими республіками першочергову увагу. Україна бачить СНД інструментом багатосторонніх переговорів та консультацій, раціональним механізмом економічного співробітництва з винесенням за рамки Співдружності питань військового, політичного, гуманітарного, правового співробітництва, а також питань колективної безпеки.

Україна виступає проти перетворення СНД на наддержавне утворення. Пріоритет віддається розвитку двосторонніх відносин.

Останніми роками визначилося коло основних партнерів України у пострадянському просторі: Азербайджан, Грузія і Молдова, серед яких існує особливо широкий збіг економічних та політичних інтересів. Головні напрямки співпраці: розвиток транспортних коридорів, зміцнення безпеки та врегулювання локальних конфліктів. У цих країнах Україна має стратегічні інтереси. Перші дві країни уособлюють можливість доступу до альтернативних російських джерел стратегічної сировини, передусім, енергоносіїв. Грузія і Азербайджан теж тяжіють до України не тільки у сфері економічних відносин, але й у сфері безпеки. Азербайджан виявляє зацікавленість у здійсненні програми військово-технічного і політичного співробітництва з Україною, а також в активізації її посередницької ролі у врегулюванні Карабахського конфлікту.

Інтенсивного розвитку останнім часом набули військово – політичні відносини України з Молдовою. Значення Молдови для національної безпеки України зумовлене не тільки тим, що Молдова є нашим сусідом, але, насамперед, – наявністю нерегульованого остаточно конфлікту у Придністров'ї. Молдова відіграє також важливу роль у стосунках України з Румунією.

Україна нарощує зусилля, аби збалансувати й модернізувати власну систему національної безпеки. Виходячи з національних інтересів, виробляється зовнішня політика України між Сходом і Заходом, узгоджена з загальносвітовою та загальноєвропейською тенденціями розвитку і зміцнення міжнародної безпеки.

Джерела та література

Будкін В., Парахонська О., Потехін О. Зовнішньополітичні орієнтації як чинник політичної боротьби в Україні // Політична думка. 1997. № 3. С 91-98.

Винниченко В. Заповіт борцям за визволення, К., 1991.

Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище та національні інтереси України. К., 1997.

Дністрянський М.С. Україна у політико-географічному вимірі. Львів, 2000

Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. К., 1991.

Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.

Кухта Б. З історії української політичної думки першої половини ХХ ст. Львів, 1999.

Мадіссон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин. К., 1997.

Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, 1995.

Ребкало В., Шахов В. Концептуальні засади і деякі зовнішньополітичні аспекти національної безпеки України // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. 1998. № 2.

Рудич Ф. Місце і роль України в новому геополітичному просторі // Нова політика. 1998. № 5. С.2-8.

Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. Львів, 1994.

Україна-2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999.

Шаблій О.І. Геополітичні доктрини // Соціально-економічна географія України. Навч. посібник. Львів, 1994.

Шахов В.А., Мадіссон В.В. Україна у світовому співтоваристві К., 1996

Multan Wojciech. Wizie bezpieczenstwa ewropejskiego. Warszawa, 1997.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

1. Післявоєнна інтеграція в Європі. Рада Європи

Ідея об'єднаної Європи має глибокі історичні корені. Так само як військові завоювання, так і утопічні ідеї виявилися неспроможними нав'язати європейську ідею або переконати у її життєздатності. Військові змагання лише загострили суперечності в Європі, інтелектуали ж, що були на узбіччі великої політики, мали обмежені можливості для втілення своїх ідей у дієздатні моделі інтеграції. У XIX ст. економічна інтеграція або вільна торгівля між європейськими державами стали загальноприйнятими у високих політичних колах. Після першої світової війни (1914–1918) граф Куденхове-Колергі запропонував і розвинув ідеї європейської єдності, що заклали фундамент планів майбутніх перетворень в Європі.

Після Другої світової війни (1939–1945) європейські держави виявили спільний інтерес до перебудови континенту, спустошеного конфліктом, що знищив мільйони життів. Наслідки постійних локальних і регіональних конфліктів спонукали до пошуків нових рішень, не пов'язаних із старою, дискредитованою національно-державною структурою. Післявоєнне покоління активніше еволюціонувало в напрямі європейських інтеграційних процесів.

Плани одразу наштовхнулися на перешкоди, пов'язані з політичними реаліями. По закінченні війни континент був поділений на два ворогуючі полюси, і згодом стало очевидним, що плани Європейської інтеграції стосуватимуться тільки Західної Європи. Домінування Радянського Союзу у східній частині завершилося лише наприкінці 80-х років.

Фінансова підтримка процесу реконструкції Європи мала надходити від Сполучених Штатів. 5 липня 1947 р. Державний секретар США Дж.К.Маршалл оголосив у Гарвардській промові план допомоги країнам Європи. Єдиною умовою запропонованої економічної допомоги була розробка європейськими державами спільної програми боротьби з бідністю і реконструкції економіки. Маршалл звернувся до всієї Європи з такими словами: ". наша політика спрямована не проти будь-якої країни, або будь-якої

доктрини, а проти голоду, бідності, відчаю і хаосу, її метою є відродження дієздатної економіки в усьому світі”.

Західна Європа вітала план Маршалла, міністри закордонних справ Франції і Великої Британії запросили Радянський Союз приєднатися до них. Однак міністр закордонних справ СРСР В.Молотов з презирством відхилив це залашення і заборонив Чехословаччині, Польщі та Фінляндії, які виявили інтерес, підтримувати план. Згодом, у січні 1949 р., на протывагу плану Маршалла, була створена східноєвропейська регіональна організація – Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) – для задоволення потреб регіону та "зміцнення єдності і братерського союзу незалежних і рівноправних соціалістичних країн". Це загострило подальший розподіл Європи.

Шістнадцять західноєвропейських країн, що взяли участь у конференції, а потім у роботі Комітету з економічного співробітництва, створили у квітні 1948 р. Організацію Європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). В рамках американської допомоги в Європу було спрямовано понад 13 мільярдів доларів. То був перший значний крок до економічної співпраці в Європі, й американці мають цілковите право пишатися своїм внеском. Таким чином, американське бажання захистити Західну Європу від комуністичної експансії сприяло зміцненню європейської єдності.

Спочатку ОЄЕС розглянула плани економічного відродження різних країн, а потім розробила програму розподілу американської допомоги. Характерною особливістю ОЄЕС був її міжурядовий характер: кожна країна зберігала суверенітет, не брала жодних політичних зобов'язань. Тому і Швейцарія, що проголосила довічний нейтралітет, могла брати участь в її роботі.

Організація, яка складалася з Ради міністрів, Виконавчого комітету і Секретаріату, проіснувала до завершення плану Маршалла. Вона координувала економічну політику країн-членів і надавала експертні послуги у конкретних сферах, таких як транспорт, електроенергетика, текстильна промисловість та ін. Рішення ОЄЕС були обов'язковими для всіх її членів.

У 1961 р. ОЄЕС була трансформована в Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка мала на меті надання допомоги країнам, що розвиваються.

Одночасно зі співробітництвом в галузі економіки почався процес політичної і воєнної інтеграції. Різні політичні рухи Європи об'єдналися на Європейському конгресі, що проходив у травні 1948 у Гаазі під головуванням Уїнстона Черчіля. На конгресі було

ухвалено створити Раду Європи, що урочисто розпочала роботу у Страсбурзі 5-го травня 1949 р. Цей день вважають днем її створення. До неї увійшли Англія, Франція, Бельгія, Голландія і Люксембург.

Рада створювалася задля досягнення більшої єдності між її членами з метою забезпечення та втілення ідеалів та принципів, які є їхньою спільною слашциною та сприяння економічному і соціальному прогресу. Ідеї закладені у статут, мають бути досягнуті "шляхом обговорення питань, що становлять загальний інтерес, через угоди і спільні дії у галузі економіки, соціальної сфери, культури, науки, права і управління, а також для підтримання і подальшої реалізації прав людини та фундаментальних свобод".

До Ради Європи тепер входять 40 країн-членів. Найновішими членами є Угорщина (1990); Польща (1991); Болгарія (1992). Естонія, Литва, Словенія, Чеська Республіка, Словаччина та Румунія (1993); Андорра (1994); Латвія, Албанія, Молдова, колишня Югославська Республіка Македонія та Україна (1995); Росія і Хорватія (1996).

Рада складається з Комітету міністрів, у якому досягається згода щодо спільних дій урядів та Парламентської асамблеї з 286 членів, яка робить пропозиції щодо дальшої діяльності і загалом функціонує як парламентський форум. Деякі заходи Ради Європи відкриті і для країн, що не є її членами. Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Боснія-Герцеговина та Грузія мають особливий статус гостя на Парламентській асамблеї; а Ватикан, Сполучені Штати Америки, Канада і Японія мають статус спостерігача у Комітеті міністрів Ради.

Країни – члени Ради Європи трансформували основні принципи Загальної декларації прав людини 1948 р. (Конвенція ООН) у юридичні зобов'язання через створення ефективної системи міжнародних судових гарантій прав людини. Європейська комісія з прав людини розслідує можливі порушення Конвенції, заяви про які надходять до неї від державних органів або, найчастіше, від окремих громадян. Крім того її рішення можуть бути перевірені Європейським судом з прав людини або Комітетом міністрів, що має повноваження приймати обов'язкові рішення двома третинами голосів. Останніми роками попередньою умовою вступу до Ради Європи було підписання і ратифікація Європейської конвенції з прав людини.

Рада як міжурядова організація функціонує в рамках міжнародного права. Вона уклала близько 165 міжурядових

конвенцій та угод, серед яких основними є Конвенція з захисту прав людини та основних свобод; Європейська культурна конвенція та Європейська соціальна хартія. На саміті у Відні в 1993 році Рада Європи підкреслила свій внесок у безпеку демократії в Європі. Концепція безпеки демократії має два аспекти: по-перше, абсолютна вимога плюралістичної та парламентської демократії, неподільності та універсальності прав людини та верховенства права і спільної культурної спадщини, збагаченої різноманітністю, як основних передумови безпеки; і, по-друге, серйозний наголос на європейській співпраці на ґрунті цих цінностей як на методі розбудови мереж довіри на всьому континенті, які допомагатимуть запобігати конфліктам і водночас знаходити вирішення спільних проблем. Розповсюдження безпеки демократії допомагає долати численні ризики для європейської безпеки. Окрім зменшення ризику повернення до тоталітарного правління, вона забезпечує відповідь на серйозні масові порушення свобод і прав людини, до яких відноситься і дискримінація якоїсь частини населення; серйозні недоліки у забезпеченні верховенства права; агресивний націоналізм, расизм і нетерпимість, а також міжетнічне напруження і конфлікти; тероризм й організована злочинність; соціальна дезінтеграція, розшарування і напруження на місцевому і регіональному рівнях.

Рада Європи провела свій другий саміт в Страсбурзі 10–11 жовтня 1997 р., на якому прийняла План дій щодо основних завдань Ради на період до 50-ї річниці у травні 1999 р. і надалі. План дій стосується питань демократії та прав людини, соціальної єдності, безпеки громадян, демократичних цінностей і культурного різноманіття. 1 лютого 1998 р. набрала чинності Рамкова конвенція Ради Європи із захисту національних меншин. Крім того, з 1 листопада 1998 р. набрало чинності рішення Ради про створення, згідно з умовами відповідного Протоколу до Європейської конвенції з прав людини, нового повномасштабного Суду з прав людини.

У Плані дій також передбачено умови призначення Комісара Ради Європи з прав людини. Встановлено також процедуру моніторингу, спрямованого на контроль за виконанням зобов'язань, які взяті державами-учасницями. Конфіденційний, конструктивний і недискримінаційний діалог проходить як на урядовому рівні у Комітеті Міністрів, так і на парламентському в Парламентській асамблеї.

Значне збільшення кількості членів Ради Європи по закінченні холодної війни та досягнуте зростання числа конвенцій демонст-

рують бажання урядів країн-учасниць створити структури співпраці, покликані уникати нових ліній розподілу на континенті і розбудовувати спільну європейську цивілізацію демократичних націй. Таким чином, зусилля Ради Європи в цих сферах доповнюють зусилля Північноатлантичного альянсу. Рада Європи намагається втілювати свій План дій через співпрацю з європейськими та іншими міжнародними організаціями, зокрема з Європейським Союзом і ОБСЄ.

Організація сприяє Європейській інтеграції Центральної та Східної Європи і є важливим чинником розвитку демократії у нових незалежних країнах.

2. Європейський союз (ЄС)

Історія створення та розвитку

Економічні зв'язки між країнами світу існували завжди, але з поглибленням міжнародного поділу праці економічний взаємозв'язок держав стає все більш важливим чинником процесу відтворення, задоволення суспільних потреб розвитку світового господарства. Міжнародні економічні зв'язки країн Західної Європи завжди вирізнялись високою інтенсивністю. У повоєнні роки тут розвитку виробничої кооперації сприяли транснаціональні корпорації (ТНК). У Західній Європі в період 1946–1958 рр. було розташовано 40% зарубіжних філіалів ТНК в обробній промисловості, що створило у цьому регіоні густу мережу міждержавних мікроекономічних зв'язків. На їх основі стали розвиватися і макроекономічні зв'язки, тобто зв'язки між національними господарствами і країнами в цілому. Як наслідок – посилилась взаємозалежність промислово розвинутих країн Західної Європи.

Інтеграційні процеси підштовхувались високим рівнем розвитку продуктивних сил, поглибленням спеціалізації виробництва в умовах відносно незначних масштабів внутрішніх ринків країн Західної Європи. Необхідно відзначити, що вагомим чинником інтеграційних процесів у Європі стала і необхідність протидії цілковитому домінуванню США у світовому господарстві. 1948 р. США виробляли понад 60% сукупної продукції промислово розвинутих країн, на частку США припадало близько половини усіх довгострокових зарубіжних капіталовкладень і майже 80% усіх золотих запасів капіталістичного світу. Крім того, створена після війни система міжнародних валютних та інших економічних

відносин, а також мережа міжнародних економічних організацій – МВФ, МБРР, ГАТГ – були побудовані таким чином, щоб зміцнити економічне становище і вплив США, які домінували і у політичних союзах: від НАТО до АНЗЮС. Жодна країна Західної Європи поодиноці не могла бути для США рівноправним партнером, для цього потрібен був міцний і довгостроковий економічний союз, єдиний господарський простір, який міг би зіставитися з національним господарством США.

Все це і обумовлювало необхідність консолідації західно-європейської економічної еліти на власній основі. З цією метою у рамках утвореної 1949 р. Ради Європи було здійснено ряд проєктів регіональної інтеграції – від об'єднань у межах окремих галузей промисловості до величезних проєктів західноєвропейської федерації

На початку 1950-х років найактивнішими інтеграціоністами були Жак Моне, французький бізнесмен і адміністратор, та Робер Шуман, міністр закордонних справ Франції. Їхнє співробітництво заклало основи майбутнього Європейського Союзу (ЄС).

1950 р. Робер Шуман висунув план об'єднання вугільної промисловості, підпорядкувавши її вищому органу, який мав наднаціональний характер. Як Шуман, так і Моне розглядав це об'єднання як початковий крок на шляху до повної економічної і політичної інтеграції. План одержав значну підтримку європейських країн, тому що, крім чітко визначеної форми інтеграції, переслідував практичні цілі. Його виконання дозволило зняти міжнародні санкції, які застосовувались до промисловості Німеччини (тоді – Західної), а також налагодити контроль за її діяльністю з боку все ще занепокоєних європейців. 18 квітня 1951 р. було підписано Паризький договір між Бельгією, Голландією, Францією, Західною Німеччиною, Італією і Люксембургом, згідно якого засновувалось Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Жак Моне став першим президентом Верховного органу ЄОВС. Було створено чотири основні інституції: Рада (представляла країни-члени); Комісія (наднаціональний виконавчий орган, який спочатку називався Верховним органом). Асамблея і Суд. За винятком Асамблеї, що, як правило, збиралась у Страсбурзі, всі органи працювали у Люксембурзі.

1956 р. в ЄОВС виник план перетворення цієї організації на зону вільної торгівлі, але суперечності між країнами, особливо між Англією і Францією, призвели до укладення у березні 1957 р. в Римі лише шістьма (з 17) країнами-членами Римської сепаратної угоди про заснування Європейського економічного співто-

вариства (ЄЕС) – "Спільного ринку" – з перспективною програмою економічної і політичної інтеграції. Кінцевою метою ЄЕС було проголошено створення Сполучених Штатів Західної Європи. Одночасно в Римі цими ж державами ЄЕС було укладено угоду про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом), метою якого було створення ще одного спільного галузевого ринку, об'єднання ресурсів атомної енергії та атомної промисловості. У цей же час Великобританія, яка не приєдналась до ЄЕС, організувала Європейську Асоціацію Вільної Торгівлі (ЄАВТ) у складі 7-ми країн.

Договори про ЄЕС та Євроатом передбачали створення інститутів, аналогічних тим, що діяли згідно Договору про ЄОВС. Кожне об'єднання мало свою Комісію та Раду, але спільні Асамблею і Суд. Нові ради та комісії мали штаб-квартири у Брюсселі.

Хоч у трьох договорах є багато спільних положень, вони мають також значні відмінності. По-перше, Договір про ЄОВС є специфічнішим щодо напрямів політики; ним передбачено передовсім створення структури за умови, що політика виробляється інститутами співтовариства, внаслідок чого вони відіграють активнішу роль у рамках ЄЕС. З таким підходом пов'язана друга відмінність між ЄОВС та ЄЕС: оскільки у першому випадку Комісія наділена повноваженнями більшими, ніж зазначено у договорі про ЄЕС, баланс сил в ЄЕС складається користь Ради.

З правової точки зору договори про ЄЕС та Євроатом містять багато схожих положень, які стосуються засобів судового, правового та юридичного захисту, що можна пояснити майже одночасною розробкою і врахуванням авторами досвіду дії договору про ЄОВС.

Для усунення дублювання дій 8 квітня 1965 р. у Брюсселі підписаний, а 1 липня 1967 р. набув чинності Договір про злиття (офіційно відомий як Договір, що створює єдину Раду і єдину Комісію Європейських Співтовариств). У ньому йшлося не про злиття співтовариств, а лише про створення єдиної Комісії та єдиної Ради замість трьох комісій і трьох рад. Вони отримали офіційну назву – Комісія Європейських Співтовариств та Рада Європейських Співтовариств. Нові Рада та Комісія розташувались у Брюсселі. Було узгоджено, що окремі засідання Ради мають проходити у Люксембурзі. Крім того, керівництво іншою діяльністю співтовариства здійснюється з Люксембурга, він залишається також місцезнаходженням Європейського суду. Європейський парламент засідає у Страсбурзі, проте деякі сесії і

засідання комітетів відбуваються у Брюсселі, секретаріат розташований у Люксембурзі. Це створює багато незручностей, а також доводить, що навіть у найпростіших питаннях загальний інтерес має поступатися національним інтересам. Наступним кроком стало розширення Співтовариства.

На початку 1960-х років попереднє негативне ставлення Великої Британії до інтеграції типу ЄЕС призвело до пошуку організації з менш жорсткими статутними умовами, що, заохочуючи свободу торгівлі, не обмежували її суверенітету. Наслідком цього стала Стокгольмська конвенція 1960 р., на основі якої було створено Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ). Членами її стали Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія. Їхньою метою було усунення мита, квот та інших перешкод для торгівлі у Західній Європі, а також заохочення ліберальної, недискримінаційної практики світової торгівлі. До 1984 р. ЄАВТ досягла встановлення вільної торгівлі промисловими товарами між її членами та створення єдиного ринку промислової продукції між ЄЕС і ЄАВТ.

1967 р. внаслідок злиття органів управління ЄОВС, ЄЕС і Євроатому утворилась триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою Європейські співтовариства, або Європейське співтовариство. 1973 року Великобританія і Данія вийшли з ЄАВТ і приєдналися до ЄЕС. Португалія зробила те саме 1986 р. Проте до ЄАВТ приєдналися інші три країни, і ця організація знову стала складатися з семи членів: Австрії, Фінляндії, Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії, Швеції та Швейцарії. Ідея створення ЄАВТ полягала у розвитку торгівлі між країнами, проте без об'єднання влади та створення офіційних інститутів, уповноважених вести законодавчу діяльність, як це зроблено у ЄЕС.

1984 р. ЄАВТ і ЄЕС домовились створити єдиний економічний простір і поширити своє співробітництво на такі галузі, як економіка, валютна та промислова політика, дослідження та технології, охорона навколишнього середовища, рибальство, виробництво сталі та транспорт. При цьому ЄАВТ отримувала усі пільги на торговельні прибутки від членства у Європейському співтоваристві, не беручи однак участі в роботі інститутів ЄЕС. Ця угода набула чинності 1 січня 1994 р. Швейцарія була єдиною з країн-членів ЄАВТ, яка не приєдналась до цієї угоди, оскільки національний референдум Швейцарії відхилив її. Три країни ЄАВТ – Австрія, Фінляндія та Швеція – стали повноправними членами ЄС у січні 1995 р., припинивши своє членство у ЄАВТ. Європейський економічний простір, створений цією угодою, – це

більше, ніж просто економічна зона; він розповсюджує на країни-члени ЄАВТ принцип чотирьох свобод ЄС – вільний рух товарів, послуг, капіталу і населення.

Окрім перелічених раніше країн, 1973 р. до ЄС увійшла Ірландія, 1981 р. – Греція, 1986 р. – Іспанія. І до складу співтовариства стало входити 15 країн.

У своєму інтеграційному розвитку Європейське співтовариство пройшло ряд еволюційних етапів, основою яких була лібералізація торгівлі. Розвиток співробітництва у межах ЄОВС та Євроатому підштовхнув країни до зняття цілої низки бар'єрів, що перешкоджали розширенню торгівлі між ними, а також проведенню політики гармонізації регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Було створено митний союз. У період 1958–1969 рр. формувався спільний ринок. Мито у взаємній торгівлі країн-членів поступово знижувалось, уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінялись єдиним тарифом. Єдиний тариф члени Співтовариства почали застосовувати з 1 липня 1968 р. з одночасним усуненням мита у ЄС.

У цей же період в межах "Спільного ринку" здійснювався процес формування спільної сільськогосподарської політики, прийнятої під тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільськогосподарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами.

Спільна митно-тарифна політика забезпечила утворення у 1970-х роках власних коштів Співтовариства, головним чином за рахунок надходжень від митних виплат і компенсаційних зборів, що стягувались при імпорті товарів з третіх країн.

У 70-ті роки новий етап НТР обумовив необхідність розробки і спільної політики структурної перебудови економіки в Співтоваристві – країни-члени об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії. На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські фірми за рахунок технологічної переваги та скорочення витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови. Щоб протистояти цьому, було вирішено відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. Коло сфер інтеграції розширилось. Зокрема, країни об'єднали

зусилля на широкомасштабних наукових та технологічних дослідженнях, почалось формування спільної індустріальної політики. За рахунок цих заходів ситуацію вдалось переломити.

Важливим елементом подальшої інтеграції стало створення Європейської Валютної Системи (ЄВС), що почала функціонувати з березня 1979 р., і перед якою були поставлені чотири головні цілі:

- досягнення валютної стабільності в межах ЄС;
- спрощення конвергенції процесів економічного розвитку;
- забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності;
- стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин.

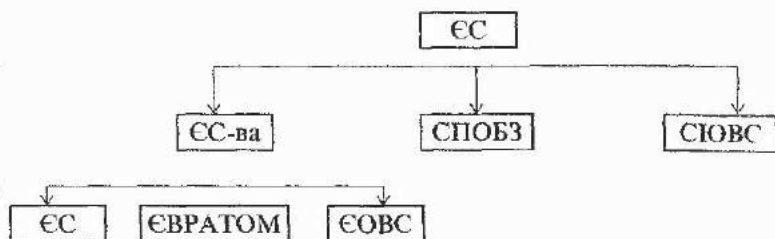
Базовим елементом ЄВС є запровадження розрахункової валютної одиниці – ЕКЮ.

Завдяки цьому, зокрема, країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 80-х років. Після подолання інфляції у 80-ті роки було відмінено обмеження з поточних фінансових операцій, а 1990 р. було введено режим вільного руху капіталів.

На засіданні Європейської ради, що відбулося 9–10 грудня 1991 р. в Маастріхті, глави держав і урядів Європейського співтовариства уклали угоду про політичний союз і угоду про економічний та монетарний союз, які разом складають Договір про Європейський Союз. Договір набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації усіма сторонами.

З 1 листопада 1993 р. Європейське співтовариство перейшло у нову стадію економічної – інтеграції і за рішенням держав і урядів країн – членів стало називатись Європейським Союзом. У межах ЄС планується перехід і до політичної інтеграції – створення нової наддержави конфедеративного або федеративного типу. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері.

Базова структура, започаткована Договором про Європейський Союз, може бути представлена у формі діаграми:

ЄС – Європейський Союз;

ЄС-ва – Європейські Співтовариства;

СПОБЗ – Спільна політика у галузях оборони, безпеки та закордонних справ;

СЮВС – співробітництво у галузях законодавства і внутрішніх справ;

Євратом – Європейське співтовариство з атомної енергії;

ЄОВС – Європейське об'єднання з вугілля та сталі.

Метою ЄС є створення умов вільного пересування в його межах товарів, послуг, капіталів та робочої сили. До 1999 р. передбачалося створити Європейський центральний банк, впровадити спільну валюту, єдине громадянство, закінчити створення організаційного та правового механізму узгодження зовнішньої політики та політики безпеки держав-членів ЄС.

Найбільше протиріч на цьому шляху викликає ідея введення спільної валюти. Створення валютного союзу залежить від ступеня готовності держав до участі в ньому. Для цього ЄС визначило кілька умов-критеріїв:

1. Інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш, ніж на 1,5 відсоткових пункти.

2. Розміри бюджетного дефіциту мають становити не більше, як 3% ВВП країни.

3. Коливання обмінних курсів національних валют (при відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи ("+", "-", 2,25%).

4. Норма довгострокового прибутку не повинна перевищувати 2% від середньої норми прибутку трьох членів ЄС, які мають найнижчу норму прибутку.

5. Національний борг не повинен перевищувати 60% ВВП.

Було здійснено три невдалі спроби запровадження спільної валюти: у 1992, 1995 та 1997 роках.

У 1995 р. критеріям Маастрихтського договору за рівнем інфляції відповідали 11 країн з 15; за процентними ставками – 10; за розмірами бюджетного дефіциту – 4 (Данія, Німеччина, Ірландія та Люксембург), причому показник дефіциту в цілому по ЄС склав 4,7%; за розмірами внутрішнього державного боргу – 5 (Данія, Німеччина, Люксембург, Франція і Великобританія). Тобто усі вимоги виконувала лише одна країна – Люксембург, по три вимоги виконували Німеччина, Франція, Великобританія, Данія та Ірландія.

Для поліпшення ситуації керівні органи ЄС передбачили низку заходів посилення контролю за економічною політикою держав-членів. Німеччина, зокрема у грудні 1995 р., запропонувала укласти між майбутніми членами валютного союзу "стабілізаційний пакт". За цим пактом країни-учасниці мають добровільно взяти на себе зобов'язання навіть у несприятливий для економіки час не перевищувати 3-відсоткового рівня дефіциту бюджету відносно ВВП. За сприятливої економічної ситуації цей показник зменшуватиметься до 1%. При порушенні цього зобов'язання країна має піддаватись штрафним санкціям (у розмірі 0,25% ВВП за кожний відсоток понад тривідсоткову межу). Країни ЄС не підтримали пропозиції Німеччини і лише у грудні 1996 р. було досягнуто домовленості щодо механізму запровадження санкцій, які набувають чинності тільки після відповідного рішення політичної системи своєчасного попередження. Політичні рішення мають прийматися з урахуванням виняткових випадків, до яких віднесено не лише природні катастрофи та надзвичайні політичні події (на кшталт об'єднання Німеччини), а також значне скорочення економічного зростання.

Рішення про створення валютного союзу певним чином змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що усі держави-учасниці мають рухатись на шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила.

Невдалі ж спроби запровадити євровалюту зробили очевидним, що не всі країни зможуть увійти до валютного союзу одночасно. Постійне відкладання введення євро ставило під сумнів увесь проект, оскільки створення валютного союзу потребує одночасного збігу значної кількості факторів, що, можливо, ніколи не буде досягнуто. Саме тому до останнього часу в ЄС не було однозначної думки про готовність Союзу до введення спільної валюти у 1999 р. І тільки на саміті у квітні 1998 р. було прийнято рішення про запровадження євро лише в 11 країнах – Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Австрії, Ірландії, Люксембурзі, Голландії, Фінляндії. Дві країни – Великобританія і Данія – вирішили поки що утриматись від переходу на євро, зайнявши позицію зацікавленого спостерігача. Швеція ще має привести своє законодавство у відповідність до Маастрихтського Договору та виконати умови щодо підтримання стабільності курсу національної валюти. Греція не увійшла до валютного

союзу, оскільки стан її економіки, фінансів, соціального рівня не відповідають необхідним вимогам.

Це рішення криє у собі небезпеку дестабілізації торговельних потоків та розпаду спільного внутрішнього ринку з поділом ЄС на дві нерівні щодо становища (статусу) групи країн, що негативно впливатиме на загальний інтеграційний процес.

З 1 січня 1999 р. євро почало існувати лише у чеках, банківських розрахунках і перерахунках. Готівковим засобом розрахунку євро стане з 1 січня 2002 року. Коментуючи факт народження євро, голова ЄК Жак Сантер сказав: "...євро являтиме собою потужний фактор' не лише для подальшої економічної інтеграції, але також і для інтеграції політичної. Для цього зараз є усі необхідні умови... Безперечно, це історична подія, насамперед тому, що вона безпрецедентна в історії людства. Уперше одні з найсильніших і найрозвинутіших держав світу добровільно відмовляються від своїх національних валют для того, щоб створити одну, єдину, спільну".

І все ж визнання євро у планетарному масштабі є непростим завданням. На думку провідного експерта Банку міжнародних розрахунків (БМР) Роберта Макколі, євро, безумовно, окупує країни Європи, включаючи і її східну частину. Проте Азія, Близький та Середній Схід, Африка, Латинська Америка та держави колишнього СРСР — усі надаватимуть перевагу долару. Свідчення цьому є вже зараз: ті, хто мав кошти у європейських банках, переводять їх на долари, що є яскравим прикладом недовіри до євровалюти, яка ще не з'явилася. На сьогоднішній день подібні трансфери обчислюються багатьма мільярдами, і, на думку банкірів, ця тенденція зростатиме. Відтік інвестицій з Європи і скорочення будь-яких фінансових операцій, за прогнозами, стануть неминучим явищем на період становлення євро.

Які з прогнозів здійсняться, багато в чому залежить від того, наскільки адекватними будуть дії відповідних органів ЄС, наскільки адекватною буде його політика, засади якої визначені законодавчо.

Інститути європейського співтовариства

Європейський Союз базується на трьох "опорах":

– Європейське співтовариство становить правову основу для формування політики спільного ринку, міжнародної торгівлі, сприяння розвитку, монетарної політики, сільського госпо-

дарства, рибальства, навколишнього середовища, регіонального розвитку, енергетики і т.д.;

– спільна зовнішня політика та політика безпеки (CFSP)

– юстиція і внутрішні справи, що включає співпрацю між країнами – членами ЄС в таких галузях, як громадянське та кримінальне право, політика іміграції та надання притулку, прикордонний контроль, боротьба з торгівлею наркотиками, співпраця та обмін інформацією між поліціями.

Ці три головні компоненти Європейського Союзу скеровуються почасти основоположними цілями та принципами, а почасти – єдиною інституційною структурою.

Основними законодавчими документами Європейського Союзу (ЄС) є Єдиний європейський акт, Договір про Європейський Союз та Договори, що укладають Європейські Співтовариства. В цих документах визначені: мета створення ЄС, інститути цієї організації, їх функції та порядок формування, викладені принципи функціонування ЄС, його компетенції, основні завдання і засади співробітництва.

Відповідно до цих документів метою ЄС є:

1. Сприяння проведенню збалансованої і довгострокової соціальної та економічної політики, зокрема шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, шляхом економічного та соціального вирівнювання, створення економічного і валютного союзу, що має на меті введення спільної валюти.

2. Утвердження Європейської спільноти на міжнародній арені, зокрема шляхом проведення спільної зовнішньої політики та політики в галузі суспільної безпеки, яка могла б привести до створення у разі необхідності системи спільної оборони.

3. Посилення захисту прав та інтересів громадян держав-учасниць шляхом введення громадянства Союзу.

4. Розвиток тісного співробітництва у галузі судової практики та внутрішніх справ.

5. Збереження досягнутого рівня інтеграції Співтовариства і, виходячи з нього, визначення, якою мірою політика та форми співробітництва, що встановлені Договорами, потребують перегляду для забезпечення ефективності механізмів та інститутів ЄС.

На міжурядовій конференції, що відкрилась 1996 р. у Турині (Італія) і завершилась у червні 1997 р. в Амстердамі (Голландія), згідно ст. В і N (2) (ДЄС) обговорювалася необхідність ревізії договорів. У зв'язку з неминучим розширенням на Схід очевид-

ною стає необхідність змін у діяльності та структурі європейських інститутів.

Порядок денний Міжурядової конференції, затверджений на саміті у Турині, містив три основні питання:

1. Визначення фундаментальних прав громадян (права людини, демократичні цінності, рівність і недискримінація) та їхній захист, розвиток співробітництва у сфері юстиції і внутрішньої політики, включаючи "удосконалення захисту від міжнародної злочинності, зокрема від поширення наркотиків і тероризму, а також розробка узгодженої та ефективної політики щодо надання притулку, імміграції та віз; розв'язання проблеми зайнятості населення, зокрема через покращення співробітництва та координації з метою зміцнення національних політик; сприяння створенню здорового та сталого довкілля; забезпечення кращого застосування та впровадження принципу субсидіарності; досягнення прозорості та відкритості у роботі ЄС, перспективність спрощення і об'єднання Договорів".

2. Спрощення законодавчих процедур, розширення сфери спільних рішень у законодавчих питаннях, посилення ролі Парламенту, оптимізація його складу (не більш як 700 членів), запровадження єдиної процедури виборів до нього, визначення умов голосування: більшістю складу, зваженого голосування і порогу для прийняття рішень кваліфікованою більшістю, складу досягнення представницького характеру Комісії; посилення ролі та функцій Європейського суду. В цілому Європейська Рада запропонувала розглянути питання необхідності та впровадження норм загального характеру або у конкретних сферах, щоб дати можливість певній кількості країн ЄС зміцнити співробітництво, відкрите для усіх і сумісне з цілями ЄС, зберігаючи усі *acquis communautaire* (норми внутрішнього ринку), уникаючи дискримінації і спотворення конкуренції, а також діючи в спільних інституційних рамках (так звана концепція "змінної геометрії").

3. Розширення можливостей ЄС щодо міжнародної діяльності: зосередження основної уваги на подальшій розбудові спільної політики у галузях оборони, безпеки і закордонних справ (СПОБЗ) ЄС-третьій блок, що включає спільну оборонну політику: зростання європейського самоствердження у питаннях безпеки і оборони; ясність у взаємовідносинах між Західноєвропейським Союзом та Європейським Союзом.

Згідно з установчими документами до компетенції ЄС належать такі види діяльності:

– скасування мита і кількісних обмежень на імпорт та експорт товарів між державами-учасницями, а також інші заходи, що мають ту ж спрямованість;

– спільна торговельна політика;

– внутрішній ринок, що характеризується зняттям перешкод для вільного переміщення товарів, осіб, послуг і капіталів між державами-учасницями;

– заходи, що стосуються в'їзду та переміщення на внутрішньому ринку;

– спільна політика в галузях сільського господарства та риболовства;

– спільна транспортна політика;

– встановлення системи, що запобігає порушенням на внутрішньому ринку;

– зближення національних законодавств держав-учасниць такою мірою, яка необхідна для нормального функціонування спільного ринку;

– політика в соціальній сфері, включаючи діяльність Європейського соціального фонду;

– економічне і соціальне єднання;

– політика захисту навколишнього середовища;

– підвищення конкурентоспроможності промисловості Союзу;

– сприяння дослідженням та технологічному розвитку;

– стимулювання зусиль по створенню та розвитку транс'європейських комунікаційних мереж та інфраструктури;

– внесок у досягнення високого рівня охорони здоров'я;

– внесок в освіту, професійне навчання та розквіт культури держав-учасниць;

– політика співробітництва у сприянні всебічного розвитку держав-учасниць;

– асоціація з заморськими країнами та територіями для розширення торгівлі й спільного сприяння економічному і соціальному розвитку;

– внесок у захист споживачів;

– заходи в галузі енергетики, соціального захисту й туризму.

Ефективність діяльності ЄС забезпечується відповідними його органами. Організаційна будова ЄС базується на загальних засадах західної політичної системи, проте її конкретні і форми суттєво відрізняються від національних систем. До характерних її рис належать:

1. Об'єднання інститутів двох типів – міждержавних і наднаціональних. Особи, що входять до органів першого типу,

діють як офіційні представники держав-членів. Члени органів іншого типу також призначаються кожною державою, проте діють як незалежні особи, що не зв'язані будь-якими інструкціями своїх урядів. Такий подвійний принцип формування особового складу сприяє підтримці балансу між інтересами окремих держав-членів та інтересами Союзу в цілому.

2. Гнучкий розподіл компетенцій між органами ЄС та національними урядами. Можна окреслити три основних варіанти розподілу компетенцій: сфери, де здійснюється спільна політика ЄС (аграрна, торговельна тощо); сфери змішаної компетенції, коли за окремі напрями чи групи питань відповідають органи ЄС, а решта лишається під керівництвом національних урядів (регіональна, соціальна тощо); сфери, де функції ЄС обмежуються координацією дій держав-членів та розробкою рекомендацій (макроекономічна політика, політика в галузі охорони навколишнього середовища тощо).

3. Значна кількість типів рішень, які приймаються – від регламентів та директив, що обов'язкові для виконання національними урядами і всіма учасниками об'єднання, до висновків, що мають лише рекомендаційний характер.

4. Примат права ЄС над національними законодавствами держав-членів у межах, які визначені змістом установчих договорів.

Організаційна структура ЄС побудована за принципом поділу законодавчої, виконавчої та судової функцій. До основних органів ЄС належать:

- Європейський парламент
- Європейська Рада
- Рада Міністрів
- Європейська Комісія
- Європейський Суд
- Палата аудиторів

Крім того, ст. 4 передбачено створення Економічного і Соціального комітетів і Суду аудиторів, а Угодою про злиття (ст. 4 Угоди) – створення Комітету постійних представників країн ЄС (КОРЕПЕР). Після підписання Єдиного європейського акта у жовтні 1988 р. був створений новий Суд першої інстанції. Відповідно до Договору про Європейський союз (ДЄС) кількість інститутів, перелічених у ст. 4 (ЄС), недавно зростає за рахунок Суду аудиторів і Європейського інвестиційного банку (ст. 46 (ЄС)). Закладено також умови для створення Комітету регіонів,

заснування Європейської системи Центральних банків (ЄСЦБ) і Європейського Центрального банку (нова ст. 4а (ЄС)).

Європейський парламент

Створений згідно Римського договору 1957 р., Європейський парламент, названий у договорі Асамблеєю, не був демократичним органом, хоча договором, зрештою, передбачалося проведення прямих виборів. Він складався з представників країн ЄС, які повинні бути членами національних парламентів. Внаслідок запровадження прямих виборів, що відбулися 1979 р., зміцніли демократичні засади (хоч єдина процедура голосування не була узгоджена), зросли координація й рівень експертизи. Оскільки члени Європейського парламенту відповідають перед своїм електоратом і кожен здобув право балотуватися, до нього, то більшість депутатів вже не підпадає під суворі вимоги "подвійного мандату" на місцевому та європейському рівнях. Усе це разом спричинило збільшення повноважень.

Як невиборний орган, Парламент спочатку мав лише консультативні й контролюючі функції. Після прямих виборів зросла консультативна роль Парламенту в законодавчому процесі, а також вирішальна – у деяких питаннях бюджету. Маастрихтський договір значно зміцнив повноваження Європарламенту.

Європейський парламент – представницький орган, що обирається з 1979 р. прямим загальним голосуванням громадян усіх держав-членів ЄС один раз на п'ять років. За кожною державою-членом закріплюється фіксована кількість депутатських місць, відповідно до чисельності населення країни.

Функції Європарламенту дещо відрізняються від функцій національних парламентів. Так, Європарламент не обирає уряд. Це пов'язано з тим, що на рівні ЄС не існує структури, яка може вважатись урядом у повному розумінні цього слова. Проте Європарламент впливає на формування Європейської Комісії, оскільки Голова (Президент) Комісії призначається урядами держав-членів тільки після консультації з Європарламентом. Крім того, кандидатури як Голови, так і інших членів Комісії, затверджуються Європарламентом.

Основними функціями Європарламенту є: дорадчі, наглядові, прийняття рішень, політичної ініціативи, демократичного контролю та законодавча. Для виконання цих функцій в Європарламенті створено 19 комітетів:

- з іноземних справ та безпеки;
- з сільського господарства, риболовства і сільського розвитку;
- бюджетний;
- з економічних і фінансових питань та промислової політики;
- з енергетики, досліджень та технологій;
- з зовнішніх економічних зв'язків;
- з законодавчих питань та громадянських прав;
- з соціальних питань, безробіття та виробничого середовища.
- з питань регіональної політики, регіонального планування та зв'язків на місцях;
- з транспорту та туризму;
- з питань навколишнього середовища, здоров'я та захисту споживачів;
- з культури, молоді, освіти та засобів масової інформації;
- з питань розвитку і співробітництва;
- з громадянських свобод та внутрішньої політики;
- з контролю за виконанням бюджету;
- з інституціональної політики;
- з процедурних питань, підтвердження мандатів та статусу недоторканості;
- з прав жінок;
- з питань петицій.

Тричі на рік Парламент звітує про діяльність Ради, а на початку року Голова Ради має виступати зі зверненням до Парламенту, після чого розпочинається загальна дискусія. Голова, що обирається на посаду, також подає звіт про попередні шість місяців роботи, а керівник Конференції міністрів закордонних справ раз на рік інформує Парламент про стан європейського політичного співробітництва. Звіт про парламентські дебати публікується в Офіційному бюлетені.

Для посилення ролі Парламенту в рамках ДЄС йому були надані повноваження створювати тимчасовий слідчий комітет для розслідування можливих порушень або призначати спостерігача, який би отримував і розслідував скарги щодо порушень у діяльності інститутів або органів ЄС (за винятком Європейського суду і Суду першої інстанції, які діють у межах своєї судової компетенції (ст. 138 d (ЄС))). До того ж будь-яка юридична або фізична особа, яка проживає чи має зареєстрований офіс у будь-якій країні ЄС, має право направляти петиції до Європейського парламенту у справі, що належить до компетенції Співтова-

риства і безпосередньо стосується її (нова ст. 138(і) (ЄС)). Щойно також надано право на законодавчу ініціативу. Згідно ст. 128в (ЄС) Парламент може, якщо це підтримає більшість його членів, запропонувати Комісії подати відповідні пропозиції з питань, що передбачають прийняття акта Співтовариства з метою впровадження Договору.

На даний час Парламент налічує 626 членів: Німеччина – 99 представників; Франція, Італія і Велика Британія – по 87; Іспанія – 64; Нідерланди – 31; Бельгія, Греція і Португалія – 25. Швеція – 22, Австрія – 21, Фінляндія і Данія – 16, Ірландія – 15 і Люксембург – 6 представників. Приблизно один тиждень щомісяця вони збираються на пленарні засідання у Страсбурзі, хоча більшість засідань парламентських комітетів відбувається у Брюсселі. Депутати, які обираються на п'ять років, представляють понад 70 політичних партій, об'єднаних у десять багатонаціональних політичних груп (найбільшою з яких є соціалістична). Вони зобов'язані голосувати відповідно до власної позиції, а не виконувати будь-які вказівки.

За допомогою нових повноважень, отриманих Європарламентом у Маастрихті, частково відновлюється інституційний баланс. Співтоваристві, де переважали національні інтереси, представлені Радою Міністрів, і ліквідується неодноразово критигований "дефіцит демократії" у процесі прийняття рішень.

Рада (Рада міністрів)

Відповідно до ДЄС Рада складається з представників країн-членів. Як правило, це – міністр, "уповноважений представляти уряд цієї країни" (ст. 146 (ЄС)), її завданням є "забезпечення досягнення цілей, визначених цим Договором" (ст. 145 (ЄС)). Рада "повинна забезпечувати координацію загальної економічної політики країн ЄС; має право приймати рішення і покладати на Комісію в актах, що ухвалює Рада, повноваження щодо впровадження вироблених нею норм".

Приймаючи остаточні рішення через упровадження норм вторинного законодавства, Рада зберігає певний контроль з боку країн ЄС. Проте у більшості випадків вона може діяти лише на основі пропозицій Комісії, дедалі частіше консультиватися з Парламентом та Соціальним і Економічним комітетами. Відповідно до норм ЄСВ відкинути заперечення Парламенту Рада може лише при одностайному голосуванні (ст. 149 (ЄС)). Так

само вона повинна реагувати і на пропозиції комісій. Після набуття чинності ДЄС вона разом з Парламентом бере участь у прийнятті деяких рішень.

Склад Ради не є постійним: кількість членів може змінюватися при обговоренні відповідної теми. Наприклад, при розгляді проблем сільського господарства у засіданнях зазвичай беруть участь міністри сільського господарства; якщо питання стосується загальноекономічної політики – можуть бути присутніми міністри фінансів; коли на високому рівні обговорюються політичні проблеми, Рада може складатися з голів держав і урядів.

Міністри країн ЄС у різний спосіб підзвітні парламентам своїх країн. Проте ті рішення, які вони приймають у складі Ради Міністрів ЄС, не можуть бути змінені окремими країнами. Як правило, законодавчі акти ЄС мають форму постанов і директив. Перші є обов'язковими для виконання і стають частиною національних законодавств. Директиви також є обов'язковими, але вони лишають за державами право вибору методів виконання.

Оскільки Рада приймає остаточну ухвалу щодо законодавчих заходів, за винятком системи спільних рішень, найважливіше значення надається способам голосування. Договір (змінені ст. 148 (ЄС)) передбачає, що голосування може вимагати простої більшості (що буває дуже рідко), кваліфікованої більшості або одностайності. Кваліфікована більшість становить 62 з 87 голосів: при цьому чотири великі країни мають по 10 голосів кожна, Іспанія – 8, Бельгія, Греція і Нідерланди – 5, Австрія, Швеція та Ірландія – 4, Фінляндія – 3 і Люксембург – 2. Таким чином, дві великі і до шести малих держав можуть зазнати поразки при голосуванні. Така система сприяє прийняттю швидких і ефективних рішень, що неможливо за умови одностайного голосування.

29 березня 1994 р. Рада прийняла рішення стосовно застосування правил голосування, встановлених Договором про ЄС. Рішення передбачає, що у випадках, коли меншість країн-членів, що становить в цілому 23–25 голосів, виступає проти будь-якого рішення, "Рада повинна зробити все можливе, аби досягти рішення, за яке можуть проголосувати щонайменше 65 представників". При цьому зауважується, що така процедура діє "без [шходи] для обов'язкових обмежень, встановлених Договором та вторинним законодавством". Якою б не була мотивація, вважається маловірогідним, щоб це рішення, відоме як "Компроміс Іоаніна", справлятиме негативний вплив на прийняття рішень

Співтовариства, подібний до наслідку Люксембурзької угоди 1966 р.

Спочатку передбачалося, що найважливіші питання, регульовані Договором, впроваджуватимуться тільки одностайним голосуванням (наприклад, ст. 100 (ЕС)), однак по закінченні перехідного періоду держави будуть зобов'язані голосувати кваліфікованою більшістю. Але після кризи в Раді 1962 р. на вимогу Франції були підписані Люксембурзькі угоди (1966 р.), згідно яких у разі загрози національним інтересам держава має наполягати на одностайному голосуванні.

Оскільки Рада не є постійним органом, її засідання тривають кілька днів протягом місяця, а члени мають вдома постійні обов'язки міністрів або державних службовців (державні службовці не мають права голосу), більшу частину її роботи перебрав на себе Комітет постійних представників (відомий як КОРЕПЕР від французької назви "le Comité des representants permanents"). КОРЕПЕР є постійно діючим органом, що складається з представників країн-членів. Його основне завдання полягає в уважному вивченні пропозицій, які надходять від Комісії, до винесення остаточного рішення. У свою чергу, кілька робочих груп, що займаються конкретними галузями, допомагають КОРЕПЕРу. Такий передавальний процес (робоча група – КОРЕПЕР – Рада) дає можливість вирішувати неproblemні питання на відповідному рівні, залишаючи Раді більш складні та суперечливі рішення. Остаточне рішення, однак, завжди залишається за Радою.

Функції Голови РМ виконують по черзі упродовж 6 місяців міністри закордонних справ.

Європейська Рада

У 1974 р. було погоджено, що керівники держав та урядів країн-учасниць разом з їхніми міністрами закордонних справ регулярно проводитимуть конференції на найвищому рівні. З часом ці зустрічі; отримали офіційний статус і стали відомі як "Європейська Рада" (не плутати з постійно, діючою Радою, офіційна назва якої "Рада Європейських Співтовариств"). У 1986 р. за ст. 2 (ЕСА) Європейська Рада отримала юридичне визнання. "Європейська Рада об'єднує голів держав чи урядів країн-членів і голову Комісії Європейського Співтовариства. Їм

надають допомогу міністри закордонних справ і члени Комісії. Вони проводять спільні зустрічі принаймні двічі на рік".

Європейська Комісія

Європейська Комісія є виконавчим органом ЄС. Вона складається з 17 членів, незалежних від урядів своїх країн, хоча й призначених ними. До складу Комісії входять по два представники від великих держав: Франції, Німеччини, Італії, Іспанії та Великобританії. Інші країни мають по одному представнику.

Склад Комісії розглядається і ухвалюється Європарламентом, тому кожний із її членів працює 5-річний термін. Як член колективного органу, кожний член ЄК патрує один або кілька напрямів діяльності ЄС і очолює відповідний підрозділ Комісії, що називається Генеральним Директоратом (Департаментом). Таких Директоратів 23.

ЄК виконує три основні функції.

Маючи право ініціативи, ЄК зобов'язана подавати пропозиції щодо нових законів ЄС. Такі пропозиції вона висуває після активних консультацій, але не на ґрунті інтересів окремих регіонів чи країн ЄС, а базуючись на власному уявленні про доцільність того чи іншого рішення для долі ЄС та його громадян. У своїх ініціативах ЄК виходить з принципу допоміжності, тобто виступає з законодавчими ініціативами тільки у тих галузях, де для ефективних дій ЄС має кращі можливості, ніж окремі його члени.

Друга функція ЄК полягає у захисті угод ЄС, забезпеченні застосування державами-членами законодавства ЄС. У тих випадках, коли держави-члени порушують або не застосовують закони ЄС, Комісія може вжити відповідні санкції, включаючи передачу справи до Європейського Суду.

ЄК здійснює контроль за використанням субсидій, які виділяються урядами окремих країн власним галузям промисловості, а також за наданням дозволів на державну допомогу в разі, коли це не заборонено законодавством ЄС.

Третя функція ЄК полягає у виконанні обов'язків виконавчого органу, який відповідає за практичне втілення політики ЄС та управління нею. Для цього ЄК наділена суттєвими власними повноваженнями і правом прийняття рішень у різних галузях політики, зокрема аграрній, торговельній, транспортній тощо. Крім того, ЄК керує фінансами ЄС – бюджетом та роботою

різноманітних фондів і програм ЄС, включаючи й ті, які стосуються допомоги країнам, що не входять до Союзу.

Європейський Суд

Оскільки ЄС побудовано на основі юридично обов'язкових Договорів, він суттєво відрізняється від інших міжнародних організацій. Статті Договорів про ЄС і законодавчі акти, які ґрунтуються на них, стають частиною національного права держав-членів. Це потребує чіткого тлумачення цих законодавчих актів. Основною функцією Європейського Суду і є забезпечення єдиного тлумачення законодавства ЄС та його примату над національними законодавствами у межах юрисдикції, що встановлена установчими Договорами.

Відповідно до цього Європейський Суд розглядає та регулює розбіжності між державами-членами, між ними та ЄС, інститутами ЄС, ЄС та фізичними і юридичними особами. Крім того, Європейський Суд робить висновок щодо міжнародних угод та попередніх слухань справ, які передані йому національними судами (хоч у цьому випадку юрисдикція Євросуду на них не поширюється).

Євросуд є вищою інстанцією. Він не має у своєму розпорядженні будь-яких засобів примусу, Проте, враховуючи його становище та авторитет, держави-члени та інститути ЄС, як правило, погоджуються з його рішеннями.

Палата Аудиторів

Палата аудиторів – порівняно молодий орган ЄС, створений 1975 р. з метою перевірки усіх доходів і витрат ЄС та створених ним інститутів. Вона складається з 12 членів, що обираються на шість років, і є повністю незалежною у своїй діяльності.

Окрім перелічених інститутів, доцільно назвати також два консультативних органи, що призначені сприяти роботі Ради Міністрів, Європейській Комісії і Європарламенту, а саме:

– Комітет з економіки та соціальних питань, до якого входять представники організацій, що виражають інтереси основних соціальних груп – найманих робітників, підприємців, фермерів, осіб вільних професій тощо;

– Комітет регіонів, створений відповідно до Маастрихтського Договору і включає в себе представників регіональних та місцевих установ і організацій.

У межах ЄС діє також Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – кредитна установа, що сприяє реалізації інвестиційних проєктів, які відповідають інтересам і завданням ЄС.

Діяльність Європейського Союзу

Діяльність Європейського Союзу заснована на принципі, за яким жодна держава-учасниця не може бути примушена до будь-яких дій без згоди цієї держави. Якщо рішення ЄС приймаються більшістю, то вони мають декларативний характер. Для того щоб рішення мали обов'язковий характер, необхідно їх схвалення кожною державою.

Прийняття рішень у ЄС має таку послідовність дій. Європейська Комісія починає розробку законопроєктів за своєю ініціативою або на прохання Європарламенту чи Ради Міністрів. Пропозиції ЄК надходять до Ради Міністрів, а потім передаються до Європарламенту, де розглядаються відповідним комітетом.

Комітетом Європарламенту до проєктів вносяться поправки, і вони проходять попереднє обговорення перед тим, як їх буде винесено на чергове засідання Європарламенту у Страсбурзі. Одночасно проєкти передаються до Комітету з економіки та соціальних питань.

Висновки Європарламенту і Комітету з економіки та соціальних питань надходять до ЄК, яка з їх урахуванням вносить проєкт до Ради Міністрів і Європарламенту на друге читання. Пропозиції знову розглядаються на рівні комітетів, голосуються на щомісячній пленарній сесії Європарламенту і повертаються до Ради Міністрів, яка приймає остаточне рішення. Для того, щоб забезпечити роботу ЄК у тісному контакті з урядами держав-членів ЄС, їй підпорядковані комітети, до складу яких входять представники урядів. Це комітети трьох видів: консультативні, адміністративні та регулюючі.

Консультативний комітет доводить до ЄК точку зору представників держав-членів на питання, що розглядається. Незважаючи на те, що ЄК повинна всебічно розглянути зауваження консультативного комітету, вони не обмежують її при прийнятті рішення і тому консультативний комітет не може безпосередньо вплинути на результати розгляду питання в ЄК.

Процедуру консультативного комітету використовують в основному при розгляді заходів, що стосуються формування внутрішнього ринку.

Адміністративні комітети створені для вирішення проблем аграрного ринку. Кожний такий комітет розглядає питання відповідної категорії продуктів. Процедура полягає в тому, що та пропозиція, якій ЄК передбачає надати правовий статус, подається на розгляд відповідного адміністративного комітету. Останній приймає рішення кваліфікованою більшістю, причому вагомість кожного голосу така ж, як у Раді Міністрів.

І в цьому випадку ЄК приймає рішення незалежно від висновків комітету – враховуючи їх, Комісія лишається абсолютно вільною у виборі. Проте, якщо висновки комітету і ЄК не збігаються, справа передається до Ради Міністрів, яка може переглянути рішення ЄК протягом місяця. Якщо ж рішення ЄК співпадає з висновками комітету або ж останній не зміг визначитись (не набрав кваліфікованої більшості голосів ні "за", ні "проти"), то рішення Комісії є остаточним і не підлягає оскарженню у Раді.

Регулюючі комітети працюють на тих же засадах, що і адміністративні, але в інших галузях. Це питання розробки спільних митних тарифів, єдиних стандартів на продовольчі товари, ветеринарний контроль, законодавство щодо охорони навколишнього середовища тощо. У регулюючого комітету більш широке коло питань, які можуть бути оскаржені в Раді Міністрів. Якщо заходи, що плануються ЄК, суперечать думці комітету або якщо комітет не визначив свою позицію, Комісія виходить до Ради Міністрів зі своїми пропозиціями. У цьому випадку Рада приймає рішення кваліфікованою більшістю.

Якщо рішення не вдається прийняти протягом відповідно визначеного терміну після надходження матеріалів (як правило – три місяці), Комісія приймає рішення на свій розсуд. Винятком є ті випадки, коли Рада Міністрів чітко висловила своє ставлення та відхилила пропозиції ЄК простою більшістю. У таких випадках ЄК не може приймати рішення з цього питання, а повинна надати нову пропозицію.

Існує також спеціальна процедура прийняття рішень при розгляді заходів торговельної політики. Ця процедура дозволяє ЄК приймати рішення прямої дії після того, як вона була ознайомлена з висновками консультативного комітету. Проте ці рішення мають бути схвалені Радою Міністрів у тримісячний термін. У протилежному випадку вони анулюються.

Як бачимо, існуюча в ЄС процедура підготовки та прийняття рішень є складною, проте закладений у ній механізм перевірок та противаг забезпечує демократичність процесу, ґрунтуючись на відкритій дискусії, консультаціях та консенсусі.

Країни Європейського Союзу проводять спільну зовнішню політику та політику безпеки.

Загальна система політичного розвитку Союзу впродовж 1970–1980 років мала офіційну назву "Європейське політичне співробітництво" (ЄПС). Впровадження Спільної зовнішньої політики та політики безпеки згідно з Договором про Європейський Союз, що набув чинності у 1993 р., ознаменувало значний крок вперед. Головними цілями цієї політики відповідно Договору є:

- захист спільних цінностей, фундаментальних інтересів та незалежності Союзу;
- всебічне зміцнення безпеки ЄС та країн – членів Союзу;
- збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки;
- сприяння міжнародній співпраці;
- розвиток і зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини та фундаментальних свобод.

Процедури ухвалення Європейським Союзом рішень у галузі зовнішньої політики та політики безпеки головним чином мають міжурядовий характер. Європейська рада визначає головні напрями політики у цих галузях. За винятком певних рішень щодо виконання спільних дій, згаданих раніше у цьому розділі, решта рішень Ради міністрів приймається консенсусом.

Як елемент тривалого процесу розробки ефективної Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, ЄС запровадив процедуру призначення спеціальних посланців з особливих питань як дипломатичних представників Союзу. Таку процедуру було застосовано, зокрема, для призначення спеціального дипломатичного представника ЄС у Боснії, в Африканському регіоні Великих Озер та на Близькому Сході.

Спільна зовнішня політика та політика безпеки орієнтується на комплексність і покликана охоплювати усі аспекти цих галузей. В Договорі про Європейський Союз, а також у відповідній Декларації країн – членів Західноєвропейського Союзу (ЗЄС) передбачається, що ЗЄС є невід'ємним чинником у процесі розбудови Європейського Союзу, до того ж останній може звернутися до ЗЄС з проханням розробити і втілити рішення або заходи в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки, пов'язані з обороною. З метою досягнення послідовності у діях ЄС, ЗЄС та НАТО країнам – членам Європейського Союзу

було запропоновано приєднатися до ЗЄС або отримати статус спостерігачів, а іншим європейським країнам, що входять до НАТО, – стати асоційованими членами ЗЄС.

На завершення Міжурядової конференції держав ЄС 1996–1997 рр. глави держав та урядів уклали новий Амстердамський договір від 17 червня 1997 р. Про значення Амстердамського договору для майбутньої Спільної і зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, а також для відносин між цією організацією та ЗЄС йдеться у наступному підрозділі, що розповідає про Західноєвропейський Союз.

Європейський Союз і Україна

Україна² як цілком європейська держава чітко визначила свою орієнтацію на Захід. Вже в 1993 р. Верховною Радою ухвалено "Основні напрямки зовнішньої політики України", де цю мету визначено однією з пріоритетних. Корені ж політичної та економічної підтримки ЄС сягають самого початку існування незалежної України. Так, вже 2 грудня 1991 року ЄС прийнято Декларацію стосовно України. У відповідь Верховна Рада 5 грудня 1991 року схвалила звернення до парламентарів та народів світу, де висловлювалась вдячність стосовно головних положень Декларації ЄС.

Слід зазначити, що був період, коли Захід віддавав перевагу стосункам з Росією, але невдовзі політики Західної Європи зрозуміли, що в інтересах загальноєвропейського розвитку є підтримувати добрі відносини з обома державами. Саме тому в квітні 1992 р. Комісія ЄС передала до Ради міністрів ЄС директиву стосовно угоди про співробітництво з Україною, Росією та іншими країнами СНД. Восени 1992 року було сформульовано чіткий підхід Києва стосовно переведення взаємин з ЄС на постійну правову основу, що і привело до вироблення та підписання 14 червня 1994 р. Угоди про партнерство та співробітництво. Такі Угоди діяли в рамках взаємин ЄС із низкою країн Східної Європи до підписання ними відповідних угод про асоціацію. То ж членство України в ЄС можна розглядати як хоч і віддалену, проте перспективну мету.

Показово, що одним з перших УПС ратифікувала Англія, Греція та Данія. На період до ратифікації цієї Угоди 1 червня 1995 р. Україна та ЄС уклали Тимчасову Угоду про торгівлю та питання, пов'язані з торгівлею, що вступила в дію 1 лютого

1996 року. Це створює для України режим найбільшого сприяння в торгівлі товарами. А це дуже важливо з огляду на те, що Євросоюз є другим найбільшим торговим партнером України після Росії і найбільшим за межами СНД. Так, лише в 1994 році торговий оборот України та ЄС зріс на 20% і становив 2,572 млн. ЕКЮ, а за 1995 рік експорт України зріс на 35%. Режим найбільшого сприяння в торгівлі унеможливує встановлення на імпорт чи експорт вищих митних податків, ніж ті, які вже існують для більшості країн світу. Крім цього, з 1 січня 1993 року Україна користується також Генеральною Схемою Преференцій (ГСП). Вона охоплює список тарифів для промислових та сільськогосподарських товарів, нижчих за тарифи, що надаються згідно режиму найбільшого сприяння.

Однак незважаючи на прийняті заходи рівень торгового обороту України з ЄС істотно не зростає. У 1999 році на частку ЄС припадало 18% зовнішньоторговельного обороту України (16,1% товарного експорту та 19,8% імпорту). В експорті України до ЄС переважають вироби з низьким ступенем обробки, тоді як машин та транспортного обладнання Україна продає надто мало. Імпорт з ЄС представлений переважно промисловими товарами, машинами та транспортним обладнанням.

Водночас питома вага України в зовнішньоторговельному обороті ЄС незначна: на її частку припадає лише 0,42% загальної торгівлі ЄС. Обсяги прямих іноземних інвестицій країн ЄС в Україну також дуже малі як порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи, так і враховуючи потреби України в капіталовкладеннях, і не мають істотного значення для національної економіки. Ця ситуація пояснюється високим рівнем ризикованості операцій на ринку України, що робить її малозначущим і непривабливим економічним партнером та інвестиційним ринком для Європейського Союзу.

Таким чином, сучасний стан економічних відносин між Україною та ЄС можна назвати "торговельною моделлю співробітництва".

Інституції Європейського Союзу скеровують зусилля на поглиблення співробітництва з Україною у різних сферах. 20 листопада 1996 року Європейська комісія затвердила План дій Європейського Союзу в Україні. Цей документ спрямований на досягнення двох цілей. Перша – це продемонструвати українському керівництву всезростаючу підтримку з боку ЄС, враховуючи бажання України забезпечити біпш тісне входження до Європейських структур. Друга – це вивчення засобів

вдосконалення, методів надання допомоги і розвитку між ЄС, країнами-членами ЄС і Україною.

План дій визначає сфери, в яких був досягнутий прогрес у стосунках з Україною порівняно з 1991 роком, і пропонує 6 напрямків роботи ЄС і його країн-членів:

1. Підтримка в реформуванні економіки: ЄС продовжуватиме підтримувати політику макроекономічної стабілізації разом з МВФ і поширюватиме сприяння поглиблюванню процесу здійснення реформ.

2. Підтримка трансформації українського суспільства: ЄС підтримуватиме законодавчу і адміністративну реформи, що сприятиме ствердженню плюралізму в суспільстві, консолідації демократичних установ і становлення правової держави.

3. Прийняття України до європейської системи безпеки: визначення місця України в європейській системі безпеки буде проводитись, головним чином, шляхом розвитку широкого політичного діалогу. Це повинно посилити заходи, сформульовані в спільній Позичці ЄС в листопаді 1994 р..

4. Підтримка міжрегіонального співробітництва: сприятиме утвердженню України на Європейському континенті. Підтримка міжнародного співробітництва сприятиме розвитку зв'язків України з її найближчими сусідами, зокрема тими, що вже є асоційованими членами Союзу. Ще одним напрямком роботи ЄС буде підтримка співробітництва країн Чорноморського басейну.

5. Поглиблення контрактних зв'язків: ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво є політичним пріоритетом, як і втілення в життя Тимчасової Угоди (вступила в дію в лютому 1996 р.). Розвиток контрактних зв'язків, як це передбачено цим документом, повинен привести до значного зближення сторін в широкому діапазоні сфер економічного співробітництва, включаючи сільське господарство, промисловість, транспорт, телекомунікації, довкілля, наукові та технічні програми, та боротьбу з організованою злочинністю. Крім того, ЄС та Україна інтенсивно співпрацюють над розвитком двосторонніх торгівельних зв'язків.

6. Реформа енергетичного сектора: метою є розвиток ефективного енергетичного сектора, що базується на принципах ринкової економіки та надійності енергопостачання. Це включає надання підтримки у втіленні загальної стратегії енергозбереження, реструктуризації вугільної промисловості, а також допомогу в пошуках надійних джерел постачання палива, інших форм відновлюваної енергії. Ядерна безпека залишається головним пріоритетом в контексті загальної реформи енерге-

тичного сектора, зокрема, підвищення рівня ядерної безпеки та закриття Чорнобильської АЕС. ЄС активно сприяє втіленню Меморандуму про взаєморозуміння від грудня 1995 р. стосовно закриття ЧАЕС, з твердим наміром дотримання встановленого строку.

В рамках вищезгаданих сфер діяльності, План також визначав для Європейського Союзу та його учасників п'ять пріоритетних заходів на найближчий період:

- ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво між країнами-членами ЄС та набуття нею чинності;
- прийняття рішення стосовно підтримки платіжного балансу в 1997 р.;
- фінансування та втілення угоди між "великою сімкою", ЄС та Україною про закриття ЧАЕС;
- зустрічі робочої групи з двосторонньої торгівлі;
- створення сприятливого клімату для приватного інвестування в Україну.

Після затвердження Європейською Комісією, План дій був переданий до Ради міністрів для його включення у заключні документи Європейської Ради в Дубліні 14-15 грудня 1996 р..

Одною з найбільш ефективних ділянок співпраці України з ЄС є використання допомоги, що надається за програмою Тасіс. Меморандум з фінансування України в 1996 р. був підписаний в Брюсселі 10 грудня 1995 р. л.Романом Шпеком, національним координатором програми Тасіс в Україні та п.Гюнтером Бурхгардом, генеральним директором Європейської Комісії. Підписання меморандуму з фінансування є офіційним затвердженням виділення Україні 27,5 млн. ЕКЮ за програмою під головні національні програми. Крім того, Україна отримує допомогу і за іншими програмами Тасіс, такими як: "Демократія", "YLIEH", "Темпус", "Ядерна безпека", "План дій" ЄС ("великої сімки") по ЧАЕС, фінансування яких затверджується окремими меморандумами.

Найважливішу роль в організації співпраці України з ЄС має відігравати наближення Українського законодавства до законодавства ЄС, яке може йти двома шляхами: по-перше, через прийняття законодавчих та нормативних актів, які базувалися б на відповідних нормах європейського права; по-друге, через внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Важливим напрямом підготовки України до вступу в ЄС повинна стати підготовка та перепідготовка кадрів, яка має забезпечити необхідні знання і навички щодо розуміння цілей

інтеграції і Європейського Союзу, його основних інституцій і процесу ухвалення рішень вміння вести переговори, використовувати європейські інформації.

Україні варто подбати про подолання необізнаності Європи про Україну.

Інтеграція України до ЄС означає, що всі соціально-економічні і політичні перетворення треба будувати стосовно європейського фактору, тобто бути спрямованим на реалізацію стратегічного завдання.

3. Західноєвропейський Союз

Історія створення та розвитку

Проблеми розширення НАТО та Європейського Союзу набули великої актуальності. Однак при цьому більшість дослідників випускає з уваги Західноєвропейський Союз (ЗЄС), який становить невід'ємну частину інтеграційних процесів у регіоні. Зазначимо також, що ЗЄС є структурою, котра займається питаннями військового співробітництва, які останнім часом набувають все більшої актуальності. Водночас із більш відомими міжнародними організаціями – (НАТО і Європейський Союз (ЄС)) – ЗЄС виконує важливу роль у розвитку системи європейської безпеки.

Західноєвропейський Союз був створений згідно з договором про економічну, соціальну, культурну співпрацю й колективну оборону, підписаним 17 березня 1948 р. у Брюсселі (так званий Брюссельський договір) і доповненим протоколом та угодами, підписаними 23 жовтня 1954 р. у Парижі.

Брюссельський договір підписаний Бельгією, Францією, Люксембургом, Нідерландами та Великобританією. Задуманий великою мірою як відповідь на кроки Радянського Союзу до здобуття контролю над Центральною Європою, договір став першою спробою спрямувати у практичне русло ідеали європейського інтеграційного руху. Його основна засада – забезпечення загальної оборони у випадку збройного нападу на будь-яку з країн, що підписали цей договір. У вересні 1948 р. внаслідок військової співпраці була створена Організація Брюссельського Договору. Тоді ж схвалений план спільної оборони, до якого входила інтеграція систем протиповітряної оборони й організація узгодженого командування.

Продемонструвавши серйозність намірів працювати разом, держави Брюссельського Договору змогли подолати небажання Сполучених Штатів брати участь у побудові системи європейської безпеки. Переговори між цими державами і США та Канадою почалися трохи пізніше і закінчилися підписанням 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні Північноатлантичного Договору. Данія, Ісландія, Італія, Норвегія та Португалія були запрошені й погодилися стати учасниками угоди, яка формалізувала участь США та Канади в обороні Європи. Згідно ст. 5 Договору, збройний напад на одного з його учасників буде розглядатися як напад на них усіх.

Для впровадження Вашингтонського Договору в життя виникла потреба у створенні відповідної політичної та військової структури, нею стала Організація Північноатлантичного Договору (НАТО). У грудні 1950 р., після призначення генерала Ейзенхауера першим головнокомандувачем об'єднаних сил у Європі, держави Брюссельського Договору вирішили ввести свою військову організацію до складу НАТО, що стало основним елементом безпеки у Західній Європі та Північній Атлантиці.

Тим часом бажання ввести ФРН у новостворені структури безпеки спонукало Францію запропонувати у жовтні 1950 р. створення Європейської армії, яка б функціонувала у межах Альянсу. Ця пропозиція привела до підписання у травні 1952 р. Договору про заснування Європейського Оборонного Союзу (ЄОС), учасниками якого мали стати Бельгія, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди та ФРН. Проте у серпні 1954 р. французький парламент відмовився ратифікувати цей договір.

Провал ЄОС означав, що необхідно шукати інші шляхи інтеграції ФРН у систему західноєвропейської безпеки. На спеціальній конференції, проведеній у Лондоні країнами Брюссельського Договору, США, Канадою, ФРН та Італією, було вирішено запросити дві останні країни приєднатися до Брюссельського Договору. Висновки конференції втілені у Паризьких угодах. На їх основі і був створений ЗЄС як нова міжнародна організація за участю країн Брюссельського договору, ФРН та Італії.

Учасники Паризьких угод чітко визначили три основні напрями діяльності у преамбулі до модифікованого Брюссельського Договору:

- створення у Західній Європі міцного фундаменту для економічного відродження Європи;
- надання допомоги один одному в супротиві будь-якій агресії;

– сприяння об'єднанню та підтримуванию прогресивної інтеграції в Європі.

Від 1954 до 1973 р. ЗЄС виконав важливу роль у розвитку співробітництва між державами Західної Європи. Зокрема, він сприяв інтеграції ФРН у НАТО, розв'язанню проблеми Саару, налагодженню консультацій між країнами-засновниками Європейської Спільноти та Великобританією.

Роль посередника між Європейською Спільнотою та Великобританією припинилась, коли остання увійшла до складу Спільноти 1973 р. Між 1973 і 1984 рр. діяльність ЗЄС як міжурядової організації значно сповільнилася. Агенція з контролю над озброєннями та Спеціальний комітет з озброєнь продовжували роботу, але економічну, соціальну та культурну роль ЗЄС перебрала на себе Рада Європи, яка у свою чергу втратила частину повноважень із розвитком Європейського політичного співробітництва (ЄПС).

У 1984 р. діяльності Західноєвропейського Союзу було надано нового імпульсу з метою розвитку власне європейської системи спільної оборони на основі співпраці його членів у галузі безпеки і зміцнення європейської опори Північноатлантичного альянсу.

3 ініціативи бельгійського та французького урядів 26-27 жовтня 1984 р. у Римі відбулася зустріч міністрів закордонних справ та оборони країн ЗЄС. Вона позначилася прийняттям Римської Декларації, яка підтвердила, що Рада ЗЄС може, відповідно до ст. VIII (3) модифікованого Брюссельського Договору, приймати рішення про втручання європейських держав у кризи в інших регіонах світу. Відповідно до рішень, прийнятих у Римі, Рада ЗЄС мала двічі на рік проводити спільні зустрічі міністрів закордонних справ та оборони.

Новою віхою у діяльності та розвитку організації стало засідання Ради міністрів ЗЄС у Гаазі у жовтні 1987 р., на якому міністри закордонних справ і міністри оборони держав-членів ухвалили "Платформу щодо європейських інтересів безпеки", в якій заявили про свою рішучість зміцнити європейську опору НАТО і забезпечити інтегрованій Європі безпеку та належний оборонний потенціал. У цьому документі визначено відносини Західноєвропейського Союзу з НАТО та іншими організаціями, а також перспективи розширення ЗЄС та умови подальшого посилення його ролі як форуму для регулярного обговорення проблем, що постають перед Європою в галузі оборони й безпеки.

Після ратифікації Договору про приєднання, підписаного в листопаді 1988 р., Іспанія та Португалія стали членами Західноєвропейського Союзу у 1990 році, відповідно до ухвалених в 1987 р. рішень про сприяння процесу розширення ЗЄС. Наступний крок було зроблено в листопаді 1989 р., коли Рада ЗЄС вирішила заснувати в Парижі Інститут вивчення проблем безпеки з метою сприяння розвитку власне європейської системи безпеки і втіленню в життя Гаазької платформи.

На засіданні Європейської ради, яке відбулося 9-10 грудня 1991 р. в Маастріхті, було ухвалено низку рішень щодо спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки Європейського Союзу. У свою чергу держави – члени Західноєвропейського Союзу ухвалили рішення стосовно ролі ЗЄС та його відносин з Європейським Союзом та Північноатлантичним альянсом.

Після Маастріхтських Декларацій 1991 р. ЗЄС розвинув структуру, завдяки якій все більше держав можуть брати участь у його діяльності. Зараз сім'ю держав ЗЄС формують 28 країн, що поділяються на чотири групи відповідно до їх статусу: члени, асоційовані члени, спостерігачі й асоційовані партнери. Лише країни-члени підписують Брюссельську Угоду і мають вирішальний голос в організації.

У Маастріхті члени ЗЄС запропонували державам, членам Європейського Союзу, вступити до ЗЄС на умовах, визначених ст. XI Брюссельського Договору, або стати спостерігачами за їх бажанням. Інші європейські члени НАТО були запрошені стати асоційованими членами ЗЄС у спосіб, що дав би змогу брати повноцінну участь у діяльності організації. Пропозиції, висловлені у Маастріхтській Декларації, були юридично затверджені "Угодою про Асоціацію", підписаною 20 листопада 1992 р. у Римі. Статус асоційованого партнера розроблений у Кірхберзі (Люксембург) у травні 1994 р. для країн Центрально-Східної Європи, які підписали "Європейську угоду" із ЄС. Згідно зі схемою, розробленою в "Угоді про Асоціацію", та Кірхберзькою декларацією, сучасна структура членства у ЗЄС виглядає так:

- члени (за модифікованим Брюссельським Договором – 1954 р.): Великобританія, Бельгія, Греція (1995), Іспанія (1990), Італія, Люксембург, Німеччина, Нідерланди, Португалія (1990), Франція;

- асоційовані члени (за Римською декларацією – 1992 р.): Ісландія, Норвегія, Туреччина;

- спостерігачі (за Римською декларацією – 1992 р.): Австрія (1995), Данія, Ірландія, Фінляндія (1995), Швеція (1995);

– асоційовані партнери (за Кірхсберзькою декларацією – 1994 р.): Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія (1996), Угорщина, Чехія.

Організаційна структура

Рада та її робочі групи

Рада є головним органом Західноєвропейського Союзу. Її завдання, визначене Брюссельським Договором, – це розгляд усіх питань, пов'язаних із застосуванням норм установчого договору, його протоколів та доповнень, а також інших питань, пов'язаних із питаннями безпеки та оборони. Рада організована як постійний орган і може бути скликана в будь-який момент на вимогу однієї з держав-членів. Вона працює на двох рівнях.

Рада міністрів формується з міністрів закордонних справ та оборони і зазвичай збирається раз на шість місяців у країні, котра головує в організації на той момент. Процедура, що регламентує таку частоту зібрань Ради і вимагає участі міністрів як оборони та закордонних справ, визначено на позачерговій зустрічі міністрів у жовтні 1984 р. у Римі. На кожній із зустрічей міністри закордонних справ та оборони країн-членів, асоційованих членів та спостерігачів збираються зранку. Пообідня сесія збирає міністрів з усіх 28 країн, що беруть участь у консультаційному процесі, незалежно від рівня членства.

Постійна Рада займає центральне місце в оперативному управлінні організацією загалом, а також визначає завдання для робочих груп і координує їх діяльність. Вона формується з постійних представників, висунутих військовими делегаціями, і збирається за необхідності (у нормальних умовах – щотижня). Збори Ради можуть проводитись у різній формі, зважаючи на кількість рівнів членства. Практично, якщо одного тижня проводились "збори вісімнадцяти" (тобто членів, асоційованих членів та спостерігачів), то наступного відбуваються "збори двадцяти восьми". Рішення приймаються консенсусом десяти повноправних членів організації за винятком процедурних питань. Повноправні члени головують у Раді за принципом ротації згідно з англійським алфавітом. Рада ЗЄС у 1993 р. скоротила термін головування з одного року до шести місяців на виконання вимог Маастріхтської декларації.

Для допомоги Постійній Раді було створено декілька робочих груп. Певні з них мають постійні завдання. Вони призначені для координування операцій, що стосуються їх сфери діяльності. Інші групи (створені для втілення довготермінових програм) отримують спеціальні мандати від Постійної Ради. Існують також групи, предметом діяльності яких є особливі питання.

Робоча група Ради (РГР) складається з представників національних делегацій до ЗЄС в Брюсселі (у багатьох випадках – помічники Постійних Представників). РГР готує всі зустрічі Ради і надає їй підтримку у розв'язанні всіх політичних, інституційних та загальних питань.

Військово-політична група (ВПГ) сформована з національних делегатів, які представляють погляди політичного і військового керівництва країн. Вона забезпечує Раді підтримку у питаннях, що стосуються операційної ролі ЗЄС у втіленні в життя завдань, висунутих Пітерзберзькою декларацією, та іншої військово-політичної роботи, що здійснюється Радою.

Група військових делегатів (ГВД) формується з військових делегатів, які представляють Генеральний Штаб. Вони збираються на вимогу Ради для підготовки зустрічі Генерального Штабу, щоб проаналізувати та виробити інструкції стосовно військових аспектів планування діяльності ЗЄС і оцінити військові аспекти роботи відділу планувань.

Космічна група (КГ) координує діяльність ЗЄС у галузі дослідження космосу, в тому числі з наглядом за діяльністю Супутникового Центру в Мадриді.

Комітет бюджету й організації (КБО) зустрічається шість разів на рік, а за необхідності – частіше. Він забезпечує спільну діяльність експертів із бюджетних питань з країн-членів, асоційованих членів та країн-спостерігачів. Основним завданням комітету є визначення всіх потреб організації у коштах і персоналі та підготовка відповідних рекомендацій Раді.

Комітет безпеки проводить свої зустрічі двічі на рік, збираючи представників органів, котрі займаються проблемами національної безпеки кожної з країн-членів.

Спеціальна робоча група складається зі старших представників міністерств закордонних справ та оборони і проводить (на основі рішень Ради) політичні дослідження з проблем впровадження довгострокових програм.

Група оборонних представників займається довгостроковими програмами стосовно оборонних проблем.

Групи специфічних завдань:

Військово-політична робоча група розв'язує завдання, пов'язані з програмою КССЗ (Комбіновані сили спільних завдань), ґрунтуючись на застереженнях ЗЄС до рішень, прийнятих міністрами НАТО у червні 1996 р. у Берліні.

Середземноморська група займається аналізом та виробленням рекомендацій Раді щодо ситуації у Середземномор'ї та діалогу з середземноморськими партнерами, котрі не є членами ЗЄС (Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Марокко та Тунісом). Діяльність групи у цій сфері узгоджується з тією, що проводять Європейський Союз та Північноатлантичний альянс.

Декілька робочих груп ЗЄС існують як результат трансформації діяльності колишньої Єврогрупи (об'єднання 13 європейських членів НАТО). Їх учасниками є Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Португалія, Туреччина, Франція. Кожна з країн-членів має право рішення у групах. Такими групами є:

EUROLONGTERM, основною метою якої є сприяння ефективному довготерміновому плануванню через створення концептуальної основи для співпраці країн ЗЄС і визначення військової спроможності й потреб у спорядженні та військовій техніці на десятирічний термін.

EUROCOM, першорядною метою якої є досягнення сумісності між системами тактичних комунікацій сухопутних сил держав-членів EUROCOM.

WELG (Західноєвропейська аналітична група) досліджує потребу аналітичної підтримки операцій ЗЄС. Вона має сухопутну, морську та повітряну підгрупи.

Робоча група Ради з питань Трансатлантичного форуму займається розвитком відносин із неєвропейськими членами Північноатлантичного альянсу.

Постійні структури

Генеральний секретаріат

Генеральний секретаріат займається підготовкою та організацією діяльності Ради. Він підтримує зв'язки із допоміжними й іншими структурними підрозділами ЗЄС, так само як і з низкою міжнародних організацій. Кількість персоналу становить близько 120 осіб, які є громадянами усіх десяти держав-членів. Генеральний секретаріат очолює Генеральний секретар, який, як і його заступник, призначається консенсусом усіх членів ЗЄС. Генеральний секретар головує на засіданнях Постійної Ради, представляє організацію і несе відповідальність за діяльність

головних органів. Члени Секретаріату переважно є і керівниками робочих груп.

Генеральний секретаріат має такі відділи:

- Рада секретаріату;
- Відділ політичних справ;
- Прес-офіс;
- Відділ перекладів;
- Адміністративний відділ;
- Секція фінансів і бюджету.

Відділ планування

Відділ планування був заснований 1 жовтня 1992 р. у Брюсселі як допоміжний орган і почав функціонувати з травня 1993 р. Домовленість щодо його створення була прийнята у грудні 1991 р. у Маастріхті. Його постійний персонал становить 50 осіб, які представляють держави, які є повноправними або асоційованими членами ЗЄС. У випадку необхідності його постійний склад може бути поповнений. Посаду директора може обіймати офіцер відповідного рангу на термін від 2 до 3 років. Директор і його заступник призначаються Радою за рекомендацією Генерального Штабу. Відділ планування несе безпосередню відповідальність перед Радою. Головними завданнями відділу є:

- розробляти загальне планування для можливої операції;
 - зберігати повний перелік військ, які можуть бути використані ЗЄС для спеціальних операцій;
 - формувати збірники правил, обов'язків та процедури для керівництва організацій;
 - готувати плани навчань та оцінювати їхні результати.
- У випадках кризи Відділ планування має особливі обов'язки:
- давати рекомендації керівництву ЗЄС щодо можливості та характеру втручання;
 - готувати рекомендації стосовно необхідного командування, контролю та наведення комунікацій для кожної операції;
 - координувати підготовку до розгортання військової операції, доки цю функцію не перебере Об'єднаний Штаб;
 - контролювати ситуацію у потенційно кризових регіонах та стежити за її розвитком.

Ситуаційний Центр

Ситуаційний Центр розпочав діяльність у червні 1996 р. Його основне завдання – нагляд за кризовими регіонами, визначеними Радою, а також інформаційна підтримка операцій ЗЄС. Він також збирає й обробляє інформацію, необхідну Військово-політичній

групі для підготовки рішень щодо залагодження конфліктів та контролю за військовими операціями.

Ситуаційний Центр підпорядковується Генеральному секретареві через директора Відділу планування і діє за інструкціями Ради або її Військово-політичної групи. Кількість працівників Центру постійно змінюється.

Супутниковий Центр

Супутниковий Центр, що знаходиться у Торрехоні (Мадрид, Іспанія), створений за рішенням Ради у червні 1991 р. і розпочав діяльність у квітні 1993 р. як допоміжний орган ЗЄС, підпорядкований безпосередньо Раді. Директор Супутникового Центру призначається Постійною Радою і має у підпорядкуванні близько 60 працівників.

Обробка й аналіз даних, отриманих зі супутників, використовуються для нагляду за виконанням угод щодо контролю за озброєннями та за проведенням операцій у зонах конфліктів, а також для попередження про екологічну небезпеку. Додатковими завданнями є навчання спеціалістів з обробки комп'ютерної інформації та розвиток технічних можливостей із метою збільшення ефективності систем здобуття інформації, підвищення рівня її ефективності. Центр використовує доступні з фінансового погляду системи, об'єднані супутниками. Йому також доступна високоефективна система франко-італо-іспанського супутника "Геліос".

Інститут досліджень безпеки

Інститут, розташований у Парижі, почав діяльність 1 липня 1990 р. Першорядними завданнями цього допоміжного підрозділу ЗЄС є дослідження й аналіз проблем європейської безпеки для керівництва організації, участь у ширших дебатах щодо цих проблем та налагодження тісніших зв'язків між інститутами двадцяти восьми держав ЗЄС і з відповідними інститутами Північної Америки, Східної Європи та Середземномор'я.

Хоча Інститут і несе відповідальність перед Радою, він має достатньо високий рівень незалежності у роботі. Керівництво Інституту складається з директора, шістьох аналітиків, групи лінгвістів та секретаря. Крім того, тимчасову участь у його роботі беруть дослідники, котрі перемогли у різноманітних грантах.

Інститут досліджень безпеки проводить семінари і тренінги, участь у яких беруть офіційні представники, науковці, військові, незалежні спеціалісти з питань безпеки та журналісти. Результатом таких заходів зазвичай стають публікації – Інститут видає

газету, серію *Caillot Papers* (брошури на актуальні теми, що стосуються безпеки) й окремі книги.

Парламентська Асамблея

Парламентська Асамблея була заснована відповідно до ст. IX Брюссельського Договору. Її особливість у тому, що це єдина європейська асамблея, уповноважена договором розглядати оборонні питання з повною незалежністю. Тому вона виконує визначальну роль у формуванні політики національних парламентів та громадської думки європейських країн, а також підвищенні рівня обізнаності їх громадян із проблемами європейської безпеки.

Парламентська Асамблея налічує 115 депутатів, які представляють країни-члени у такій пропорції: Бельгія – 7 місць, Великобританія – 18 місць, Греція – 7 місць, Іспанія – 12 місць, Італія – 18 місць, Люксембург – 3 місця, Нідерланди – 7 місць, Німеччина – 18 місць, Португалія – 7 місць, Франція – 18 місць.

Члени Асамблеї двічі на рік збираються на пленарну сесію в Парижі, де знаходиться її постійна штаб-квартира. У діяльності Асамблеї та роботі її комітетів можуть брати участь, крім повноправних членів, ще й асоційовані члени ЗЄС. Спостерігачі й асоційовані партнери мають особливий статус.

Керівним органом Асамблеї є Президія, сформована з Бюро, голів комітетів, представників політичних груп і делегацій від асоційованих членів, а також із колишніх Президентів Парламентської Асамблеї. Бюро Президії складається з президента та десяти віце-президентів, вибраних Асамблеєю з-поміж її членів. У Парламентській Асамблеї діє шість постійних комітетів, що працюють як робочі групи. Крім того, Президент Асамблеї може скликати спеціальний комітет, якщо виникає проблема, котра не стосується сфери діяльності жодного з постійних комітетів, але потребує рішення Асамблеї.

Особливе місце в організаційній структурі ЗЄС займають підрозділи, чия діяльність стосується проблем озброєння: ЗЄГО та ЗЄОО.

Західноєвропейська група з озброєнь-ЗЄОО – налічує 13 членів: Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Португалія, Туреччина, Франція.

Основні принципи співпраці в галузі озброєнь такі:

– всі 13 країн мають бути залучені до будь-якого форуму з питань співпраці в галузі озброєнь з рівними правами та обов'язками;

– має бути створений єдиний європейський форум з цих питань;

– керівництво співпрацею в галузі озброєнь мають проводити національні директори з озброєнь, підзвітні міністерствам оборони своїх країн;

– мають бути розширені зв'язки з НАТО та Європейською групою з оборонної промисловості.

Країни ЗЄГО головують у ній по чергово терміном два роки. Секретаріат з озброєнь працює в межах Генерального Секретаріату, проте безпосередньо керують ним національні директори з озброєнь.

ЗЄГО має три відділи, які працюють в основних напрямках її діяльності:

- відділ спорядження, досліджень і технологій;
- відділ процедурних і економічних питань;
- спеціальна група, завданням якої є дослідження можливості створення Європейської агенції з озброєнь.

Західноєвропейська організація з озброєнь, новий допоміжний підрозділ ЗЄС, була створена Радою міністрів ЗЄС на базі пропозиції міністрів оборони країн ЗЄГО, висловленої під час зустрічі в Остенде (Бельгія) 19 листопада 1996 року. Завданням ЗЄОО є керівництво дослідницько-технологічною діяльністю, яка проводиться в рамках ЗЄГО. Виконавчим органом ЗЄОО є Дослідницький відділ, вповноважений проводити тендери та заключати контракти.

Повноправні та асоційовані члени ЗЄС визначили військові підрозділи та штаби, підзвітні організації. Крім підрозділів національних армій, це ще й мультинаціональні формування:

- EUROCORPS (Європейський корпус), у якому беруть участь Франція, Німеччина, Бельгія, Іспанія та Люксембург;
- Мультинаціональний дивізіон, що складається з підрозділів, надісланих Бельгією, Німеччиною, Нідерландами та Великобританією;
- спільні загони, сформовані з танків-амфібій Нідерландів та Великобританії;
- EUROFOR (сили швидкого реагування), в якому беруть участь Франція, Італія, Іспанія;
- EUROMARFOR (європейські морські сили), в якому беруть участь Франція, Португалія й Іспанія.

Роль ЗЄС у сучасних умовах

Із закінченням "холодної війни" відкрилася можливість для активізації діяльності ЗЄС у повній якості. Декларації, прийняті міністрами ЗЄС у Маастріхті 10 грудня 1991 р., розпочали процес визначення ролі організації в сучасних умовах. Ці рішення були прийняті в контексті домовленостей, досягнутих головами держав та урядів членів Європейської Спільноти, які засновували спільну політику в сфері міжнародних відносин та безпеки.

Декларація "Про роль Західноєвропейського Союзу і його відносини з Європейським Союзом та Північноатлантичним альянсом" проголошує, що "ЗЄС буде розвиватися як оборонний компонент Європейського Союзу і засіб посилення європейського напрямку діяльності НАТО". Результатом цих рішень стало також перенесення штаб-квартири організації з Лондона до Брюсселя, завершено у січні 1993 р.

Під час зустрічі у Петерсбергу біля Бонна 19 липня 1992 р. міністри закордонних справ та оборони зробили важливий крок у визначенні оперативної ролі ЗЄС і впровадженні в дію Маастріхтських Декларацій. Результатом цієї зустрічі стала Петерсберзька Декларація, в якій члени організації засвідчили готовність "створити військові підрозділи з усіх підконтрольних їм збройних сил для розв'язання військових завдань у сферах, що перебувають під юрисдикцією ЗЄС". Ці завдання, відомі під назвою "Петерсберзькі місії", включають гуманітарні та рятувальні операції, завдання з підтримки миру та застосування збройних сил для врегулювання кризових ситуацій, включно з миротворчими операціями. У Петерсберзькій декларації члени ЗЄС зобов'язуються підтримувати заходи, здійснювані НБСЄ та Радою Безпеки ООН з метою запобігання конфліктам і підтримки миру. Виконуючи ці завдання, ЗЄС провів кілька операцій під час війни у Югославії. У липні 1992 р. Рада міністрів дала дозвіл військоморським силам ЗЄС взяти участь у нагляді за виконанням рішень ООН щодо ембарго проти Югославії. Ця операція проводилася в Адріатичному морі паралельно з подібними заходами НАТО.

Восьмого червня 1993 р. Ради ЗЄС та НАТО зібралися, щоб визначити спільну концепцію військових операцій на підтримку виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 820. Було організоване спільне командування для операції Sharp Guard, яка розпочалася тижнем пізніше. Від 15 червня 1993 р. було проінспектовано близько 7400 кораблів. Майже 6000 з них

перевіряли в морі і ще 1400 були затримані і перевірені в порту (6 кораблів затримані при спробі порушити ембарго). ЗЕС використав для цієї операції 6 кораблів, 6 патрульних катерів і військово-повітряні сили.

Під час позачергового з'їзду Ради міністрів у Люксембурзі 5 квітня 1993 р. було погоджено, що країни-члени ЗЕС нададуть допомогу Болгарії, Угорщині та Румунії у їхніх зусиллях щодо виконання санкцій ООН на Дунаї. У червні ці країни прийняли пропозицію і погодились розпочати спільні зі ЗЕС поліцейські та мітні операції на Дунаї.

Для цієї роботи ЗЕС виділив 250 осіб свого персоналу. Вони організували центри координації та підтримки у трьох зонах контролю: Мухак (Угорщина), Калафат (Румунія) і Руссе (Болгарія). Персонал ЗЕС провів 6748 інспекцій та наглядових операцій, знайшовши при цьому 422 порушення. Операція стала прикладом практичної співпраці з асоційованими партнерами. Після заключення Дейтонських мирних угод ці операції були закінчені.

У жовтні 1993 р., за кілька днів до початку дії Договору про Європейський Союз, міністри держав-членів Європейської Спільноти надіслали прохання керівництву ЗЕС про підтримку запланованого створення адміністрації Європейського Союзу в м.Моштар (Боснія та Герцеговина). У відповідь на їх запит ЗЕС надав поліцейський контингент для адміністрації у Моштарі, заснованої на початку липня 1994 р. Метою цього контингенту була допомога боснійській та хорватській общинам у створенні уніфікованих поліцейських сил міста. У травні 1995 р. Постійна Рада прийняла пропозицію Австрії, Фінляндії та Швеції про надання їх військ для забезпечення операції, внаслідок чого ці країни надіслали 182 представників. Мандат адміністрації Європейського Союзу закінчився у липні 1996 р. Персонал ЗЕС був виведений з Моштару до 15 жовтня 1996 р.

Положення Маастріхтського договору, які стосуються ЗЕС (Ст. J. 4.2 Договору про Європейський Союз) були також застосовані в листопаді 1996 р. У той час було ухвалено рішення звернутися до ЗЕС з проханням терміново вивчити можливості участі в гуманітарній діяльності ЄС на підтримку біженців та переміщених осіб у регіоні Великих Озер в Африці. Співпраця між ЗЕС та ЄС відбувалась також у плані операцій з евакуації, зусиллях для підтримки миру у Африці та розмінування.

Положення, ухвалені відповідно до Маастріхтського договору, були переглянуті на міжурядовій конференції 1996/97 року. На

зустрічі міністрів країн ЗЄС у 1995 р. в Мадриді було ухвалено рішення щодо конкретного "внеску ЗЄС в роботу міжурядової конференції ЄС 1996 року". Цей документ надав оцінку розвитку організації з часу підписання Маастріхтського договору; виклав можливі варіанти майбутніх відносин між ЄС та ЗЄС; надав перелік узгоджених принципів та керівних напрямів сприяння роботі міжурядової конференції щодо розбудови власне європейської системи оборони. Він був офіційно представлений Західноєвропейським Союзом Раді Європейського Союзу.

У результаті проведення в Амстердамі міжурядової конференції 16 та 17 червня 1997 р. глави держав і урядів країн ЄС внесли до Маастріхтського договору зміни, пов'язані з майбутньою спільною зовнішньою політикою та політикою Союзу у галузі безпеки, а також відносинами між ЄС та ЗЄС. Відтак Петерсберзькі місії, сформульовані на червневому 1992 р. засіданні ЗЄС на рівні міністрів, були включені до Амстердамського договору.

Амстердамський договір передбачає, що ЗЄС є невід'ємним чинником у розвитку Європейського Союзу і надає останньому доступ до оперативних сил, головним чином у контексті Петерсберзьких місій. ЗЄС має надавати підтримку ЄС у формулюванні оборонних аспектів спільної зовнішньої політики та політики безпеки; у свою чергу ЄС має сприяти зміцненню інституційних зв'язків із ЗЄС "з метою можливої інтеграції Західноєвропейського Союзу в ЄС, якщо таке рішення буде прийнято Європейською радою". У Амстердамському договорі також зазначено, що "Європейський Союз буде використовувати ЗЄС у розробці та реалізації рішень і дій, що пов'язані з обороною". Європейська рада має компетенцію визначати основні напрями такого використання. Усі держави ЄС, включно з тими, що не є повноправними членами ЗЄС, мають право у повному обсязі брати участь у виконанні завдань, передбачених даною процедурою. У тому ж дусі Рада ЄС, за погодженням з інституціями ЗЄС, ухвалює необхідні практичні процедури, що дозволяють усім задіяним державам ЄС у повній мірі та на рівних засадах брати участь у плануванні та ухваленні рішень ЗЄС.

У Протоколі до Ст.17 Амстердамського договору зазначено, що ЄС, спільно з ЗЄС, розроблять плани удосконалення співпраці між ними за період не більше одного року після набуття чинності даним Договором. У своїй "Декларації про роль Західноєвропейського Союзу і його відносини з Європейським Союзом та Атлантичним альянсом", ухваленій міністрами країн

ЗЄС 22 липня 1997 р., ЗЄС узяв до уваги положення Амстердамського договору, що стосуються ЗЄС. У Декларації також викладено розуміння Західноєвропейським Союзом своєї ролі та відносин з Європейським Союзом та Атлантичним альянсом. У вступі до Декларації зазначається, що ЗЄС є невід'ємним чинником у розвитку Європейського Союзу і надає йому доступ до оперативних сил, особливо в контексті Петербурзьких місій; він також є основним елементом у розбудові власне європейської системи безпеки й оборони в рамках Альянсу відповідно до Паризької декларації та рішень, ухвалених міністрами країн НАТО у червні 1996 р. в Берліні.

З часу підписання Амстердамського договору та ухвалення Декларації ЗЄС від 22 липня 1997 р. були зроблені подальші кроки у розвитку відносин ЗЄС—ЄС. У вересні 1997 р. Рада ЗЄС запровадила заходи максимальної гармонізації шестимісячного головування, що ротується між країнами-членами як у ЗЄС, так і в ЄС. Відповідно до положень Статті 17.3 Амстердамського договору на зустрічі в Ерфурті у листопаді 1997 р. міністри держав ЄС ухвалили рішення щодо посилення оперативної ролі країн, які мають в ЗЄС статус спостерігачів. Реалізація рішення, що спрямоване на удосконалення співпраці між ЄС та ЗЄС у врегулюванні кризових ситуацій, розпочнеться з набуттям чинності Амстердамського договору.

Активізувалася співпраця між Західноєвропейським Союзом і НАТО, яка сприяла поживленню діяльності ЗЄС і поступово набувала більш інтенсивного і регулярного характеру. 21 травня 1992 р. Рада Західноєвропейського Союзу вперше провела у штаб-квартирі НАТО спільне організаційне засідання з Північноатлантичною радою. Тепер Генеральний секретар ЗЄС регулярно відвідує засідання ПАР на рівні міністрів. Генеральний секретар НАТО запрошується на засідання на рівні міністрів ЗЄС. ПАР і Рада ЗЄС проводять спільні засідання чотири рази на рік. При потребі вони можуть влаштовуватись і частіше. Щоб посприяти обмінові секретною інформацією, НАТО і ЗЄС уклали Угоду щодо забезпечення секретності. Серед інших прикладів активізованої співпраці — доступ ЗЄС до інтегрованої системи зв'язку НАТО на основі Меморандуму про домовленість між НАТО та ЗЄС і регулярні консультації між секретаріатами і військовим персоналом обох організацій.

Важливий крок у напрямку до ґрунтового співробітництва між НАТО і ЗЄС був зроблений під час Брюссельського саміту НАТО в січні 1994 р. Тоді 16 держав — членів Альянсу повністю

підтримали ідею розвитку власне європейської системи безпеки й оборони з метою зміцнення європейської "опори" Альянсу з одночасним підсиленням трансатлантичного зв'язку. Це дасть можливість європейським країнам Альянсу брати більше відповідальності за їх спільну безпеку й оборону. Вони висловили свою підтримку зміцненню європейської "опори" Альянсу через посилення Західноєвропейського Союзу як оборонного компоненту Європейського Союзу. Щоб уникнути дублювання зусиль, НАТО погодилась на основі консультацій у Північноатлантичній раді надавати свої колективні засоби "для здійснення операцій ЗЕС європейськими членами Альянсу на виконання спільної зовнішньої політики і політики у галузі оборони". Крім того, глави держав і урядів схвалили концепцію багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил (БООТС) як засобу, що полегшить здійснення операцій у непередбачених ситуаціях. Цю концепцію належить втілювати в життя таким чином, щоб створити відокремлюваний, але не окремий військовий потенціал, який НАТО чи ЗЕС можуть використовувати відповідно до європейських потреб та на зміцнення безпеки Альянсу. У той же час вони підтвердили, що Альянс залишається головним форумом для консультацій між його членами та узгодження політики, що стосується зобов'язань безпеки й оборони союзників за Вашингтонським договором.

На зустрічах у червні 1996 р. міністри закордонних справ та міністри оборони вирішили, що власне європейська система безпеки й оборони, як основний елемент внутрішньої адаптації НАТО, має розбудовуватись всередині Альянсу. Це дасть можливість усім європейським союзникам робити суттєвіший і ефективніший внесок у виконання завдань та заходів Альянсу в дусі спільної відповідальності; діяти самостійно в разі необхідності; зміцнювати трансатлантичне партнерство. З використанням у повній мірі концепції БООТС, ця система має ґрунтуватися на непорушних військових принципах, підкріплюватись належним військовим плануванням і сприяти створенню цілісних та ефективних сил, здатних виконувати операції під політичним контролем та стратегічним керівництвом ЗЕС. На саміті в Мадриді в липні 1997 р. глави держав та урядів країн НАТО вітали значні кроки, які було зроблено для створення власне європейської системи безпеки й оборони всередині Альянсу на виконання важливих політичних рішень, ухвалених міністрами оборони в червні 1996 р., і зобов'язали Північноатлантичну раду

на рівні постійних представників прискорити завершення цієї роботи в співпраці з ЗЄС.

У 1997 р. Рада ЗЄС, у контексті албанської кризи, ухвалила рішення про розміщення Багатонаціонального консультативного поліцейського підрозділу (БКПП) на доповнення дій Багатонаціональних сил захисту, сформованих та розгорнутих кількома європейськими країнами під егідою Ради Безпеки ООН. Місія БКПП, що є першою операцією ЗЄС під проводом Ради Західноєвропейського Союзу і за підтримки Секретаріату та Відділу планування ЗЄС, полягає в наданні керівництву албанської поліції необхідної інформації і консультацій з відповідних аспектів поліцейських функцій та відновлення правопорядку, а також її обов'язків у виборчому процесі. Розміщення підрозділу розпочалося в травні 1997 р. Серед країн, що зробили свій внесок у виконання місії, члени ЗЄС, асоційовані члени, спостерігачі та асоційовані партнери. У відповідь на прохання уряду Албанії, термін мандату БКПП було продовжено спочатку у вересні 1997 р., а потім у квітні 1998 р. до квітня 1999 р. з передбаченим переглядом цього терміну у жовтні 1998 р.

ЗЄС підтримує стосунки і з іншими країнами та регіонами. Діалог з Росією забезпечує політичні консультації та практичну співпрацю з питань, що викликають спільний інтерес. Прикладом практичної співпраці є постачання супутникових фотознімків Росії Супутниковому центру ЗЄС. Західноєвропейський Союз також розвиває діалог з Україною на основі спільного комюніке ЗЄС/Україна, підписаного у вересні 1996 р. ЗЄС підтримує діалог і з шістьма середземноморськими країнами, що не є його членами (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Мавританія, Марокко та Туніс). Такий діалог дає можливість інформувати ці країни про діяльність ЗЄС та обмінюватись думками з питань, що викликають спільний інтерес, як-от досвід, набутий в операціях з підтримки миру. У контексті зусиль міжнародного співтовариства ЗЄС також надає допомогу країнам Африки у підготовці до ефективного виконання операцій з підтримки миру.

ЗЄС і Україна

Україна як одна з посткомуністичних держав регіону Центральної і Східної Європи вбачає у розвиткові всебічної співпраці зі Західноєвропейським Союзом важливий елемент системи безпеки. Тому за умов, що склалися, перед нашою державою постає невідкладне завдання – прискорити процес

формалізації відносин із ЗЄС, які на сьогодні фактично не мають правової основи.

Починаючи з 1994 р., Україна неодноразово порушувала питання про інституціоналізацію відносин з ЗЄС, домагаючись статусу асоційованого партнера, який має переважна більшість країн Центральної і Східної Європи. Проте існуючий в ЗЄС порядок, коли надання статусу асоційованого партнера жорстко пов'язується наявністю у країни-претендента Європейської Угоди про асоціацію з ЄС, до останнього часу не дозволяв позитивно вирішити це питання. Слід зазначити, що такий підхід ЗЄС є, по суті, дискримінаційним і таким, що створює нову лінію поділу в Європі, оскільки він фактично відокремлює Україну в галузі безпеки від інтегрованої частини Європи, ігнорує вже існуючі двосторонні відносини України з усіма членами ЗЄС та його асоційованими партнерами у військово-політичній галузі, а також стосунки з іншими європейськими та євроатлантичними структурами.

У цьому контексті варто зауважити, що відносини нашої держави з двома з них, які мають неабиякий вплив на здійснення політики у сфері безпеки на Європейському континенті – ЄС та НАТО, тим чи іншим чином уже формалізовано. З 1 березня 1998 р. набула чинності підписана в червні 1994 р. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС. Черговим кроком на цьому шляху стане проведення переговорів про створення зони вільної торгівлі між нашою державою і ЄС з наступним підписанням Європейської Угоди про асоціацію. Як відомо, під час першого засідання Ради по співробітництву в червні цього року наша держава вже заявила про своє бажання стати асоційованим членом ЄС. З липня 1997 р. між Україною і НАТО існують відносини "особливого партнерства", модальності яких закріплені у відповідному документі – Хартії про особливе партнерство. Успішна імплементація обох документів відкриває перед нашою державою можливість не тільки для більш тісної співпраці в сфері безпеки з обома інституціями, але й слугуватиме надійним підґрунтям для прискорення процесу повної інтеграції з ними. На цьому тлі лише стосунки України з Західноєвропейським Союзом, діяльність якого нерозривно пов'язана з діяльністю ЄС і НАТО, досі залишаються невизначеними

Проте, незважаючи на відсутність формального статусу, наша держава намагається сьогодні активно налагоджувати стосунки з ЗЄС, підтримує постійний контакт з його Секрета-

ріатом та Парламентською асамблеєю. Останнім часом з боку Союзу також висловлюється зацікавленість у розвитку практичної співпраці з Україною. Важливим кроком у цьому напрямі є підписаний 30 червня 1997 р. Документ про співробітництво в галузі авіаційно-транспортних перевезень між Україною і ЗЄС.

Усе це дає підстави сподіватися, що питання про формалізацію відносин між Україною і ЗЄС буде нарешті зрушене з місця. Та, зважаючи на негативне ставлення більшості держав-членів ЗЄС до того, щоб надати нашій державі статус асоційованого партнера, обом сторонам треба знайти інший варіант формалізації двосторонніх відносин, який би, з одного боку, не суперечив правилам і процедурам ЗЄС, а з другого – дозволив Україні співпрацювати з Союзом на рівні, досягнутому в її стосунках з ЄС і НАТО.

Найкращим виходом з цієї ситуації могло б стати рішення про відродження Консультативного Форуму ЗЄС, який існував протягом 1992–1994 рр. Для ряду країн Центральної і Східної Європи (так званий "формат 6+3"), та був призупинений у 1994 р. у зв'язку з набуттям ними статусу асоційованих партнерів, з наданням Україні (та іншим зацікавленим державам) статусу консультативного партнера ЗЄС.

Статус консультативного партнера передбачає участь представників країни-партнера у засіданнях Постійної Ради ЗЄС, у тому числі на рівні міністрів закордонних справ і оборони, проведення спільних консультацій, семінарів та колоквіумів, встановлення зв'язків між Інститутом ЗЄС і відповідною структурою країни-партнера, обмін інформацією і документами, запровадження спільних програм навчального характеру тощо. Крім того, для України вони могли б бути розширені за рахунок спеціального співробітництва з ЗЄС в окремих сферах, що становлять взаємний інтерес, а саме – в галузі озброєнь, авіаційно-транспортних перевезень, у космічній галузі та деяких інших. Перспективними є контакти науковців, чому могло б сприяти поглиблення співпраці між Інститутом ЗЄС та науковими закладами України, зокрема з Національним інститутом стратегічних досліджень при Раді національної безпеки і оборони України.

Розвиваючи співробітництво з НАТО у військовій сфері, наша держава прагне налагодити аналогічні контакти і з ЗЄС. На початковому етапі Україна була б зацікавлена одержувати *ad hoc* статус спостерігача на військових навчаннях у рамках Союзу, а в майбутньому не виключена й участь у них підрозділів Збройних

Сил України, насамперед тих, що мають миротворчу тематику. З цією метою наша держава вже запропонувала ЗЄС розглянути можливість проведення спільних навчань на території України. Крім того, великі перспективи співпраці з ЗЄС у сфері спільного здійснення миротворчих операцій відкриває участь підрозділів та штабів Збройних Сил України у Міжнародних оперативних силах, що прискорило створення першого за участю нашої держави багатонаціонального з'єднання – українсько-польського миротворчого батальйону.

В основі прагнення нашої держави формалізувати відносини з ЗЄС лежить усвідомлення відповідальності за стабільність і безпеку в Європі, готовність зробити свій власний внесок в її зміцнення. Це усвідомлення змушує сьогодні Україну відігравати роль не споживача, а активного контрибутора європейської безпеки. Не применшуючи внеску інших держав Центральної та Східної Європи, слід визнати, що наша держава робить для зміцнення стабільності на континенті набагато більше, ніж деякі з них.

4. Організація з безпеки та співробітництва у Європі

Організацію з безпеки і співробітництва в Європі – (ОБСЄ), що раніше називалася Народою з безпеки і співробітництва у Європі (НБСЄ), було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. В січні 1995 року вона набула Статусу Міжнародної Організації.

Внаслідок розпочатого у 1972 році процесу НБСЄ у 1975 р. було ухвалено Гельсінкський Заключний акт. Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасницями, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, поваги до прав людини і основних свобод, а також співпраці в економічній, культурній, технічній та науковій галузях.

Інституціоналізація ОБСЄ

21 листопада 1990 р. у рамках НБСЄ відбулася зустріч на найвищому рівні, на якій глави держав і урядів тодішніх 34 країн-учасниць ухвалили Паризьку хартію для нової Європи. Цим

документом було засновано Раду міністрів закордонних справ країн – учасниць НБСЄ як головний форум для регулярних політичних консультацій. Відповідно до Хартії також було створено Комітет старших посадовців, відповідальний за розгляд поточних питань, підготовку засідань Ради та виконання ухвалених нею рішень, та три постійні органи НБСЄ: Секретаріат у Празі, який згодом увійшов до загального Секретаріату у Відні, Центр запобігання конфліктам у Відні та Бюро вільних виборів (Варшава), пізніше перейменоване на Бюро демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ).

19 червня 1991 р. в Берліні відбулося перше засідання Ради міністрів закордонних справ. Рада затвердила механізм консультацій та співпраці з надзвичайних ситуацій в межах діяльності НБСЄ. Цей механізм було задіяно для врегулювання ситуації в колишній Югославії та Нагірному Карабаху.

9 липня 1992 р. на заключному засіданні у Гельсінкі глави держав та урядів країн – учасниць НБСЄ ухвалили Декларацію Гельсінкського саміту "Проблеми доби змін". Декларація відображала досягнуту домовленість щодо подальшого зміцнення інститутів НБСЄ, запровадження посади Верховного комісара у справах національних меншин, створення структури раннього попередження, запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій, організації ознайомчих візитів та місії доповідачів.

14 грудня 1992 року на засіданні Ради Міністрів закордонних справ у Стокгольмі було ухвалено Конвенцію про примирення і арбітраж в рамках НБСЄ та вирішено заснувати посаду Генерального секретаря.

1 грудня 1993 р. Рада міністрів закордонних справ на своєму засіданні в Римі схвалила ці організаційні зміни, в тому числі заснування у Відні двох нових структур – Постійного комітету, що став першим постійно діючим органом НБСЄ для проведення політичних консультацій і ухвалення рішень, та єдиного загального Секретаріату. Учасники засідання висловили також занепокоєння зростанням кількості і масштабів регіональних конфліктів та підтвердили своє прагнення до їх врегулювання, зокрема в колишній Югославії. У зв'язку з цим було запропоновано заходи, покликані підвищити здатність НБСЄ до врегулювання і відвернення конфліктів, та досягнуто домовленості щодо розвитку взаємин з іншими європейськими і трансатлантичними організаціями.

На саміті 1994 року в Будапешті були ухвалені інституційні рішення, спрямовані на зміцнення НБСЄ. До них, зокрема, належать такі: про перейменування НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ), про наступну зустріч глав держав і урядів країн ОБСЄ у 1996 р. в Лісабоні, про заміну Комітету старших посадовців Вищою радою, яка скликатиметься щонайменше двічі на рік, а також перед засіданнями Ради міністрів, та збиратиметься як Економічний форум; про створення Постійної ради (замість Постійного комітету), яка працюватиме у Відні як орган проведення регулярних політичних консультацій і ухвалення рішень; про розгляд виконання усіх зобов'язань НБСЄ на засіданнях, які мають відбуватися у Відні напередодні кожного саміту.

На саміті в Будапешті держави НБСЄ висловили політичну волю і заявили про свою готовність надіслати до Нагірного Карабаху багатонаціональні сили з підтримки миру після прийняття сторонами домовленості про припинення збройного конфлікту.

Діалог з питань безпеки, контроль над озброєннями, роззброєння та заходи зміцнення довіри й безпеки

Знаменною віхою в розвитку процесу НБСЄ став Стокгольмський документ 1986 р. про заходи зміцнення довіри й безпеки, положення якого були доповнені й розвинуті в документах, ухвалених у Відні в 1990 і 1992 роках. На Гельсінській зустрічі в липні 1992 року країни учасниці прийняли рішення заснувати у Відні Форум НБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки, під егідою якого нині відбувається діалог з питань безпеки та переговори щодо контролю над озброєннями, роззброєння та зміцнення довіри й безпеки. Впродовж двох наступних років у межах цього органу, який було введено в дію 22 вересня 1992 р., проходили переговори щодо пакету документів за мандатом, узгодженим у Гельсінкі ("Програма термінових заходів").

У листопаді 1993 року форум прийняв чотири важливих документи: "Стабілізаційні заходи в умовах локалізованих кризових ситуацій"; Керівні принципи здійснення передачі звичайних озброєнь; Планування оборони; Контакти і співпраця у військовій галузі. Дві наступні частини "Програми термінових заходів" були узгоджені в грудні 1994 р. напередодні саміту НБСЄ в Будапешті:

нова редакція Віденського документа (Віденський документ-94), що об'єднала колишні Стокгольмський та Віденський документи і включила в себе тексти документів про Планування оборони та Контакти і співпрацю у військовій галузі, узгоджені в 1993 р., а також документ про глобальний обмін військовою інформацією. Заключний документ саміту, який увібрав в себе нові Керівні принципи нерозповсюдження, став важливим кроком в узгодженні Кодексу поведінки з політично-військових аспектів безпеки, куди було включено нові суттєві зобов'язання щодо демократичного контролю над збройними силами та їх використанням.

В руслі контролю над звичайними озброєннями, під час відкриття саміту НБСЕ в Парижі 19 листопада 1990 р., 22 країни НАТО та тодішньої Організації Варшавського договору підписали далекосяжний Договір про звичайні збройні сили в Європі (ЗЗСЕ), який обмежує цю категорію сил в Європі від Атлантичного океану до Уральських гір. Договір набув чинності 9 листопада 1992 року. 10 липня 1992 року в рамках Гельсінкського саміту НБСЕ було підписано Заключний акт Договору ЗЗСЕ-1А, яким вводились обмеження щодо чисельності звичайних збройних сил та запроваджувались додаткові стабілізаційні заходи.

Дейтонська мирна угода 1995 р. відкрила шлях до переговорів із заходів зміцнення довіри й безпеки між суб'єктами Боснії-Герцеговини, а також режиму контролю над озброєннями для сторін Дейтонської угоди. Переговори відбулися під егідою ОБСЄ в 1996 році. Особисті представники Голови ОБСЄ здійснювали головування на переговорах та сприяли виконанню досягнутих угод. Відділ Секретаріату ОБСЄ у Відні відповідає за організацію необхідних перевірок, в яких беруть участь країни — учасниці ОБСЄ.

Відповідно до Декларації Гельсінкського саміту 1992 р. ОБСЄ розробила цілий ряд механізмів відрядження офіційних місій та особистих представників Голови ОБСЄ для встановлення фактів, подання доповідей, здійснення моніторингу та посередницьких функцій згідно зі своїми повноваженнями щодо врегулювання кризових ситуацій та запобігання конфліктам. За останні кілька років ОБСЄ вживала таких заходів по відношенню до Косова, Санд-жака, Воеводіни, Скоп'є, Грузії, Естонії, Таджикистану, Молдови, Латвії, Напрного Карабаху та Чечні. Починаючи з вересня 1992 р. НБСЕ здійснювала в Албанії, Болгарії, Хорватії, колишній Югославській Республіці Македонії, Угорщині та Румунії місії, покликані сприяти перевірці дотримання режиму санкцій,

введених ООН щодо федеративної Республіки Югославії (Сербія та Чорногорія).

У 1996 році, після підписання Дейтонської мирної угоди, ОБСЄ організувала в Боснії–Герцеговині проведення загальних, а у вересні 1997 р. – муніципальних виборів. У 1997 році особистий представник Голови ОБСЄ надавав допомогу у політичному врегулюванні кризи в Албанії. Одним із результатів стало проведення в країні виборів, на яких ОБСЄ виступила в ролі спостерігача.

На саміті в Будапешті 5–6 грудня 1994 р. глави держав та урядів країн НБСЄ започаткували широке комплексне обговорення усіх аспектів безпеки з метою розробки її концепції на ХХІ сторіччя і з урахуванням поточних дебатів з цих питань в країнах-учасниках.

Декларація Лісабонського саміту 1996 року про Систему спільної всеосяжної безпеки Європи у ХХІ сторіччі підтвердила, що європейська безпека вимагає якнайширшої співпраці і координації між країнами – учасниками ОБСЄ та європейськими і трансатлантичними організаціями і визначила ОБСЄ як особливо ефективний форум для розвитку співпраці та взаємодоповнення між такими організаціями та установами. В декларації також було висловлено намір ОБСЄ поглиблювати співпрацю з іншими організаціями безпеки, дії яких є прозорими та передбачуваними, члени – поодиночі й разом – дотримуються принципів і зобов'язань ОБСЄ, а членство базується на відкритих та добровільних обов'язках.

Наступним етапом у розбудові Системи безпеки стала зустріч країн – членів ОБСЄ на рівні міністрів закордонних справ у Копенгагені в грудні 1997 р., яка ухвалила рішення про Основні напрямки розробки Документа-хартії ОБСЄ з питань європейської безпеки. Документ-хартію має бути розроблено на платформі безпеки, що базується на співробітництві і має на меті поглиблення співпраці між взаємопідсилюючими інституціями через неієрархічні робочі стосунки, зорієнтовані на практичну діяльність. На зустрічі в Копенгагені було вирішено, що Спільна концепція розвитку співпраці між взаємопідсилюючими інституціями має закласти підвалини для такої роботи.

Розбудова системи безпеки триває.

Взаємодія Альянсу з ОБСЄ

Як єдиний форум, що об'єднує усі країни Європи, а також Канаду та Сполучені Штати Америки, Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) є ключовим компонентом європейської архітектури безпеки. Вона являє собою комплексну основу для співпраці в галузях прав людини, фундаментальних свобод, демократії, верховенства права, економіки та безпеки.

Від самого початку існування НБСЄ/ОБСЄ Альянс надавав їй активну підтримку і був одним із прихильників інституціоналізації процесу НБСЄ, ухваленої на саміті НБСЄ в Парижі у 1990 році. На Римському саміті НАТО в листопаді 1991р. Альянс підтвердив свою підтримку процесу НБСЄ і визначив, що ролі цієї організації та Альянсу в розширенні діалогу і співробітництва у Європі є взаємодоповнюючими. Визнаючи, що безпека країн – членів Альянсу нерозривно пов'язана з безпекою інших держав Європи, Альянс розглядає діалог та співпрацю між різними інституціями безпеки як важливий чинник, який сприяє розв'язанню криз та запобіганню конфліктам.

На зустрічі міністрів закордонних справ країн НАТО в Осло у 1992 р. було в черговий раз підкреслено важливість ролі НБСЄ. Учасники зустрічі заявили про свою готовність підтримувати миротворчу діяльність під керівництвом НБСЄ та надання цій організації наявних ресурсів Альянсу для виконання завдань у її місії. Це важливе рішення сприяло поглибленню взаємодії між НАТО та ОБСЄ, особливо в контексті нових завдань Альянсу, таких, як операції з підтримки миру.

Починаючи з грудня 1991 року, діалог і співробітництво між НАТО та країнами-партнерами з Центральної і Східної Європи та колишнього Радянського Союзу відбувалися в рамках Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС). РПАС досягла вагомих результатів у багатьох галузях, включаючи сприяння добросусідським відносинам, роззброєння, контроль над озброєннями та співпрацю в підтримці миру. Завдяки такому процесу було зроблено вагомий внесок в розширення співробітництва між державами НАТО та країнами-партнерами, а, отже, в посилення ролі НБСЄ/ОБСЄ у цій галузі.

Посилене та оперативніше партнерство між НАТО та країнами – партнерами РПАС почало формуватися у 1997 р., коли на зміну РПАС прийшла Рада євроатлантичного партнерства (РЄАП). РЄАП є загальною рамковою структурою для співпраці між НАТО та країнами-партнерами, включаючи

програму "Партнерство заради миру", і виводить її на якісно новий рівень. Керівний політично-військовий комітет / Спеціальна група з питань співпраці в підтримці миру, що працює в рамках РЄАП, здійснює важливий інституційний зв'язок з ОБСЄ. Представник Голови ОБСЄ регулярно відвідує засідання Керівного комітету і проводить брифінги з поточних питань роботи ОБСЄ, які пов'язані з його діяльністю. Така форма співпраці має особливе значення в галузі підтримки миру. Вона є проявом взаємодоповнення та прозорості, що характеризують розвиток співпраці в галузі підтримки миру в рамках РЄАП та ПЗМ.

Починаючи з саміту ОБСЄ у Будапешті в грудні 1994 р., ця організація була задіяна до глибокого комплексного обговорення усіх аспектів безпеки, спрямованого на розробку концепції безпеки на 21-го сторіччя.

У грудні 1996 р., у прийнятій на Лісабонському саміті Декларації про систему загальної та всеосяжної безпеки у Європі ХХІ сторіччя, глави держав і урядів країн – членів ОБСЄ ще раз підтвердили, що європейська безпека вимагає якнайширшої співпраці та координації зусиль між державами-учасницями й іншими європейськими та трансатлантичними організаціями. Вони також заявили про свій намір розвивати співпрацю з іншими організаціями безпеки. У цьому контексті Альянс зробив свій внесок у дискусію ОБСЄ щодо системи безпеки.

У своїй Декларації з питань євроатлантичної безпеки й співробітництва, прийнятій в Мадриді у 1997 році, глави держав та урядів країн НАТО визнали ОБСЄ як організацію європейської безпеки, що має найширше представництво. Вони підкреслили ключову роль ОБСЄ у забезпеченні миру, стабільності та безпеки в Європі і наголосили на важливості принципів та зобов'язань, прийнятих цією організацією за основу для розвитку структур всеосяжної європейської безпеки, що базується на співпраці.

В Мадриді НАТО також висловило свою подальшу підтримку зусиллям ОБСЄ, спрямованим на розбудову загальної та всеосяжної системи безпеки Європи 21-го сторіччя та ідеї розробки Хартії європейської безпеки відповідно до рішень, ухвалених у 1996 р. на саміті ОБСЄ в Лісабоні.

Загальна концепція розвитку співпраці між взаємо-підсилюючими інституціями, як було узгоджено в грудні 1997 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн – членів ОБСЄ у Копенгагені, включає перелік принципів та зобов'язань щодо розвитку співпраці між взаємопідсилюючими організаціями й установами на засадах платформи безпеки та співпраці. В рамках відпо-

відних організацій і установ, членство в яких мають країни ОБСЄ, відбувається практична робота, спрямована на дотримання цими установами принципів платформ"

Першими практичними кроками у розвитку співпраці між ОБСЄ і такими інституціями, згідно із Загальною концепцією, мають бути регулярні контакти та зустрічі в рамках постійного форуму для забезпечення діалогу, більшої прозорості та практичного співробітництва. Ця робота включає також призначення офіцерів зв'язку або створення контактних пунктів, перехресне представництво на відповідних зустрічах та інші контакти, що дозволить краще познайомитись з потенціалом кожної з цих організацій щодо попередження конфліктів. НАТО і ОБСЄ розбудовують свої відносини на засадах Загальної концепції.

На форумі ОБСЄ з питань співпраці в галузі безпеки країни НАТО, спільно з іншими державами-членами, представили ряд суттєвих пропозицій щодо обміну інформацією з оборонного планування; нерозповсюдження та здійснення передачі озброєнь; співробітництва та контактів у військовій галузі; глобального обміну військовою інформацією та стабілізаційних заходів в умовах локалізованих кризових ситуацій. За період з 1993 по 1995 рік всі ці пропозиції були використані для розробки документів ОБСЄ, які і було ухвалено. Альянс також вніс пропозиції щодо вдосконалення Заходів зміцнення довіри і безпеки, викладених у Віденському документі ОБСЄ, що сприяло ухваленню удосконаленої редакції документа в грудні 1994 року (Віденський документ 1994 р.)

Активізувалася в останній період практична співпраця між країнами НАТО й ОБСЄ. У Боснії і Герцеговині Сили втілення під проводом НАТО (IFOR), а в подальшому Стабілізаційні сили (SFOR) активно співпрацювали з ОБСЄ у втіленні Дейтонської мирної угоди, IFOR допомагали ОБСЄ у підготовці до вересневих 1996 року виборів і забезпечували матеріально-технічну підтримку та безпеку під час їх проведення. Вибори пройшли без серйозних інцидентів. SFOR надавали подібну допомогу ОБСЄ у плануванні і проведенні муніципальних виборів 1997 року.

IFOR і SFOR практично допомагали ОБСЄ у втіленні Статті II (CSBMs) та Статті IV (Субрегіональні угоди з контролю над озброєннями) Дейтонської угоди, надавали необхідну інформацію про місця зберігання зброї. Стабілізаційні сили забезпечували матеріально-технічну підтримку для здійснення контролю

над озброєннями, транспортували важку зброю від місць зберігання до місць знищення тощо.

Хоча ролі ОБСЄ, Атлантичного альянсу та інших міжурядових організацій, що складають розширену систему євроатлантичної безпеки, залишаються чітко визначеними, необхідність практичної співпраці та взаємної підтримки між ними дедалі зростає.

Джерела і література

Будкін В.С. У рамках особливого партнерства. Через співробітництво з НАТО до об'єднаної Європи// Політика і час. 1998. №9.

Бураковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція// Політика і час. 2000. №3-4. С.5-14.

Гудина Б. Дорогою до спільного дому: Стосунки між Україною та Європейським Союзом у світлі набуття чинності Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС// Політика і час. 1998. №5. С.3-6.

Забігайло В. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу// Інформаційний бюлетень центру/ Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства. 2000. Черв. Вип.4.

Кузнєцова Л.І., Кузьменко В.П. Досвід європейської інтеграції та можливості його використання у СНД// Стратегічна панорама. 1998. №1-2. С.160-170.

Маргос П. Угода про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС та інтеграція України до Європи все ще викликають запитання// Інформаційний бюлетень центру/ Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства. 2000. Черв. Вип.4.

Мацейко Ю. До нового розуміння неподільності безпеки // Політика і час. 1997. №2. С.9-14.

НАТО. Довідник. К., 1999.

Олійник О. ЗЕС – не НАТО, але також просувається на схід // Урядовий кур'єр. 1998. 18 квітня.

Присяжнюк Ю., Ощудняк П. Співпраця країн-членів Європейського Союзу в галузі безпеки і оборони. Львів. 1999.

Самофалов В.О., Кононенко К.А. Погляд на роль і місце Західноєвропейського Союзу в архітектурі європейської безпеки// Стратегічна панорама. 1999. №1-2.

Соколовський Б. Початок реального зближення: до підсумків самміту Україна-ЄС// Політика і час. 1997. №10. С.23-26.

Татам Алан. Право Європейського союзу. К., 1998.

Фомін С. Розширення ЄС на схід: "рівні" та рівніші // Політика і час. 1999. №3. С.20-24.

Харченко І. Мадридські орієнтири// Політика і час. 1997. №8. С.3-8.

Чернега В. Западноевропейский Союз в тени НАТО // Международная жизнь. 1998. №8.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ: ЗМІСТ І ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ

1. Утворення та розвиток Альянсу

Інтеграційні процеси, що у другій половині ХХ століття поширились на всі континенти й охоплюють практично всі сфери суспільного життя, є, цілком очевидно, універсальною закономірністю сучасної епохи у глобальному вимірі. Не оминули вони і сфери політичної та військової безпеки, це найяскравіше виявляється в ході утворення військово-політичних об'єднань (союзів), що мають на меті, на відміну від попередніх епох, не підготовку до нових поділів світу, а співробітництво в сфері миру та безпеки.

Найефективнішою з нині існуючих організацій такого зразка є Організація Північноатлантичного Договору – НАТО. Зазначимо, що процес її становлення та розвитку був своєрідним доповненням процесу економічної, політичної і культурної інтеграції країн Західної Європи, який набував обертів і фактично став її найважливішою складовою. Такий взаємозв'язаний розвиток економічних, військово-політичних і гуманітарних структур призвів до вражаючої зміни соціального та політичного ландшафту Європи, що продемонструвала світові ефективність західної моделі демократії.

Початком процесу формування оборонного союзу країн Заходу можна вважати зустріч у Брюсселі 4 березня 1948 р. представників Бельгії, Великої Британії, Люксембургу, Нідерландів та Франції, на якій обговорювалася англо-французька пропозиція розробки договору про взаємну допомогу п'яти держав. Ідея такого договору визріла в умовах післявоєнного розколу "Великої коаліції" та початку "холодної війни". Не торкаючись проблеми першополітової і винуватців останньої, дискусії стосовно якої, очевидно, будуть тривати ще не один десяток років, наголосимо, що розгорталася вона в умовах всезростаючої недовіри колишніх союзників один до одного, тобто групи західних держав до СРСР і навпаки. Для США, Великої Британії, Франції та низки інших європейських країн ознаками ворожості й експансіонізму Радянського Союзу були уповільненість процесу демобілізації Червоної армії після війни,

встановлення прорадянських урядів у країнах Східної Європи, створення Комінформу, блокада Берліну та ін. У свою чергу, СРСР звинувачував США у небажанні післявоєнної співпраці та намірах встановити свій контроль над Європою і світом, що засвідчували, на думку радянського керівництва, "доктрина Трумена" і "план Маршалла", створення Бізонії, спроби США залишитися монополістом у сфері ядерних озброєнь та ін. Кількість обопільних претензій з року в рік зростала, але безсумнівним залишається факт неадекватного тлумачення і оцінки кожного кроку протилежної сторони, тобто взаємна недовіра. Саме в такій атмосфері, вбачаючи реальну загрозу СРСР, зібралися в Брюсселі в березні 1948 р. представники групи західноєвропейських країн.

Після обговорення й удосконалення запропонованого британського проекту 17 березня 1948 р. був підписаний Брюссельський договір про співробітництво в економічній, соціальній та культурній сферах та колективну самооборону (офіційна назва – "Західний Європейський Пакт"). У стратегічному вимірі договір мав дві мети: відвернути загрозу відродження військової могутності Німеччини і протистояти загрози військового конфлікту з Радянським Союзом. Він передбачав автоматичне надання допомоги у випадку агресії проти будь-якої з країн-учасниць договору, а також проведення консультацій у випадку загрози з боку Німеччини або агресії на іншому континенті.

Згідно з Договором створювалася Консультативна рада, яка складалася з міністрів закордонних справ п'яти держав-учасниць, а також Комітет оборони у складі міністрів оборони, що очолювали раду. Договір укладався на 50 років. Створена ним організація називалася "Західний союз".

Майже відразу почалась розбудова військових структур союзу. Вже у квітні 1948 р. було засновано Військовий комітет, що здійснював спільне оборонне планування і вивчав проблеми взаємодії між збройними силами держав-учасниць Договору. У вересні 1948 р. було створено три об'єднаних військових командування: сухопутних сил (головнокомандувач генерал де Латр де Тасіньї, Франція), військово-повітряних сил (головнокомандувач головний маршал авіації Дж. Робб, Велика Британія) і військово-морських сил (головнокомандувач віце-адмірал Жожар, Франція). Тоді ж було створено комітет головнокомандувачів об'єднаними силами на чолі з фельдмаршалом Б.Монтгомері, Велика Британія. Його штаб перебував у Фонтенбло (Франція). Утворена у межах Брюссельського договору військова

структура дістала назву "Західноєвропейська оборонна організація".

Однак уже на перших зустрічах керівників оборонних відомств, де оцінювались наявні військові ресурси держав-членів союзу, було зроблено висновок про їх недостатність і необхідність отримання допомоги, у тому числі фінансової, від США. В таких умовах виникла ідея розширення західного оборонного союзу за рахунок США і Канади та створення спільної системи оборони в євроатлантичному регіоні. В березні-квітні 1948 р. з відповідними пропозиціями до Вашингтону звернулися міністри закордонних справ Франції та Великої Британії Ж.Бідо і Е.Бевів. Публічний розголос ця ідея отримала у виступі в канадському парламенті 28 квітня 1948 р. міністра закордонних справ (згодом – прем'єр-міністра) цієї країни Л.Сен-Лорана. Наступним найважливішим кроком на шляху формування євроатлантичного оборонного альянсу стало прийняття 11 червня 1948 р. Сенатом Сполучених Штатів Америки резолюції, що дозволяла урядові укладати в мирний час договори про союзи з іншими державами за межами Американського континенту. Реалізація ідеї створення спільної системи оборони перейшла в практичну площину.

В листопаді 1948 р. розроблений Радою Західного союзу проєкт Атлантичного пакту був надісланий у Вашингтон, а в грудні цього ж року – вже узгоджений спільний проєкт. Саме в цей час виникла ідея прилучення до запланованого проєкту низки держав Північної та Південної Європи, де якраз відбувалися дискусії щодо створення Скандинавського та Середземноморського регіональних пактів. Обидві останні пропозиції не знайшли належної підтримки у державах названих регіонів (Швеція, Фінляндія, Італія) і втратили практичне значення. Результатом консультації з іншими зацікавленими державами стало запрошення п'ятіркою членів Західного союзу, США та Канадою 15 березня 1949р. приєднатися до створюваного Атлантичного альянсу Данію, Ісландію, Італію, Норвегію та Португалію. Текст майбутнього Договору 12 держав був опублікований 18 березня для ознайомлення широкої громадськості.

В Договорі наголошувалося на "прагненні жити у мирі з усіма народами та урядами", "сприяти стабільності та добробуту в Північноатлантичному регіоні", рішучості "захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості та верховенстві права". Тому учасники Договору вирішили "об'єднати свої зусил-

ля для здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки". Стаття 1 Договору зобов'язувала його членів "вирішувати всі міжнародні спори, учасниками яких вони можуть стати, мирними засобами і таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість, а також утримуватись у своїх міжнародних відносинах від погроз силою чи застосування сили у будь-який спосіб, несумісний з цілями Організації Об'єднаних Націй". Найважливіше значення мали статті військового характеру. Зокрема, стаття 5 фіксувала, що збройний напад на одну або кількох держав-учасниць "вважатиметься нападом на них усіх" і, відповідно, "кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджене статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу..., у тому числі застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні". Стаття 7 наголошувала, що цей Договір "не повинен тлумачитися як такий, що будь-яким чином торкається права і обов'язків Сторін, котрі впливають для них із Статуту Організації Об'єднаних Націй як держав-членів, чи головну відповідальність Ради Безпеки ООН за підтримання міжнародного миру і безпеки". Передбачалася також (ст. 10) можливість приєднання до Договору держав, "здатних втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні".

Підготовка Договору призвела до різкого спротиву з боку СРСР, уряд якого 31 березня 1949 р. виступив з нотою протесту, де зазначалося, що створюваний пакт має суто агресивне спрямування і прямо суперечить як Статуту ООН, так і існуючим договорам між СРСР і Великою Британією, Францією та США. У відповідь на радянську ноту міністри закордонних справ 12 країн-учасниць у Заяві від 2 квітня відкинули висловлені звинувачення, наголосивши на суто оборонному характері пакту і його відповідності Статуту Організації Об'єднаних Націй. У Вашингтоні 4 квітня 1949 р. Договір був підписаний представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США та Франції. Після завершення процесу ратифікації Договору всіма учасниками та депонування відповідних документів у США він набув чинності з 24 серпня 1949 р.

Історія розвитку Північноатлантичного Альянсу виразно поділяється на низку періодів, конкретне датування рубежів яких має дещо умовний характер, оскільки процеси налагодження та

розвитку механізмів співпраці між його членами у різних сферах (політична, економічна, військова, гуманітарна) не завжди збігаються. Ще більше утруднює встановлення чітких часових меж того чи іншого періоду певне відставання названих процесів від корекцій в галузі цілей та завдань Організації. Однак офіційна історіографія Альянсу, беручи до уваги виразність суттєвих змін щодо завдань, принципів і механізмів діяльності, визначає такі основні періоди його історії.

Перший – 1949–1956 рр. – це період розв'язання загальних проблем безпеки, становлення системи колективної оборони, створення основних органів Альянсу, пошуку його оптимальної структури та складу учасників. Вихідна ідея щодо створення ефективної системи безпеки західного світу полягала у поєднанні військових зусиль із завданнями економічного піднесення Європейських країн. Тільки одночасні успіхи на обох цих напрямках могли забезпечити реалізацію цілей, визначених у Вашингтонському договорі.

У жовтні 1949 р. Конгрес США прийняв рішення про надання європейським країнам-членам Атлантичного пакту військової допомоги, на яку виділялось 1 млрд. доларів. У поєднанні з економічними зобов'язаннями, згідно з "планом Маршалла", військова допомога США була додатковим джерелом безпеки та стабільності. Водночас встановлювалася їхня центральна роль в обороні Західної Європи та Атлантики. У січні 1950 р. президент Г. Трумен затвердив план об'єднаної системи оборони Північно-атлантичного регіону, який містив конкретні заходи, спрямовані на заснування необхідних військових структур та їх фінансування.

Ще одним важливим напрямом розбудови оборонного Альянсу стало створення його ключових фінансово-економічних та військових органів. У Вашингтонському договорі (ст. 9) йшлося лише про заснування Ради Організації, яка, в свою чергу, мала створити Комітет оборони. Рада, що складалася з міністрів закордонних справ 12 держав-членів, створила Комітет оборони з 12 міністрів оборони, а також підпорядкований йому Військовий комітет у складі 12 начальників штабів. Новим органом, що відповідав згаданій концепції зміцнення безпеки, став Комітет економічного та фінансового захисту в складі 12 міністрів фінансів. Крім того, був створений Відділ торговельного флоту і Комітет з питань виробництва та озброєння. Всі ці органи перебували під контролем Ради міністрів закордонних справ. Її

допомагав ще один важливий виконавчий орган – Постійна рада, до якої входили 12 заступників міністрів закордонних справ.

Суто воєнними питаннями займалася створена при Військовому комітеті Постійна стратегічна група з представників Збройних сил США, Великої Британії та Франції. Цей орган мав здійснювати командування військовими операціями і контролював п'ять регіональних оперативних груп: Північна Європа (Данія, Норвегія, Велика Британія), Західна Європа (Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди, Франція), Південна Європа – Західне Середземномор'я (Велика Британія, Італія, Франція), Канада – США, Північна Атлантика (всі країни Альянсу, крім Італії та Люксембургу). Верховним головнокомандувачем об'єднаних сил НАТО у Європі за згодою всіх держав був призначений генерал Д.Ейзенхауер (США). Першого квітня 1950 р. було прийнято також на чотири роки перший план колективної оборони.

Створення цих структур та розробка перших спільних військових планів поставили під сумнів доцільність існування військових структур Західного союзу. Після дискусій Консультативна рада останнього прийняла 20 грудня 1950 р. рішення про ліквідацію військового командування та органів планування на користь таких самих в Атлантичному Альянсі. Зазначимо, що це не означало розпуску Західного союзу, який існує й донині (під назвою "Західноєвропейський союз"), а лише передавало його військові повноваження до НАТО.

Пошук оптимальної моделі керівництва Альянсом привів до реорганізації структури його управління, розпочатої у травні 1951р. Насамперед було реформовано вищий орган керівництва – Раду, до складу якої, крім міністрів закордонних справ, увійшли також міністри оборони та міністри фінансів держав-членів. Відповідно ліквідовувались Комітет оборони та Комітет економічного і фінансового захисту. Основні їх функції покладались на Відділ оборонної промисловості та Економічний і фінансовий відділ, що підпорядковувались Постійній раді заступників міністрів закордонних справ. Повноваження цієї ради значно розширювались і вона ставала основним виконавчим органом, що координував діяльність усіх інших структур і давав їм поточні директиви.

Завершальним акордом етапу становлення Альянсу стало розширення та стабілізація складу його учасників. До НАТО 18 лютого 1952 р. приєднались Греція і Туреччина, які ще з часу прийняття "доктрини Трумена" отримували значну військову

допомогу від США і займали помітне місце в планах оборони середземноморського басейну. Ще більш важливе значення для зміцнення системи європейської безпеки мало прилучення до неї Федеративної Республіки Німеччини. Рішення про прийом її до НАТО було прийнято на Паризькій конференції західних держав 23 жовтня 1954 р. (набуло чинності 6 травня 1955 р.). Тоді ж переглянуто і Брюссельський договір 1948 р. і замість Західного союзу п'яти держав утворено нове об'єднання – Західно-європейський союз (ЗЄС), до складу якого увійшли 7 країн: стара "п'ятірка" і два нових члени – ФРН та Італія. Змінений Брюссельський договір (ст. 4) надавав ЗЄС допоміжну, субсидіарну роль щодо НАТО, передаючи останній свої військові повноваження. Домінуюча роль у системі європейської безпеки остаточно закріпилась за Північно-Атлантичним Альянсом.

Реакція на ці події з боку СРСР була дуже різкою і негативною. Вже 14 травня 1955 р. було утворено Організацію Варшавського Договору в складі 8 держав, яка негайно приступила до формування об'єднаних збройних сил під командуванням радянських генералів. Конфронтація між Сходом і Заходом вийшла на новий виток.

Наступний етап у розвитку організації розпочався зі схвалення Північноатлантичною радою в грудні 1956 р. рекомендацій, викладених у доповіді так званого Комітету трьох (Гаєтано Мартіно з Італії, Хальварда Ланге з Норвегії та Лестера Пірсона з Канади) про невійськове співробітництво в межах НАТО. Принциповою особливістю цього періоду був розвиток політичних консультацій між державами-членами з усього спектра питань щодо відносин між Сходом і Заходом. Ці консультації, починаючи з найпростіших форм – обміну думками та інформацією – і закінчуючи відвертими дискусіями у керівних органах Альянсу, поступово набували характеру безперервного процесу і забезпечили високий рівень взаєморозуміння і врахування інтересів кожного учасника Договору ще на стадії розробки політичних рішень. Таким способом вдається досягати консенсусу при прийнятті рішень, які, відтак, є дійсно спільними і водночас враховують специфіку позицій кожної держави-члена Організації. Як справедливо наголошують її офіційні представники, "процес консультацій став життєвою силою Альянсу".

Третій період його розвитку розпочався у грудні 1967 р. після схвалення Північноатлантичною радою доповіді "Про майбутні завдання Альянсу" (так званої "доповіді Армеля"). По-суті, це стало новою стратегічною концепцією НАТО, члени якої брали

зобов'язання одночасно підтримувати необхідний військовий потенціал для оборони та стримування, а також сприяти послабленню напруги у відносинах між двома блоками.

Ці корективи відбувались у період, коли і на Заході і на Сході все помітнішим було занепокоєння станом відносин між Сходом і Заходом та небезпеки, яка з цього випливала, для всього світу. Вже після "Карибської кризи" 1963 р. в обох таборах утвердилася думка, що ні США, ні СРСР не схильні до війни, в якій не може бути переможця. Обидві сторони демонстрували готовність до порозуміння у сфері знищення ядерного протистояння. Важливе значення у цьому напрямі мали Московська угода США, СРСР та Великої Британії 1963 р. про заборону ядерних випробувань у трьох сферах та переговори про нерозповсюдження ядерної зброї, що завершилися у липні 1968 р. підписанням відповідної угоди названих трьох держав. Певну роль відіграла і позиція Франції, президент якої Ш. де Голль неодноразово висловлював незадоволення існуючим поділом світу між двома таборами і пропонував зближення зі Східною Європою. Вихід Франції у 1966р. з військової структури НАТО не означав виходу з оборонного Альянсу чи дистанціювання від його стратегії і містив у основі цілу низку важливих саме для Франції причин, але все таки засвідчив дещо відмінні підходи до актуальної конфігурації післявоєнної системи міжнародних відносин і початок нового етапу в історії НАТО. Відбитком усвідомлення нових реалій у відносинах по лінії Схід-Захід була і позиція керівництва Соціал-демократичної партії Німеччини, яка з 1966 р. стала урядовою, а її лідер – міністр закордонних справ В. Брандт – неодноразово висловлювався за нормалізацію стосунків з державами Східної Європи.

З наступних подій, що позитивно вплинули на загальну атмосферу безпеки, зазначимо договори Федеративної Республіки Німеччини 1970–1973 рр. з СРСР, Польщею, НДР та Чехословаччиною про нормалізацію відносин і визнання існуючих кордонів, Чотиристоронню угоду (США, СРСР, Велика Британія та Франція) 1972 р. щодо статусу Західного Берліна, Угоди 1972 р. між СРСР та США про обмеження стратегічних озброєнь і про системи протиракетної оборони, Віденські переговори (1973 р.) про взаємне скорочення збройних сил і, нарешті, Гельсінська нарада з питань безпеки та співробітництва у Європі, де в 1975 р. глави 35 держав і урядів підписали знаменитий Заключний акт.

Водночас ці події, що засвідчували про значне зменшення напруженості між Сходом і Заходом (так звана розрядка), не

привели до послаблення зусиль членів Північноатлантичного Альянсу із забезпечення обороноздатності. Тим паче, що незабаром "розрядка" змінилася новим витком політичної конфронтації та військового протистояння, пов'язаними з такими актами, як радянська інтервенція в Афганістані, розміщення в СРСР ракет СС-20 і своєрідна "відповідь" Заходу – розташування в Європі ракет "Першинг", початок розробки Сполученими Штатами Стратегічної оборонної ініціативи (так звані зоряні війни) та ін. Натомість Альянс зміцнив позиції в Європі після вступу до нього Іспанії (1982 р.). В умовах загострення відносин зі Сходом відновлює діяльність Західноєвропейський союз (1984 р.).

Загострення тривало до кінця 1985 р., коли після приходу до влади в СРСР М.Горбачова почалися регулярні зустрічі його з лідерами США та інших західних країн і переговорний процес між Сходом і Заходом набував незворотного характеру. Вже у грудні 1987 р. М.Горбачов і Р.Рейган підписали у Вашингтоні договір про повну ліквідацію ракет середньої дальності. Це було перше реальне знищення цілого класу сучасних потужних озброєнь.

Незабаром після того процес кардинальних змін між Сходом і Заходом набував несподівано стрімкого розмаху. Переломним став 1989 р., який розпочався із повного виведення всіх радянських військ з Афганістану і завершився першими в історії відвідинами Міністром закордонних справ СРСР Е.Шеварднадзе Штаб-квартири НАТО в Брюсселі та переговорами з Генеральним секретарем НАТО М.Вернером і постійними представниками держав-членів Альянсу. В проміжку між цими двома подіями були: прихід до влади у Польщі першого на сході Європи некоммуністичного уряду Т.Мазовецького, демократичні (так звані оксамитові) революції в Угорщині, НДР, Чехословаччині та, нарешті, падіння сумнозвісного Берлінського муру, яке символізувало початок якісно нового періоду в світовій історії. Впродовж 1990–1991 рр. перехід влади до демократичних сил відбувся і в інших країнах Східної Європи та в союзних республіках СРСР. Наслідком цих змін стали об'єднання Німеччини, припинення "холодної війни", розпад СРСР і Варшавського блоку. Європа та світ опинилися у принципово новій політичній ситуації.

Ці кардинальні зміни не могли не вплинути на Північноатлантичний Альянс і зумовили початок процесу його адаптації до нових геополітичних умов. Розпочалися навіть дискусії щодо доцільності існування НАТО у постбіполярному світі, але певна нестабільність нової ситуації викликала необхідність лише трансформації Альянсу й уточнення його ролі у справі

збереження миру і безпеки. Важливе значення мало і бажання країн-членів зберегти спільний цивілізаційний простір. НАТО вступала у новий етап своєї історії.

2. Принципи, механізми діяльності та організаційна структура НАТО

Основним принципом діяльності НАТО, як зазначається в концептуальних документах, є "загальне прагнення суверенних держав і їхнє співробітництво у забезпеченні неподільної безпеки всіх членів НАТО. Солідарність держав Альянсу, втілена у повсякденній і результативній роботі в політичній і військовій галузях, є запорукою того, що жодному членові Альянсу не доводиться покладатися лише на свої власні зусилля при розв'язанні головних проблем безпеки". Внаслідок цього у кожного з них, попри існуючі відмінності їхнього становища та національних військових потенціалів, з'являється відчуття однакової безпеки, що сприяє загальній стабільності в Євроатлантичному регіоні.

Основні робочі принципи НАТО ґрунтуються на спільних політичних зобов'язаннях і прагненні до практичної співпраці між державами-членами. Оскільки спільна безпека є неподільною, то й всі проблеми, пов'язані з нею, розв'язуються спільно. Кожна з держав НАТО при цьому зберігає суверенну відповідальність за власну безпеку, але має змогу краще задовольнити потреби у цій галузі з допомогою колективних зусиль Альянсу.

Одним з найважливіших робочих принципів є спільне ухвалення рішень на основі консенсусу. Досягненню загальної згоди сприяє також усталена і щоденна практика обміну інформацією та проведення консультацій, що дає змогу сторонам постійно брати до уваги позиції одна одної з тих чи інших питань ще на стадії вироблення спільної політики. Ці регулярні консультації відбуваються в межах форумів різних рівнів: Північноатлантичної ради, політичного комітету, регіональних експертних і спеціальних робочих груп, консультативних груп та інших спеціальних структур. Консультуючись між собою, члени Альянсу мають змогу заздалегідь виявити вірогідні сфери для скоординованих дій і колективних заходів у галузі безпеки. Консультації мають характер безперервного процесу і проводяться як на формальному, так і неформальному рівнях, у найкоротші терміни і з найменшими незручностями, оскільки національні делегації держав-членів розташовані в самій Штаб-квартирі НАТО. При

цьому береться до уваги специфіка вимог і політика кожної держави та її статус в Організації. Це стосується, наприклад, Франції, яка з 1966 р. не входить до об'єднаної військової структури НАТО і не бере участі в роботі Комітетів оборонного та ядерного планування, але співпрацює з військовими органами Альянсу в певних галузях. Не входить до об'єднаної військової структури й Іспанія, яка водночас бере участь у плануванні колективної оборони і співпрацює з іншими державами у Військовому комітеті. Враховуються також і особливості національних законодавств, які, наприклад, у Данії та Норвегії забороняють розміщення на їх територіях ядерної зброї або іноземних військ у мирний час. Все це засвідчує гнучкість підходів Альянсу до участі держав-членів у тих чи інших напрямках його діяльності.

Для досягнення цілей, визначених Вашингтонським договором, ще в часи формування НАТО було створено органи та структури, що стали надійними механізмами координації політики та здійснення співробітництва в усіх галузях, пов'язаних з безпекою. У діяльності вони використовують розгалужену систему цивільних і військових підрозділів, відповідальних за конкретні ланки управління та планування.

Найголовнішими органами та структурами НАТО є:

а) Північноатлантична рада – вищий орган НАТО, наділений реальною політичною владою і правом ухвалювати рішення. До її складу входять постійні представники всіх держав-членів, які діють на основі інструкцій своїх урядів і збираються на засідання ради щонайменше раз на тиждень. Вони мають рівне право висловлювати й обстоювати думку за круглим столом ради, беручи до уваги водночас позиції інших держав і прагнучи досягнення консенсусу з питань, що обговорюються. Рішення приймаються на основі одностайності та загальної згоди. Процедура голосування і ухвалення рішень більшістю голосів не застосовується. Рішення ради – вияв колективної волі урядів держав-членів НАТО.

Двічі на рік, іноді частіше, засідання відбуваються з участю міністрів закордонних справ, але статус всіх прийнятих нею рішень та їх юридична сила залишаються незмінними, на якому б рівні не відбувалися засідання. При необхідності обговорення особливо важливих питань організуються засідання на найвищому рівні за участю глав держав та урядів.

Раді підпорядкована низка комітетів та інших органів, що забезпечують її діяльність і здійснюють висунуті перед ними завдання та функції.

б) Комітет оборонного планування – орган, до компетенції якого належать більшість питань оборонного значення, питання планування колективної оборони. Складається він із постійних представників усіх держав-членів НАТО, крім Франції. Щонайменше двічі на рік комітет проводить засідання на рівні міністрів оборони. Він дає настанови всім військовим органам НАТО і в межах своєї відповідальності користується такою ж повнотою влади, відіграє таку саму роль, як Північноатлантична рада у межах її компетенції.

в) Комітет ядерного планування є головним органом для консультацій з усіх питань, що стосуються ролі ядерних сил у здійсненні політики НАТО, спрямовану на безпеку й оборону. До її складу належать усі члени НАТО за винятком Франції. Ісландія бере в ній участь як спостерігач. Засідання відбуваються зазвичай двічі на рік на рівні міністрів оборони, часто разом з Комітетом оборонного планування. При потребі скликаються засідання на рівні послів.

г) Генеральний секретар НАТО – це найвища посадова особа Альянсу. Він є Головою Північноатлантичної ради, Комітету оборонного планування, Комітету ядерного планування та інших важливих комітетів. Генеральний секретар очолює процес консультацій та ухвалення рішень, виступає головним представником Альянсу в його зовнішніх зносинах і зв'язках з урядами держав-членів. Він також здійснює керівництво Міжнародним секретаріатом НАТО. У виконанні покладених на нього завдань йому допомагає апарат Особистої канцелярії та Канцелярія Генерального секретаря з її структурними підрозділами (Виконавчий секретаріат, Бюро інформації та друку, Бюро з питань внутрішньої безпеки НАТО).

д) Міжнародний секретаріат забезпечує роботу Північноатлантичної ради та підпорядкованих їй комітетів і робочих груп. Він складається з Канцелярії Генерального секретаря, низки управлінь і виконавчих відділів (з політичних питань, питань оборонного планування, військово-технічного і тилового забезпечення тощо), які очолюються помічниками Генерального секретаря і в роботі використовують мережу управлінь і служб, що опікуються конкретними напрямками діяльності Альянсу.

е) Військовий комітет – це найвищий військовий орган НАТО, що працює під політичним керівництвом Північноатлантичної ради, Комітету оборонного планування та Комітету ядерного планування і несе перед ними відповідальність за всю здійснювану в межах Альянсу військову діяльність. Військовий комітет виробляє

рекомендації з військових питань для Генерального секретаря та вищих політичних органів НАТО і дає настанови з цих питань головним командувачам Альянсу. До складу комітету входять начальники штабів збройних сил держав-членів НАТО, які проводять засідання щонайменше двічі на рік. Вони ж обирають Голову Військового комітету, який очолює його повсякденну роботу і представляє комітет на засіданнях вищих політичних органів НАТО, даючи необхідні роз'яснення з усіх питань військового значення. На постійній основі комітет працює у складі військових представників держав-членів Альянсу, призначених начальниками відповідних генеральних штабів. Військовий комітет має підпорядкований йому об'єднаний Міжнародний військовий штаб.

є) Міжнародний військовий штаб забезпечує діяльність Військового комітету і є його виконавчим органом, що стежить за точним і ретельним виконанням всіх директив і рішень комітету. Він також розробляє плани та загальні рекомендації з військових питань, переданих на розгляд НАТО національними органами або органами, командувачами чи установами Альянсу. До складу Міжнародного військового штабу входять відділи: розвідки, планування, політики, оперативний, матеріально-технічного забезпечення і ресурсів, зв'язку й інформаційних систем, озброєнь і стандартизації. Директор Міжнародного військового штабу має звання генерал-лейтенанта і затверджується на підставі рішення Військового комітету.

ж) Об'єднана військова структура НАТО складається з мережі вищих і нижчих військових командувань, яка охоплює всю зону дії Північноатлантичного Договору. Об'єднані збройні сили Альянсу (ОЗС) покликані гарантувати безпеку і територіальну цілісність держав-членів, підтримувати стабільність і баланс сил у Європі, сприяти врегулюванню криз і загалом забезпечувати оборону всього регіону, на який поширюється дія Північноатлантичного договору.

Об'єднана військова структура Альянсу є інструментом, що забезпечує переваги колективної оборони і переваги щодо економії ресурсів. Головними характеристиками об'єднаної структури є спільне планування збройних сил та оперативне планування, багатонаціональні формування, розміщення військ поза межами їх національних територій, спільні стандарти у військовій техніці, матеріально-технічному забезпеченні та військовій підготовці, процедурі консультацій тощо. До об'єднаної військової структури Альянсу належать війська всіх держав-

членів НАТО за винятком Ісландії (яка взагалі не має армії), а також Франції та Іспанії, до яких застосовуються окремі угоди про співробітництво і координацію.

Штаб верховного головнокомандувача Об'єднаними збройними силами НАТО в зоні Атлантичного океану (розташований у м. Норфолк, США) має стратегічну зону дії, що простягається від узбережжя Північної Америки до прибережних вод Європи і Африки, у тому числі Португалії, та від Північного полюсу до тропіка Рака. Компетенція Регіональної канадсько-американської групи планування поширюється на північноамериканську стратегічну зону. Реорганізація системи військового командування та командних структур, розпочата у зв'язку зі змінами середовища безпеки в Європі, продовжується.

Збройні сили НАТО поділяються на три категорії: сили негайного і швидкого реагування, головні сили оборони і сили нарощування. В ході розпочатого у 90-х роках, коли розпочався перехід з нової структури збройних сил Альянсу та вдосконалення системи військового командування, стратегічну сферу дії Північноатлантичного Договору було поділено між двома Головними командуваннями НАТО (в Європі і в Атлантиці) та Регіональною канадсько-американською групою планування. Штаб Верховного головнокомандувача Об'єднаними збройними силами НАТО у Європі знаходиться у м. Касто в Бельгії і здійснює керівництво Головними регіональними командуваннями та штабами сил НАТО.

3. Трансформація НАТО в умовах формування нового середовища безпеки

Процес сучасної трансформації розпочався на Лондонському саміті глав держав і урядів Альянсу в липні 1990 р., де було зроблено висновки про необхідність його пристосування до нової стратегічної ситуації та нового середовища безпеки. Основними напрямками трансформації було визначено скорочення чисельності об'єднаних збройних сил при одночасному підвищенні рівня їх мобільності та здатності оперативно діяти у надзвичайних ситуаціях, розвиток і поглиблення відносин з новими демократичними державами Східної Європи, а також з такими міждержавними Європейськими інститутами як НБСЕ, ЄЕС, ЗЄС.

Розвиток і реалізація ідей, висунутих на Лондонському саміті, привели до розробки нової стратегічної концепції Альянсу,

схваленої на наступній зустрічі глав держав та урядів країн-членів НАТО у листопаді 1991 р. у Римі. У прийнятому документі зазначалося, що глибокі політичні зміни, які відбулися в Центральній та Східній Європі від 1989 р., мали результатом зникнення безпосередньої загрози, що викликала найбільшу занепокоєність Альянсу впродовж 40 років його існування. Усунення загрози спланованої агресії означало припинення існування чинника, навколо якого фокусувалася стратегія НАТО. Отже, безпека всіх його членів зміцнилася. Проте, як наголошувалося в документі, тепер їй загрожують інші різноманітні ризики, які важко спрогнозувати й оцінити. Серед них ймовірні ті, що спричинятимуть міжетнічна ворожнеча і територіальні спори в країнах Центральної та Східної Європи. Тут може дійти до збройних конфліктів, у які можуть бути втягнені зовнішні сили і які можуть перекинутися на країни НАТО, безпосередньо позначаючись на їх безпеці. Також зверталася увага на те, що у випадку Радянського Союзу ризики і непевність, якими супроводжується процес реформ, стосуються країни, що має потужний ядерний арсенал і чисельні звичайні збройні сили. На інтересах Альянсу в сфері безпеки можуть позначитись й інші, ширші за характером ризики – розповсюдження зброї масового знищення, зрив постачання життєво необхідних ресурсів, терористичні акції та саботаж.

Аналіз нової стратегічної ситуації дав змогу авторам концепції зробити два важливих висновки. Перший – про збереження цілей і функцій Альянсу в сфері безпеки і другий – про створення ширших, ніж будь-коли, можливостей для досягнення його цілей політичними засобами. Йшлося про діалог і співробітництво між членами Альянсу й іншими державами в усіх галузях, пов'язаних з європейською безпекою. Ця думка, висловлена в документі ще в досить обережній формі, засвідчувала, однак, про принципи нового підходу до архітектури європейської безпеки і незабаром стала невід'ємною складовою загальної стратегії Альянсу.

Стосовно оборони Стратегічна концепція 1991 р. передбачала зниження загальної чисельності збройних сил і рівня їх бойової підготовки з одночасним підвищенням їх мобільності, гнучкості та здатності діяти в надзвичайних ситуаціях. З цією метою планувалися певні зміни у структурі збройних сил і військового командування Альянсу. Концепція передбачала широке використання сил негайного та швидкого реагування, в тому числі багатонаціональних, здатних діяти в різноманітних непередбачуваних ситуаціях. Важливою корективною було також

зменшення залежності військової стратегії Альянсу від ядерної зброї, яка має відігравати головну політичну роль – збереження миру, стримування будь-якого агресора.

Крім Стратегічної концепції, на зустрічі у Римі глави держав та урядів країн-членів НАТО прийняли також Декларацію про мир і співпрацю. У ній наголошувалося, що Альянс підтримує кроки у напрямі до реформ, здійснюваних державами Центральної та Східної Європи, пропонує їм практичну допомогу для успішного подолання труднощів перехідного періоду, запрошує до участі у відповідних форумах НАТО, готовий поділитися з ними досвідом і знаннями у проведенні консультацій з політичних, військових, економічних і наукових питань та у налагодженні співпраці. Для сприяння розвитку такого партнерства створювалася Рада північноатлантичного співробітництва (РПАС), установче засідання якої відбулося 20 грудня 1991р. за участю міністрів закордонних справ держав-членів НАТО, шістьох країн Центральної та Східної Європи і трьох держав Балтії. Отже, нові взаємини членів Альянсу з іншими державами Європи дістали інституційне оформлення.

На Сході Європи продовжувався процес радикальних політичних змін, реагувати на які концептуальні документи євроатлантичних форумів не встигали. Вже на наступний день після утворення РПАС, 21 грудня 1991 р. керівники 11 колишніх радянських республік, що проголосили незалежність, на зустрічі в Алма-Аті констатували факт припинення існування СРСР і створили Співдружність Незалежних Держав (СНД). Після завершення процесу їх міжнародного визнання та встановлення дипломатичних відносин всі 11 нових незалежних держав приєдналися до РПАС (березень 1992 р.). Наприкінці 1996 р. учасницями цього форуму були вже 40 держав Європи й Азії.

Створення Ради північноатлантичного співробітництва та перші кроки її діяльності засвідчили принципові зміни у характері взаємовідносин Альянсу з сусідами на сході. Вже в квітні 1992 р. у штаб-квартирі НАТО відбулися регулярні зустрічі міністрів оборони держав-членів з новими партнерами, а також спільні засідання Військового комітету НАТО з участю міністрів оборони та начальників генеральних штабів збройних сил країн Центральної та Східної Європи.

Однією з найважливіших ініціатив Альянсу, яка відкрила нову сторінку в історії становлення сучасної архітектури Європейської безпеки, стала програма "Партнерство заради миру". У січні 1994 р. на саміті в Брюсселі керівники держав-членів Альянсу

проголосили: "Сьогодні ми започатковуємо негайну і практичну програму, яка змінить характер відносин між НАТО і державами, котрі стануть її учасниками. Нова програма, виходячи за межі діалогу і співробітництва, покликана сформувати справжнє партнерство – "Партнерство заради миру" (ПЗМ). До участі в ній запрошувалися держави-члени РПАС та інші країни НБСЕ, які здатні і бажають приєднатися до програми. Північноатлантична рада запропонувала державам-партнерам прилучитися до роботи політичних і військових органів у штаб-квартирі НАТО в межах діяльності, пов'язаної з партнерством. Програма проголошувала завдання формування нових відносин безпеки між Північноатлантичним союзом та його партнерами у справі миру. Зусилля її учасників мали спрямовуватись на розширення й активізацію політичного і військового співробітництва в Європі, підвищення стабільності, зменшення загрози для миру. Передбачалися також консультації з будь-яким активним учасником програми, якщо він буде відчувати пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці. Суттєве значення мало і положення про те, що активна участь у "Партнерстві заради миру" буде відігравати важливу роль у процесі розширення НАТО.

Державам, зацікавленим у партнерстві з Альянсом, пропонувався для підписання Рамковий документ, який передбачав співпрацю з ним у досягненні таких цілей:

а) сприяння відкритості у плануванні національної оборони та формуванні військового бюджету;

б) забезпечення демократичного контролю над збройними силами;

в) підтримання здатності та готовності брати участь у межах, дозволених конституцією, в операціях, здійснюваних під егідою ООН або в межах відповідальності НБСЕ;

г) розвиток співпраці з НАТО у військовій сфері з метою здійснення спільного планування, військової підготовки та учбових маневрів, покликаних підвищити їхню спроможність до виконання завдань, пов'язаних з миротворчою діяльністю, пошуковими і рятувальними операціями, гуманітарною допомогою тощо;

д) формування у тривалій перспективі таких збройних сил, які зможуть краще взаємодіяти зі збройними силами Північноатлантичного союзу.

Процедура реалізації програми передбачала врахування індивідуальних можливостей і бажань кожного з її учасників щодо

масштабів і темпів розвитку співпраці у різних сферах. Після підписання Рамкового документу кожна держава-учасниця подавала власний Презентаційний документ, в якому зазначала намічені нею заходи, спрямовані на досягнення політичних цілей партнерства, і визначені для їх реалізації військові та інші ресурси. НАТО вносила пропозиції щодо конкретної програми співробітництва, враховуючи які кожна держава-партнер розробляла індивідуальну програму партнерства, де перелічувала заходи, в яких вона планує взяти участь. Після схвалення індивідуальної програми штаб-квартирою НАТО складалася Робоча програма партнерства, яка і починала виконуватись. Така, на перший погляд ускладнена процедура введення в дію програми ПЗМ засвідчувала гнучкість підходів НАТО до можливостей держав-партнерів, які залежали від дії багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, а також про неухильне прагнення Альянсу розпочати реальну співпрацю у військовій сфері, незважаючи на різний ступінь готовності до нього окремих держав. Одночасно демонструвався демократизм відносин між НАТО і державами-партнерами, кожна з яких зберігала повну суверенність у питаннях, пов'язаних з її безпекою. За три роки учасниками "Партнерства заради миру" стали 27 держав Європи та Азії. Однією з перших серед них була Україна, яка приєдналася до програми вже в лютому 1994 р.

У межах ПЗМ відбуваються спільні навчання сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, здійснюються практичні кроки до досягнення оперативної сумісності між НАТО та державами-партнерами, а також досягнення більшої прозорості національних оборонних програм і бюджетів. Основним робочим органом НАТО для співпраці з партнерами у межах ПЗМ став Політико-військовий керівний комітет, що проводить засідання під головуванням заступника Генерального секретаря НАТО. Тут обговорюються індивідуальні програми партнерства та проблеми забезпечення необхідного рівня їх прозорості, спільні питання, пов'язані з реалізацією програми ПЗМ. Під проводом Північноатлантичної ради працює також координаційна група з питань партнерства, яка координує спільні військові заходи, здійснювані в межах програми ПЗМ, і розробляє військові плани, необхідні для її реалізації. Успішному виконанню спільних заходів сприяє діяльність постійних офіцерів зв'язку, відряджених державами-партнерами до штаб-квартири НАТО та координаційної групи з питань партнерства.

Важливе значення для ефективності та вагомості програми ПЗМ мало приєднання до неї у червні 1994р. Російської Федерації. На засіданнях Північноатлантичної ради неодноразово висловлювалась думка, що створення заснованої на співпраці нової архітектури європейської безпеки потребує активної участі Росії. Тому Атлантичний альянс і Росія домовилися розвивати далекосяжні відносини співпраці як у межах ПЗМ, так і поза нею. Одночасно вони висловили прагнення просуватися до ширшого діалогу і співробітництва у тих ділянках, де Росія може зробити унікальний і важливий внесок, домірний її впливу й відповідальності як великої ядерної держави європейського і світового масштабу. Результатом розвитку цього діалогу став підписаний у травні 1997 р. у Парижі "Основоположний акт про взаємовідносини, співробітництво та безпеку між НАТО і Російською Федерацією". Цим актом засновувався новий форум – Постійна спільна рада (ПСР) для консультацій, координації співпраці та досягнення консенсусу між Альянсом і Росією, а також, за відповідних обставин, для прийняття спільних рішень щодо спільних дій з питань безпеки, які викликають спільну стурбованість. Постійна спільна рада (16+1) збирається щомісяця у штаб-квартирі НАТО на рівні послів, а двічі на рік – на рівні міністрів закордонних справ і міністрів оборони. Під егідою ПСР відбуваються також засідання військових представників (раз на місяць) і начальників штабів збройних сил (не рідше двох разів на рік).

Важливим кроком на шляху розширення і поглиблення співробітництва між НАТО та державами-учасниками РПАС і ПЗМ було створення в травні 1997р. Ради Євроатлантичного партнерства (РЕАП). Вона стала своєрідною наступницею РПАС, покликаною вивести політичну і військову співпрацю між НАТО і країнами-партнерами на якісно новий рівень. До складу РЕАП увійшли не тільки члени Ради північноатлантичного співробітництва, а й ті держави, що мали в РПАС лише статус спостерігачів. Сьогодні в роботі Ради Євроатлантичного партнерства беруть участь 44 держави Європи, Азії та Північної Америки, у тому числі 16 "старих" членів НАТО і три нових – Польща, Угорщина і Чеська Республіка, а також Австрія, Азербайджан, Албанія, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, колишня Югославська республіка Македонія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Словаччина, Словенія, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Швейцарія, Швеція. В межах РЕАП проводяться консуль-

тації та здійснюється співпраця у таких сферах, як контроль над озброєнням, ядерна безпека, нерозповсюдження ядерної, хімічної та біологічної зброї, врегулювання криз, планування оборони і військових бюджетів, боротьба з міжнародним тероризмом та ін.

Ще одним важливим напрямом у діяльності НАТО, спрямованим на розширення та поглиблення співробітництва з іншими державами в сфері безпеки, став розвиток так званого Середземноморського діалогу. Теза про те, що безпека в Середземноморському регіоні істотно позначається на безпеці в Європі, вже неодноразово висловлювалася на засіданнях керівних органів НАТО, але напруженість політичної ситуації на Близькому Сході у зв'язку з арабо-ізраїльським конфліктом перешкоджала налагодженню діалогу з країнами цього регіону. Лише після зрушень у переговорному процесі на Близькому Сході створилися умови для його початку. Рішення про це було прийнято на Брюссельському саміті керівників НАТО в січні 1994р. Участь у Середземноморському діалозі, спрямованому на досягнення більшої стабільності в регіоні, розвиток взаєморозуміння та довіри, взяли, крім держав-членів НАТО, такі країни як Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко і Туніс. Північний діалог доповнюється участю держав у спільних заходах у сфері інформації, планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та ін. Досягнуті результати засвідчили реальні розширення та поглиблення Середземноморського діалогу.

Важливою обставиною, що надавала особливої актуальності процесу налагодження співробітництва між Північноатлантичним Альянсом і державами-нечленами НАТО, стало розгортання гострої політичної кризи на Балканах, яка переросла у справжню війну з катастрофічними наслідками. Ця війна не тільки забирала життя тисяч людей, але й створювала помітну загрозу для європейської безпеки і стала серйозним випробуванням для НАТО як організації, що набувала характеру сили, покликаної не лише забезпечувати оборону її членів, а й сприяти збереженню миру та стабільності на всьому євроатлантичному просторі. Вже з 1992 р. Альянс почав надавати допомогу в здійсненні операцій з підтримки миру на Балканах, що проводилися під егідою Ради Безпеки ООН. Спочатку це було морське та повітряне патрулювання з метою контролю за дотриманням запровадженого ООН ембарго на постачання зброї до республік колишньої Югославії й торговельного ембарго проти Сербії та Чорногорії. Після прийняття Радою Безпеки ООН у березні 1993 р. резолюції, що

дозволяла державам-членам НАТО вживати примусових заходів для забезпечення режиму забороненої для польотів зони у повітряному просторі над Боснією та Герцеговиною, літаки НАТО розпочали контролююче патрулювання. В лютому 1994р. вони збили чотири військові літаки, які порушили заборонену для польотів зону. Це були перші за всю історію Альянсу бойові дії його збройних сил. У 1994–1995 рр. на прохання Сил захисту ООН у Боснії та Герцеговині літаки НАТО провели низку операцій, що зумовили зняття облоги Сараєво та інших міст, здійснювали повітряні удари по цілях у межах визначених ООН заборонених зон. Ці та інші дії сприяли зупиненню конфлікту в Боснії та Герцеговині. Після підписання в грудні 1995 р. загальної Рамкової угоди про мир у цьому регіоні підрозділи НАТО разом з військовими частинами деяких країн-партнерів провели комплекс заходів, спрямованих на її реалізацію: розмежування збройних сил ворогуючих сторін, патрулювання розподільчої лінії, інспекції місць знаходження важкої зброї, розблокування доріг тощо. З грудня 1996 р. підрозділи НАТО в Боснії та Герцеговині стали ядром Стабілізаційних сил (SFOR), яким Рада Безпеки ООН надала повноваження підтримувати мир і стабільність у регіоні. До складу цих сил увійшли також військові підрозділи країн-учасниць програми "Партнерство заради миру", в тому числі України. Їхня спільна діяльність у Боснії та Герцеговині стала практичним виявом ефективної співпраці між НАТО та іншими державами Європи.

Події в колишній Югославії та початок розгортання нового конфлікту на Балканах, на цей раз в Косово, засвідчили обґрунтованість висновку про нестабільність нового політичного середовища в Європі та ймовірність виникнення нових загроз для миру і безпеки. У сукупності з іншими викликами та загрозами глобального характеру, такими як розповсюдження ядерної, біологічної, хімічної зброї та технологій їх виготовлення, тероризм, організована злочинність тощо, політичні й військові конфлікти на посткомуністичному просторі ще більше актуалізували завдання динамічної адаптації НАТО до нових умов безпеки. Відповідало це і всезростаючій активності східноєвропейських держав у напрямі розширення співпраці з Альянсом в галузі безпеки й оборони. Деякі з них прямо ставили питання про перехід від співробітництва з НАТО до повноправного членства в Організації. Це вимагало розв'язання низки концептуальних питань з урахуванням позицій всіх учасників євроатлантичного

партнерства, а також поглиблення трансформаційних процесів в НАТО в нових умовах європейської безпеки.

4. Північноатлантичний Альянс на зламі XX–XXI ст. Нова стратегічна концепція

Важливою складовою процесу формування нової структури європейської безпеки і відповідної трансформації НАТО стало вироблення нової концепції взаємовідносин Альянсу із Західноєвропейським союзом. Поштовхом до цього стало поглиблення економічної та політичної інтеграції країн-членів Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і створення на його основі Європейського союзу (ЄС). Таке рішення було прийнято главами держав і урядів країн ЄЕС на засіданні Європейської ради у Маастрихті в грудні 1991 р. і набуло чинності з 1 листопада 1993 р. після ратифікації його всіма сторонами.

Одним з найважливіших положень Договору про Європейський союз стало положення про формування спільної зовнішньої політики та політики у сфері безпеки. Невід'ємною частиною ЄС визнавався Західноєвропейський союз, на який покладалося завдання виробляти і втілювати в життя рішення і заходи Євро-союзу, що мають оборонний характер. Цим самим було покладено початок виходу ЗЄС, що налічував уже дев'ять держав (1990 р. до нього приєдналися Іспанія та Португалія), з "тіні НАТО". Одночасно члени ЗЄС прийняли "Декларацію про роль Західноєвропейського союзу та його відносини з Європейським союзом та Атлантичним альянсом", яка була додана до Маастрихтського договору. У ній йшлося про важливість і готовність держав-членів ЗЄС до розвитку справжньої "європейської ідентичності в галузі безпеки і оборони" (ЄІБО), зростання європейської відповідальності в цій сфері, розробку ЗЄС як оборонного компонента Європейського союзу, розширення складу ЗЄС, узгодження його дій з Північноатлантичним альянсом та про зміцнення європейського "стовпа" НАТО. Ці рішення були схвалені Північноатлантичною радою, що стало початком нового етапу у відносинах між двома організаціями.

Вже у травні 1992 р. відбулось перше спільне засідання Ради Західноєвропейського союзу і Північноатлантичної ради, де обговорювалися шляхи розширення їхньої практичної співпраці. Відтепер Генеральний секретар ЗЄС регулярно брав участь у засіданнях Північноатлантичної ради на рівні міністрів, а

Генеральний секретар НАТО запрошувався на засідання Ради міністрів ЗЄС. У червні 1993р. на черговому спільному засіданні було схвалено концепцію спільних операцій НАТО – ЗЄС на Балканах із забезпечення режиму ембарго, введеного Радою Безпеки ООН. Операції в Адріатичному морі здійснювались під єдиним командуванням об'єднаною оперативною частиною НАТО-ЗЄС.

Наступним важливим кроком у розвитку співробітництва між НАТО та ЗЄС стала зустріч у Брюсселі в січні 1994 р. глав держав та урядів членів Альянсу, де на найвищому рівні було повністю підтримано ідею розвитку власне європейської системи оборони і безпеки та зміцнення "стовпа" НАТО. Щоб уникнути дублювання зусиль, Північноатлантична рада погодилася надавати колективні засоби для виконання операцій ЗЄС, здійснюваних у межах спільної політики в галузі оборони. Тоді ж було схвалено концепцію створення багатонаціональних оперативно-тактичних сил, яка стала важливим елементом внутрішньої трансформації НАТО й водночас засобом поглиблення співпраці Альянсу і Західноєвропейського союзу. Зазначимо, що йшлося про створення не окремих, а відокремлюваних військових одиниць, які можуть використовуватися НАТО або ЗЄС для здійснення операцій у різних непередбачених ситуаціях. Результатом стало створення підпорядкованих НАТО і ЗЄС багатонаціональних формувань: Єврокорпусу (Бельгія, Люксембург, Іспанія, ФРН, Франція – всього понад 50 тис. осіб), Центральної дивізії (Бельгія, Велика Британія, Нідерланди, ФРН), амфібійної бригади (Велика Британія, Нідерланди), а також німецько-голландського корпусу. Штабні елементи багатонаціональних сил створювались у межах існуючої системи штабів об'єднаної командної структури НАТО. Одночасно відбувався процес розширення ЗЄС за рахунок держав-членів НАТО та позаблокових країн. Беручи до уваги неоднозначне ставлення різних держав до перспектив розвитку ЗЄС та його ролі в європейській безпеці, було прийнято гнучку систему членства з кількома рівнями участі в діяльності Союзу. Так, 1995 р. десятим повноправним членом ЗЄС стала Греція, такі члени НАТО як Ісландія, Норвегія і Туреччина набули статусу асоційованих членів. У цьому ж році Австрія, Фінляндія та Швеція отримали статус спостерігачів (Данія й Ірландія мали його з 1992 р.), а велика група країн Центральної та Східної Європи – Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чеська республіка, а з 1996 р. Словенія – стали асоційованими партнерами.

Серйозною обставиною, що гальмує реалізацію прагнення до якнайшвидшого виходу Західноєвропейського союзу з "тіні НАТО", є наявність серйозних розбіжностей серед членів ЗЄС щодо перспектив його розвитку та ролі в системі європейської оборони і безпеки. Представники так званої європеїстської течії, неформальними лідерами якої є Франція та Федеративна Республіка Німеччина, наполягають на необхідності якомога швидшого утвердження ЗЄС як "озброєної руки" Європейського союзу. При цьому ЗЄС повинен підпорядковуватися ЄС і мати власні збройні сили, незалежні від НАТО. Прихильники протилежної концепції, так звані атлантисти, найпопліднішим представником якої є Велика Британія, вбачають у ЗЄС лише "європейську опору" НАТО, яка, на їхню думку, є найважливішим фактором безпеки євроатлантичного регіону. Завдання полягає, відтак, у налагодженні ефективного взаємодії НАТО і ЗЄС при збереженні провідної ролі Північноатлантичного Альянсу. "Дискусія" ця ще не закінчена, але події останніх років засвідчують, що перемога "європеїстів" можлива тільки у довгостроковій перспективі. НАТО, йдучи на розширення співробітництва із ЗЄС у низці галузей, безумовно, зберігає свою провідну роль в системі європейської оборони та безпеки.

Про визнання цієї ролі засвідчує і прагнення великої групи країн Центральної та Східної Європи вступити до НАТО в якості повноправних членів. Процес нового розширення НАТО розпочався 1994 р. і став важливою складовою трансформації НАТО у нових умовах безпеки. Вже в січні цього року учасники Брюссельського саміту керівників держав Альянсу оприлюднили заяву про його відкритість для членства інших країн, а на грудневому засіданні Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ було прийнято комюніке, в якому зазначалося, що ймовірне розширення НАТО на схід стане однією зі складових подальшої розбудови європейської безпеки. Учасники цього засідання прийняли рішення про дослідження проблеми розширення НАТО та способу його проведення. При цьому наголошувалося, що розширення НАТО ні для кого не становитиме загрози, буде здійснюватися паралельно з розширенням Західноєвропейського союзу і сприятиме більшій стабільності та безпеці в Європі.

Намір розширення НАТО на схід і початок переведення цього процесу в площину практичних дій зумовили неодноразові й надзвичайно різкі протести керівництва Російської Федерації. Здавалося навіть, що після закінчення "холодної війни" світові

загрожує поступовий перехід до атмосфери "холодного миру". Реакція керівництва Альянсу була не менш рішучою й однозначною: прийом нових членів є виключною прерогативою НАТО та зацікавлених у вступі країн і не потребує схвалення третіх держав.

Упродовж 1996–1997 рр. відбулась серія переговорів представників НАТО з кожною з 12 країн, що офіційно висловили намір стати членами Північноатлантичного альянсу (Албанія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка). На Мадридській зустрічі глав держав та урядів країн-членів НАТО у липні 1997 р. було прийнято рішення про початок переговорів стосовно вступу до Альянсу трьох держав – Польщі, Угорщини та Чеської Республіки, які дістали одностайну підтримку всіх 16 членів НАТО. В грудні цього ж року підписано протоколи про приєднання і після завершення процесу їх ратифікації, під час ювілейного саміту глав держав та урядів країн-членів НАТО, що відбувся у Вашингтоні в квітні 1999 р. і був присвячений 50-річчю Альянсу, його лави поповнились трьома новими членами.

Наголосимо, що розширення НАТО відбувалося в період розгортання однієї з найгостріших політичних криз у Європі з часу закінчення "холодної війни" та міжблокового протистояння – "Косовської кризи". Кілька років жевріючий конфлікт між албанцями Косово, позбавленого крайової автономії у 1989 р., і урядом Сербії, призвів до вибуху 1998 р. На терористичні акції підпільної "Армії визволення Косово" сербський уряд відповів терором проти албанського населення, що загрожував переростанням конфлікту в гуманітарну катастрофу. За таких умов керівництво НАТО прийняло рішення про бомбардування Союзної Республіки Югославії з метою припинення військових акцій проти албанського населення Косово. Це рішення підтримали всі держави НАТО, у тому числі три нових члени, а також уряди більшості інших країн Європи.

Бомбардування стратегічних об'єктів на території Югославії розпочалося в квітні 1999 р. і супроводжувалось жертвами серед мирного населення. Нанесення ударів по території суверенної держави викликало різкий протест Росії, яка кваліфікувала дії НАТО як агресію, а також низки інших країн, у тому числі Китаю. Принципова відмінність цієї акції НАТО від операцій 1994–1995 рр. у Боснії та Герцеговині полягала у відсутності згоди Ради Безпеки ООН на її проведення. Беручи до уваги згадану позицію двох постійних членів Ради Безпеки – Росії та Китаю,

Ймовірність отримання такої згоди дорівнювала нулю. Керівництво НАТО опинилося перед складним вибором, і воно його зробило. Вперше в історії Альянс розпочав бойові дії на території, що знаходилась за межами зони його відповідальності, визначеної Північноатлантичним договором.

Двомісячне бомбардування мало результатом виведення югославських військ із території Косово, введення туди миротворчих сил НАТО й інших держав, у тому числі Росії, повернення албанських біженців і початок переговорів про майбутній статус краю. Військова акція НАТО в Косово продемонструвала здатність Північноатлантичного Альянсу ефективно діяти в умовах розгортання гострих політичних криз і військових конфліктів, ще раз наголосивши на його провідній ролі у забезпеченні стабільності в Європі.

Однак, вихід Альянсу за межі першопочаткових зобов'язань у сфері оборони та безпеки засвідчує істотні концептуальні зміни в його стратегії. Ці зміни були зафіксовані в новій стратегічній концепції НАТО, прийнятій на Вашингтонському саміті в квітні 1999 р.

Нова стратегічна концепція підтвердила, що "основною метою Альянсу є захист свободи та безпеки всіх його членів політичними і військовими засобами". Незмінним залишилось і положення про прагнення до забезпечення справедливого й міцного мирного порядку в Європі. Принципово новим, порівняно з Вашингтонським договором та іншими ключовими документами НАТО, стало доповнення про те, що досягнення зазначеної мети може призупинитися у зв'язку з кризами та конфліктами, що впливають на безпеку Євроатлантичного простору. Тому Альянс не лише гарантує оборону своїх членів, а й сприяє збереженню миру і стабільності в цьому регіоні. Це доповнення фактично означає, що сфера безпеки Альянсу не обмежується територією країн-членів, а поширюється на весь Євроатлантичний простір.

Така серйозна перспектива, очевидно, була викликана формуванням на просторі НАТО нового, ширшого погляду на сучасні виклики та ризики для безпеки. У Стратегічній концепції 1999 р. зазначається, що безпеці Альянсу загрожує широкий спектр військових і невійськових ризиків, серед яких, насамперед, названо невизначеність і нестабільність у самому Євроатлантичному регіоні та навколо нього, а також можливість виникнення регіональних криз на периферії Альянсу. Ці кризи, зумовлені етнічними, релігійними або територіальними суперечками, невдалим проведенням реформ, порушенням прав людини, розпадом

держав та іншими причинами, можуть спричинити локальну або навіть регіональну нестабільність і збройні конфлікти. У свою чергу такі конфлікти можуть вплинути на безпеку Альянсу через поширення на сусідні країни, у тому числі членів НАТО, або іншими шляхами і вплинути на безпеку інших держав. Істотне значення має і такий значний чинник, як існування потужних ядерних сил за межами Альянсу. Не може не викликати занепокоєння також розповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї і засобів їх доставки, що становитиме пряму загрозу населенню, території та силам союзників. Деякі держави, у тому числі периферія НАТО і країни в інших регіонах, продають, набувають або намагаються набути зброю масового знищення та засоби їх доставки. Наявність потенціалу для створення та використання деяких видів цих озброєнь продемонстрували і недержавні чинники. Крім того, державні та недержавні супротивники можуть намагатися скористатися зростаючою залежністю Альянсу від інформаційних систем через проведення інформаційних операцій, спрямованих на дезорганізацію роботи таких систем. Можливим є також вплив інших ризиків ширшого плану, у тому числі акти тероризму, саботаж і організовану злочинність.

Примітна концептуальна характеристика нового основоположного документу НАТО – це яскраво виражений широкий підхід до безпеки, який визнає важливість політичних, економічних, соціальних та екологічних факторів на додаток до невід'ємного оборонного виміру. Звертає увагу також неодноразове наголошення на відданості Альянсу невід'ємному трансатлантичному зв'язку, уособленням якого є НАТО, і неподільності безпеки Європи і Північної Америки. Водночас концепція передбачає дальший розвиток Європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони і тісного співробітництва між НАТО, ЗСЄ і Європейським союзом, що знову ж таки не лише сприятиме ефективності діяльності альянсу, а й посилюватиме трансатлантичне партнерство.

Стратегічна концепція визначає такі основні завдання альянсу в галузі безпеки:

– забезпечувати одну з найголовніших передумов стабільного середовища Євроатлантичної безпеки, що ґрунтується на розвитку демократичних інститутів та прагненні до мирного розв'язання спорів і полягає у тому, що жодна країна не може вдаватись до залякувань чи примусу стосовно будь-якої держави через погрози силою або застосуванням її;

– слугувати трансатлантичним форумом для консультацій між членами Альянсу з будь-яких проблем, які стосуються їхніх життєво важливих інтересів, у тому числі подій, що загрожують їхній безпеці, а також для необхідної координації їхніх зусиль у сферах, що породжують їхню спільну стурбованість;

– стримувати і обороняти від будь-якої загрози агресії проти будь-якої держави-члена НАТО;

– сприяти безпеці та стабільності у Євроатлантичному регіоні через участь у врегулюванні криз і розвитку партнерства, співпраці та діалогу з іншими державами;

– сприяти (окремо в кожному конкретному випадку і на основі консенсусу) ефективному запобіганню конфліктів і брати активну участь у врегулюванні криз, у тому числі операціях реагування на кризи;

– сприяти розвитку широкомасштабного партнерства, співпраці та діалогу з іншими країнами Євроатлантичного простору з метою збільшення транскоректності, взаємного довіря та здатності до спільних дій з альянсом.

Нова стратегічна концепція зазначає важливий внесок, зроблений для євроатлантичної безпеки та стабільності такими організаціями, як ООН, ОБСЄ, Євросоюз і Західноєвропейський союз, водночас наголошуючи, що головну відповідальність за підтримання миру і безпеки несе Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Окремі розділи Концепції присвячені основним напрямкам діяльності Альянсу – проведенню операцій, спрямованих на запобігання конфліктів і врегулювання криз, розвитку партнерства і співробітництва, контролю над озброєнням, роззброєнню та нерозповсюдженню зброї масового знищення і засобів їх доставки. Підтверджено відкритість Альянсу для вступу нових членів і готовність надати допомогу країнам-кандидатам у їх підготовці до майбутнього членства.

Характеризуючи стратегію Альянсу, Концепція наголошує на незмінності принципу: напад на одного є нападом на всіх. Життєво важливою для безпеки Європи, невід'ємно пов'язаною з безпекою Північної Америки, є присутність у Європі звичайних і ядерних сил Сполучених Штатів. Зберігає значення і принцип колективних зусиль в обороні Альянсу.

У розділі, присвяченому розміщенню та характеристиці Збройних сил, зазначається, що географічне розташування цих сил у мирний час забезпечуватиме необхідну військову присутність на всій території Альянсу, у тому числі розміщення і

розгортання сил за межами національних територій, а також передове розгортання сил там, де це необхідно. Розміщення сил НАТО повинно забезпечувати можливість адекватно й ефективно реагувати на ризики, пов'язані з розповсюдженням ядерної, біологічної та хімічної зброї. Беручи до уваги, що сили НАТО можуть бути задіяні на операціях за межами території Альянсу, їх здатність реагувати на ризики розповсюдження має бути гнучкою, мобільною і здатною до швидкого розгортання військ.

Загалом нова Стратегічна концепція, водночас із підтвердженням багатьох положень попередніх концептуальних документів, визначає напрями діяльності НАТО з максимальним урахуванням нового середовища безпеки та змін стратегічної ситуації. Перший іспит з адаптації до нових умов безпеки альянсу склав успішно, одночасно продемонструвавши здатність забезпечувати мир і стабільність в Євроатлантичному регіоні.

5. Співпраця України і НАТО

Розвиток відносин між Україною та НАТО розпочався з участі України в січні 1992 р. у роботі Ради Північноатлантичного співробітництва, і згодом перейшов у площину прямих контактів. У лютому 1992р. відбувся візит Генерального секретаря НАТО М.Вернера до Києва, а 8 липня цього ж року штаб-квартиру Альянсу в Брюсселі відвідав президент України Л. Кравчук. З того часу контакти між Україною і НАТО набули постійного характеру.

Україна стала першою державою серед колишніх радянських республік, яка в лютому 1992 р. приєдналася до програми співробітництва з НАТО "Партнерство заради миру" і з цього ж року її військовослужбовці почали брати участь у навчаннях та інших заходах, передбачених програмою. Незважаючи на успішний розвиток співпраці з НАТО, в 1995 р. Україна висунула питання про встановлення спеціальних відносин із НАТО. Українську ініціативу було підтримано і 14 вересня 1995 р. з'явилась Спільна заява України і НАТО для преси, в якій оголошувалось про "подальше зміцнення широкомасштабних стосунків між Україною і НАТО, в тому числі розвиток поглиблених відносин як у межах, так і поза межами програми ПЗМ та діяльності РПАС". Ця подія ознаменувала початок нового етапу у розвитку співпраці між Україною і НАТО.

В жовтні 1995 р. Україна підписала нову, розширену Програму індивідуального партнерства, яка офіційно закріпила ширший формат її участі у спільних військових навчаннях,

миротворчих операціях та поглибленій військовій співпраці. Були успішно проведені такі спільні навчання, як "Щит миру" на Яворівському полігоні у Львівській області (травень 1995 і 1996 рр.), "Осінні союзники-95" на головній базі морської піхоти США в штаті "Південна Кароліна" (вересень 1995 р.) та інші. Україна взяла активну участь у діяльності миротворчих сил, які сприяли зупиненню збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині.

Однак, українська сторона прагнула динамічного розвитку ширшої співпраці з НАТО, яка виходить за межі програми "Партнерство заради миру". Таке прагнення відбивало стурбованість українського керівництва тим, що за участю лише у програмі ПЗМ Україна може бути обмеженою суто військовими аспектами співпраці з НАТО, тоді як особливості геополітичного розташування України, тим паче в умовах ймовірного розширення НАТО на схід, вимагають її участі в обговоренні та розв'язанні широкого кола питань міжнародної безпеки. У контактах з представниками НАТО йшлося про встановлення й офіційне закріплення статусу "особливого партнерства" за формулою "16+1". Це мало б сприяти зміцненню безпеки України у випадку виникнення серйозної кризової ситуації в Східній Європі, й одночасно, – дещо збалансувати вимоги Росії щодо встановлення "особливих відносин" з НАТО.

Поглибленню політичного діалогу України з Північно-атлантичним Альянсом сприяла позитивна позиція українського керівництва щодо проблеми розширення НАТО, висловлена Президентом Л.Кучмою в березні 1996 р. на міжнародній конференції в Женеві. У червні цього ж року Л.Кучма заявив також про намір України стати асоційованим членом Західноєвропейського союзу. Все це, а також неухильне і точне виконання Україною всіх зобов'язань, спрямованих на виконання програм партнерства з НАТО, привело до серйозного поступу в її відносинах з Альянсом. Навесні 1997р. розпочалися офіційні переговори між Україною і НАТО з питання виведення їх співпраці на рівні "особливого партнерства". Саме в цей час міністр закордонних справ Г.Удовенко офіційно висловив "сподівання, що НАТО підтримає зусилля України, спрямовані на досягнення її стратегічної мети, – повної інтеграції в Європейській та Євроатлантичній структурі безпеки, у тому числі НАТО".

У Мадриді 9 липня 1997р. Президент Л. Кучма та керівники 16 держав НАТО підписали "Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору". У ній наголошувалося на позитивній ролі НАТО у підтриманні миру і

стабільності в Європі, висловлювалося переконання, що "незалежна та стабільна Україна є одним з ключових факторів забезпечення стабільності в Центральній-Східній Європі та на континенті загалом". Сторони визначили сфери консультацій, які охоплювали політичні питання та питання розвитку євроатлантичної безпеки, в тому числі безпеки України, запобігання і врегулювання конфліктів, політичні й оборонні аспекти нерозповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї, проблеми контролю над озброєнням і роззброєння, експорт озброєнь і передання супутніх технологій, боротьби з контрабандою наркотиків і тероризмом. Передбачено також консультації та співпраця у цивільному плануванні на випадок надзвичайних ситуацій і катастроф, оборонному плануванні, бюджеті, питанні стратегії та концепції національної безпеки, оборонній конверсії, військовій реформі в Україні, економічних питаннях безпеки тощо. Хартія визначила механізми для консультацій і співпраці між Україною та НАТО, у тому числі заснування Комісії Україна – НАТО, покликаної забезпечувати втілення положень Хартії та розробку пропозицій, спрямованих на подальший розвиток співробітництва.

Союзники НАТО підтвердили позицію щодо підтримки суверенітету та незалежності України, її територіальної цілісності, демократичного розвитку, статусу без'ядерної держави, а також принципу непорушності кордонів. Важливим положенням Хартії стала домовленість про створення кризового консультативного механізму для проведення спільних консультацій у випадку, коли Україна вбачатиме пряму загрозу територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці. На розвиток діалогу та співробітництва, зміцнення взаємної довіри і безпеки спрямовані й інші положення Хартії.

Для сприяння реалізації накреслених Хартією домовленостей у жовтні 1997р. при штаб-квартирі НАТО в Брюсселі засновано Місію України на чолі з Надзвичайним і Повноважним послом, а також військову місію зв'язку. В Києві створено Центр інформації та документації НАТО в Україні (ЦІД); з жовтня 1997р. на регулярній основі почала працювати Комісія Україна – НАТО. Для координації діяльності всіх причетних до імплементації Хартії державних органів в Україні створено Державну міжвідомчу комісію з питань співробітництва України з НАТО (ДМК) під головування Секретаря Ради національної безпеки і оборони.

Підтвердженням важливого значення, яке керівництво Північноатлантичного Альянсу надає співпраці з Україною, став

приїзд в липні 1998р. до Києва Генерального секретаря НАТО Х Солано. В ході візиту було досягнуто важливих домовленостей про розширення участі України в програмі НАТО "Наука заради стабільності" та в інших сферах.

У листопаді 1998 р. завершилась розробка "Державної програми співробітництва України з НАТО на період до 2001 року". Разом з українськими спеціалістами у її формуванні брала участь і велика група експертів НАТО. До реалізації програми залучено понад 40 міністерств і відомств, що здійснюють практичні заходи співпраці у політичній, цивільно-військовій та воєнній сферах, а також в озброєнні, воєнній економіці, боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом, науці та технології, охороні довкілля та ін. Програма детально визначає мету, напрями та механізми співпраці й органи, відповідальні за її реалізацію. За масштабом та комплексністю вона не має аналогів у практиці співробітництва Північноатлантичного Альянсу з іншими країнами і може розглядатись як своєрідна модель іншими державами-партнерами НАТО

Трансформаційні процеси, що відбуваються в НАТО наприкінці ХХ ст., засвідчують про життєздатність Організації, збереження і навіть посилення її ролі в нових умовах міжнародної безпеки. Готовність Альянсу захистити мир та спільні цивілізаційні цінності на всьому Євроатлантичному просторі, його зусилля, спрямовані на налагодження співпраці з іншими державами у сфері безпеки, вселяють надію на те, що в наступному столітті слово "війна" залишиться тільки у підручниках історії.

Джерела та література

Державна програма співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року// Офіційний вісн. України. 1998. №45.

Засідання комісії Україна-НАТО на рівні Міністрів закордонних справ. Люксембург, 29 травня 1998р.

НАТО. Партнерство заради миру Брюссель, 1994.

Основололагающий акт "О взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Организацией Североатлантического договора и Российской Федерацией", подписан в Париже 27 мая 1997 года// Дипломат. вестн. 1997. №6.

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору// Голос України. – 1997, 11 липня.

NATO-Ukraine Joint Press Statement.Brussels, 14 September 1995// NATO review.1995.№5.

The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999.

Будкін В С У рамках особливого партнерства. Через співробітництво з НАТО до об'єднаної Європи// Політика і час. 1998.№9.

Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів К., 1995.

Іден Д До атлантичного співтовариства нового типу// Політ. думка 1995. №2-3.

Іжак О. Після колапсу СРСР. Розширення НАТО і геополітична трансформація пострадянського простору// Політика і час. 1998. №7.

Камінський Є На терезах європейської стабільності. До питання про розширення НАТО на Схід// Політика і час. 1996. №2

Киссинджер Г. Дипломатія. М., 1996.

Кузьо Т. Національна безпека України. К., 1994

НАТО. Довідник. К., 1997.

Пирожков С., Чумак В. Україна і НАТО// Політика і час. 1995. №6.

Рилач В. За "європейську оборонну ідентичність"// Політика і час 1998. №8.

Тертичний В. Розширення НАТО військові аспекти// Політика і час 1996. – №8.

Толстов С. Після Холодної війни// Політика і час. 1999. №2.

Чернега В. Западноевропейский союз в тени НАТО// Международн. жизнь. 1998. №8.

Naumann K. NATO's new military structure// NATO review. Spring 1998. №1.

NATO. Partnership and Cooperation. Security Shared. Brussels, 1998.

The North Atlantic Treaty Organization. Facts and Figures. Brussels, 1989.

Solana J. On course of a NATO of 19 nations in 1999// NATO review Spring 1998 №1.

УКРАЇНА І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Національні інтереси України, статус незалежної держави вимагають її інтеграції у всі європейські та євро-атлантичні структури, щоб не залишитися осторонь світової економіки і політики

Наша держава є однією із засновниць ООН. Підписана Угода про співпрацю і партнерство між Україною та Європейським Союзом. Україна стала асоційованим членом СЕФТА (Угоди про зону вільної торгівлі в Центральній Європі), членом Чорноморської зони економічного співробітництва, Центральноєвропейської ініціативи, Всесвітньої туристичної організації, СНД. Ведеться транскордонне економічне співробітництво в межах Єврорегіону Буг, Карпатського Єврорегіону. Вона готується вступити до Світової організації торгівлі.

Одним із найважливіших напрямів інтеграції України у світову економіку є її взаємодія з міжнародними валютно-фінансовими організаціями, що ґрунтується на основі їх статутів та принципів діяльності. Зокрема у Комюніке лідерів семи провідних країн світу (G-7) від 9 липня 1994 р. наголошується: підґрунтям для співробітництва України зі Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Європейським банком реконструкції та розвитку й іншими організаціями можуть стати реальні економічні реформи, процеси макроекономічної стабілізації, лібералізації та приватизації в українській економіці.

1. Україна та Міжнародний валютний фонд

Україна стала учасником Міжнародного валютного фонду 3 вересня 1992 р. Її квота або членські внески становлять 997,3 млн. СДР (спеціальних прав запозичення – облікової одиниці МВФ) або 1328 млн. доларів, тобто 0,69% сукупного обсягу квот. Це дає право Україні на 10233 голоси або 0,68% їх загальної кількості.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – International Monetary Fund (IMF) – офіційно існує з 27 грудня 1945 р., а рішення про його заснування прийнято 1944 р. на Бретон-Вудській міжнародній валютній конференції. Розпочав фінансові операції з 1

березня 1947 р. Статут МВФ при його заснуванні підписали 29 країн, а в даний час учасниками Фонду є 182 країни.

МВФ створено з метою сприяння міжнародній співпраці у валютно-фінансовій сфері, розширення міжнародної торгівлі, підтримання стабільності валют, створення багатосторонньої платіжної системи, надання ресурсів у тимчасове користування своїм членам, сприяння у встановленні рівноваги їхніх платіжних балансів.

Основними напрямками діяльності МВФ є:

- нагляд;
- фінансова допомога;
- технічна допомога.

Функція нагляду або контролю зумовлена необхідністю активної участі МВФ у визначенні й оцінці економічної політики держав-учасниць стосовно валютних курсів. Така діяльність проводиться в контексті всебічного аналізу всіх аспектів економічного життя, які впливають на вартість валюти, та об'єктивної оцінки економічної ситуації у країнах-учасницях. Ця функція ґрунтується на переконанні, що послідовна внутрішня економічна політика країн забезпечує стабільність обмінних курсів, а відтак – ефективне функціонування світової економіки.

Нагляд МВФ здійснюється через двосторонні періодичні консультації з кожною із держав-учасниць. Звичайно такі консультації проводять щорічно, але можуть бути і додаткові спеціальні обговорення з провідними країнами світу. Багатосторонній нагляд проводиться 2 рази на рік, а результати цих та інших обговорень щодо економічної ситуації у світі публікуються у виданні "World Economic Outlook" ("Перспективи розвитку світової економіки").

Свої обов'язки з нагляду МВФ виконує також через попередні домовленості, розширений нагляд та контроль за виконанням програм. Технічну допомогу у вигляді консультацій спеціалістів МВФ надає своїм членам у таких спеціальних сферах діяльності:

- розробка і здійснення податково-бюджетної та грошово-кредитної політики;
- створення установ – центральних банків і казначейств;
- обробка та бухгалтерський облік операцій з МВФ;
- збір та уточнення статистичних даних;
- навчання офіційних осіб в Інституті МВФ та разом з іншими міжнародними фінансовими організаціями – в Об'єднаному Віденському інституті;

– випуск різноманітних публікацій з питань міжнародних грошово-кредитних відносин.

Хоча МВФ переважно контролююча, а не кредитна організація, важливою є фінансова функція МВФ, що забезпечує безперерйне функціонування міжнародної валютної системи, фінансова допомога передбачає кредити і позики країнам-учасникам, які мають труднощі з фінансуванням платіжного балансу з метою підтримки політики стабілізації і реформ. Основне джерело грошових коштів МВФ – внески за квотами, загальна сума яких на середину 1998 р. становила 145 млрд. СДР (195 млрд. доларів), але практично використовується значно менша сума, оскільки країни-учасниці виплачують 75% квот у національній валюті.

Крім цього, МВФ користується кредитною лінією, наданою низкою урядів і банків у всьому світі (це становить 29 млрд. доларів) – Генеральною угодою про позики. МВФ також позичає кошти в урядів держав-учасниць або їхніх грошово-кредитних органів під конкретні програми.

Основними принципами фінансової політики МВФ є:

- принцип резервних часток;
- принцип кредитних часток;
- принцип надзвичайної допомоги;
- принцип зменшення зобов'язань із погашення й обслуговування заборгованостей.

МВФ кредитує лише ті країни, які мають труднощі із здійсненням платежів іншим державам. Така країна може негайно отримати 25% квоти, сплаченої золотом або у конвертованій валюті, а при потребі впродовж декількох років отримати кредитів на суму, в 3 рази більшу від внесків за квотою. Оскільки МВФ має зобов'язання перед усіма членами проводити фінансово обгрунтовані операції, він надає кредити лише за умови їх ефективного використання. Тому країна-позичальник зобов'язується почати проведення низки реформ для подолання причин труднощів із здійсненням платежів і для створення умов економічного зростання.

МВФ кредитує країни-учасниці з допомогою різних механізмів залежно від характеру конкретних проблем. При цьому здебільшого держави-учасниці користуються фінансовими ресурсами МВФ через закупівлю (запозичення) валюти інших членів або СДР з допомогою еквівалентної суми у власній валюті. За цими закупівлями (використанням засобів) МВФ стягує збори і вимагає,

щоб держави-учасниці через певний термін викупили свою валюту у МВФ (погасили кредит).

Фінансові механізми МВФ поділяються на звичайні, пільгові та спеціальні.

Звичайними механізмами кредитування МВФ є:

- угоди про кредити стенд-бай;
- механізм розширеного кредитування.

Найширше використовується механізм угод про кредити стенд-бай, призначені для реорганізації фінансів. У цьому випадку надається короткотермінова допомога для фінансування дефіциту платіжного балансу, що має тимчасовий або циклічний характер. Кредитна лінія отримується на термін до трьох років, а виділення коштів відбувається частинами на щоквартальній основі залежно від дотримання критеріїв реалізації відповідної економічної програми і результатів періодичних перевірок її виконання. Вкуп валюти здійснюється через 3 1/4 – 5 років після купівлі.

Основна мета механізму розширеного кредитування (ЕФФ) – усунення диспропорцій у платіжному балансі, спровокованих макроекономічними та структурними проблемами. Він розрахований на підтримку середньострокових програм (до трьох років), а викуп засобів проводиться через 4 1/2 – 10 років. Критерії реалізації економічних програм подібні до кредитів стенд-бай.

Механізм пільгового кредитування передбачає розширене фінансування структурної перебудови (ЕСАФ). Він призначений для країн-учасниць із низьким рівнем доходів, що мають хронічні проблеми з фінансуванням платіжного балансу. На відміну від інших механізмів ці позики є за своєю суттю кредитами, а не купівлею валюти інших країн. Вони надаються за відсотковою ставкою 0,5% річних з пільговим періодом 5 років і терміном погашення 10 років.

До спеціальних механізмів фінансування МВФ належать:

- тимчасовий механізм фінансування системних перетворень (СТФ);
- механізм компенсаційного і надзвичайного фінансування (ССФФ);
- механізм фінансування додаткових резервів (СРФ).

Механізм фінансування системних перетворень (СТФ) діяв з 1993 р. до 1995 р. і призначався для надання фінансової допомоги країнам з перехідною економікою, які мали серйозні проблеми розриву домогленостей у зовнішній торгівлі та системі розрахунків з іншими країнами.

Механізм компенсаційного і надзвичайного фінансування (ССФФ) передбачає фінансову допомогу країнам-учасницям у таких випадках, коли існують: 1) тимчасові проблеми з експортом; 2) надмірне зростання вартості імпортованого зерна; 3) непередбачені обставини, що перешкоджають своєчасно погасити заборгованість МВФ. Викуп валюти – через 3 1/4 – 5 років;

Механізм фінансування додаткових резервів (СРФ) передбачений у випадку надзвичайних проблем платіжного балансу, зумовлених раптовою і з важкими наслідками втратою довір'я до ринку. Погашення – впродовж 1- 1 1/2 років.

Систематичну фінансову допомогу Україні МВФ здійснював з 1994 р. Ресурси використовувалися на підтримку урядових економічних і фінансових програм у п'яти випадках, у тому числі два запозичення на умовах механізму фінансування системних перетворень (СТФ) і три кредити стенд-бай.

Загальна сума наданих Україні кредитів і позик наприкінці червня 1998 р. становила 1816, 8 млн. СДР. Кошти розподілились так:

- 1). СТФ (26.10.1994 р.) – 249,33 млн. СДР.
- 2). СТФ (7.04.1996 р.) – 249, 33 млн. СДР.
- 3). Стенд-бай (7.04.1995 р.-6.04.1997 р.) – 997,3 млн. СДР (запозичено 538,65 млн. СДР).
- 4). Стенд-бай (10.05.1996 р.- 9.02.1997 р.) – 598,2 млн. СДР.
- 5). Стенд-бай (25.08.1997 р.-24.08.1998 р.) – 398,92 млн. СДР (запозичено 181,32 млн. СДР).

Крім цього, МВФ надавав Україні технічну допомогу і сприяв у підготовці кадрів. Технічна допомога здійснювалася у декількох напрямках: податкова політика та державне управління, управління державними видатками, ведення банківських операцій, аналіз операційної діяльності центрального банку, економічна і фінансова статистика.

Інститут МВФ проводив навчання близько 40 українських урядовців у фінансовій політиці та програмуванні, методиці складання платіжного балансу, зовнішній політиці й інших сферах. Українські службовці відвідували семінари з перехідної економіки, макроекономічних та інших проблем. Крім цього, близько 150 урядовців з України навчалися на курсах та семінарах в Об'єднаному Віденському інституті за такими напрямками, як макроекономічна політика й аналіз, управління державними видатками, аналіз операційної діяльності центрального банку, фінансова політика та ін.

Проте згодом у відносинах України з МВФ накреслилися певні суперечності внаслідок повільності та непослідовності економічних реформ у нашій державі, відсутності конкретних результатів реалізації програм. МВФ критикував уряд за його фіскальну політику, недотримання критеріїв Фонду, занадто велику залежність від закордонних позик для фінансування бюджетного дефіциту.

Було припинено фінансування зовнішніх платежів України на п'ять місяців, створився певний кредитний, а потім – інвестиційний вакуум, який негативно позначився на нинішній відносній фінансовій стабільності країни. Кошти на погашення раніше взятих кредитів бралися з валютних резервів Національного банку України.

Український парламент вперше у березні 1999 р. розглядав Меморандум економічної політики з Міжнародним валютним фондом на період 1 липня 1998 р. – 30 червня 2001 рр.: продовжувати співпрацю з цією впливовою міжнародною інституцією чи припинити її. Противники продовження співпраці з МВФ стверджують, що меморандум містить декілька зобов'язань, які неможливо підтримувати: зниження імпорتنих мит, що суперечить політиці підтримки вітчизняних виробників; субсидії сільськогосподарському виробництву; соціальні програми. Проте відкликання Меморандуму і денонсація угоди про вступ до МВФ не відбулися.

Уряд стверджує, що наслідки такого рішення були б вкрай негативними для України. Ми б надовго опинилися серед аутсайдерів світового економічного співробітництва, не кажучи вже про величезну шкоду політичному іміджу нашої держави на міжнародній арені. Прямим результатом стало б оголошення суверенного дефолту Україні, пред'явлено до негайної сплати всі зовнішні борги (майже 11 млрд. доларів) і накладено арешт на всі іноземні активи. Наша країна втратила б доступ до найдешевших у світі кредитів, що неминуче призвело б до грошової емісії та значного зниження вартості гривні.

Натомість, як стверджують урядовці, нова програма зовнішнього фінансування дасть змогу Кабінетові Міністрів вчасно сплачувати поточну заробітну платню працівникам бюджетної сфери. Проте кредит МВФ не розв'яже усіх фінансових проблем України, не врятує від наростання соціальних боргів. Потрібно вишукувати додаткові кошти для покриття "розриву" у фінансуванні зовнішніх платежів, який до кінця 1999 р. становитиме щонайменше 100 млн. доларів.

Після кількомісячних переговорів МВФ відновив для України програму розширеного кредитування (ЕФФ) на 2,26 млрд. доларів, припинене восени 1998 р. Формально Україна виконала вимоги МВФ для отримання цієї кредитної програми: скасовано мораторій на непідвищення цін на житлові та комунальні послуги й оголошено про їх зростання, підписано указ про адміністративну реформу, здійснюється лібералізація валютного ринку. Кабінет Міністрів зобов'язався скасувати гербовий збір, десятивідсоткові амортизаційні відрахування, які уряд зобов'язав сплачувати підприємства незалежно від наявності прибутків.

Рада директорів МВФ прийняла рішення про надання Україні чергового траншу кредитної програми ЕФФ і до валютних резервів НБУ було перераховано 153 млн. доларів. На черговому засіданні Ради директорів у травні 1999 р. вирішувалося питання про наступний транш 65 млн. доларів, для чого у Києві працювала чергова місія МВФ. Акцентувалося на реформуванні сільського господарства й енергетики, залучення до приватизації західного капіталу, які можуть можуть непрямо вплинути на впровадження адміністративних та економічних реформ в Україні. За сприятливих обставин впродовж наступних трьох років Україна могла сподіватися на 2,2 млрд. доларів від МВФ, але фінансування знову було перервано.

Позитивні рішення МВФ є своєрідним індикатором для Світового банку та багатьох іноземних кредиторів України про сприятливий інвестиційний клімат. У випадку поновлення фінансування уряд повинен ефективно розпорядитися наданими кредитами, продовжувати реальні комплексні економічні й адміністративну реформи і втримати стабільність національної валюти.

2. Україна та Світовий банк

Україна стала 167-м учасником-акціонером Світового банку 3 вересня 1992 р., підписавши оригінал (від 1945 р.) Статуту Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР). Наша держава підписалась на 908 акцій (0,77%) Банку, що становило 1315,9 млн. доларів США акціонерного капіталу.

Світовий банк (World bank) створено 22 липня 1944 р. на Бретон-Вудській міжнародній валютній конференції у США, а розпочав він роботу 25 червня 1946 р. Має статус спеціалізованої агенції ООН. Його початковою метою було "надавати допомогу у відбудові та розвитку територій країн-членів органі-

зації, спонукати розвиток продуктивних сил і ресурсів у менш розвинених країнах і тим самим сприяти підвищенню продуктивності, рівня життя і умов праці на їх території”.

Згодом діяльність Банку зосередилася на сприянні економічного та соціального розвитку. Ця міжнародна організація розвитку допомагає країнам, що розвиваються, досягти прогресу в економічній і соціальній сферах, позичає на світових ринках капіталу кошти країнам із середнім рівнем доходів. По суті, тепер Світовий банк діє як світовий інвестиційний банкір.

Світовий банк має кілька філій, які разом з Банком створюють Групу Світового банку – сукупність багатосторонніх організацій розвитку, підзвітних урядам країн-учасниць. До складу Групи Світового банку входять п'ять міжнародних організацій.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) – це перша створена організація, яка розпочала діяльність у 1946 р. Банк надає позики і технічну допомогу переважно довготерміновим проектам у країнах, що розвиваються, та ініціює фінансування цих проектів з інших державних і приватних джерел. МБРР надає позики під гарантії уряду державним та приватним юридичним особам.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) – International Finance Corporation (IFC) – створена 1956 р. Вона сприяє розвитку приватного сектора у країнах, що розвиваються, ініціює місцеві та закордонні приватні інвестиції. Гарантії уряду не приймає, а поділяє ринковий ризик з приватними інвесторами.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) – International Development Association (IDA) – створена 1960 р. Фінансує економічні проекти у бідних країнах з низьким рівнем доходів і недостатній для МБРР кредитоспроможності. Виділяє кошти на вигідних пільгових умовах (0,5-1%).

Міжнародний центр розв'язання спірних питань у сфері інвестицій став складовою Світового банку 1966 р. Він надає арбітражні послуги при розв'язанні спірних питань між урядами країн-позичальників та іноземними інвесторами.

Багатостороннє агенство з гарантії інвестицій (БАГІ) – Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) – створене 1988 р. з метою страхування некомерційних інвестиційних ризиків і допомоги у залученні інвестицій. Надає інформацію про інвестиційні можливості.

Група Світового банку декларує своє неполітичне спрямування, невтручання у політичні справи країн-учасниць.

Україна стала також 162-ою країною-учасницею Міжнародної фінансової корпорації у жовтні 1993 р., а 1995 р. вступила до Багатостороннього агентства з гарантії інвестицій.

Партнерські зв'язки між Україною і Світовим банком започатковані відразу після проголошення Україною незалежності з поглибленого технічного співробітництва та вивчення стану української економіки. Інтенсивніша співпраця розпочалася з кінця 1994 р. з початком впровадження Програми економічних реформ в Україні. З того часу діяльність Світового банку в нашій країні стала конкретнішою, а його проекти спрямовувались на підтримку послідовного втілення програми комплексних реформ – структурних, галузевих, реабілітаційних та залучення іноземних інвестицій.

Позики Україні мають змінну відсоткову ставку на виплачені кошти, що переглядається кожні 6 місяців. До неї входять витрати Банку на позичання коштів і додаткові 0,5% для покриття власних витрат. Крім цього, стягується плата на резервування для клієнта кредитної лінії (0,25% річних). Позики повертаються впродовж 17 років, причому перші 5 років сплачується лише відсоткова ставка та плата за резервування кредитної лінії

У даний час Україна та Світовий банк співпрацюють над розробкою і впровадженням майже 30 проектів. На стадії підготовки або впровадження знаходиться ще ціла низка проектів, які фінансуються за рахунок грантів. Розробляються також проекти технічної допомоги, інвестиційної діяльності, освітні програми.

Основними видами діяльності, які фінансує Світовий банк в Україні, є:

- макроекономічне управління та інституційний розвиток;
- реформа фінансового сектора і розвиток приватного сектора;
- енергетика;
- сільське господарство;
- соціальна сфера;
- довкілля;
- інфраструктура.

Макроекономічне управління й інституційний розвиток передбачають такі програми і проекти:

- адаптовану програму позики для інституційного розвитку (податкової адміністрації, статистики, державних фінансів у

регіонах, державної служби та правової реформи) – на стадії підготовки. Позика Світового банку ще не визначена;

- інституційний проект разом з іншими донорами (професійна підготовка, придбання обладнання, надання консультаційних послуг ключовим державним установам) – на стадії впровадження. Позика 27 млн. доларів;

- реабілітаційну позику (впровадження ключових економічних реформ, фінансування потреб імпорту) – впроваджено. Позика Світового банку 500 млн. доларів;

- проект реформи правової системи (реформа судочинства, підвищення кваліфікації, придбання обладнання, консультаційні послуги) – на стадії підготовки. Позика 30 млн. доларів;

- проект системи державного казначейства (створення централізованої казначейської системи для державних платежів, нової системи послідовності рахунків, поліпшення управління грошовими потоками та виконання бюджету) – на стадії підготовки. Позика 16,4 млн. доларів;

- проект управління державними ресурсами (проведення бюджетної та податкової реформ, поліпшення бюджетного контролю) – на стадії підготовки. Позика 200 млн. доларів;

- проект реформи державного управління (реформа структури державного управління, дерегуляція, удосконалення законодавства) – на стадії підготовки. Позика Світового банку 200 млн. доларів.

До фінансування реформи фінансового сектора і розвитку приватного сектора входять:

- розвиток приватного сектора (сприяння розвитку приватизованих малих і середніх підприємств, зміцнення конкурентоспроможності українських підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках) – на стадії підготовки. Загальна вартість проекту 500 млн. доларів, позика Світового банку ще не визначена;

- пілотний проект фінансування села (стабільна фінансова підтримка приватного сектора у сільській місцевості через розширення фінансових послуг комерційних банків та кредитних спілок) – на стадії підготовки. Позика Банку 25-30 млн. доларів;

- позика на розвиток підприємств I (прискорення виконання програми масової приватизації, розвиток фондового ринку) – на стадії впровадження. Сума позики 310 млн. доларів;

- позика на розвиток підприємств II (завершення програми приватизації, створення сприятливого середовища для підприєм-

ницької діяльності й ефективного функціонування фондового ринку) – на стадії підготовки. Позика Світового банку 300 млн. доларів;

– проект розвитку експорту (технічна допомога у розвитку експортного потенціалу українського приватного сектора й Укрексімбанку, кредитне фінансування приватних експортерів) – на стадії впровадження. Позика на суму 70 млн. доларів;

– проект "Морський старт" (запуск комерційних супутників впродовж 10-15 років спільним підприємством України, Росії Норвегії та США) – на стадії впровадження. Гарантія Світового банку 100 млн. доларів;

– позика на перебудову фінансового сектора (поліпшення моніторингу та діяльності комерційних банків, автономність НБУ) – на стадії підготовки. Позика 300 млн. доларів;

– проект реєстрації прав власності (розвиток земельних ринків і забезпечення майнових прав, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва) – на стадії підготовки. Позика Світового банку 50 млн. доларів.

Фінансування у сфері енергетики передбачає:

– проект реабілітації гідроелектростанцій та управління у системі електроенергетики (позика Світового банку 114 млн. доларів, на стадії впровадження);

– проект розвитку ринку електроенергії (позика 317 млн. доларів, на стадії впровадження);

– проект перебудови вугільної промисловості (позика 300 млн. доларів, впроваджується);

– проект удосконалення вуглевидобувної промисловості та проект видобування шахтного метану (позика Світового банку 100 млн. доларів, на стадії підготовки);

– проект реабілітації Криворізької електростанції (позика 179 млн. доларів, на стадії підготовки);

– проект реабілітації та розширення централізованого теплопостачання м. Києва (позика Світового банку 200 млн. доларів, впроваджується);

– проект енергозбереження у будівлях соціальних закладів та в адміністративних будівлях м. Києва (позика ще не визначена, на стадії підготовки);

– проект вдосконалення та розширення системи теплопостачання у м. Севастополі (позика 20–30 млн. доларів, на стадії підготовки);

- проект реформування енергетичної галузі (сума позики має бути визначена, на стадії підготовки);
- проект реабілітації Дністровської гідроакумулюючої електростанції (позика 200 млн. доларів, на стадії підготовки);

У галузі сільського господарства:

- позика на перебудову сільського господарства (300 млн. доларів, впроваджується);
- проект надання передекспортних гарантій в галузі сільського господарства (позика 120 млн. доларів, на стадії впровадження);
- проект з насінництва (сума позики Світового банку 32 млн. доларів, на стадії впровадження).

Соціальна сфера:

- програма суспільного розвитку – удосконалення управління, забезпечення зайнятості (позика на суму 200 млн. доларів, на стадії підготовки);
- пілотний проект у галузі вугільної промисловості – пом'якшення наслідків закриття шахт у соціальному плані та для навколишнього середовища (позика 13,8 млн. доларів, на стадії впровадження);
- проект реструктуризації вугільної промисловості (позика на суму 80 млн. доларів, на стадії підготовки);
- проект підтримки системи соціального захисту населення (позика 2,6 млн. доларів, впроваджується).

Фінансування заходів, спрямованих на охорону довкілля.

Програму банку у даній сфері започатковано в Україні 1992–1993 рр. Проведено дослідження на місцях і підготовлено доповідь "Україна: запропоновані пріоритети в галузі охорони навколишнього середовища та управління природними ресурсами". Ця доповідь стала основою для розробки проектів.

Фінансування цих заходів передбачає:

- проект охорони біорозмаїття в українській частині дельти Дунаю (позика 1,5 млн. доларів – грант Фонду загального захисту довкілля, на стадії впровадження);
- проект охорони біорозмаїття у Закарпатті – грант Всесвітнього екологічного фонду Світового банку 500 тис. доларів, впроваджується;

– проект згортання в Україні виробництва речовин, які руйнують озоновий шар – грант Всесвітнього екологічного фонду Світового банку 23, 2 млн. доларів, на стадії впровадження.

– Донецький та Кримський екологічні проекти – позика Банку 50 млн. доларів, на стадії підготовки.

Розвиток інфраструктури:

– проект з міського водопостачання і водовідведення – позика Світового банку 20 млн. доларів, на стадії підготовки. Спільне фінансування – за рахунок грантів урядів Данії та Японії.

– проект реформи експлуатації та ремонту автошляхів – позика Світового банку 200 млн. доларів, на стадії підготовки. Підготовка фінансується Європейським Союзом.

Проекти та інша діяльність, що фінансується за рахунок грантів, передбачають:

– проект у сфері соціального захисту (загальна вартість проекту та фінансування за рахунок Світового банку становить 500 тис. доларів);

– проект правової реформи (вартість проекту, що фінансується за рахунок Світового банку, становить 500 тис. доларів);

– інституційна розбудова та макроекономічні реформи (технічна допомога на суму 1 млн. доларів. Кошти надає уряд Нідерландів через Світовий банк);

– реформування енергетичної галузі (Світовий банк координує діяльність декількох донорів, грант 450 тис. доларів);

– підготовка проекту з енергетики (фінансування спільно з грантами урядів кількох країн).

МФК здійснює в Україні чотири проекти технічної допомоги:

– малої приватизації;

– масової приватизації та постприватизаційного розвитку;

– підтримки приватного підприємництва;

– приватизації землі та реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств.

МФК здійснює також пілотну інвестиційну діяльність: довгострокове кредитне фінансування, інвестиції до акціонерного капіталу, гарантії та резервне фінансування. Розмір інвестицій коливається від 1 до 100 млн. доларів, частка МФК не може становити понад 25% вартості проекту.

Інститут економічного розвитку (ІЕР) засновано Світовим банком 1955 р. з метою сприяння міжнародному розвитку. Представництво ІЕР у Києві було відкрито 1994 р. для впровадження

великої кількості курсів і навчальних програм в Україні, що фінансуються за рахунок грантів. Відбуваються також семінари для представників уряду й інших учасників, економічні "круглі столи".

БАГІ поки що не забезпечила гарантій для інвестицій в Україні. Але отримала запити від приватних інвесторів для забезпечення захисту близько 20 інвестиційних проєктів.

Упродовж наступних років Світовий банк готовий надавати Україні фінансову підтримку в обсязі від 1 млрд. доларів щорічно за умов послідовного впровадження комплексних реформ та успішного подолання інституційних недоліків. У випадку поліпшення інвестиційного клімату передбачається збільшення обсягів інвестицій МФК у приватний сектор.

Після позитивного рішення МВФ у березні 1999 р. щодо відновлення програми розширеного кредитування (ЕФФ) в Україні Світовий банк виділяє 300 млн. на погашення бюджетного дефіциту.

3. Україна та Європейський банк реконструкції і розвитку

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) засновано 1991 р. (угода про створення підписана 29 травня 1990 р.). Його мета – сприяння країнам Центральної та Східної Європи і Співдружності Незалежних Держав (СНД) у становленні ринкової економіки.

ЄБРР, зокрема, допомагає своїм країнам у таких основних напрямках:

- проведенні структурних економічних реформ;
- заохоченні конкурентності;
- проведенні приватизації та розвитку підприємництва.

З цієї метою він

- здійснює фінансування проєктів;
- сприяє технічному співробітництву;
- займається видавничою діяльністю.

Банк надає пряме фінансування:

- діяльності приватного сектора;
- структурній перебудові;
- приватизації;
- розвитку інфраструктури, що підтримує приватний сектор.

Його інвестиції сприяють також створенню та зміцненню фінансових інституцій і правових систем. Проєкти у фінансовому

секторі на початок 1998 р. становлять 29% загального обсягу операцій ЄБРР.

Виконуючи роль каталізатора змін, ЄБРР стимулює співфінансування та закордонні прямі інвестиції приватного і державного секторів, допомагає мобілізувати вітчизняний капітал, надає у відповідних сферах технічну допомогу. Банк тісно співпрацює з міжнародними фінансовими інституціями (Світовим банком, Європейським інвестиційним банком, МВФ) та іншими міжнародними і національними організаціями.

У всіх напрямках діяльності ЄБРР керується необхідністю сприяти екологічно обґрунтованому та сталому розвитку. Особлива увага приділяється підвищенню енергоефективності, ядерній безпеці та вкладенням в екологічну інфраструктуру. Всі екологічні інвестиції Банку на початок 1988 р. становили близько 17% сукупних зобов'язань.

Відповідно до Угоди про заснування Банк працює лише у країнах, по-спражньому відданих принципам багатопартійної демократії, плюралізму і ринкової економіки. Дотримання цих принципів ретельно контролюється.

ЄБРР має 60 членів (58 країн, Європейський Союз та Європейський інвестиційний банк), у тому числі 26 країн операцій у Центральній і Східній Європі та СНД. Штаб-квартира знаходиться у Лондоні. Капітал становить 20 млрд. ЕКЮ. Володіючи найвищим кредитним рейтингом, ЄБРР також на найкращих умовах здійснює залучення коштів у різних валютах на світових ринках капіталу. Загальна сума резервів досягла 508 млн. ЕКЮ.

Звичайно, стандартна мінімальна участь ЄБРР становить 5 млн. ЕКЮ. Ця сума може бути зменшена, якщо проект принесе суттєві вигоди країні, або збільшена, коли проекти надзвичайно складні у підготовці. На практиці середня сума участі ЄБРР становить близько 22 млн. ЕКЮ.

Унікальною особливістю ЄБРР, на відміну від інших банків розвитку, є його здатність працювати як з державним, так і приватним капіталом. Підтримка приватного сектора становить суть мандату ЄБРР, який стверджує, що не менше 60% цього фінансування повинно скеровуватися у приватний сектор.

Банк спочатку намагається допомагати компаніям, яким важко отримати фінансування з інших джерел. Особлива увага приділяється малому та середньому бізнесу. Діючи як комерційний банк і банк розвитку, ЄБРР виділяє кошти приватним підприємствам або підприємствам, що можуть бути привати-

зовані, а також на проекти матеріальної та фінансової інфраструктури на підтримку приватного сектора.

Одна з основних переваг ЄБРР – його готовність і спроможність брати на себе ризики, що дає змогу розширювати межі комерційних можливостей у країнах операцій. Він бере на себе і частину проектного ризику разом з комерційними банками, інвестиційними фондами, багатосторонніми кредитними організаціями та ін.

На 31 липня 1998 р. ЄБРР схвалив 595 проектів; на це було спрямовано 14,3 млрд. ЕКЮ власних коштів; сподіваються також мобілізувати додаткових 33,3 млрд. ЕКЮ. Із цих проектів 517 було підписано і задіяно 11,6 млрд. ЕКЮ власних коштів ЄБРР; 73% від загальної суми виділених коштів скеровується на проекти у приватному секторі.

Перевагою ЄБРР є також його широкий асортимент інструментів фінансування та пристосування їх до конкретних потреб кожної країни. Можуть використовуватися найрізноманітніші методи – кредити під фіксовану або плаваючу ставку з використанням низки валют і різної терміновості, від коротко- до довготермінових.

Інструменти фінансування ЄБРР:

- пряме фінансування;
- фінансування через посередників.

Інструменти прямого фінансування:

- кредити;
- інвестиції в акціонерний капітал;
- гарантії.

Кредити надаються з урахуванням конкретних потреб кожного проекту і платоспроможності позичальника. Банк може частково або повністю взяти кредитний ризик на себе. Кредит забезпечується майном позичальника або пов'язується з акціонерним капіталом. Як "офіційний кредитор" ЄБРР може надати можливість комерційним банкам використати свій статус як кредитора з переважаючим правом вимоги.

Інвестиції в акціонерний капітал. Передбачаються також інвестиції в усі інші аналоги акціонерного фінансування. ЄБРР розробляє чітку стратегію реалізації свого пакету акцій з метою отримання адекватного доходу на свої інвестиції. Банк володіє лише субконтрольними пакетами акцій. Він також може гарантувати розміщення випуску акцій.

Гарантії можуть допомогти позичальникам в отриманні доступу до фінансування та розподілу ризиків відповідно до

побажань ЄБРР і його партнерів з фінансування. Застосовуються ті самі критерії кредитування, що й при прямому фінансуванні.

Фінансування через посередників передбачає:

- інструменти фінансування малого і середнього бізнесу;
- кредитні лінії;
- співфінансування;
- пайову участь в інвестиційних фондах;
- сприяння торгівлі;
- пайову участь у капіталах банків.

Інструменти фінансування малих і середніх підприємств ЄБРР встановив зв'язки з низкою фінансових посередників для здійснення фінансування за проектами, що замалі для прямого фінансування. Оскільки ці види підприємств мають надзвичайно важливе значення для створення міцного приватного сектора, банк підтримує їх.

Кредитні лінії. ЄБРР надає цьому напряму середньо-термінове та довготермінове фінансування у вигляді кредитних ліній низки фінансових посередників для задоволення відповідного попиту на кредити. Банк є провідним інвестором у регіоні, задаючи тон іншим інвесторам.

Співфінансування. Час від часу ЄБРР заключає з місцевими банками та інвестиційними фондами рамочні угоди про фінансування. За цими домовленостями основна частина роботи із обов'язкового дослідження підпроектів здебільшого передається місцевому партнеру. ЄБРР звичайно обмежує участь у проектах приватного сектора 35%. Співфінансування сприяє ознайомленню міжнародних ринків капіталу та комерційних кредиторів з позичальниками у країнах операцій і залучає прями іноземні інвестиції. Наприкінці 1997 р. на кожен ЕКЮ, який інвестувався самим ЄБРР, було залучено ще 2,3 ЕКЮ з інших джерел.

Пайова участь у інвестиційних фондах. ЄБРР бере участь в інвестиційних фондах, що в свою чергу вкладають капітал у приватні середні компанії, яким потрібне розширення. Банк розширює фінансування посередників для наступного кредитування малих і середніх підприємств.

Сприяння торгівлі. За допомогою програм сприяння торгівлі ЄБРР намагається допомогти місцевим банкам здобути надійну репутацію і отримати ширший вихід на міжнародні фінансові ринки. Банк особливо наголошує на важливості "показового впливу".

Пайова участь у капіталах банків. ЄБРР здійснює вкладення в акціонерні капітали у процесі приватизації. Робляться вкладення

і у капітали приватних банків з метою підтримки і розвитку здорового та конкурентоспроможного сектора фінансових послуг. Частка вкладень ЄБРР в акціонерні капітали у загальному обсязі зобов'язань зросла на початок 1998 р. до 19%.

Зовнішнє фінансування надходить із комерційних та офіційних джерел. Основними партнерами ЄБРР у співфінансуванні є комерційні банки, переважно учасники консорціумів. Співпрацює він і з іншими міжнародними фінансовими інституціями, двосторонніми фінансовими закладами або державними програмами сприяння розвитку, а також експортно-кредитними агентствами, які займаються прямим кредитуванням.

Якщо не вистачає інформації для ухвалення рішення про фінансування певного проекту, ЄБРР може використати засоби технічної співпраці, що надають уряди країн-донорів. На початок 1998 р. ЄБРР підписав 53 угоди про фонди технічного співробітництва на загальну суму 511,79 млн. ЕКЮ безповоротних коштів. Отже, було підтримано 1808 проектів.

Ці фонди здебільшого використовуються для надання допомоги у підготовці проектів – економічну, фінансову, екологічну та юридичну підготовчу роботу. Але вони можуть скеровуватися і на підтримання реалізації проектів, наприклад, на підготовку кадрів.

Окрім проектів, такі фонди технічної співпраці витрачаються і на організаційний розвиток – галузеві дослідження або рекомендації з питань політики та правової реформи.

Публікації. ЄБРР видає низку публікацій загального характеру, політичних оглядів, інформаційних бюлетенів, резюме стратегій країн і проектів. Періодичними виданнями є "Економічні аспекти процесу переходу", "Навколишнє середовище і процес переходу" і "Право на етапі переходу".

Публікуються також річні звіти, доповіді про процес переходу, альтернативні джерела фінансування для малих і середніх проектів у країнах Центральної та Східної Європи, дані про проекти, які готуються, Довідник джерел ділової інформації ЄБРР з Центральної та Східної Європи і СНД тощо.

Сприяючи процесові переходу, ЄБРР розподіляє портфель на такі основні сектори: фінансові заклади, інфраструктуру, зв'язок, транспорт, енергетику та енергоефективність, муніципальну й екологічну інфраструктуру, виробництво і розподіл, нерухомість і туризм, природні ресурси, агробізнес.

Україна вступила у ЄБРР 13 серпня 1992 р. На кінець червня 1998 р. Банк підписав 27 проектів в Україні на загальну суму

659,7 млн. ЕКЮ, 20 з яких передбачено реалізувати у приватному секторі.

Основними галузями, в які здійснено інвестиції, є:

- харчова промисловість;
- фінансовий сектор;
- нафтогазова промисловість;
- транспорт;
- послуги в сільському господарстві;
- зв'язок;
- портове обладнання.

Крім здійснення інвестиційної діяльності в Україні, ЄБРР розширює сприяння технічному співробітництву. Фонди цього співробітництва використовуються для розробки проектів, допомоги в структурній перебудові підприємств, організаційному розвитку та постприватизаційній підтримці. Сума затверджених витрат на технічне співробітництво з Україною становила 27,8 млн. ЕКЮ на кінець липня 1998 р.

Від країн Великої Сімки та інших країн-вкладників ЄБРР виступає також адміністратором Чорнобильського фонду "Укриття". Цей фонд засновано в грудні 1997 р. з метою допомоги Україні в перетворенні існуючого чорнобильського саркофага у безпечну й екологічно сталу систему.

У межах фонду проводиться реалізація чорнобильської Програми "Укриття" (SIP). Управляє цією програмою цільова проектна група в ЄБРР. Банк має подібний п'ятирічний досвід адміністрування Рахунку ядерної безпеки.

Основні проекти ЄБРР в Україні на стадії розгляду:

- підтримка розвитку приватного сектора;
- підтримка приватизації;
- підтримка зміцнення фінансового сектора;
- сприяння приватним інвестиціям у розвиток сільсько-господарського сектора;
- раціоналізація енергетичної галузі;
- модернізація і реформа основних галузей інфраструктури.

Підтримка розвитку приватного сектора. Ця діяльність проводиться з допомогою кредитних ліній та інвестиційних фондів для малого і середнього бізнесу, а також прямого фінансування спільних підприємств і місцевих приватних структур. ЄБРР здійснює проектне фінансування процесу приватизації та іноземних інвестицій.

Розглядається можливість створення фонду для малого бізнесу, призначеного для фінансування дуже малих проектів.

Можливості прямого фінансування обмежуються малою кількістю іноземних інвесторів.

Підтримка приватизації. Таку допомогу ЄБРР здійснює через надання фінансових і технічних послуг найперспективнішим новоприватизованим підприємствам. Розглядається також можливість створення чотирьох регіональних постприватизаційних фондів.

Підтримка зміцнення фінансового сектора. У банківництві передбачається: контроль за кредитними лініями для малих і середніх підприємств, допомога у структурній перебудові щойно приватизованих банків, вкладення в акціонерний капітал провідних приватних банків, постійна підтримка і залучення українських банків до Програми сприяння торгівлі.

ЄБРР бере участь у збільшенні капіталу фонду "Україна". Планується участь у інших фондах венчурного капіталу для інвестицій у високі технології та енергозбереження.

Сприяння приватним інвестиціям у розвиток сільськогосподарського сектора. Передбачаються інвестиції в орієнтовані на ринок проекти приватного сектора для підтримання ініціатив розвитку агропромислового виробництва; діяльність ЄБРР разом із приватними підприємцями у тих галузях, де такі ініціативи вже розпочато; підтримання розробки програм постачання, збуту та переробки економічно вигідних культур.

Раціоналізація енергетичної галузі. Модернізація виробничих потужностей теплоенергетики, підвищення ефективності й екологічної безпеки теплоелектростанцій. Планується розроблення схем приватного фінансування виробництва електроенергії, підвищення ефективності транспортування газу, підтримання реформ енергоринку, поліпшення обліку споживання газу, роботи мережі централізованого теплопостачання, створення енергосервісних компаній.

Модернізація і реформа основних галузей інфраструктури. Модернізація автомагістралі Схід-Захід (Київ-західний кордон), аеронавігаційних засобів та автотранспортного обслуговування. Реформа і структурна перебудова залізничного, а також міського транспорту. Поширення загальної інтенсивності телекомунікацій. Підвищення виробничої потужності та якості мережі міжнародного зв'язку.

План першочергових капіталовкладень для фінансування найважливіших інвестицій у сектор водопостачання й очищення стічних вод у двох великих промислових містах. Доінвестиційні дослідження для аналогічних програм у інших містах. Надання

допомоги муніципалітетам у розширенні участі приватного сектора стосовно комунальних послуг.

Ядерна безпека. ЄБРР є адміністратором Рахунку ядерної безпеки та Чорнобильського фонду "Укриття". Фонди адмініструються банком відповідно до статутів; надаються технічні, фінансові, юридичні, адміністративні послуги, здійснюється менеджмент проектів.

Банк звітує вкладникам фондів перед асамблеєю вкладників, які здійснюють загальне керівництво, затверджують шестимісячні робочі програми та річну фінансову звітність, приймають рішення про фінансування індивідуальних проектів.

ЄБРР забезпечує проекти експертами, готує та керує грантами, підтримує зв'язок із вкладниками, донорами, урядами країн-реципієнтів, зацікавленими владними структурами та іншими державними і приватними органами, готує щорічну фінансову звітність та сесії асамблеї.

ЄБРР отримує відшкодування всіх витрат, пов'язаних із адмініструванням, гонорари та витрати на консультантів за рахунок фондів.

Рахунок ядерної безпеки. На Мюнхенському саміті (1992 р.) керівники держав та урядів Великої Сімки запропонували країнам регіону багатосторонню програму дій, спрямовану на підвищення безпеки їхніх атомних станцій. Вона передбачала негайні дії у таких напрямках:

- підвищення безпеки функціонування;
- технічні вдосконалення;
- впровадження режимів регулювання;
- створення бази для подальшого заміщення менш безпечних станцій альтернативними джерелами енергії;
- дослідження можливостей підвищення безпеки більш нових станцій.

Велика Сімка виступала за впровадження багатостороннього підтримуючого механізму для виконання цих нагальних завдань, не охоплених двосторонніми програмами, і закликала міжнародне співтовариство зробити внески у фінансування.

У лютому 1993 р. Велика Сімка офіційно запропонувала ЄБРР відкрити Рахунок ядерної безпеки для отримання внесків від країн-донорів з метою використання їх для грантів на проекти забезпечення безпеки у регіоні. У березні 1993 р. ЄБРР підтвердив прийняття цієї пропозиції і схвалив Статут фонду. Згідно зі статутом ЄБРР готує проекти та передає їх на затвердження асамблеї вкладників.

За станом на 31 грудня 1997 р. вкладення на Рахунок Європейського Співтовариства 14 країн (Бельгії, Канади, Данії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Нідерландів, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Сполученого Королівства та США) становили 260,6 млн. ЕКЮ.

Пріоритет у діяльності Фонду (Рахунку) ядерної безпеки надавався реакторам з високим ступенем ризику, який можна знизити короткотерміновими заходами із підвищення безпеки, а також важливими з погляду державного постачання електроенергією у регіоні. Це означає, що особлива увага приділялася існуючим реакторам RBMK і VVER 440/230, а також закулівлі обладнання. Домовленості підписувалися з країнами, що погоджувалися з умовами переходу до нового регулюючого режиму на основі глибоких досліджень, розвитку енергетичних секторів та готовності закриття реакторів із високим ризиком.

На цей час асамблеєю вкладників були схвалені проекти стосовно Болгарії, Литви, Росії та України. Підписано угоди за грантами відповідними урядами та ЄБРР.

У листопаді 1996 р. підписано проект щодо Чорнобильської АЕС вартістю 118,1 млн. ЕКЮ, який у даний час впроваджується. Цей проект – частина узгодженої програми підтримки рішення України про закриття Чорнобильської АЕС до кінця 2000 р. відповідно Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та Великою Сімкою і ЄС.

Проект Рахунку ядерної безпеки спрямований на підготовку до закриття першого, другого та третього блоків з допомогою двох способів (режиму утилізації радіоактивної речовини з одночасним витрачанням запасів палива), а також невідкладних заходів безпеки на третьому блоці до його закриття.

Чорнобильський фонд "Укриття". Пропозицію стосовно цього фонду підписав міністр Юрій Костенко від імені уряду України і представник Великої Сімки у квітні 1997 р. На саміті у Денвері (8 червня 1997 р.) сім провідних країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Канада), Європейське Співтовариство та Україна схвалили впровадження багатостороннього фінансового механізму для допомоги Україні у трансформації існуючого Чорнобильського саркофагу в безпечну та екологічно стабільну систему, названу SIP (Shelter Implementation Plan).

Велика Сімка зобов'язалася виділити 300 млн. доларів, а Європейська комісія пообіцяла надати 100 млн. ЕКЮ; вони також

закликали зацікавлені уряди та інших донорів приєднатися до ініціативи забезпечення впровадження SIP.

SIP було розроблено за спільної підтримки програми ЄС Tacis та Департаменту енергетики США. Для досягнення мети SIP повинна паралельно розв'язувати п'ять основних завдань:

- зменшити можливість руйнування укриття четвертого блоку Чорнобильської АЕС;

- у випадку руйнування зменшити його негативні наслідки;

- покращити ядерну безпеку укриття;

- покращити безпеку працівників та захист довкілля;

- розробити довготривалу стратегію переходу до екологічно безпечної зони.

Очікується, що потрібно 8-9 років для завершення робіт у регіоні вартістю 760 млн. доларів.

ЄБРР підтвердив участь у програмі у вересні 1997 р., а Статут Чорнобильського фонду "Укриття" – у листопаді 1997 р. У листопаді 1997 р. у Нью-Йорку відбулася конференція під головуванням Президента України Л. Кучми та віце-президента США Гора, на якій було залучено 13 нових країн-донорів фонду.

Фонд "Укриття" почав формально функціонувати з 12 грудня 1997 р., періоду першої сесії асамблеї вкладників. На цей час ЄБРР заключив угоди за внесками на суму 262,7 млн. ЕКЮ з ЄС та 15 країнами: Австрією, Канадою, Данією, Фінляндією, Францією, Німеччиною, Грецією, Ірландією, Італією, Японією, Нідерландами, Норвегією, Швецією, Сполученим Королівством та США. Були також заключені угоди з Кувейтом та Швейцарією, країнами-учасниками Нью-Йоркської конференції – Україною, Ізраїлем, Люксембургом та Іспанією, а також іншими країнами, які виявили у Нью-Йорку згоду на підтримку цього важливого проекту. Однак підготовка проекту здійснювалася паралельно з переговорами щодо Статуту Фонду з рамкової угоди, підписаної між ЄБРР та урядом України у листопаді 1997 р.

Впровадження SIP вимагає надзвичайно високого рівня технічного керівництва та досвіду менеджменту проектів, які здійснюватимуть цільова проектна група, що складатиметься з працівників Чорнобильської АЕС та західних консультантів. Міжнародна дорадча група експертів різного профілю забезпечуватиме консилиум консультантів із ключових технічних проблем.

Здійснюватиметься також проектний моніторинг, призначений ЄБРР всередині країни, а також надаватиметься допомога консультанта для інспекції процесу регулювання і впровадження плану.

На додаток до адміністрування попередніх двох фондів ЄБРР також бере участь у Проекті завершення будівництва блоку 2 Хмельницької та блоку 4 Рівненської атомних станцій на пропозицію Великої Сімки разом з Європейською комісією Євратому. Це складова частина зусиль Великої Сімки підтримати Україну у її рішенні закрити Чорнобильську АЕС до кінця 2000 р. Загальна вартість проекту – 1725 млн. доларів (1590 млн. ЕКЮ).

Мета ЄБРР:

– підвищення ядерної безпеки в Україні з допомогою сприяння у закритті Чорнобильської АЕС;

– фінансування, стимулювання реформ та приватизації українського енергетичного сектору.

Позичальником коштів є Енергоатом, державна компанія з атомної енергії, заснована 1996 р. і підвітна Міністерству енергетики. Максимальна сума фінансування, що виділяє ЄБРР як позику Енергоатому, 175 млн. ЕКЮ (190 млн. доларів). Передбачається також значне технічне співробітництво та інституційна допомога у процесі впровадження проекту.

Джерела та література

Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992.

Основні напрями зовнішньої політики України // Урядовий кур'єр. 1993. 24 лип.

Group of Seven Communiqué // IMF Survey. 1994. July 25.

Альтернативные источники финансирования мелких и средних проектов в странах Центральной и Восточной Европы и бывшего Советского Союза. Лондон, 1998.

Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. К., 1998.

Дрисколл Д.Д. Что такое Международный валютный фонд? Вашингтон, 1995.

Общие сведения о ЕБРР. Финансирование перехода к рыночной экономике в Центральной и Восточной Европе и СНГ. Лондон, 1998.

Олесневич Д. Теоретичні засади міжнародної економіки. Львів, 1996.

Посилюючи партнерство. Стисла інформація про діяльність Групи Світового банку в Україні. К., 1996.

Рут Ф., Філіпенко А. Міжнародна торгівля та інвестиції/ Пер.з англ. із змін.та доп. К., 1998.

Світовий банк та Україна. К., 1998.

Украина. Экономические обзоры МВФ. 1994. Вашингтон, 1994.

Финансирование с ЕБРР. Справочник. Лондон, 1998.

Що таке Угода про партнерство та співробітництво? // Короткий довідник по Угоді, підписаній в Люксембурзі 16 червня 1994 р. між Європейським Союзом та Україною. К., 1998.

Citibank in Central and Eastern Europe. Fifth Edition. Kolofon Kft., 1998.

EBRD Information. London, 1998.

International Monetary Fund. The IMF at a Glance. Washington, 1998

Koryako V., Yurchuk O. The Sermon on the Hill. IMF considers its next package // Eastern Economist. 1999. January 25.

Shelter Implementation Plan: A Way Forward for Chernobyl 4 // Reprinted from "Nuclear Engineering International". 1997.

Yurchuk O. Coming to a Head. The IMF Is Back, again // Eastern Economist. 1999. January 18.

Yurchuk O. Really A-OK? Pustovoitenko Visits the US // Eastern Economist. 1999. February 8.

УКРАЇНА В СНД

1. Передумови виникнення СНД

Грудневого вечора 1991 р. припинив існування Радянський Союз і розпочався новий відлік часу на теренах цієї, колись могутньої, наддержави. Створення Співдружності Незалежних Держав і участь у ній України викликає пильну увагу багатьох політиків, і в Україні, і за її межами. Кожна нова зустріч глав держав і урядів СНД, рішення, які вони приймають (з часу заснування Співдружності було укладено близько 1000 документів), посилюють дискусії, і щодо доцільності перебування Української держави в Співдружності, і перспектив подальшої її розвитку.

Ось чому виняткового значення набуває аналіз передумов виникнення СНД. Без з'ясування історичного тла неможливо проаналізувати чи передбачити перспективи Співдружності. Наголосимо, що виникнення СНД було не результатом "Біловезької змови", як зазначав колишній президент СРСР М.Горбачов, а визнанням політичних реалій, що спричинили процес ліквідації СРСР і появу нового "несоюзного утворення". З.Бжезинський у праці "Посткомуністичний націоналізм" писав: "...названа Марксом "тюрмою народів" царська імперія при Сталіні стала цвинтарем народів, а тепер, при Горбачові, швидко перетворюється на вулкан народів". Заступник директора Гарриманівського інституту О.Мотиль, котрий спеціалізується на вивченні сучасних процесів у нашій державі, так само як і З. Бжезинський, вважав реальним розпад радянської системи "вздовж п'ятнадцяти ліній".

Саме розпад тоталітарної системи пришвидшив розвал Радянського Союзу і посилив відцентрові процеси, зумовлені не тільки активізацією національних факторів, а й гострими соціально-економічними причинами. Відповідаючи на запитання журналістів газети "Час" у серпні 1995 р., Л.Кравчук наголосив: "Біловезька угода була підготовлена об'єктивним ходом розвитку імперії. Якщо пригадуєте 1982, 1984, 1985 рр., то згадаєте, як один за одним вмирили генсеки. Економіка держави увійшла в кризу. Ми весь час говорили, що немає солі, мила, сірників, того й того... Щось купували, газ і нафту продавали. Суспільство жило

не за рахунок внутрішніх сил. І це привело до того, що Радянському Союзу могила вже була вирита. І не ми її копали. Ми тільки зробили так, щоб він спокійно опустився туди й не завалив нікого”.

Цікаво, що індійський мудрець Чандра Мандраналт на запитання кореспондента ЦТ 1990 р., що чекає СРСР, відповів: "Важливі події почнуться у 1991 році, але єдиної країни у вас уже не буде. Спочатку від вашого Союзу відокремляться республіки, що біля моря, потім ті, що біля великих гір, далі ще більші". Цей прогноз був надрукований 1 січня 1991 р. у "Радянській Волині" на першій сторінці – "Попадання в десятку".

Саме весна і літо 1991 р. були позначені останніми спробами Горбачова реформувати Союз. Так званий новоогарьовський процес спочатку розвивався за його сценарієм. Лише балтійські республіки недвозначно заявили про прагнення повної незалежності. І багато хто у Москві розумів, що їх доведеться "відпустити", особливо після кривавих подій у Вільнюсі та Ризі.. Певних ускладнень Горбачов очікував від Грузії й Азербайджану. Але найбільшу турботу в нього викликала позиція України.

П. Кравчук розумів, що Україна не може сподіватися на добровільну згоду Москви про її вихід з СРСР, – без неї Союз втратив би будь-який сенс. Але зовнішньо-політична ситуація не могла сприяти її рішучим крокам. США, налякані значним ядерним потенціалом, що зберігався на території України, не сприймали ідеї української незалежності, а підтримували Горбачова. За такої ситуації українське політичне керівництво мало виявити терплячість і виваженість.

Важко передбачити розвиток подій за умови підписання Союзного договору принаймні кількома республіками, прийняття якого призначалось на кінець серпня. Однак стосовно ДКНС, то його не можна вважати випадковістю. Люди за спинами заколотників розуміли, що дата підписання горбачовського проекту стане кінцем існування СРСР. Підштовхувала їх до активних дій і чітка позиція України.

Остання спроба врятувати СРСР стала останньою "соломинкою, яка зламала хребет верблюдові". Після придушення серпневого 1991 р. заколоту кожна республіка мала право приймати самостійне рішення. Україна проголосила незалежність 24 серпня 1991 р. Але складність поточного моменту полягала в тому, як вийти з-під руїн імперії, уникнути "югославського варіанта".

Вже після серпневого путчу, виступаючи на надзвичайній сесії Верховної Ради СРСР 28 серпня 1991 р., М.Горбачов виразно заявив: "... СРСР повинен бути збережений як Союз суверенних держав. Єдиний Союз, єдині Збройні сили і спільний економічний простір". Що ж до України окремо, то проголошення її незалежності Верховною Радою України не означає, на його думку, що "вона вже поставила хрест на Союзному договорі і на Союзі".

З такою генеральною настановою і їхав Єльцин до Біловезької Пуці. Він виразно заявив Кравчукові, що має до нього три запитання стосовно Союзного договору, але "не від себе, а від Горбачова". І тільки тоді, коли Кравчук відповів на всі запитання стосовно створення Союзу суверенних держав негативно, Єльцин заявив, що він не бачить Союзу без України.

Позиція Л.Кравчука була однозначною, оскільки він брав до уваги результати референдуму 1 грудня 1991 р., коли за підтвердження "Акта проголошення незалежності України" проголосувало 90 відсотків громадян, які брали участь у референдумі.. Цікаво, що за самостійність виступили і більшість з 14 млн. неукраїнців, котрі проживали в Україні.. Рішуче "так" незалежності, сказане народом України, розвіяло найменші ілюзії стосовно майбутнього СРСР.

2. Створення СНД та її завдання

Отже, 7 грудня 1991 р. у Біловезькій Пуці зустрілись лідери, котрі мали домовитись про "несоюзне" майбутнє. Створення Співдружності та її завдання вони розуміли по-різному. Якщо Кравчук бачив у ній "цивілізований спосіб" виходу з імперії, аби не виникало жодних питань щодо його легітимності, спосіб унезалежнення України від гегемонії Росії, то Єльцин розглядав СНД як примусово-німалістичний варіант забезпечення гегемонії Росії на території колишнього Союзу. Шушкевича, мабуть, надихала національно-демократична ідея.

Не витримує критики теза про таємність зустрічі і наміри Біловезької "трійці", бо напередодні Б.Єльцин відверто заявив журналістам: йтиметься про "нове об'єднання, альтернативне тому, що відстоював Президент СРСР". Перед вилітом до Мінська відбулась зустріч Єльцина і Горбачова. Єльцин його повідомив, що їде в Білорусію цюсь підписати. "Ми, – наголосив він, – туди і Кравчука залпросимо, поговоримо, спробуємо його

переконати. Але як вести бесіду? Він же буде впіратися." Горбачов відповів: "Пояснюй, що нам потрібний союз, але інший". "А якщо не буде погоджуватися?" – запитав Єльцин. "Тоді виводь варіант асоційованого членства!" "А якщо він і це відкине?" "Тоді зустрічаємося в понеділок у Москві". Однак, як згадує М.Горбачов, ця розмова "була пуста, бо Єльцин знав, чого їхав, і налаштований був на інше".

На запитання кореспондента журналу "Парі матч" – "Коли було вирішено про необхідність історичної зустрічі 7-8 грудня, яка поклала кінець існуванню СРСР?" Л.Кравчук відповів: "Приблизно 15 листопада. Мінськ запропонувала Україна". Звернемо увагу і на факт, який повідомив колишній Голова Верховної Ради СРСР О.Лук'янов. "У лютому незадовго до референдуму, – зазначав він, – прийшло повідомлення про те, що керівники Росії, України, Білорусії і Казахстану направили своїх представників у Мінськ, щоб без участі союзного керівництва розглянути пропозиції про створення "Співдружності", які означали по суті ліквідацію Союзу РСР чи у крайньому випадку перетворення єдиної союзної держави у Конфедеративну Співдружність незалежних держав". Його слова підтверджує один із авторів ідеї Г.Бурбуліс, який висловлював жаль, що її тоді не змогли реалізувати. Отже, є всі підстави вважати, що долю Союзу було вирішено задовго до грудня, а не на зустрічі керівників Білорусії, Росії та України в Мінську 8 грудня 1991 р.

Лідери Білорусії, Росії та України 8 грудня 1991 р. підписались під Угодою про створення Співдружності Незалежних Держав, де наголошувалось: "Союз РСР, як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність, припиняє своє існування". Утворюється Співдружність Незалежних Держав. Кожна з них визнає і поважає територіальну цілісність інших членів Співдружності, недоторканість існуючих кордонів, гарантує їхню відкритість, свободу пересування і передавання інформації. Була досягнута домовленість про створення координаційних інституцій на паритетних засадах, їхні рекомендації приймаються консенсусом. Діяльність органів колишнього СРСР на території членів СНД припиняється.

Отже, заснування СНД виявилось компромісом між повним роз'єднанням України та Росії й утворенням напівконфедеративного зразка, бажаного для Москви. Стосовно республік, які приєдналися до СНД в Алма-Аті 21 грудня 1991 р., зазначимо: тодішня ситуація змусила їх так поступити.

Створення СНД різні країни сприйняли по-різному, але всі зазначили одне: мінсько-алмаатинський акт – це остаточний

вирок колишньому СРСР. У виступі на міжнародному Бертельсманівському форумі у Німеччині 4 квітня 1992 р. Л.Кравчук так визначив розуміння нового "несоюзного утворення": "СНД не є ані, державою, ані наддержавою. Вона не є суб'єктом міжнародного права і міжнародних відносин. СНД – це форма співробітництва незалежних держав, які самостійно відповідають за свій внутрішній розвиток і відносини з іншими країнами".

3. Вироблення організаційних основ співдружності

Організаційні основи СНД були визначені Біловезькою угодою про утворення СНД і Протоколом до неї, Алмаатинською декларацією, а також Статутом СНД від 22 січня 1993 р. Головними полюсами СНД, як передбачав професор університету Джона Гопкінса і консультант з питань зовнішньої політики президента Б.Клінтона М.Мандельбаум, стали Росія й Україна.

Верховна Рада України Угоду про Співдружність ратифікувала 12 грудня 1991 р. із відповідними застереженнями, що унеможливлювали перетворення України на частину нової союзної держави. З метою припинити різне тлумачення Мінської угоди 20 грудня 1991 р. була прийнята заява Верховної Ради України "З приводу укладення Україною "Угоди про Співдружність Незалежних Держав". Наголошувалось, що Україна заперечує перетворення Співдружності Незалежних Держав "на державне утворення із своїми органами влади і управління" і "надання Співдружності Незалежних Держав статусу суб'єкта міжнародного права". Зазначалося: "Кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди чи ні".

Заява Верховної Ради України зобов'язувала керуватися нею у діяльності всі структурні ланки виконавчої влади на чолі з Президентом України. Її значення для подальшої позиції України у Співдружності було надзвичайно важливим. Україна чітко визначила умови участі в СНД, які стали на перешкоді Росії перетворити Співдружність на нове державне утворення, сприяли активізації діяльності України як суб'єкта міжнародних відносин.

Така позиція України викликала шалений ідеологічний натиск засобів масової інформації, насамперед Росії. У публікаціях

наголошувалось, що створення СНД – явище тимчасове, помилкове і незабаром почнеться процес "возз'єднання". На сторінках "Нового времени" була надрукована стаття Є.Бажанова, де автор писав: "Гены русских и российского государства несут память о прошлом величии и методах его достижения. Под вывеской СНГ или какой-нибудь другой, неважно какой, тысячелетняя метрополия от столкновений и склок с соседями, перейдет к очередному их собиранию под свое крыло".

Рецептів реанімації єдиної союзної держави було в Росії чимало. За класифікацією Р.Кіся, серед них домінували такі: ортодоксально-імперський – повернення до Російської імперії зразка початку ХХ ст., де Україні відводилась роль декількох губерній "Великої Росії"; неослов'янський – "об'єднання слов'янських народів"; неоевразійський – з утопічною ідеєю створення так званого Євразійського Союзу у складі Росії, України, Білорусі та Казахстану; неосоветський – повернення до федералістичного устрою в російсько-імперському варіанті та з месіансько-глобальною ідеєю всесвітнього московського експансіонізму.

Проте серед угруповань владної верхівки Росії не було єдиної думки стосовно Співдружності. "Романтики імперіалісти" вважали, що СНД має поступово перетворитися на конфедеративну державу. Звідси незграбні спроби денонсування Біловезьких угод, які нібито мають прискорити такий процес. Ці сили надіються на "п'яту колону" в колишніх республіках Союзу і реанімацію там прокомуністичних режимів, що забезпечать їм підтримку у відновленні Союзу.

Серед кремлівських прагматиків переважала думка застосувати до колишніх республік юридично-правовий механізм їх збирання через укладання спільних угод, підпис документів, створення наднаціональних структур у межах СНД.

Зазначимо, що на перших етапах більшість документів ніби саме так і створювалась. Через них проходила наскрізна ідея перетворення СНД на великодержавну структуру. Це яскраво виявилось, коли 22 січня 1993 р. відбулась чергова зустріч глав держав СНД у Мінську. В її роботі брали участь делегації 10 держав СНД. Делегація Азербайджана була присутня як спостерігач. Після тривалих дебатів основний документ – рішення про Статут СНД – підписали сім держав. Україна, Молдова і Туркменистан не поставили підписів під Статутом. Україна не підписала і не ратифікувала Статут СНД. Якщо вона розглядала Співдружність як міждержавний механізм консуль-

тацій і переговорів з метою зближувати позиції і краще збалансувати взаємні інтереси, то для керівництва Росії Співдружність та її органи ставали важелями інтеграції республік і зміцнення російських впливів на їхніх теренах. Згідно зі Статутом, якщо держава його ратифікувала, то має виконувати незалежно від того, відповідає він її національним інтересам чи ні.. Для України як позаблокової держави, особливо несприятливими були статті про єдине командування об'єднаних Збройних сил, співпрацю у сфері оборонної політики та ін. Варшавський договір повною мірою продемонстрував свої можливості колективної безпеки під час подій в Угорщині 1956 р., Чехословаччині – 1968 р. Створення різних рад вело до централізації командних засад, інтеграції імперських ініціатив Росії у трьох основних сферах – політичній, економічній, військовій. Ідея "єдиного економічного простору" руйнувала принцип економічного суверенітету України.

Проте всі учасники Мінського саміту підписали Заяву Ради глав держав-учасників СНД, запропоновану Україною, де був важливий момент, зокрема про те, що глави держав вважають за необхідне утворити угоду про ліквідацію всіх перепон на шляху розвитку взаємовигідного економічного співробітництва. Це відповідало корінним інтересам усіх держав.

Проімперські позиції Росії стосовно СНД посилювались також через те, що після розпаду СРСР питання було розв'язане у концепції "Росія – держава-наступниця СРСР". Тобто місце СРСР у світовій політиці займає Росія, вона є основним, генеральним правонаступником СРСР і повністю відповідає за виконання його зобов'язань. Це було визнано, зокрема і Великобританією у сумісній Декларації з РФ за 1992 р.

Президент Єльцин у промові на форумі "Громадянського союзу" наприкінці лютого 1993 р. зазначив, що настав час визнати світовим співтовариством "особливу роль" Росії у наведенні порядку на всій території колишнього СРСР. Це на його думку, може бути зроблено через надання Росії "спеціальних повноважень як гаранта миру та стабільності" в регіоні, подібно до ролі сил ООН у підтриманні миру в інших регіонах. Окрім того, він відкрито заявив, що добре розроблена конфедеративна структура має стати основним прагненням усіх членів СНД. Такі пропозиції сусіда український парламент сприйняв як "неоімперські амбіції", що загрожують основам національного суверенітету і територіальної цілісності.. Відповідною була реакція і західної преси. Політичний оглядач Б'юкенен з

"Вашінгтон таймс" (1994) зокрема писав: "Сьогодні вже не йдеться про те, що Росія буде шовіністичною чи імперською, але наскільки? Всі її провідні політики – Єльцин, Руцкой, Жириновський – говорять про збільшення впливу Москви і про відновлення старої держави".

Справжні наміри Росії щодо СНД, колишніх республік СРСР розкрив затверджений 14 вересня 1995 р. Президентом РФ Указ "Стратегічний курс Росії з державами учасниками Співдружності Незалежних Держав". По суті "Курс" відкрито висував завдання забезпечити домінування Росії, зміцнення її "як провідної сили формування нової системи міждержавних, політичних і економічних відносин на території пострадянського простору". Територія країн СНД взагалі розглядається в концепції як район, який є насамперед зоною інтересів Росії, що мають розуміти не тільки "треті країни", а й міжнародні організації. "Інтеграція", потреба та корисність якої широко декларується в документі, на практиці означала розмивання суверенітету держав-учасниць СНД, підпорядкування їхньої діяльності інтересам Росії, відновлення централізованої наддержави.

Президент України Л.Кучма, перебуваючи з візитом в Аргентині у жовтні 1995 р., так оцінив указ Єльцина: "Цей курс нас не влаштовує. Ми про це сказали вголос. Борис Єльцин був борцем проти імперії і за демократію і ми б хотіли, щоб він не відходив від цих позицій".

4. Ставлення України до СНД

Навряд чи можна погодитись з твердженням окремих політологів, що значення СНД для України після "розлучення" республік вичерпалось і лише небажання загострювати відносини з Росією та сподівання на російську допомогу в роз'язанні особистих проблем змушують українських діячів толерантно ставитись до Співдружності..

Ставлення України до СНД від самого початку було зваженим і послідовним. У доповіді Л.Кравчука на сесії Верховної Ради "Про становище України та Програм внутрішньо-політичної і зовнішньо-політичної діяльності Президента і уряду України" від 20 травня 1993 р. наголошувалось: "Ми виходимо з раніше схваленої лінії. Щоб в рамках СНД велась робота, спрямована на забезпечення вільного розвитку зв'язків... Ми за те, щоб СНД існувала, ми за те, щоб СНД розвивалася в економічних сто-

сунках, але ми не можемо підтримувати політичну та військову інтеграцію, наднаціональні інститути, які будуть творитися, тому що це загрожує суверенітету України". Подальша лінія України стосовно Співдружності обґрунтована у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. "Про основні напрями зовнішньої політики України". Україна як одна із засновників Співдружності Незалежних Держав, зазначалось у документі, розвиває співпрацю з країнами-учасницями СНД відповідно до положень Угоди про Співдружність Незалежних Держав із застереженнями до неї, зробленими Верховною Радою України. Вона розглядає Співдружність як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями і має на меті сприяти більш успішному розв'язанню проблем, які виникли після розпаду СРСР. Розвиток зв'язків між країнами СНД має здійснюватися на засадах суверенного партнерства, рівноправності та взаємовигоди. Україна уникатиме участі в інституціоналізації форм міждержавного співробітництва в межах СНД, здатних перетворити Співдружність у наддержавну структуру федеративного чи конфедеративного характеру.

Виступаючи з нагоди 5-річчя СНД, Президент України Л.Кучма в радіозверненні до українського народу наголосив: Україна бере участь у діяльності СНД на правах асоційованого члена. "Тобто нами відразу ж було відкинута будь-яку можливість входження до Співдружності як наддержавного утворення на зразок переінакшення Радянського Союзу. Кожна держава самостійно визначає ступінь своєї участі у Співдружності та напрями діяльності в її рамках... СНД матиме реальні перспективи лише в тому разі, якщо тут не буде старших і молодших, якщо всі матимуть однакові й рівні права. Україна не сприймає фельдфебельського тону. .".

Подальшу роль України в СНД визначив Президент 19 липня 1994 р. у промові після прийняття присяги на вірність українському народові: "Ми повинні бути не просто присутніми у Співдружності Незалежних Держав, а навчатись активно впливати на політику всередині Співдружності, рішуче відстоюючи свої інтереси, не забуваючи, зрозуміло, і про наших партнерів. Якщо ми не будемо брати участь у встановленні "правил гри", то ці правила все-таки встановляться, але без нас і на шкоду нашим інтересам".

За час існування Співдружності прийнято сотні важливих документів, коефіцієнт корисної дії яких відображає сучасне соціально-економічне становище у всіх країнах СНД. Згодом свої особливі інтереси почали виявляти майже всі члени спільноти. Беручи до уваги ці обставини, а також відмінність, несхожість проблем кожної з країн, звести інтереси до єдиного знаменника не здатна була жодна з міждержавних і наддержавних структур СНД, до утворення яких прагнула Росія та й інші країни.

5. Проблема кордонів в СНД

Роки існування СНД засвідчили, що при наявності доброї волі та визнанні життєво важливих інтересів партнерів досягти взаєморозуміння у розв'язанні спірних питань нескладно. До таких проблем, наприклад, належить і питання врегулювання кордонів між країнами-учасницями СНД. Кордони – невід'ємне ознака будь-якої держави. Вони є обов'язковим елементом, що сприяє формуванню державно-територіального організму. Без чітко визначених і добре захищених кордонів держава не може забезпечити суверенне право на організацію власної соціально-економічної системи.

Україна почала робити висновки з уроків історії. Достаньо зазначити, що в 20 – 80-х роках довільне перекроювання кордонів відбувалося близько 100 разів. Для України ситуація була оригінальною, адже протяжність неврегульованих кордонів на душу населення тут переважала загальносвітові показники.

У Мінській угоді щодо утворення СНД було закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканості їх кордонів. Проте російська сторона, зокрема голова МЗС Є.Прімаков, висловив тезу про те, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінськими домовленостями. Цю тезу не можна було розуміти інакше, як закладання ідеологічного підґрунтя до майбутніх територіальних переділів на пострадянському просторі, нового перекроювання кордонів. Саме таку оцінку дали глави ряду делегацій під час Лісабонського саміту ОБСЄ.

За таких умов назріла необхідність надання державному кордону України правового статусу. В правовому відношенні кордон України не був оформлений не тільки з Росією, а й з Білоруссю і Молдовою, хоча ці країни і не висували терито-

ріальних претензій. Добрі перспективи у правовому оформленні кордонів, здавалось, відкривав Меморандум про співробітництво в охороні державних кордонів республіки Білорусь, Російської Федерації та України, підписаний главами держав у Москві 15 квітня 1994 р. Спільна заява підтверджувала готовність продовжити роботу, спрямовану на договірно-правове оформлення державних кордонів. Але таку готовність виявили лише Білорусь і Україна, які створили спільну делімітаційно-демаркаційну комісію, що вже завершила необхідні делімітаційні роботи. В 1997 р. був підписаний Договір про державний кордон між Україною і Республікою Білорусь. Укладена в листопаді 1994 р. Угода між урядами України і Молдови про співробітництво з прикордонних питань дала змогу започаткувати делімітацію українсько-молдовського державного кордону. На листопад 1996 р. Україна з цими державами вже мала напрацьованих 40 договірних документів із прикордонних питань. У Кишиневі 21–22 травня 1998 р. відбулось спільне засідання українсько-молдовської комісії з делімітації державного кордону, узгоджено 98,2%, або 1180,4 км спільного кордону.

Складніше розв'язувалось питання про делімітацію українсько-російського кордону. Україна не погоджувалась на пропозиції росіян "щодо внутрішнього і зовнішнього кордонів" і МЗС України тричі у 1992 р. надсилало до МЗС Російської Федерації ноти з проектом Угоди про делімітацію українсько-російського кордону, а також пропозиції стосовно початку його правового оформлення. Російська сторона від всіх цих пропозицій ухилялась. Влітку 1992 р. російський міністр Козирев попередив, що цілісність української території не може бути незаперечним фактом.

Дев'ятого липня 1993 р. російський парламент прийняв постанову "Про статус міста Севастополя", в якій наголошувалось, що місто має перебувати у російському підпорядкуванні, оскільки при передачі Кримської області 1954 р. зі складу Росії до складу України Указ Президії Верховної Ради РРФСР 1948 р. про безпосереднє підпорядкування Севастополя Російській республіці не визначено таким, що втратив чинність.

Це рішення було однозначно оцінено як агресивний політичний акт, який суперечить нормам міжнародного права, спрямований на порушення кордонів і територіальної цілісності України. Позицію України підтримала світова спільнота, передусім Рада безпеки ООН. Вона визнала такий крок несумісним із взаємними зобов'язаннями РФ та України про непорушність

кордонів, такий, що суперечить цілям і принципам Статуту ООН, а відтак не має юридичної чинності..

Однак незважаючи на рішення Ради безпеки ООН, російська сторона продовжувала нагнітати дискусії навколо проблем Криму. Державна Дума РФ 23 жовтня 1996 р. приймає рішення "Про призупинення розподілу Чорноморського флоту", що містила статтю, яка була прямим втручанням у внутрішні справи України. У квітні 1997 р. Рада Федерації РФ звернулась до Президента Б.Єльцина з пропозицією розглянути питання про спільне володіння Росією та Україною м.Севастополем. Справедливо зазначив Є.Гайдар, виступаючи у програмі "Зеркало" московського телебачення: "Якщо ви висуваєте претензію до сусідньої держави, то неминуче підштовхуєте цю державу до того, щоб вона вас розглядала як потенційного противника, виходячи з цього будувала свою воєнну доктрину, свою систему союзів. Надто дорога ціна зіпсованих відносин між Росією і Україною за можливий початок президентської компанії".

Спекуляції навколо Севастополя є не тільки втручанням у внутрішні справи України, а й суперечать рішенням Будапештського Меморандуму від 5 грудня 1994 р., де Росія разом із США, Великобританією, КНР і Францією виступають у ролі гарантів територіальної цілісності та недоторканості кордонів України.

Ще в травні 1995 р. МЗС України надіслало до МЗС РФ ноту з проєктом угоди про правове оформлення державного кордону. Лише в серпні 1996 р. міністр ЗС РФ Є.Примаков погодився на це, однак справа рухалась дуже повільно. Позиція Росії була зрозуміла, адже згідно зі "Стратегічним курсом Росії з державами-учасницями СНД" слід було дотримуватись того, що "національним інтересам Росії і спільним інтересам держав СНД відповідає надійна охорона по периметру СНД, яка має здійснюватись спільними зусиллями,... слід прагнути до створення єдиної охорони їх кордонів".

Росія запропонувала країнам-учасницям СНД укласти Концепцію і Договір про співробітництво в охороні кордонів держав-учасниць СНД з державами, що не входять до Співдружності. Ці документи підписали Вірменія, Білорусь, Грузія, Росія, Киргизія та Таджикистан. Разом з Україною їх не підписали Азербайджан, Молдова, Туркменистан і Узбекистан.

Україна і надалі відстоює механізм двосторонніх угод. Стосовно кордонів, то вони мають бути уніфіковані – не можуть у незалежних державах існувати зовнішні та внутрішні кордони,

вони рівноцінні й вимагають посиленої охорони. Достатньо нагадати, що на так званому "внутрішньому кордоні" України лише за 1991–1996 рр. було затримано 73 тис. порушників кордону, десятки тисяч одиниць зброї, тонни наркотичної речовини та ін.

Наприкінці січня 1996 р. у Сочі відбулась зустріч делегацій прикордонних відомств України та РФ, які очолювали голова Держкомкордону – командувач Прикордонними військами України В.Банних і директор Федеральної прикордонної служби Росії А.Ніколаєв. За підсумками зустрічі було підписано протоколи про спільний прикордонний і митний контроль між Україною і Російською Федерацією.

Довжина українсько-російського кордону – 2484 км. На середину 1996 р. тут функціонувало 60 пунктів пропуску, з них залізничних – 15, автомобільних – 44 і одна паромна переправа. Планувалось після належного облаштування відкрити ще 7 автомобільних і 2 залізничних пункти пропуску. На літо 1998 р. обидві сторони домовились про оформлення правового статусу акваторії Азовського моря та Керчинської протоки і завершення делімітації державного кордону на 1999 р.

Проблема делімітації кордону, хоч і є скурпульозною, але порівняно недорогою. Демаркація кордону вимагає значних коштів. Так, на облаштування 1 км витрачається 40 тис. доларів. Україні потрібно для демаркації 183 млн. доларів. Це безумовно величезні кошти, що зумовлює велику демагогію всередині країни стосовно доцільності цих заходів. Але "прозорість кордонів" призводить до ще більших збитків для української економіки і йдеться не про створення "залізної завіси", а наведення елементарного порядку на державних рубежах країни.

6. Проблема боргів і активів колишнього СРСР

Одна зі складних проблем, що постала перед країнами-учасницями СНД, – борги й активи колишнього СРСР. Ще до розпаду СРСР 16 квітня 1991 р. Постановою Верховної Ради України було доручено Раді міністрів та Національному банку розпочати переговори з Радою міністрів СРСР і Державним банком СРСР про передання Україні частки в золотому запасі, алмазному та валютному фондах, а також провести переговори щодо частки України у зовнішніх боргах СРСР. Особливо гостро постала проблема після розпаду Союзу та підписанням 9 грудня

1991 р. Договору "Про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу і активів СРСР". Державний борг СРСР становив 81 млрд. доларів, окрім того, існувала заборгованість за Пенд-лізом 0,8 млрд. доларів, за кредити підприємств та організацій – 1 млрд. доларів, країнам РЕВ – 17,3 млрд. доларів. Актив СРСР – країни, що розвиваються, – 74 млрд. доларів, майно за кордоном – 3,5 млрд. рублів за балансовою вартістю, борги колишніх соціалістичних країн – 47,9 млрд. переводних рублів, золото – 259 т.

Було створено спеціальну комісію з правонаступництва стосовно боргів і активів колишнього СРСР. Але оскільки комісія підтвердила, що сформулювати загальні правила неможливо, вона була ліквідована. На той час не було враховано обсягів резервного валютного фонду, алмазного фонду, інвестицій СРСР за кордоном та кредитів СРСР, наданим іншим банкам, а також доходи від експорту озброєнь. Фактично жодна країна-член СНД не отримала повної та достовірної інформації про стан активів і боргів.

Шостого липня 1992 р. у Москві укладено Угоду про розподіл усієї власності СРСР. Частка України була визначена в 16,37%. Але це не виконувалось. Тоді з метою "правового забезпечення власності РФ за кордоном" указом Б.Єльцина від 8 лютого 1993 р. "Про державну власність колишнього СРСР за кордоном" було визначено, що Росія як держава-наступниця СРСР приймає на себе всі права і зобов'язання на використання цієї власності..

Дев'ятого грудня 1994 р. Україна змушена була підписати "нульовий варіант", оскільки не мала змоги обслуговувати зовнішній борг і зрослу заборгованість перед Росією і "Газпромом". Росія погодилась на реструктуризацію українського боргу за умови підписання "нульового варіанту". "Нульовий варіант" із Росією підписали всі країни, крім республік Прибалтики і Грузії .

Україна не ратифікувала "нульовий варіант". 19 лютого 1994 р. Верховна Рада України прийняла рішення про порядок його ратифікації, а 24 жовтня 1997 р. було запропоновано укласти Угоду між Україною та Російською Федерацією "Про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього боргу та активів колишнього СРСР" за умови, якщо українська сторона отримає вичерпну інформацію про об'єктивний склад, балансову та ринкову вартість закордонної власності колишнього СРСР, про стан балансів Держбанку СРСР, Держхрану СРСР, МБЕМ, МІБ, закордонних банків, які перебували у власності СРСР станом на 1 грудня 1991 р., про обсяги Золотого запасу,

Діамантового фонду СРСР і строки та умови погашення боргів. Не сподіваючись, що у способі російського мислення відбудуться істотні зміни, відомий експерт з української політики Р.Сольчаник радить українському керівництву дотримуватись чітких позицій у переговорах з Росією, зокрема з проблем "економічної спадщини" та зовнішніх боргів СРСР.

7. Участь України в структурах СНД

Згідно зі Статутом СНД, Україна на правах асоційованого членства намагається ефективно діяти в різних структурах Співдружності..

Вищим органом СНД є Рада глав держав, за нею – Рада голів урядів, а далі координуючі інститути. Наприкінці 1996 р. їх діяло 80, з них в 57 Україна брала участь. Зараз у СНД налічується 64 органи; 99 % усіх пропозицій України береться до уваги в проектах текстів декларацій.

З метою вироблення основ погодженої стратегії, подолання кризових явищ і реформування економіки 24 вересня 1993 р. був підписаний Договір про створення Економічного Союзу. В ньому закріплений дуже важливий принцип, запропонований Україною, – повикористання суверенітету кожної держави і невтручання в справи один одного, непримінення будь-яких видів економічного натиску. Україна як асоційований член СНД і Економічного союзу 24 жовтня 1994 р. розпочала діяльність у засіданнях новоствореного Міждержавного економічного комітету (МЕК), представленою віце-прем'єрами держав-учасниць СНД.

Не можна не визнати, що Україна разом з центром Російської Федерації становила цілісне, високо інтегроване ядро народно-господарського комплексу, тобто так званого єдиного економічного простору. Економічна структура і зв'язки, що склалися між республіками колишнього СРСР, і досі не втратили позицій. Цілковита "господарська незалежність" новоявлених держав – це те ж саме, що "суверенітет" печінки чи легенів у нормальному людському організмі. Ще навесні 1998 р. відомий спеціаліст, професор Гарвардського університету Р.Пайпс заявив: "Тепер між республіками СРСР стане можливий лише економічний союз". Д.Бреслауер вважав, що розвал єдиного господарського організму навряд чи піде на користь реформам в Україні..

Повна геоекономічна переорієнтація зі структурною перебудовою та переорієнтація на нові ринки потребує значних вит-

рат часу і коштів, тому для України активна участь у формуванні економічного простору на теренах СНД поки що немає альтернативи.

Для налагодження ефективних і взаємовигідних відносин сторони домовилися поступово забезпечити зниження і відміну митних зборів, податків, узгодження митного законодавства, спрощення митних процедур. Саме через митні бар'єри почали руйнуватись раніше діючі зв'язки між республіками зі спеціалізації та кооперації, що призводили до прямих втрат і постачальників, і споживачів.

Для виконання і розвитку положень Договору про Економічний союз були прийняті такі важливі документи, як договори про створення зони вільної торгівлі, співробітництво у сфері інвестиційної діяльності, концепція Платіжного союзу, концепція взаємного правового врегулювання господарських відносин.

В Ашгабді 23 грудня 1993 р. члени Співдружності уклали Угоду "Про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць СНД". Україна ратифікувала її 14 березня 1995 р. На товари, вироблені виробничою кооперацією між підприємствами СНД поширювався пільговий митний режим. Україна уклала такі міжнародні договори з Азербайджаном, Грузією, Туркменією, Казахстаном, Узбекистаном та Киргизією. У межах виробничої кооперації укладено угоди з міністерствами і відомствами Росії (9), Молдови (3), Туркменістану (2), Казахстану (2), Вірменії (1), Киргизстану (1). Між підприємствами Мінмашпрому України і СНД підписано 693 угоди, з них 642 – з Росією. Обсяг взаємопоставок становив 9387 тис.доларів, із них на Росію припадало 8900 доларів.

На жаль, залишаються на папері угоди про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р., про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р. і про режим вільної торгівлі від 8 лютого 1995 р. Реалізація цих угод через створення зон вільної торгівлі давала б змогу українському товару один раз перетинати кордон, і пересувався б у режимі вільної торгівлі до Тихого океану чи Кушхи, реалізуючись на таких самих засадах, як і місцеві товари. Але Росія відклала їх запровадження на невизначений термін.

За роки існування Митного союзу (1995 р. до нього ввійшли Росія, Білорусь, Казахстан, з березня 1996 р. – Киргизстан) жодних вагомих кроків, спрямованих на його реалізацію, не було

Але як механізм тиску, зокрема на Україну, він діє. Так, з усіма країнами СНД податок стягується при експорті, а з Україною – ще і при імпорті, з іншими країнами – тільки при імпорті. Встановлені квоти на спирт зерновий, етиловий і горілку, білий цукор, а з 15 травня 1997 р. підвищено мито на цукор (це 8,6 % всього українського експорту).

Катастрофічний розвиток подій у Росії 1998 р. суттєво вплинув на економічну ситуацію в країнах Співдружності. Їх товарообіг скоротився на 14-37 %. Іноземні інвестори внаслідок фінансової кризи в Росії втратили від 12 до 16 млрд. доларів. Це негативно відбилось на міжнародному авторитеті Росії. Щоб позбутися шокового стану, їй потрібно близько 5 років.

Всі спроби українського уряду та інших країн СНД ініціювати спільну роботу над міждержавною антикризовою програмою у межах Співдружності закінчились поразкою. Зовсім непомітно виявилась роль Міжнародного економічного комітету. Ситуація стала серйозним приводом для аналізу пошуку нової прагматичної форми розвитку відносин між країнами СНД. Йдеться не про руйнування існуючих економічних зв'язків, а навпаки – саме про їх розширення і введення в дію зони вільної торгівлі.

З чим пов'язана не зовсім вдала економічна практика в межах СНД? Головна причина – невідповідність її сучасній моделі національним інтересам суверенних держав. Так, у жовтні 1995 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про приєднання до Євразійського об'єднання вугілля та металу. Але виконання статей цієї угоди фактично призводить до відновлення консервації старої імперської схеми. Україна переважно виробляє сировину, напівфабрикати, а Росія – кінцеву продукцію: прокат титану, титанового листу, від реалізації яких Україна не одержує жодної копійки. Статут МЄК передбачає "узгодження умов перевезень і тарифів". Це означає, що Україна буде втрачати мільйони доларів за транзит російських товарів через її територію. Узгодження "квот на виробництво та експорт" знову обмежує права України щодо вибору ринків збуту. Отже, водночас за світовими цінами на нафту і газ ми отримали і Євразійське об'єднання вугілля та металу.

Проблем і труднощів у становленні Економічного союзу СНД предостатньо. В багатьох випадках низка держав, або окремі держави при розв'язанні спільних питань мають на меті різні, переважно прямо протилежні цілі. Тому не випадково, що з 28 документів, прийнятих Радою глав держав та Радою глав урядів,

які підлягали ратифікації, Україна підписала 14, а ратифікувала 8. Практично кожен третій документ не діє.

У прийнятих рішеннях відсутні умови переорієнтації країн на міжнародні стандарти і світові ціни, не визначені шляхи використання іноземного капіталу, переважає підвищена роль держави, а не безпосередніх виробників і споживачів як головних суб'єктів ринкових відносин. Міждержавна рада з нафти і газу не може роз'язати конфліктні ситуації, що постійно виникають через розподіл азербайджанської нафти і транспортування туркменського газу. Зосередження замкнених виробництв на території Росії негативно впливає на розвиток міждержавної спеціалізації.

Між державами – членами СНД 27 березня 1992 р. була укладена Угода про Міжпарламентську асамблею (МПА). Україна в ній брала участь як спостерігач до 13 засідання, що відкрилось у Санкт-Петербурзі – штаб-квартирі МПА у квітні 1999 р. Це сталось після того, як Верховна Рада України 3 березня 1999 р. 230 голосами – за, проти – 42, ухвалила Постанову про приєднання до МПА. Україна стала повноправним членом Міжпарламентської асамблеї.

Постає питання: чи доцільний вступ України до цього консультативно-дорадчого інституту? Одностайності тут немає. Без сумніву, співпраця з МПА потрібна для реальнішого впливу України на процес реформування СНД, відстоювання власних позицій, насамперед у блоці економічних питань, зважаючи на обсяг нашої участі в економічному ринку Співдружності..

Але наскільки ефективна роль МПА в налагодженні чи розв'язанні міждержавних конфліктів на терені СНД? Вірменія й Азербайджан так і не змогли просунутись з допомогою МПА у розв'язанні проблеми Карабаху, провалилась спроба її миротворчої функції у Придністров'ї, Абхазії. За час існування МПА жодного разу не розглядала на засіданнях питання про втручання Росії у внутрішні справи держав Співдружності, зокрема України, про геноцид Росії проти власного народу у Чечні..

Виникають заперечення. В МПА є комісії, діяльність яких суперечить діючій Конституції України. Висувається вимога провести експертизу національних законодавств країн-учасниць СНД з метою узгодження її перевірки на відповідність норм міжнародного права, а Україна вже є членом Ради Європи. Вона має дружні відносини з Узбекистаном, Туркменистаном, іншими країнами, а 22 січня 1993 р. була укладена "Конвенція про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах".

Однак чому ми повинні синхронізувати законотворчу діяльність з цими країнами?

У березні 1996 р. з ініціативи Г.Зюганова Державна Дума РФ ухвалила постанову про денонсацію Біловезьких угод, якими юридично припинялось існування СРСР. Цей акт поставив під сумнів легітимність державних інстанцій самої Росії та СНД. Реальний сенс скасування Біловезьких угод полягав у офіційно-законодавчому визнанні відновлення імперського курсу й домагань Росії. Небезпека приховується і в намаганні розширити функції МПА до ролі Євразійського парламенту, де рішення будуть прийматися кваліфіковано або простою більшістю голосів. По суті це є спроба реанімації наддержавного органу, але МПА не є органом СНД, а тільки консультативно-дорадчим інститутом.

Україна не бере участі в наднаціональних структурах – в Об'єднаному командуванні колективних миротворчих сил, Раді міністрів оборони, Економічному суді. В Ташкенті 15 травня 1992 р. у межах СНД було підписано Договір про колективну безпеку. Незважаючи на тиск, Україна не поставила підпис під цим документом. Вона є позаблоковою державою, тому не повинна бути заручницею ні "натовської парасольки", ні тим паче Ташкентського договору і Спільної військової організації.

Новою спробою втягнути у військово-політичний блок Україну стала Алма-Атинська угода (лютий 1995 р.). Її підписав тодішній міністр оборони України В.Шмаров, зробивши застереження "із врахуванням національного законодавства". Підписання угоди викликало різкий осуд багатьох політичних сил і громадських організацій. Прем'єр-міністр України Є.Марчук змушений був після закінчення зустрічі глав урядів СНД 12 квітня 1996 р. внести роз'яснення, що Україна буде виконувати їх тільки в сфері військово-технічної співпраці. В жовтні 1997 р. під час кишинівського саміту голів урядів країн СНД було відкинуто пропозицію Росії про створення комітету СНД із конфліктних ситуацій, що передбачав об'єднання військових сил, їх фінансування, технічне забезпечення для здійснення операцій в "гарячих точках" Співдружності (Карабах, Таджикистан, Абхазія та ін).

8. Шляхи реформування СНД

Безумовно, в існуючих формах Співдружність приречена на повільну смерть. Аналізуючи, основні уроки діяльності СНД 1998 р., Міністр ЗС України Б.Тарасюк наголосив: у межах СНД

"ми були свідками виникнення кризи, внаслідок якої глави держав-членів СНД прийняли рішення про початок роботи з реформування Співдружності".

У січні 1998 р. Президент України Л.Кучма звернувся з листом до Голови Ради глав держав, Президента Росії Б.Єльцина, в якому виклав пропозиції щодо реформування СНД. У липні 1998 р. у Білорусі відбулась нарада робочої групи з питань вдосконалення діяльності СНД та реформування його структури. Особливу увагу привернула позиція України, яку виклав перший заступник МЗС України А.Бутейко, наголосивши: Україна бачить СНД "інструментом багатосторонніх переговорів та консультацій, раціональним механізмом економічного співробітництва з винесенням за рамки Співдружності, зокрема питань військового, політичного, правового співробітництва, а також питань колективної безпеки". На порядку денному – скликання міждержавного форуму СНД.

Україна не відмовляється від участі в СНД, на ці країни припадає 61 % її товарообігу. Навпаки, вона – за її реформування, підвищення ефективності та вдосконалення механізмів діяльності. Україна виступає і буде виступати за те, що б у межах СНД укладали угоди, які дійсно б відповідали національним інтересам і гарантували економічну безпеку держави, не допускали домінування однієї чи групи країн СНД у міждержавних організаціях та об'єднаннях. Розвиток і поглиблення стосунків з країнами СНД не мають здійснюватися внаслідок згорання взаємозв'язків із розвинутими країнами світу. Міра, характер і глибина участі України в СНД не повинні суперечити Конституції України.

З огляду на сучасний стан Співдружності простежуються декілька варіантів її подальшого розвитку. Дуже вірогідна ситуація, за якою, власне, ніякого розвитку не відбуватиметься. Це засвідчує, по-перше, не надто палке бажання багатьох суб'єктів СНД щось радикально змінювати; по-друге, наростаючі кризові явища всередині СНД, що виявляються в подальшій регіоналізації та дезінтеграції, (про це в свій час попереджав керівник Центру слов'янських і східноєвропейських досліджень Каліфорнійського університету в Берклі Д.Бреслауер). Так, рівно через два тижні після того, як Державна Дума РФ прийняла постанову про денонсацію Біловезьких угод, 29 березня 1996 р. у Москві була укладена чотиристороння Угода про економічну інтеграцію Російської Федерації, Казахстану, Киргизстану і Білорусі. Другого квітня 1997 р. президенти Росії та Білорусі уклали договір про

об'єднання своїх держав, після чого О.Лукашенко назвав це утворення "першим ступенем СНД". До другого він відніс "велику четвірку", решту – до третьої. Однак не встигла "триступенева ракета" підїхати на старт, як створились ще автономні ступені – ГУАМ /Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова/, центрально-азіатський союз – Казахстан, Узбекистан, Киргизія, Таджикистан. Наявність таких союзів всередині Співдружності може призвести до його напівстихийного розпаду, внаслідок чого це утворення буде обмежене чотирма членами, а може, навіть двома.

Другий варіант – якщо ініціатором розпуску СНД стане Росія, що теж реально з огляду на внутрішньо-політичні обставини в Москві та процес регіоналізації, Співдружність припинить існування взагалі. Україна мабуть, ніколи не стане ініціатором розпуску СНД, але так само, як 1991 р., зможе використати такий перебіг подій і цілком зосередитися на європейському напрямі розвитку зовнішніх відносин – ЄС і Організація Чорноморського економічного співробітництва, статут якої Україна підписала 5 червня 1998 р. в Ялті.. На думку європейських експертів, в перспективі можливим буде розгляд питання про асоційоване членство України в ЄС, а також надання Українським товарам режиму вільної торгівлі з ЄС.

І, нарешті, третій варіант майбутнього СНД, який передбачає перетворення цієї організації після реформування на дійову і впливову. Підстави для цього існують. Це заява Голови Ради глав держав СНД, Президента РФ Б.Єльцина про те, що перший етап розвитку Співдружності завершився і він змушений визнати помилковою позицію Росії на цьому етапі. Оскільки Україна вже давно виступала за пріоритет двосторонніх відносин у СНД, запропоновано відмовитись від принципу консенсусу при прийнятті рішень у СНД, а саму Співдружність перетворити на "механізм зближення інтересів".

Але для того, щоб відбулось реальне реформування СНД, потрібне усвідомлення, що Співдружність не може бути засобом досягнення лише одного або кількох її суб'єктів. Її призначення – бути інструментом узгодженої та взаємовигідної політики економічного і культурного розвитку, що сприятиме становленню "нових демократій", поступовому і безболісному входженню країн-членів СНД до світового співтовариства. Більшість країн-учасників СНД підтримують пропозицію України про зміну моделі СНД із політичної (російський варіант) на пріоритет економічної співпраці та опору на взаємовигідні двосторонні зв'язки.

9. Двосторонні відносини України з країнами СНД.

Країни-учасниці СНД є не лише важливими торговельними партнерами, а й елементами так званого пострадянського простору, де збереглися значні культурні, гуманітарні та інші інтереси. Тут проживає близько 6 млн. 767 тис. українців. Не випадково в січні 1995 р. прийнята державна програма "Українська діаспора на період до 2000 року", але, на жаль, через брак коштів її реалізація практично була згорнута.

Геополітичне розташування України об'єктивно зумовлює її велику увагу в налагодженні тісних і взаємовигідних зв'язків, насамперед з країнами-членами СНД, які мають з нею спільні кордони – Росією, Білоруссю і Молдовою. Безумовно, основні напрями зовнішньої політики України і концепція розвитку відносин України з країнами СНД пріоритетними визначають відносини України з Російською Федерацією. "Для України вони є стосунками особливого партнерства, оскільки від їх характеру значною мірою залежатиме доля прогресивного демократичного розвитку як України, так і в Російській Федерації, стабільність в Європі і в усьому світі".

Визначальним фактором українсько-російських відносин і стратегічності партнерства обох країн є їх географічна та історична близькість, спільні кордони. "Справа не тільки у тім, – наголошував А.Камінський, – що Україна і Росія є сусідами і ні ми, ні вони не заберемося в іншу частину світу чи на іншу планету, тобто ми приречені на співіснування, чи побічівування. Важливими тут є передусім величезна протяжність нашого кордону з Росією і прикордонний рельєф, який робив його завжди відкритим чи, як сьогодні можна казати, "прозорим".

Для України Росія: – необмежений російський ринок (у зовнішньо-торговельному обігу України з країнами СНД і Балтії частка Росії становила 77 %), основний постачальник енергоносіїв і один з головних кредиторів. У нас дуже близьке конституційне поле, багато в чому збігаються політичні системи і режими, структури і форми управління, взаємопов'язаний інформаційний простір. Чимало подібних соціально-економічних проблем, що постають перед сусідніми країнами. Цікава і така деталь: у Москві працює 35 послів іноземних держав у Російській Федерації, які за сумісництвом є послами в Україні.. Всі ці фактори повною мірою стверджують, що для Росії та України існує серйозний фундамент стратегічного партнерства.

Однак вирішальним тут є, як справедливо зазначає А.Камінський, "...державна ідеологія, національна філософія буття, зовнішньо-політична і військова доктрина керівних еліт, які визначали і визначають ставлення однієї держави до іншої". Проголошуючи неодноразово про намагання будувати відносини з Україною на основі тісної співпраці, дружби й особливого партнерства, Росія багаторазово демонструвала історично звичну для себе позицію "старшого брата", – чи то користуючись правом статусу " правонаступниці СРСР", чи просто правом сильного. Така позиція була не тільки несправедливою, а й помилковою. Бо завжди краще мати рівного і сильного партнера, ніж пригнобленого, а тому не дуже щирого і довірливого бідного родича. Не випадково тривалий час українсько-російські відносини, за висловом Л.Кучми, переживали стан "холодної війни".

Позиція Росії щодо Чорноморського флоту, Севастополя розпочата пропрезидентським "Нашим домом", передвиборна гонка з відкрито проголошеними Державною Думою територіальними претензіями до України, висуненням тези про те, що рішення про непорушність європейських кордонів не стосується території колишнього СРСР і, нарешті, заяви мера Москви про саму можливість розв'язати проблему Севастополя силовим методом, могли поставити хрест на ближніх перспективах "стратегічного партнерства" України і Росії. І лише виражена реакція українського керівництва на такі провокаційні дії, послідовний курс на розвиток добросусідських відносин не дали змоги довести ситуацію до критичного стану.

В Маріїнському палаці Києва 31 травня 1997 р. був укладений Великий договір – "Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією". За словами Міністра іноземних справ Росії І.Іванова, він "Став результатом тривалих і складних переговорів". На цей час вже було укладено близько 180 різних угод між Україною і Росією, а втілювались вони вкрай недостатньо.

Даючи оцінку підписаному Договору, Президент України Л.Кучма у лютому 1999 р. інтерв'ю політичному оглядачеві "Известий" О.Бовіну наголосив: сьогодні проблем політичного характеру, що могли зупинити процес співробітництва між Україною та Росією чи навіть повернути його назад, практично немає "Ми вирішили головне питання у травні минулого року – у "Великій" угоді визнали одне одного суверенними незалежними державами, в яких немає територіальних претензій. Розрублено гордіїв вузол, у якому переплелися і політика, і економіка,

проблеми масштабні та дрібні, теми минулого і майбутнього. Отже, ми знайшли ключ, принципову основу для розв'язання всіх інших проблем, незважаючи на їх можливу складність”.

Верховна Рада України в січні 1998 р. 305-ма голосами “за” ратифікувала “Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією”. Депутати не підтримали пропозицій групи “Реформи” доповнити закон нормою про те, що угоди щодо Чорноморського флоту залишаються нечинними до їх ратифікації парламентом. Не підтримали ратифікації здебільшого депутати від КУНу, УРП, УКРП, що входили до виборчого блоку “Національний фронт”, а також деякі депутати групи “Реформи”. За підтримку висловилися більшість депутатів, у тому числі представники національно-демократичних сил. Голосувати “за” закликав лідер Руху В.Чорновіл, через що дехто з противників ратифікації звинуватили його в “продажності” українській виконавчій владі. Серед тих, хто підтримав угоду, були й радикальні противники Президента Кучми (ліві, “громадівці”), які не могли не зважати на настрої свого електорату, що мешкає головню в східних і південних областях України. Коментуючи ратифікацію Договору экс-президент Л.Кравчук наголосив: “Україна і Росія завжди будуть жити поруч, кордон ніхто не перенесе. Крим і Севастополь – у складі України, що зафіксовано в Договорі і є основним”.

Майже дворічним став “ратифікаційний марафон” для Держдуми РФ, незважаючи на зусилля депутатів двох країн. Ні зустріч українських і російських депутатів у Києві (жовтень 1997 р.), ні поїздка парламентської делегації України до Москви (листопад 1997 р.) не дали помітних результатів у питанні ратифікації, як і візит Голови ВР О.Мороза (грудень 1997 р.). Російські парламентарі спочатку відклали ратифікацію до парламентських виборів в Україні у березні 1998 р. Здавалось би, їх результати були цілком сприятливі, але питання не з'являлось у порядку денному російської Держдуми. Потім у Росії розгорілася урядова криза, і депутати були зайняті проблемою свого виживання. Коли у Верховній Раді України розпочалась “спікеріада”, довелось чекати на результати спікерських торгів. Як не дивно, але доля Договору знову залежала від внутрішніх українських процесів. Коли ж О.Ткаченко очолив Верховну Раду України, в Росії вибухнула фінансова криза. Відкладати до парламентських виборів у Росії (1999 р.) не пасувало. Прискорив ратифікацію виступ О.Ткаченка в російському парламенті і його попередні заяви про вступ України до МГТА, створення в

недалекому майбутньому єдиного економічного простору, єдиної валюти.

Переважною кількістю голосів – 106 при 90 потрібних 17 лютого 1999 р. – Рада Федерацій Росії нарешті ратифікувала Великий договір. Проти виступив голова думського комітету в справах СНД Г.Тихонов. Він кваліфікував договір як визнання кордонів України, доволіно нею проведених, а отже, зняття будь-яких перешкод для її вступу в НАТО. Ю.Лужков назвав ратифікацію "ганебною" і пообіцяв розповісти росіянам, "хто голосував за здачу Криму і Севастополя". В.Жириновський назвав цей день "чорним в історії Росії" і в якості кордонів між країнами пророкував колючий дріт і натовські війська, які його будуть охороняти. Ратифікація Великого договору стала серйозною поразкою відверто шовіністичних кіл Росії. Щоправда, його було ратифіковано із застереженням: документ набуде чинності лише після того, як Верховна Рада України ратифікує угоду щодо Чорноморського флоту. Однак головне полягало в тому, що, по суті, вперше з 1654 р. Росія офіційно визнала цілісність України як незалежної держави. Так відкрилась і можливість нанести лінію кордону на малі та підписати угоду про Державний кордон.

З прийняттям Великого договору про українсько-російську співпрацю було підведено необхідну політичну й юридичну базу, що дає змогу (за умови політичної волі керівництва обох держав) остаточно подолати труднощі "розлучення" і надалі будувати відносини на цивілізованих принципах взаємовигоди і взаємоповаги у режимі "діалогу рівних".

Труднощі, які гальмують розвиток двосторонніх відносин, мають переважно політико-кон'юнктурний підтекст і цілком переборні. Це ми бачимо і на прикладі врегулювання проблеми Чорноморського флоту, і похідної значною мірою від неї – міста Севастополя. Російсько-українська політично-дипломатична "епопея" навколо розв'язання проблеми ЧФ, принаймні на міжурядовому рівні, закінчилась 28 травня 1997 р. Було підписано три угоди: про статус і умови перебування російського Чорноморського флоту на території України; про параметри розподілу ЧФ та міжурядову угоду про взаєморозрахунки, пов'язані з розподілом флоту і його перебуванням на території України. Крім цього, глави урядів підписали також протокол про додаткові заходи щодо виконання угод з ЧФ.

Згідно з підписаними угодами, російська сторона погодилася на 20-річний термін оренди визначених бухт, розміщення флоту в Севастополі, який отримує статус головної бази ЧФ Російської

Федерації. Натомість Росія братиме участь у розвитку міської інфраструктури Севастополя. Особовий склад ЧФ становитиме не більше, ніж 25 тис. осіб. Визначено питання про взаєморозрахунки між Росією і Україною за оренду. Росія також погодилась компенсувати Україні суму за тактичну ядерну зброю, вивезену з території України, в сумі 450 млн. доларів.

Верховна Рада України 25 березня 1999 р. ратифікувала три російсько-українські угоди стосовно Чорноморського флоту. Голова Комітету ВР з питань національної безпеки й оборони Г.Крючков наголосив, що ратифікації "не було альтернативи", а нератифікація значно ускладнила б відносини між двома державами, вона була б вигідною тим політичним силам, які не бажать стабільності. Позитивним фактом є також закладений в угоді принцип: український борг за енергоносії буде погашуватися за рахунок російської орендної плати.

Після політичних домовленостей набуває першочергового значення упорядкування взаємовигідного економічного співробітництва. Необхідність налагодження добросусідських, партнерських відносин – потреба двох держав. Російська й українська економіка взаємозалежні не тільки у зв'язку з інтеграцією, що склалася історично, серед всіх членів СНД. Саме ці держави становлять найбільших відсоток у торговельно-економічному балансі. Кардинально змінити ринки збуту в умовах жорсткої світової конкуренції – справа нереальна.

У 1998 р. товарообіг між Україною і Росією становив 13 млрд. доларів. Позитивною рисою українського експорту (переважно продовольчі товари, продукція машинобудівної, металургійної та хімічної промисловості) стало зростання до 90% продукції глибокої або відносно глибокої переробки. Завозимо здебільшого, як і раніше, енергоносії (газ, нафта, вугілля, нафтопродукти) – 73,8% усього імпорту. Значні перспективи розширення транспортних коридорів загально-європейського сполучення. Поки що наші послуги залізничним транспортом становлять лише 109,6 млн. доларів. Є пропозиція укласти довгостроковий договір про транзит (на 10 років) газу в Європу транспортною мережею України.

Лише створення на двосторонній основі нових інтеграційних зв'язків з Росією, позбавлених позаекономічних ознак, спроможне не тільки розв'язати проблеми економічної реконструкції, а й відійти від консервативно-застарілих технологій і наблизитись до стандартів ЄС. Намітилась тенденція до розширення виробничої кооперації. За даними російського міністра у справах СНД

Б.Пастухова, 400 заводів Росії отримують 6000 виробів українського виробництва. Крім того, понад 30 регіонів РФ уклали договори з Україною про співпрацю. У Росії діє понад 800 підприємств з українським капіталом. Створено близько 30 фінансово-промислових українсько-російських груп у провідних галузях економіки.

Особлива роль наліжить співпраці, із Росією в галузі військово-промислового виробництва і проблем космосу. Україна успадкувала від СРСР другу за величиною (40%) і, як стверджують фахівці, найціннішу частину військово-промислового комплексу. Згідно з офіційними джерелами, 1840 промислових підприємств і 2,7 млн. робітників були зайняті у військовому виробництві; 700 із цих підприємств, що налічували 1,3 млн. працюючих, випускали тільки військову продукцію. Серед них – 300 таких гігантів, як "Південмаш", "Арсенал", "Хартрон" тощо. На цих підприємствах вироблялися транспортні літаки, ракетні крейсери, танки (Україна виробляла близько 50% радянських бойових транспортних засобів), ракети "Зеніт", "Циклон", SS-18, SS-20, SS-23, SS-24 та ін.

Європейське визнання здобув українсько-російський АН-70. Єдиний літак у світі, що поєднує високу швидкість (800 км/год) і низькі витрати палива, здатний перевозити 35 т вантажу на 5 тис.км, що у 2-3 рази прискорює перекидання військ. Цим проектом зацікавились німці та французи, щоб розробити військово-транспортний літак XXI ст. АН-7Х. Етапною подією став запуск першого супутника дистанційного зондування землі "Січ-1". Був укладений контракт за проектом "Морський старт" (Україна, США, Росія, Норвегія) на будівництво пускової платформи морського базування вартістю 600 млн. доларів. Україна постачає продукцію ВПК у понад 30 країн світу. За оцінкою спеціалістів, вже тепер реальне розміщення замовлень на підприємствах на суму 1,5 млрд. доларів. ВПК України за умов розширення взаємного співробітництва може виконати роль "локомотива" у піднесенні української економіки.

Російська Федерація була і залишається найбільшим кредитором України – близько 4 млрд. доларів. Структура українського боргу: технічний кредит – 2,5 млрд. доларів з 1995 р. переоформлений у державний борг, борг за енергоносії – 1,4 млрд. доларів, переоформлений у вигляді облігацій внутрішньої позики з терміном погашення у 12 років.

Просування до економічного зближення двох держав має бути взаємним. І хоча 27 лютого 1998 р. у Москві президенти

Україні і Росії поставили підписи під Договором "Про економічне співробітництво між Україною і Російською Федерацією на 1998–2007 рр.", поки що не діють угоди про зону вільної торгівлі, взаємний захист інвестицій, уникнення подвійного оподаткування, митні тарифи. Деколи "конструктори російської нової політики" за аналогією, керуючись історичними підходами, вважають, що можна досягти сильного впливу на Україну маніпулюванням ринками – через їх відкриття чи закриття.

Постає питання – чи готова Росія до стратегічного партнерства насправді, а не в деклараціях? Це має обопільне життєве значення. Тут є значні труднощі, природні та штучні, які мають тенденцію і до розвитку, і до гальмування процесів співпраці. Для Росії головна проблема – позбутися "синдрома розлучення", "імперського мислення" в питаннях партнерства. Звідси – і характер партнерства: рівноправне чи ні. З цього приводу колишній міністр ЗС Росії А.Козирев висловив цікаву думку: "Є питання, гіркі як запій. Одне з них – чи бажаємо ми бути наддержавою, котра володіє правом на життя людей, чи нормальною країною. Коли бажаємо, то чи здатні?"

Якщо не позбутися "синдрома розлучення", наголошував Президент України Л.Кучма, то "я бачу серйозну загрозу майбутньому україно-російських відносин". Є чотири складових, які мають визначати суть українсько-російських відносин. По-перше, і в Україні, і в Росії існують свої глибокі національні інтереси, які треба розуміти і поважати. По-друге, треба навчитися будувати політику на пошуках не аспектів розділення, а зіткнення цих національних інтересів. По-третє, припинити практику подвійних стандартів у підході до рівноправ'я сторін. І нарешті, не максимізувати проблеми, а методично розв'язувати їх на політичному та практичному рівні..

Чільне місце у зовнішній політиці посідають українсько-білоруські відносини, що вирізняються поважністю й обопільним прагненням зберегти дружні відносини. Білоруси є третьою за чисельністю національною меншиною в Україні – 440 тис. осіб. У зовнішньо-економічній діяльності України Білорусь серед країн СНД посідає друге місце після Російської Федерації. Зовнішньоторговельний обіг 1997 р. становив 1259 млн. доларів.

Республіка Білорусь визнала Україну суверенною державою 24 грудня 1991 р., дипломатичні стосунки встановлені 27 грудня 1991 р. У цей самий день були укладені двосторонні угоди про співпрацю в галузі транспорту, зв'язку, науки і технології, порядок врегулювання боргових і кредитних зобов'язань, вільну торгівлю.

Подальшим кроком у розвитку українсько-білоруського співробітництва стало підписання в липні 1995 р. під час візиту до Мінська Президента України Л.Кучми Договору "Про дружбу, добросусідство і співробітництво між Республікою Білорусь і Україною". Була висловлена впевненість, що реалізація цього документу підвищить ефективність українсько-білоруських відносин у всіх сферах. Сторони висловили готовність проводити консультації з актуальних питань українсько-білоруських відносин, а також тісніше співпрацювати та координувати дії у межах міжнародних організацій і форумів.

Однак, коли Білорусь першою попросилась до імперського "дому" під крила "двоголового брата" (на початку квітня 1996 р. було утворено Співтовариство суверенних республік Росії та Булорусії), почав формуватись і єдиний економічний простір. Економічна політика "старшого брата" почала адекватно трансформуватись на білоруському тлі, а на шляху українсько-білоруського співробітництва почали виникати певні бар'єри. План створення союзу двох органічно відповідав зовнішньополітичній доктрині "збирання руських земель", проголошеній Є.Примаковим і підтриманим Головою Держдуми РФ Г.Селезньовим. Сам О.Лукашенко вирішив "віддатися" Росії у зв'язку з подальшим економічним зубожінням і пошуками виходу з кризи. "Як колись Куба", так і сьогодні Білорусь обходиться Росії в 2 млрд. рублів на день. При цьому білоруси фактично не платили ні за газ, ні за нафту, ні за інші енергетичні ресурси. Це викликало роздратування російських "нафтових магнатів" із Західного Сибіру настільки, що ті відмовились зустрічатись із Лукашенко під час його візиту в Москву.

Практично не маючи завершених виробництв, Білорусь значною мірою залежить не тільки від російського ринку, а й від поглиблення міждержавної кооперації разом із Україною. У вересні 1998 р. у Києві прем'єр-міністр України і прем'єр-міністр Республіки Білорусь підписали Угоду про створення експертних комісій у галузі економічного співробітництва і контролю за бартерними схемами та прямими розрахунками. Білорусь висловила за розширення поставок з України руди, металопрокату, олії, зерна, поставок тепловозів, нових "Таврій", зокрема для інвалідів. Для України значний інтерес становлять поставки автомобілів БЕЛАЗ, тракторів, мінеральних добрив. Є домовленість про створення в Україні спільного підприємства з виробництва БЕЛАЗів, оскільки українські виробники для його виробництва в Білорусі поставляють 42 % комплектуючих.

На 1997 р. українсько-білоруська правова база мала близько 90 угод і протоколів.

Нові горизонти українсько-білоруських взаємин відкрились після підписання у Мінську 11 грудня 1998 р. президентами України і Білорусі "Договору між Україною і Республікою Білорусь на 1999–2008 рр." Було укладено низку інших документів. Угоду "Про принципи стягнення непрямих податків" О.Лукашенко назвав "найцивілізованішою нормою в торгівлі між державами". Загалом українсько-білоруська співпраця розвивається без особливих проблем у різних галузях. Це пояснюється тим, що стратегічні інтереси, зокрема в сфері економічних відносин, переважно збігаються, і країни не мають ні територіальних суперечок, ні взаємної настороженості..

Молдова як прикордонна держава, згідно з "Основними напрямками зовнішньої політики України", є також стратегічним партнером України. На території республіки проживає 600 тис. українців, 14% загальної кількості населення. У зовнішньо-торговельному обігу Молдови українська частка становить 20% це друге місце після Росії (її частка – понад 50%).

Україну як суверенну державу Молдова визнала 27 грудня 1991 р., а дипломатичні відносини встановлені 10 березня 1992 р. Під час візиту до Кишенева Президента України Л.Кравчука 23 жовтня 1992 р. було укладено Договір "Про добросусідство, дружбу, співробітництво між Україною та республікою Молдова", який започаткував створення договірно-правової основи відносин двох держав. Активнішої реалізації Договору сприяло відкриття українського посольства в Республіці Молдова у березні 1993 р.

У середині 1993 р. у Києві було укладено Договір з питань трудової діяльності та захисту громадян України і Молдови, які працюють за межами своїх держав, угоду про торговельно-економічну співпрацю, митний контроль. Сьогодні понад 50 договорів і протоколів становлять правову основу українсько-молдавських взаємовідносин. Підписано угоди про вільну торгівлю, недопущення подвійного оподаткування, спільні фінансово-промислові групи, гарантії пенсійного забезпечення, консульська конвенція.

Для оперативного розв'язання питань торговельно-економічних відносин була створена міжурядова комісія. Передбачається створення спільних підприємств із переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також українсько-молдавського банку. У Києві 18 квітня 1996 р. була досягнута

домовленість стосовно підписання Договору про утворення митного союзу між Україною і Молдовою, який має особливе значення, адже понад 70% загального зовнішньо-торговельного обігу припадає на країни СНД і основний транзит йде через територію України. На початку 1997 р. він був укладений. Зовнішньо-торговельний обіг з Молдовою збільшився до 200 млн. доларів. Після візиту прем'єр-міністра Молдови І.Чубука до Києва в серпні 1998 р. були досягнуті домовленості про розширення торгово-економічних зв'язків до 2000 р. і далі..

Розпад СРСР, окрім економічних проблем, залишив у спадщину на південно-західних кордонах України "гарячу точку" – конфлікт навколо Придністровської Молдавської республіки (своєрідний молдавський Калінінград), який призвів до вибуху громадянської війни, а також проблему дислокації 14-ої російської армії (тепер армійської групи). Не випадково Україна посилює вплив у цьому напрямі, адже тут проживає понад 200 тис. етнічних українців. Разом з Росією і ОБСЄ Україна виступає гарантом мирного врегулювання конфлікту, запропонувавши зокрема проект Угоди про порядок і механізм виведення російського війська та озброєння з цього регіону. Важливе значення має Меморандум про врегулювання конфлікту в Придністров'ї, підписаний за активною участю України. В липні 1998 р. досягнута домовленість про юридичне оформлення українсько-молдавського кордону.

Безсумнівно, зміцнення стосунків з Україною допоможе Молдові продовжити просування до Європи і розв'язати придністровську проблему, яка є, мабуть, найбільшою перешкодою для нормального розвитку цієї країни.

Перспективні партнерські зв'язки склалися в Україні з пострадянськими державами Кавказського регіону – Вірменією, Грузією й Азербайджаном, які займають важливі геополітичні позиції на південному напрямі СНД. В умовах реформування ринкової економіки важливу роль вони приділяють зовнішньо-економічним зв'язкам на двосторонній основі, у тому числі з Україною.

Вірменія 18 грудня 1991 р. визнала Україну як незалежну державу і вже 25 грудня цього ж року встановила з нею дипломатичні відносини. Загальний товарообіг між Україною та Вірменією 1995 р. становив лише 12 млн. доларів і не відповідав потенційним можливостям держав. Під час візиту Президента України Л.Кучми до Єревана в травні 1995 р. відбулись переговори з Президентом Вірменії Л.Тер-Петросяном, в ході яких

була укладена домовленість про створення постійної українсько-вірменської Комісії з торговельно-економічної співпраці. Підписано Договір "Про дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Вірменією", угоди про запобігання подвійного оподаткування доходів і майна, співпрацю в галузі культури і науки, охорони здоров'я.

Укладено близько 30 угод у різних галузях міждержавних відносин, однак через відсутність зони вільної торгівлі значні відстані роблять торговий вантажообіг неефективним у зв'язку зі зростанням накладних витрат.

Щодо особливостей українсько-вірменських відносин, то тут значний вплив має російський фактор. Складне геополітичне становище Вірменії, що перебуває у майже повному оточенні мусульманських країн, спонукає її в пошуках сильних союзників до зміцнення відносин з Росією як у військово-політичній, так і економічній сферах. З часу створення СНД Вірменія з колишніх радянських республік підтримує з Росією найтісніші відносини.

В умовах низької ефективності співпраці у межах СНД Азербайджан акцентує на двосторонніх відносинах. Договір "Про основи міждержавних відносин між Україною і Азербайджанською республікою" підписано в Києві 19 листопада 1991 р. У перші роки перехідного періоду спільні зовнішньо-економічні зв'язки розвивались дуже повільно. І лише після взаємних візитів президентів Л.Кучми та Г.Алієва відповідно до Баку і Києва їх ефективність почала зростати. Основоположним документом у взаєминах двох держав є "Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Азербайджаном". 25 серпня 1996 р. був підписаний Договір про вільну торгівлю, 11 грудня того ж року – Договір про виробничу кооперацію, в березні 1997 р. Договір про взаємний захист інвестицій. На сьогодні правову основу українсько-азербайджанських відносин становлять близько 50 документів. Постійно зростає товарообіг між Україною та Азербайджаном. Якщо 1995 р. він становив – 82,4 млн. доларів, то в 1997 – 144 млн. У 1998 р. Україна в загальному обсязі зовнішнього товарообороту Азербайджану посіла 4 місце після Росії, Туреччини та Ірану. Структура українського експорту – переважно продовольчі товари (цукор, борошно, спирт, масло і олія), що становлять понад 50%, а також цемент, продукція металургії та машинобудування. В обмін на нафтопродукти ми поставляємо компресори, насоси й інше устаткування для нафтодобувної промисловості Баку.

Каспійська нафта вже кілька років поспіль є предметом величезної політичної та економічної боротьби світового масштабу. Родовища нафти тут одні з найбільших у світі, а тому одразу ж після розвалу СРСР вони стали предметом гострого зацікавлення монстрів нафтової промисловості. За міжнародними тендерами Азербайджан уже уклав 14 контрактів. Наші перспективніші маршрути транспортування нафти, на думку Г.Алієва, три: "Баку-Новоросійськ", "Баку-Супса" і основний – "Баку-Джейхан", але який є поки що на папері. Г.Алієв під час вересневого 1998 р. саміту "Чорного золота" в Баку, де були присутні представники 32 держав і 13 міжнародних організацій, заповнив Л.Кучму, що трубопровід "Баку-Супса", до якого Україна виявляє особливий інтерес, буде споруджуватися. Для України це має неабияке значення, бо вона сама по собі значний споживач нафтопродуктів, тому реалізація Євразійського нафто-транспортного коридору далі через термінал у Південному (Одеса) – Броди – нафтопровід "Дружба" дасть змогу транспортувати нафту практично на всі українські нафтопереробні заводи. Крім цього, порівняно незначна модернізація нафтопроводу "Дружба" може забезпечити поставки нафти в Західну Європу. Український шлях транспортування нафти дешевший на 8-10 доларів за 1 т порівняно з іншими варіантами. Єдина проблема – його фінансування західними інвесторами. Три президенти – Л.Кучма, Е.Шеварднадзе і Г.Алієв – 17 квітня 1999 р. урочисто проголосили в грузинському порту Поті про відновлення "шовкового шляху" і відправили в рейс перший танкер з каспійською нафтою по західному маршруту. На думку українського Президента, це ще більше зближить Азербайджан, Грузію та Україну і буде мати "широке і вагоме геополітичне значення".

Важливою справою для України є розвиток взаємовигідних відносин з Республікою Грузія. Грузія визнала незалежність України 12 грудня 1991 р., дипломатичні відносини встановила 21 липня 1992 р. Під час візиту Е.Шеварднадзе в Київ у квітні 1993 р. було підписано близько 20 документів для розширення торговельно-економічних зв'язків. Основні напрями взаємної співпраці були визначені в "Договорі про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною і Республікою Грузія". З метою надання динамізму в його реалізації під час візиту Президента України в Грузію у січні 1995 р. були укладені угоди про виробничу кооперацію, заохочення та взаємний захист інвестицій, вільну торгівлю, взаємні розрахунки між національними банками

та ін. У Тбілісі 9 січня 1995 р. підписано "Декларацію про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин". Як у ній наголошувалось, Україна і Грузія вважають, що принципи територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання, незастосування сили або погрози силою є основоположними для регіонального і загально-європейського миру та безпеки. Президенти однозначно висловились проти спроб Росії створити наднаціональні структури в СНД. Органи СНД мають бути відкритими для всіх держав-учасниць і розвиватися як міждержавні. Сторони домовились про здійснення спільних розробок і реалізацію проектів транзиту енергоносіїв, а також заснування паромної переправи між Чорноморськими портами України та Грузії. Україна повністю підтримала ініціативу Президента Грузії Е.Шеварднадзе "За мирний Кавказ", яка має стати основою формування нової системи безпеки і співпраці в цьому кавказькому регіоні. Якщо 1995 р. зовнішньо-торговельний оборот між Україною і Грузією становив 14,3 млн. доларів, то в 1998 р. він зріс до 64,3 млн. У грудні 1996 р. вступила в експлуатацію паромна лінія Іллічевськ-Поті.. Урочиста церемонія відкриття нафтомагістралі "Баку-Супса" 17 квітня 1999 р., на якій був присутній Президент України Л.Кучма, стала етапним моментом співробітництва держав, об'єднаних спільністю довгострокових інтересів.

Незважаючи на відстані, динамічно розвивається співпраця України з пострадянськими державами Середньої Азії. На перший план висувуються питання економічного співробітництва, адже Середня Азія – це нафта, нафтопродукти, газ, кольорові метали, уран, феросплави, бавовна, яких потребує економіка України.

Республіка Казахстан однією з перших країн визнала Україну незалежною державою 23 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини встановлені 23 липня 1992 р. Однак посольство України в столиці Алматі почало працювати лише з травня 1994 р. Верховна Рада України 27 липня 1994 р. ратифікувала Консульський договір між Україною та Республікою Казахстан. Засади двостороннього співробітництва ґрунтуються на Договорі про дружбу і співробітництво, угодах про основні принципи співпраці в різних галузях.

У лютому 1993 р. під час перебування урядової делегації України на чолі з Прем'єр-міністром Л.Кучмою в Алматі були підписані угоди про участь України в розвитку нафтогазового

комплексу Казахстану на 1993–2005 рр., принципи співпраці в сфері забезпечення спільної космічної діяльності та ін. У вересні 1994 р. в Алматі було укладено Договір про торговельно-економічне співробітництво, в якому визначено стратегію двосторонніх відносин України і Казахстану. Сторони домовились про поставки 77 найважливіших видів продукції з Казахстану і 55 – з України.

Обидві країни надзвичайно зацікавлені в розвитку політичних, економічних добросусідських відносин: в Україні є те, чого не вистачає Казахстану, а в Казахстані чимало того, що необхідне Україні. Тому і на зустрічах президентів, і на переговорах делегацій обговорювались питання якнайшвидшого розв'язання проблем з тим, щоб співпраця розвивалась якомога швидше.

Цьому служив і візит Л.Кучми у Казахстан 21-22 вересня 1995 р. За його результатами підписано кілька документів, зокрема міждержавної угоди про співробітництво в галузі науки і технології, військової освіти, пенсійного забезпечення. Сторони обговорили стан двосторонніх зв'язків у розрізі Митного союзу, підписаного між Казахстаном, Росією та Білоруссю. Форсування його Росією ставало перешкодою реалізації українсько-казахстанської Угоди про вільну торгівлю (1994 р.).

На 1996 р. спільний товарообіг становив 1 млрд. 650 млн. доларів. Однак спільні підрахунки засвідчують, що у майбутньому реально досягнути зростання показників до 5-7 млрд. доларів. Певні труднощі через політику Митного союзу змусили Казахстан вводити митні платежі, що призвело до подорожчання його продукції, яка за певних умов стає неконкурентноздатною.

Вихід тут один – створення спільних підприємств. Є спільні проекти в галузі літакобудування, машинобудування, освоєння космосу. В жовтні 1997 р. з метою підвищення ефективності торгово-економічних зв'язків постійно діє Комісія з економічного співробітництва. Підписано 8 документів, серед яких особливе значення має "Декларація між Україною та Республікою Казахстан про подальший розвиток співробітництва". У 1998 р. в новій столиці Казахстану досягнута домовленість про поставки в Україну нафти, палива для АЕС, кольорових металів. Обговорено 38 напрямів торговельно-економічної співпраці. Як позитивний момент зазначено, що українські проєктанти виграли тендер на розробку нових нафтопроводів у Казахстані.

Про активізацію відносин двох держав у всіх сферах засвідчує і те, що з квітня 1996 р. на першому каналі Національного телебачення Казахстану почався дебют телепрограми "Україна сьогодні". Це має неабияке значення, оскільки в Казахс-

тані живе і працює понад 900 тис. українців. З метою створення сприятливіших умов для їх національно-культурного розвитку підписано Угоду про трансляцію на Казахстан передач радіослужби України.

Українсько-киргизькі відносини. У сиву давнину наші народи зв'язував так званий Степовий шлях – північна гілка відомого Шовкового караванного шляху зі Сходу на Захід. Сьогодні цей шлях відроджується вже в нових умовах, нових історичних реаліях.

Українсько-киргизькі відносини певний час ґрунтувалися на Договорі про дружбу і співробітництво (квітень 1991 р.), де "першим рядком визначено і підтверджено право обох народів розпоряджатися своєю долею, прагнучи до зміцнення і розвитку багаторічних економічних і культурних зв'язків, відносин дружби і всебічного економічного співробітництва". Киргизстан визнав Україну незалежною державою 20 грудня 1991 р., дипломатичні відносини встановлені у вересні 1992 р.

Під час візиту до Бішкека української урядової делегації в лютому 1993 р. було підписано 12 міжурядових угод, 6 – на рівні міністерств і відомств і 4 протоколи. У грудні 1993 р. укладено Угоду про торговельно-економічне співробітництво, а 1995 р. – Угоду про режим вільної торгівлі.

Розширенню та зміцненню двосторонніх зв'язків і подальшого співробітництва сприяв перший офіційний візит в Україну в червні 1996 р. Президента А.Акаєва. Він висловив надію про усунення штучних перешкод, які призвели до того, що частка українських товарів у зовнішньо-торговельному обсязі Республіки Киргизстан зменшилася з 9 % до 1 %. На його думку, енергетика повинна стати одним з найважливіших напрямів для взаємовигідної співпраці. Україна свого часу поставляла в Киргизстан потужні турбіни, генератори, різні електротехнічні вироби. Було підписано повномасштабний Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Киргизстан, а також пакет міжурядових угод про співпрацю в галузі науки і техніки, виробництва і поставок авіаційної техніки 1996–2001 рр.

Значним кроком у розвиток відносин між державами став візит Л.Кучми в Киргизстан у жовтні 1997 р. Сторони уклали "Декларацію" і домовились про створення спільних підприємств і розширення співробітництва в галузі енергетики, машинобудування, гірничорудній і золотовидобувній галузях, хімічній і електротехнічній, про поставки сільськогосподарської продукції.

Республіка Узбекистан потенційно є однією з найбагатших країн Середньої Азії – тут виявлені запаси нафти і газу, залізної і мідної руд, золота (восьме місце з видобування у світі), уран (9 % світових запасів); 2/3 колишнього союзного рівня вироблялось бавовни-волокна, 48 % шовку-сирця, 75 % каракуля. Республіка має розвинуте сільськогосподарське машинобудування, авіаційну промисловість, виробництво кольорових металів. Зменшення промислового виробництва – найнижче серед пострадянських республік. Узбекистан 1996 р. повністю перейшов на самозабезпечення зерном і нафтою. Керівництво здійснює свій, узбецький шлях розвитку і негативно ставиться до створення наднаціональних структур у СНД.

Республіка Узбекистан визнала Україну як незалежну державу 4 січня 1992 р., а дипломатичні відносини встановлені 14 серпня 1992 р. Основи двосторонніх взаємовідносин і співпраці були закладені "Договором про основи міждержавних відносин, дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Узбекистан" 25 серпня 1992 р. Він складався із 29 статей, спрямованих на поглиблення політичної, економічної та культурно-гуманітарної співпраці на 10 років.

У Маріїнському палаці 10 листопада 1994 р. в Києві було підписано спільну українсько-узбецьку Декларацію про основні напрями економічного співробітництва, угоди про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна, військово-технічну співпрацю у межах СНД. Чимало уваги приділено поставкам узбецького газу в Україну в обмін на устаткування для освоєння нафто-газових родовищ, збільшення поставок бавовни для української текстильної та легкої промисловості. Першим пріоритетним напрямом у розвитку економічних відносин двох країн є поставки узбецького газу (1997 р. – 4,5 млрд. м³) в обмін на устаткування для нафто-газового комплексу. Другий пріоритетний напрям – літакобудування, зокрема співпраця між Київським АКБ ім.Антонова і Ташкентським авіаційним заводом. Розширюється співробітництво між текстильними комбінатами України і виробниками бавовни та шовку Узбекистану. Великий бавовняний і шовковий шлях проліг до Донбасу. Значні перспективи в галузі військово-технічної співпраці, розвитку фармацевтичної промисловості.

Постійно зростає українсько-узбецький товарообіг. Якщо 1995 р. він становив – 126 млн. доларів, то 1997 р. – 178 млн. доларів. Однак у зв'язку з митною політикою і зростанням тарифів ускладнюється проблема подальшого транзиту узбець-

ких товарів до Європи, бо цей шлях проляг через Росію, а остання не зацікавлена мати конкурентів.

Узбекистан для України є надійним партнером. Між нашими державами укладено понад 50 договорів. Плідно розвивається регіональне співробітництво між Донецьком і Ташкентом, Харківською і Навойською областями. Це єдина держава, яка не має боргів і виконує свої зобов'язання за всіма угодами.

Туркменістан одним із останніх проголосив незалежність – 27 жовтня 1991 р. і навіть тривалий час жив за радянською конституцією та законами СРСР. У 1993 р. країна визначила курс еволюційного розвитку (так звану Туркменську модель), який поступово, без соціальних загострень і при провідній ролі держави має привести до успіху. В країні діє карткова система, що дає змогу придбати продукти за цінами у 50 разів нижчими від ринкових. Громадяни при середній зарплаті 20 доларів не сплачують за житло, електроенергію, водопостачання.

Туркменістан добре забезпечений енергоносіями. Посідає четверте місце в світі за обсягом видобутку газу (після Росії, США і Канади). Запаси газу оцінюються в 15,5 трлн м³, а нафти – в 6,3 млрд. т.

Республіка Туркменістан визнала незалежність України 20 грудня 1991 р., а дипломатичні відносини встановлено 10 жовтня 1992 р. укладанням Договору про дружбу і співробітництво. Україна закуповувала значну кількість туркменського газу в обмін на поставки промислових і продовольчих товарів. В Україну 1995 р. було поставлено 14 млрд. м³ газу.

Під час переговорів у січні 1995 р. у Києві і в листопаді 1995 р. в Ашгабаді обидві сторони домовились про сприяння розвитку нових форм зв'язків через виробничу кооперацію, створення спільних підприємств, акціонерних товариств. У рахунок газопостачання українська сторона обіцяла надати послуги еквівалентної вартості, зокрема транспортні, науково-дослідні, геолого-розвідувальні роботи на території Туркменістану, підготовка в Україні туркменських військових спеціалістів.

Проходоження в українсько-туркменських відносинах виникло у зв'язку з несвоєчасною сплатою боргів, що були переоформлені у довгостроковий кредит для України (з 1996 р. рівними долями протягом семи років), і через втручання "російських" газових концернів та небажання допустити створення спільного українсько-туркменського концерну. Туркменська сторона припинила постачання газу Україні 3 березня 1997 р.,

але така акція, за оцінками міжнародних експертів, обернулась Туркменії втратою 1,8 млрд. доларів, а Росії – 750 млн.

У грудні 1998 р. після переговорів президентів Л.Кучми і С.Ніязова досягнута домовленість про поставки туркменського газу в сумі 720 млн. доларів 40% буде сплачуватись у валюті, 60% -товарами і послугами. Однак туркменський експорт газу, що пролягає через Казахстан і Росію, залишається дуже проблематичним. З урахування митних зборів, його ціна зростає в декілька разів. Це також гальмує поставки продукції промисловості й АПК України в Туркменістан. Ситуація може поліпшитись якщо почне діяти зона вільної торгівлі .

10. Перспективи подальшої участі України в СНД

Отже, співробітництво України з пострадянськими країнами і в межах СНД у найближчий час залишаться пріоритетними. Шлях до Європи буде тривалим і складним. По-перше, в Україні нема і, за всіма ознаками перебігу процесу економічного реформування, ще не скоро буде реально функціонуюча ринкова економіка (обвальний спад виробництва, різке зменшення життєвого рівня мас, відсутність бюджетної стабілізації, жорстка криза неплатежів, спотворені умови конкуренції і наростаюча криміналізація), що є неприйнятним для країн-членів ЄС.

По-друге, теперішня нормативно-правова база в Україні суттєво відрізняється від єдиних правил ЄС практично за всіма параметрами, правове поле слід підтягати.

По-третє, низка галузей економіки України (чорна металургія, сільське господарство, легка і харчова промисловість та деякі інші), що виконують пріоритетну роль, недостатньо вписуються у секторіальні пріоритети єдиного ринку ЄС.

По-четверте, низький рівень міжнародної конкурентноспроможності українських товарів. ЄС розглядає Україну переважно як ринок збуту для власних товарів.

По-п'яте, фінансовий стан України в найближчий час не дасть змоги робити належних, необхідних внесків до бюджету ЄС. На думку З.Бжезінського, "Україна лише у 2010 р. зможе відповідати чотирьом умовам для вступу в Євроатлантичні структури – стабільна демократія, вільна ринкова економіка, цивільний контроль над військовими і відсутність територіальних претензій та етнічних конфліктів.

Сьогодні всі країни ЄС, разом узяті, "важать" для України у зовнішній торгівлі десь утричі менше порівняно з однією лише Росією, не беручи до уваги СНД. Однак політичні й економічні відносини між пострадянськими країнами і всередині СНД є відносинами насамперед на найвищому рівні державної влади. Тому все залежить від того, як будуть поводитись політики та ті кола і сили, що стоять за ними. Тому тут немає гарантій на користь взаємним інтересам.

Серед політичних партій погляди на участь України в СНД дуже відмінні. Різниця в позиціях полягає передусім у тактиці: які саме держави важати партнерами, до яких міждержавних об'єднань чи угруповань належить увійти та ін.

Ліви наполегливо пропагували ідею приєднання України до Міжпарламентської асамблеї СНД. І це їм вдалось провести, за МПА проголосували депутати Верховної Ради України – представники КПУ, блоків СПУ – СелПУ та "Союз", Прогресивної соціалістичної партії і Партії регіонального відродження України, "Громада". На черзі – "проштовхування" позиції про повне входження України в економічні структури, приєднання до Митного союзу, вступ у міждержавний слов'янський союз – "Росія-Білорусь-Україна", а також входження до військової структури і системи колективної безпеки країн-членів СНД.

Статус України як позаблокової держави, її асоційоване членство в СНД підтримують партії Зелених, Аграрна, СДПУ (об'єднана), Народно-демократична, Реформи і Порядок, Незалежні.

Пропозиції щодо виходу із СНД і приєднання до євроатлантичних структур підтримують переважно праворадикальні партії – УНП, УНДП, УХДП, ДСУ, УНА, КУН, ОУН, СНПУ і низка національно-демократичних партій – УРП, УКРП, УСДП, Рух.

Але найбільша наша біда, зазначав у своїй статті П.Осадчук, в тому, що Україна вийшла з Радянського Союзу, а Радянський Союз не вийшов з України – особливо міцно закорінився він у свідомості морально скалічених, споживацьки налаштованих ще широких мас населення. Україна звичайно не має залишків імперського мислення, зате предостатньо несамостійності у розв'язанні своєї долі, національного романтизму і нічим не виправданих сподівань. Головне – невміння, а іноді – небажання наполегливо і послідовно, завжди і всюди відстоювати національні інтереси.

Безсумнівно, українська офіційна політика – позаблокова, збалансована та багатовекторна – є політикою, що найбільш

відповідає інтересам України. Така політика найкраще слугує основній меті – збереженню єдності, спокою та безпеки України.

Для того, щоб відносини України в СНД стали дійсно партнерськими, ефективними, потрібні і реформування самої Співдружності, і копітка, наполеглива, постійна спільна робота урядів та парламентів, міністерств і органів самоврядування, партій і громадських організацій. "Ми за те, щоб зберегти СНД, – наголошував Л.Кучма. Але ми проти "двійок" або "четвірок" всередині Співдружності.. Адже не можна побудувати працюючу структуру, що складається з декількох концентрованих кіл, кожне з яких житиме за своїми правилами та принципами. Я вважаю, що настав час серйозно зайнятися створенням дійового механізму багатостороннього співробітництва на території колишнього Радянського Союзу. Без розробки такого механізму ми будемо так само "працювати піктями", виштовхуючи одне одного з нашого спільного ринку, замість того щоб спільно його наповнювати".

Джерела та література.

Алпатов С., Дубовик В. Американські вчені про незалежну Україну (1989 – 1992 рр.) // Укр. іст. журн. 1995. № 2.

Бажанов Е. Не спешите отпевать державу // Новое время. 1992. Ч.2.

Беляев В. У рамках СНД // Політика і час. 1997. №1.

Вол Б., Малик Я., Козловський І. та ін. Україна в міжнародних відносинах ХХ століття. Львів, 1997.

Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. К., 1997.

Гаврилишин Б. Зловісний трикутник або про ідею слов'янського союзу // Укр. варіанти. 1997. №2.

Гаджієв Ш. На основі далекосяжних і глибоких інтересів // Політика і час. 1988. №6.

Губський Б. Сусіди, а чи завжди партнери // Політика і час. 1997. №11.

Гусаков В. Випробування "туркменської моделі" // Політика і час. 1997. №11.

Державний вісник України: 36. актів Верховної Ради та Президента України. Ужгород, 1995. №5-6.

Жаліба П. До питання про розбудову українсько-білоруських відносин // Політика і час. 1993 №1.

- Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. К., 1997.
- Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. Львів, 1995.
- Кравчук Л. Є така держава – Україна. К., 1992.
- Кузьо Т. Безпека України // Військо України. 1994. № 4 – 5.
- Литвин В. СНД: реальність і перспективи // Демократ. Україна. 1992. 10 жовтн.
- Литвин В., Слюсаренко А. На політичній арені України. Роздуми істориків // Укр. іст. журн. 1994. № 2 – 3.
- Луканов Ю. Третій президент. Політичний портрет Л.Кучми. К., 1996.
- Лукашук І. Международное право. М., 1996.
- Метельова Т., Ібрагімов Р. Незалежність чи самотність // Політика і час. 1997. № 1.
- Немчинов І. Доба СНД наближається до завершення // Політика і час. 1998. № 6.
- Пайпс Р. Россия на новом рубеже // Диалог. 1991. № 5.
- Рилач Ю., Святун В. За "нульовим варіантом" // Політика і час. 1998. № 6.
- Салабай В. Україна в системі міжнародних відносин. Становлення незалежної міжнародної політики // Генеза. 1994. № 1.
- Сіденко В. Прорив в Європу – яким чином // Політика і час. 1997. № 11.
- Україна в міжнародно – правових відносинах. К., 1996.
- Україна на міжнародній арені: 35. документів і матеріалів 1991 – 1995 рр., К., 1998. Кн.1.
- Україна на міжнародній арені: 36. документів і матеріалів 1991 – 1995 рр., К., 1998. Кн.2.
- Фединяк Г. Міжнародне приватне право. К., 1997.

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1. Центральна Європа та країни Балтії у зовнішній політиці України

Будуючи власну зовнішню політику і беручи до уваги політичні й економічні міркування, Україна прагне створити багатополярну систему міжнародного співробітництва. Така система має забезпечити стабільну політичну та економічну безпеку держави завдяки розширенню міжнародних контактів, що не лише стимулюють інтеграцію України у світову спільноту, а й сприятимуть зростанню впливу країни в різних регіонах, розвитку торгівлі та виробництва, пошуку перспективних ринків.

Геополітично Україна входить до країн Балто-Чорноморського паска ("осі Європи"), від яких значною мірою залежить стабільність усєї Євро-Атлантичної системи. Йдеться про держави Балтії, Польщу, Україну, Білорусь, Угорщину, Чехію, Словаччину, Румунію.

Україна, на думку і представників атлантизму, і прихильників євразійства, – ключова ланка Балто-Чорноморської осі. Проте, як слушно зауважили автори монографії "Україна 2000 і далі: пріоритети та сценарії розвитку", що видана видавництвом Національного інституту стратегічних досліджень 1999 р., географічне положення України на крайньому східному фланзі євроатлантичної цивілізації має не тільки плюси, а й мінуси. З одного боку, вона має всі підстави вважатися наріжним каменем системи європейської безпеки, а з іншого, існує небезпека перетворення України в "сіру зону" між НАТО і Ташкентським пактом. Тому прискорена інтеграція України до Європи є реальною й ефективною пересторогою цій небезпеці. Грунтовний розвиток співпраці і кооперації з названими державами набуває для України вирішального значення, оскільки вона, насамперед з економічних причин, ще не готова бути повноцінним партнером західноєвропейських країн. Країни ж Балтії і Центральної Європи зацікавлені і в розвитку взаємовідносин, і у всебічній підтримці України, оскільки усвідомлюють, що збереження незалежної

демократичної України важливе для їхньої національної безпеки і підтримки справжнього суверенітету.

Українсько-польські відносини

Польща першою серед зарубіжних країн у грудні 1991 р. офіційно визнала незалежну Українську державу. Після цього настав період зростаючої співпраці обох країн. Упродовж дев'яти років українські та польські політики намагалися якомога більше зблизити дві держави та народи. Незважаючи на складну історичну спадщину, українсько-польські взаємини конструктивно і прагматично, взаємовигідно розвиваються.

Після перших офіційних візитів політичний діалог почав виходити на міждержавний рівень. Цьому сприяла плідна робота зовнішньополітичних відомств України та Польщі. Дипломати обох країн організували зустрічі президентів і підготували основу для підписання угод, договорів та інших документів, важливих для обох країн. У 1992 р. був підписаний Договір між Україною і Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, який сприяв новим двостороннім відносинам.

Україна і Польща активно підтримують ініціативи зміцнення європейського співробітництва, інтеграції, безпеки та стабільності. Тому вони висловилися за співпрацю в міжнародних організаціях. Обидві держави консультуються між відповідними структурними підрозділами міністрів закордонних справ про створення зони стабільності та безпеки в регіоні Центральної та Східної Європи.

Польща – стратегічний партнер України. Взаємовигідна співпраця між ними виходить за межі традиційного збільшення товарообміну. Вона спрямована також на створення спільних підприємств.

Серед завдань співпраці Польщі та України насамперед важливим є створення зон вільної торгівлі, що повинно вирішуватись у контексті загальної мети – інтеграції України в Європейський союз та інші європейські структури.

Під час візиту Л.Кучми до Варшави 27 січня 1997 р. підписаний Меморандум про лібералізацію торгівлі між Україною та Польщею з принциповою домовленістю щодо укладання договору про зону вільної торгівлі в Центральній Європі.

Польща й Україна надзвичайно сприятливо пристосовані до господарської співпраці. Зумовлено це не тільки географічним

становищем і спільним історичним досвідом, а різноманітними зв'язками ще з давнини.

В українсько-польському обміні найбільша частка (близько 60%) належить сировинним ресурсам. Не йдеться про те, щоб зменшити її, оскільки останні вкрай потрібні для промисловості обох країн. Польща, наприклад, постачає кам'яне вугілля, а Україна – залізну руду. В такому обміні гостро відчувається взаємодоповнюваність наших економік. Але необхідно домовитися про збільшення частки товарів із високим рівнем переробки та найпростіших виробничих технологій.

Для України Польща – надзвичайно важливий торговий партнер. Її вважають однією із постсоціалістичних країн, що найбільше реформували економіку в ринкову. Польща вже має стабільну фінансово-банківську систему, розвинений механізм регулювання діяльності підприємств, господарське і територіальне самоврядування. Отже, маємо підставу вважати, що Польща може стати для України своєрідною лабораторією вироблення та перевірки власних реформаторських рішень (з урахуванням, звичайно, польського досвіду), що зробили б можливим перебудування на нових, ефективніших засадах найголовніших систем державного та господарського механізму. Це стосується насамперед приватизаційної діяльності центральних і регіональних органів.

Польща пропонує спільні програми для запровадження в Україні сучасних технологій переробки сільськогосподарської продукції:

- переробка м'яса, молока, овочів, борошномельна промисловість, виготовлення тари, цукроваріння. Близько 200 цукрових заводів, що працюють в Україні, ті, що застосовують польську технологію, працюють найкраще;

- енергетика та тепlopостачання – і щодо розбудови, модернізації самих підприємств, передавальної мережі, і щодо осучаснення технологій, спалювання та повторного використання енергії;

- охорона природного довкілля на макро- і мікро- рівні, в тому числі будівництво новітніх систем стоків, станцій очищення води, передусім у водних басейнах рік, що течуть у прикордонних районах;

- розбудова й модернізація транспортно-комунікаційної інфраструктури; співпраця у сфері морського господарства, перебудова доріг та залізниць;

– машинобудування, зокрема літакобудування, де для розвитку співпраці достатньо поновити колишні зв'язки. Корисною для обох держав була б співпраця між підприємствами, що випускають трактори, комбайни та низку сільськогосподарських машин для одноосібних господарств.

Саме за рахунок розвитку взаємовигідного співробітництва можна у декілька разів збільшити обсяги малих взаємообмінів.

Безсумнівно, простір для господарської співпраці між Польщею й Україною надзвичайно широкий.

Окрім напруженої спільної праці, аби налагодити добросусідські стосунки людей, передусім необхідно:

- детальніше опрацювати правничо-економічні засади для задовільного функціонування банків, створити кращі умови для залучення до них національного капіталу;

- створити систему страхування для українсько-польських інвестиційних і довготермінових кредитів;

- відкрити нові кредитні лінії, преференційні для тих ділянок співпраці, що є найважливішими, враховуючи загальні інтереси України та Польщі;

- знайти можливості розширення співпраці українсько-польських підприємств із третьою стороною на Сході, або на Заході;

- постійно покращувати роботу структур, які обслуговують торгівлю обміни із закордоном;

- прагнути уніфікації правоекономічних систем торгівлі, в тому числі тарифно-цінових та інших, щоб уможливити створення передумов для вільного обміну товарами, відповідно до найновіших форм міжнародного права.

Розвиткові економічної співпраці між Україною та Польщею сприяли стабілізація соціально-економічної ситуації в Україні, суттєве зниження інфляції, відсоткових банківських ставок, стабілізація курсу національної валюти, наступна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності. В Україні багато зроблено для розвитку інфраструктур. У 1997 р. був розглянутий пакет законів про зміну оподаткування, що різко змінили амортизаційні відрахування, ліквідували всі вимоги на ввіз товарів за винятком енергоносіїв. Зменшення податків дасть змогу розвивати інвестиційні процеси.

За останні роки значно збільшився товарообіг між обома державами. Польща зараз займає третє (після Росії та Німеччини) місце в торговельних зв'язках України. Постійно розвиваючись, товарообіг між нашими країнами в 1998 р. становив

1,8 млрд. доларів. Але Україну це не може задовольнити, як і незначні взаємні інвестиції, що не перевищували 24 млн. доларів.

За даними української статистики, найбільші капіталовкладення польських інвесторів у нашій державі були спрямовані у внутрішню торгівлю – 9,4 млн. доларів, у машинобудування і металопереробку – 2,1 млн. доларів.

В Україні діють близько 500 підприємств із капіталом польських інвесторів, з них 455 – спільних підприємств. Однак, безсумнівно, обсяги торгівлі й інвестицій між державами-сусідами можуть бути більшими. Це – головне завдання, що висувається перед підприємцями обох сторін, які повинні створити відповідні умови для успішного функціонування бізнесу. Йдеться про такі умови, що дають змогу товарам і валюті швидко перетинати кордони і доходити до контрагентів, маючи при цьому відповідне страхове забезпечення. Перспективними тут є польські інвестиції в Україні, направлені на розвиток спільного виробництва високоякісних товарів з метою їх реалізації у третіх країнах і, передусім, у країнах СНД.

Перспективний також проект спільного виробництва зернозбирального комбайна "Бізон" у Ковелі – він добре зарекомендував себе на полях українського Полісся. Для його реалізації польський уряд виділив 20 млн. єкю (даною сумою кредит не обмежується).

У 1997 р. досягнуто домовленості про реалізацію 9 проектів в АПК нашої країни за участю України, Польщі, Італії.

Українсько-польські підприємства створюються за потрійним принципом: з участю української та польської сторін і ще однієї західної фірми. Але значна кількість цих підприємств з різних причин загальмувала діяльність або взагалі не проводить її. Іншими словами, реально функціонують близько 500 спільних польсько-українських фірм, хоч зареєстровано понад 700.

Варто також взяти до уваги прогресуючу неофіційну торгівлю. Вважається, що близько 50% товарообігу між Польщею й Україною становлять нереєстровані трансакції. Ситуація може змінитися за умови удосконалення законодавства, яке повинно забезпечувати велику законність офіційної діяльності порівняно з нереєструючою торгівлею.

Ситуація виглядає так, що найактивніше польський бізнес діє в Західній Україні та Києві. В міру віддалення на схід зустрічається все менше польських бізнесменів, котрі шукають контактів, хоч тут сприятливий ґрунт для створення спільних підприємств. Саме

на сході України існують значні можливості для розширення польсько-українських зв'язків.

Ефективній співпраці України і Польщі сприяють міжрегіональні контакти. Взаємозв'язки на рівні регіонів здійснюються при співдії українсько-польської міжурядової Ради з питань міжрегіонального співробітництва, функціонування якої позначалося після засідання 25-26 січня 1996 р. у Замості. Опрацьовано і підписано статут, визначені робочі групи, затверджена головна тематика напрямів діяльності комісії. Оскільки членами Ради є керівники низки областей України і воєводств Польщі, міжрегіональне співробітництво отримало значний імпульс для подальшого розвитку. Так, Львівська область з кожним роком розширює напрямки економічної співпраці. На 1 січня 1998 р. обсяг залучених іноземних інвестицій в економіку області становив 72,9 млн. доларів США, з них Республіки Польща – 7,9 млн. доларів. Польські партнери вклали інвестиції у 208 підприємств області, з яких 188 – сільні. Майже 50% інвестицій вкладено в 44 підприємства, що випускають продукцію.

Суттєвим фактором українсько-польських взаємовідносин є прикордонне і міжрегіональне співробітництво у межах євро-регіонів "Буг", "Карпати" і Львівсько-Жешувського прикордонного регіону.

Уряди Польщі й України надають великого значення транскордонній співпраці. У Договорі між Республікою Польщі та Україною, підписаному 18 травня 1992 р. у Варшаві, зазначається, що обидві сторони сприятимуть встановленню і розвитку безпосередніх контактів та співпраці між регіонами, територіально-адміністративними одиницями і містами РП й України. Особлива увага буде приділена діяльності в прикордонних районах і сторони будуть співпрацювати в сфері перспективного планування розвитку прикордонних територій.

Єврорегіон "Буг" – це 75 тис. км² території з населенням 5 млн. осіб. Тут спокійно розмістилися Бельгія, Нідерланди, Люксембург, разом узяті. Зараз територія єврорегіону "Буг" збільшилася внаслідок приєднання до нього воєводств Польщі і областей України. Колись р. Буг була об'єднувачим стрижнем регіону, пізніше стала вододілом – політичним і економічним. Сьогодні реалії перетворюють Західний Буг на контактну вісь трьох держав.

Окрім політичних перетворень, єврорегіон "Буг" покликаний суттєво змінити й економічне становище прикордонних територій.

Важлива роль належить комунікаційним шляхам. Сьогодні у регіоні існують два пункти перетину державного кордону – Ягодин і Рава-Руська. Через перший пролягає найкоротший шлях із Києва до Варшави, а через другий – зі Львова. Модернізується перехід Зосін-Устилуг, де вперше українські та польські митники проводять огляд спільно. Розбудовується перехід Долхобинов-Дубровка.

Через регіон пролягає відома металургійно-сірчана залізнична магістраль. Широка колія починається з Ковеля аж до Катовіц. Окрім того, європейські вузькі межі входять на 68 км углиб України. Один з проектів розвитку єврорегіону передбачає використання цих колій для так званих комбінованих (інтермодальних) перевезень. Їх суть – у перевезенні великих вантажівок на спеціально обладнаних залізничних платформах. Як засвідчує попередній аналіз, час проїзду такого 20 вагонного поїзда з Ковеля до Холма (включно – завантаження і розвантаження) не повинен перевищувати 5 год. В Європі такі перевезення розпочалися у 50-х роках, їх широко застосовують у Німеччині, Італії, Австрії, Швейцарії. В такий спосіб суттєво зменшується час перетинання кордонів, не знищуються дороги, поліпшується економічна ситуація. Тому при зростаючих трансєвропейських перевезеннях "Захід-Схід" перспективи очевидні.

Використовується широка колія, в Шебрешині (біля Замостя),² створена залізнична порт-база "Галичина-Схід". На 28 тис. м² розмістяться звичайні та митні склади, термінали для швидкого розвантаження сталі, виробів з металу, міндобрив, деревини, контейнерів сипучих металів.

Організовано акціонерне товариство "Підляшшя – об'єкти прикордонні і автострада", що займається побудовою митного терміналу в Тирасполі й автостради. Розроблено програму "Пасмо", мета якої – модернізація магістралі швидкого руху Холм-Ягодин та розбудова навколишньої інфраструктури.

Біла Підляшка має все для відкриття летовища. Почала працювати вільна економічна зона у Маленовичах.

В єврорегіоні утворилась розрахункова бартерна палата, що сприяє розвитку торгівельних відносин. Тут формується банк пропозицій польських, українських і білоруських бізнесменів.

Існує концепція створення спільного банку, який полегшив би взаєморозрахунки. Щоправда, це найслабший пункт єврорегіону, бо невідомо, хто вкладе гроші в банк. За ствердженнями опонентів, достатньо вже існуючих банків, що працюють між

собою через кореспондентські рахунки. Крім того, найбільший у Південно-Східній Польщі депозитно-кредитний банк відкрив філію в Білорусі і представництво у Луцьку.

Головним завданням єврорегіону в економічному плані є все-таки активізація прикордонної торгівлі. Так, Холмське воєводство експортує в Україну меблі, пластмаси, цемент, цукор, овочево-фруктові концентрати, імпортуючи натомість мінеральні добрива, папір, ліс. Десять відсотків зовнішньоторговельних оборотів цього воєводства припадає на Україну, з якою у нього від'ємне сальдо.

Особлива увага приділяється охороні навколишнього середовища, подальшому розвитку туризму і відпочинку. Розробляються міждержавні програми із оздоровлення р.Буг, планується спорудження спільних очисних споруд.

Крім політичного значення, єврорегіон "Буг" виконує важливу роль у наукових і культурних контактах. Як свідчить історія, з сусідами треба жити мирно – від цього матимуть вигоду всі.

Карпатський єврорегіон був утворений 14 лютого 1993 р. в результаті підписання угоди в Дебрецені представниками місцевих та регіональних органів влади прикордонних регіонів України, Польщі, Угорщини і Словаччини. Одночасно міністри закордонних справ четвірки підписали Декларацію, де викладено підтримку ідеї створення Єврорегіону урядами цих держав як ініціативи, що повністю збігається з інтересами і становить важливе доповнення до їх закордонної політики.

Мета Карпатського єврорегіону – поліпшення транскордонної співпраці між його членами й організація та координація дій, спрямованих на підтримку економічної, наукової, екологічної, культурної, спортивної та освітньої співпраці, сприяння у налагодженні контактів з міжнародними організаціями та інститутами. Карпатський єврорегіон є найбільшим єврорегіоном у Центральній Європі. Він охоплює прикордонні території України, Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини. Його підтримують Рада Європи, Інститут Східних і Західних наук (Нью-Йорк, США) та багато інших неурядових організацій.

Безумовно, шестирічний досвід Карпатського єврорегіону в сфері транскордонного співробітництва довів доцільність і переваги певних утворень, що засвідчують окремі заходи, спрямовані на вдосконалення транспортної інфраструктури, розвиток міжнародного туризму, міжрегіональне співробітництво. Споруджено новий міст через р. Тису на українсько-угорському кордоні. Відкрито новий міжнародний залізничний пасажирський

маршрут "Констанца-Бухарест-Дяково-Чоп-Кошице-Краків", який сполучає Румунію, Україну, Словаччину і Польщу. Щорічно проводяться міжрегіональні виставки й ярмарки в Ужгороді (Україна), Красно, Жешув (Польща), Великі Кожушени (Словаччина). Реалізовано низку проєктів, що забезпечують розвиток туристичних контактів. Значною подією став вступ Карпатського євро регіону до Асоціації європейських прикордонних областей та початок співпраці з євро регіоном Мочас – Рейн.

Функціонування Карпатського євро регіону дало змогу створити інші інститути – Карпатський фонд та Асоціацію університетів Карпатського євро регіону. Перший підтримував створення Взаємного гарантійного фонду в Карпатському євро регіоні для забезпечення позиками підприємств малого бізнесу (Україна отримала 22 гранти), що стало пілотною моделлю для економічного розвитку гірських районів України.

Беручи до уваги сказане, визначимо першочергові пріоритети регіонального розвитку в контексті транскордонного співробітництва:

- реалізація єдиної транспортної політики щодо митних переходів та головних транспортних напрямків, будівництво автомагістралей та головних доріг, розвиток регіональної системи залізничних шляхів і будівництво регіональних аеропортів, розвиток регіонального повітряного транспорту в євро регіоні;

- формування конкретної економічної структури в євро регіоні (прискорення економічної трансформації та ефективної утилізації природних ресурсів, поширення технологічних інновацій, активізація бізнесу, впровадження спільних проєктів у галузях народногосподарського комплексу);

- всебічний розвиток туризму в Карпатському євро регіоні;
- розвиток охорони здоров'я та соціального і культурного середовища;

- підтримка гармонізованого розвитку людських ресурсів;
- формування спільної політики в сферах охорони навколишнього середовища і збереження природи;

- зміцнення відносин з країнами-членами Європейського співтовариства та іншими зарубіжними країнами.

Отже, Карпатський євро регіон покликаний вивести на якісно новий рівень транскордонне співробітництво у сфері регіонального розвитку, транспорту і сполучення, охорони праці та навколишнього середовища у галузях промисловості і торгівлі, спільного господарства, освіти і науки, культури і туризму,

допоможе втілити у життя ідеї Європейської цивілізованої спільності без кордонів.

Єврорегіони – ефективна форма нормалізації прикордонних відносин між країнами Європейського континенту і чинником інтенсифікації економічного життя на периферійних частинах цих країн. Цей своєрідний механізм переведення енергії відцентрових тенденцій периферій держав, що існують у зв'язку зі своєю природою (географічного положення), у конструктивну енергію економічного зростання не може бути використаний Україною, в якій через історико-політичні умови такі тенденції чітко простежуються. Розвиток транскордонного співробітництва повинен ґрунтуватися на продуманій і збалансованій регіональній політиці, що ефективно б впливала на соціально-економічний розвиток.

Українсько-польські відносини корисні не тільки для сторін-учасниць, а й для всіх країн Європи, зокрема Центрально-Східної.

За заявами лідерів окремих держав, політичних діячів, українська і польська сторони виступають гарантами стабільності у регіоні. Це пояснюється прагненням обох сторін інтегруватися у загальноєвропейські структури, основою чого є зняття політичної напруги у відносинах між Україною і Польщею, а це означає і в регіоні, зняття загострення у питанні про національні меншини і в сфері культурних зв'язків, проведення економічних реформ і збільшення прожиткового мінімуму населення обох країн, поліпшення стосунків з іншими країнами-сусідами.

Українсько-польський політичний діалог відчиняє двері польським, західним інвесторам на Схід і українським – на Захід. Політична гра у цій площині веде до співпраці у військово-промисловому комплексі, що, на жаль, зараз не має належного рівня.

Співпраця України і Польщі у військовій сфері перебуває на початковому етапі, тому спектр завдань, які висуваються перед країнами, дуже широкий. Відносини тут повинні охоплювати не тільки прикордонні регіони, а й виведені на міждержавний рівень. Україна і Польща повинні йти разом – це гарант політичного, економічного прогресу і стабільності в Центрально-Східній Європі.

Українсько-словацькі й українсько-чеські відносини

З 1 січня 1993 р. на Європейському континенті утворилися дві незалежні держави – Чехія і Словаччина. Впродовж короткого часу вони були визнані більшістю країн світу, зокрема й Україною.

Чехословацький варіант вражає прагматичністю, буденністю перебігу подій. Дві сторони навіть розділили спільно набуте майно. Однак "шокова терапія" призвела до відмінних наслідків для Чехії і Словаччини. Словацька економіка, деформована марнотратністю ресурсів і військовим виробництвом, переважно сировинним і напівфабрикатним характером, опинилася у катастрофічному стані.

Відносини між республіками з 1993 р. були ускладнені. Перехід до національних валют і нових форм взаєморозрахунків при різниці курсів негативно позначився на розвитку обох економік, але більшої шкоди ці зміни завдали словацькій стороні. До цього додамо, що співвідношення їх промислового потенціалу – 1:2,5 на користь Чехії. Крім того, словацькі товари мають нижчий рівень конкурентоспроможності.

Вихід із кризи Словаччина шукає серед надійних партнерів, у числі яких на сході – Україна. Саме тут виявляються чималі можливості для розвитку. Україну і Словаччину пов'язують не лише спільний 90-кілометровий кордон, традиційні господарські зв'язки, а й близькі проблеми політичного й економічного характеру.

У Програмній заяві словацького уряду (січень 1995 р.) наголошено на необхідності розвивати відносини з Україною "насамперед у господарській сфері, де існують невикористані можливості". Країни визнали одна одну, в Братиславі та Києві діють українське і словацьке посольства, відбувся обмін візитами вищого рівня, підписано Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (1993р.). Сторонами укладено понад 40 міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод і протоколів, що регулюють співробітництво у сферах двосторонніх дипломатичних відносин, правове оформлення державного кордону, повітряне сполучення, сприяння і взаємного захисту інвестицій, охорону здоров'я і медичні науки, ветеринарну медицину і захист рослин.

Економічна співпраця між обома країнами характеризується деяким пожвавленням з 1995р., коли вдалося подолати негативні тенденції до зниження обсягу товарообігу (якщо 1995 р. цей

показник дорівнював 239 млн. доларів США, то 1996 р. він зріс у 1,5 раза). Український експорт до Словацької Республіки складається переважно з сировинних матеріалів, електроенергії, мінеральних добрив і напівфабрикатів. Україна постачає Словаччині 80% усього експорту залізної руди. До України з Словаччини екпортується продукція машинобудування, товари широкого вжитку. Одним з важливих напрямів розвитку торгівлі є її лібералізація. Але існування між Словаччиною і Чехією митного союзу поки що не дає змоги розпочати консультації зі словацькою стороною, хоча попередня домовленість про розв'язання цього питання вже досягнута обома сторонами. Гальмує розвиток співробітництва і відсутність ефективного механізму взаємних розрахунків через невідповідність співвідношень національних валют. Щоб запобігти цьому, проводиться робота зі створення спільного українсько-словацького банку.

Одним з шляхів розвитку співпраці є поглиблення регіональних зв'язків між Закарпатською областю і регіоном Східної Словаччини, створення безтарифної торговельної зони. Активізувалась співпраця в галузі машинобудування, військово-промислового комплексу, конверсії обох країн. Це виробництво спеціальної техніки, енергетичного устаткування, фарб, лаків, а також автомобілебудування.

У Словаччині українці (30 тис. осіб) мешкають головно у східних районах. Хоча офіційні кола Словаччини запевняють, що вони прагнуть захищати права національних меншин, а також створити всі умови для задоволення їхніх етнічних потреб, однак на практиці відбувається розмивання української етнокультурної єдності через протиставлення українців і русинів-українців за походженням як "окремого слов'янського народу". Довкола русинського питання загострюються політичні пристрасті. Діяльність Товариства підкарпатських русинів (ТПР) вийшла далеко за межі, передбачені його статусом. У 1993 р. Товариство створило так званий Тимчасовий уряд Прикарпатської Русі, що є незаконним актом, який посягає на конституційні основи держави. ТУР намагається втягти міжнародне співтовариство в обговорення питання стосовно "відновлення держави русинів", організувати підтримку цих акцій русинськими громадськими організаціями Словаччини.

Важливе місце в комплексі пріоритетів зовнішньої політики України займає Чеська Республіка. Вона активно підтримувала вступ нашої держави до Ради Європи, а зараз сприяє її входженню в ЦЕФТА. Це засвідчує і Договір про дружні відносини

та співробітництво між Чехією і Україною, підписаний 25 квітня 1995 р. у межах державного візиту Л.Кучми до Праги (цього ж року після ратифікації Верховною Радою України і чеським парламентом він набув чинності).

Українсько-угорські відносини

Угорська Республіка однією з перших – 3 грудня 1991 р. визнала державну незалежність України. Між країнами 23 грудня 1991 р. були встановлені дипломатичні відносини. Угорщина першою відкрила посольство у Києві, з 1992 р. у Будапешті діє посольство України.

26 грудня 1991р. було укладено Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, який набув чинності 16 червня 1993р. У травні 1991 р. під час візиту Л.Кравчука в Угорщину підписано 9 двосторонніх документів, що заклали фундамент договірної основи українсько-угорського співробітництва. П'ятого-шостого грудня 1994 р. у межах саміту НБСЄ в Будапешті відбулися зустрічі Президента України Л.Кучми з Президентом Угорщини А.Гьонцем та прем'єр-міністром Д.Хорном, під час яких обговорювались питання поглиблення двостороннього співробітництва в торговельно-економічній і гуманітарній сферах.

Основну увагу в двосторонніх зв'язках Угорщина приділяє торговельно-економічному співробітництву та становищу угорських національних меншин в Україні. Такий підхід впливає з основних засад угорської зовнішньополітичної концепції: територіальна незалежність, дружба з сусідами, захист прав угорців у всьому світі. Ці засади втілюються на практиці: створено міжурядові українсько-угорські комісії з питань забезпечення прав національних меншин і торговельно-економічної співпраці.

Серед основних завдань діяльності Комісії з питань торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва – підготовка Угоди про вільну торгівлю між Україною й Угорщиною.

Комісія з питань координації прикордонного співробітництва контролює виконання міжурядових угод про реконструкцію автомобільного мосту через р. Тису на українсько-угорському кордоні, розробляє проектну документацію зі створення й узгодження діяльності вільних економічних зон у м.Чоп (Україна) та в м.Загоні (Угорщина).

Міністерствами обох країн створено Консультативний комітет з питань зовнішніх зв'язків

Упродовж останніх років помітно активізувалося співробітництво у торговельно-економічній сфері. Україна експортує до Угорщини мінеральні добрива, продукти хімічної та металургійної промисловості, деревину. Серед товарів, які Україна імпортує з Угорщини, важливе місце посідають продукція харчової промисловості, транспортні засоби та запчастини до них, медикаменти, машини і технічне обладнання. Успішно розбудовуються двосторонні зв'язки у військовій сфері, зокрема у межах програми "Партнерство заради миру".

Угорщина – один з головних економічних партнерів України серед країн Центрально-Східної Європи. За обсягом товарообігу Угорщина традиційно посідала серед країн регіону третє місце (після Білорусі та Польщі). Питання розвитку двосторонньої співпраці покликана розв'язувати міжурядова Комісія з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, створена 1992 р. Зростає кількість спільних підприємств: у 1995 р. їх налічувалося 143, 1996 р. – 178. Обсяг капіталовкладень угорських інвесторів становив 23,2 млн. доларів. Угорські інвестиції направлені у вугільну промисловість, машинобудування, лісову, деревообробну, целюлозно-паперову, медичну промисловість, внутрішню торгівлю і громадське харчування. Українські інвестиції (6,8 млн. доларів США) вкладаються переважно у хімічну промисловість і зовнішню торгівлю.

З угорською стороною розвиваються співробітництво в галузі транспортного машинобудування: виробництво мостів і передніх осей транспортних засобів, організація її ремонту й обслуговування, виробництво двигунів Д-10 на українських підприємствах, спільна робота з випуску міських автобусів, використання шасі та агрегатів заводу "Раба", співпраця інститутів у галузі металургії та металознавства.

Успішно співпрацюють Калуський комбінат (Україна) і Тисайське підприємство, Боршодський хімкомбінат і нафтогазова компанія "МОЛ". Створене на основі останніх спільне підприємство випускає понад 400 тис. т бензину з відходів олефінового виробництва. Передбачається спільне будівництво мережі автозаправних станцій в Україні. Українська й угорська сторони ефективно розвивають міжрегіональне співробітництво Донецької, Луганської, Закарпатської, Вінницької, Черкаської, Івано-Франківської та інших областей з угорськими регіонами. Так серед регіонів, яким Угорщина постачає продукцію, Закарпаття посідає

перше місце. Угорщина експортує сюди електричні машини, нафтопродукти, пластмаси, продукцію харчової промисловості.

До перспективних напрямів розвитку двосторонніх торговельно-економічних зв'язків можна віднести участь угорських підприємств у приватизаційному процесі України. Наприклад, Данауйворошський металургійний комбінат виявив бажання взяти участь у приватизації збагачувального комбінату й очисних споруд у Кривому Розі.

Україна та Білорусь

На півночі поліські землі нашої держави межують з Республікою Білорусь – "синьою сестрою України". Ці країни пов'язує багатовікове спільне існування, набагато триваліше за часом, ніж державна єдність Білорусі з Росією.

З Білоруссю в Україні були завжди особливі стосунки, зважаючи на спорідненість культур, відсутність територіальних претензій, велику протяжність кордону між обома країнами, економічну взаємозалежність, котра вироблялась ще за часів СРСР. Дипломатичні відносини між ними встановлені 27 грудня 1991 р., двосторонні відносини регулюються Договором про дружбу, добросусідство і співробітництво (1995 р.) понад 50 угодами і домовленостями. Нарощуються обсяги товарообігу, вагомими є здобутки в науково-технічній сфері, традиційно розвиваються культурні зв'язки тощо.

Україна для Білорусі – також надійний інвестор: за її участю в Білорусі діє низка підприємств (500 тис.доларів США становлять інвестиції), а в Україні функціонують 40 білоруських підприємств (інвестиції – 17 млн. доларів США). Серед спільних українсько-білоруських підприємств – СП Київський завод "Арсенал" і Мінський завод годинників "Луч", що виробляють годинники з комплектуючих деталей білоруського заводу. Україна закуповувала в Білорусі кормозбиральні комбайни та ін. У 1994 р. торговельно-економічне співробітництво двох сусідніх держав послабло через недопостачання білоруській стороні цукру й олії, а Україні з Білоруссю – нафтопродуктів, мінеральних добрив, скла і тракторів. Таке повільне розв'язання українсько-білоруських економічних проблем відбувається у зв'язку з методами роботи українського парламенту, який не поспішав із ратифікацією угод, що відіграють велику роль у розвитку обох економік. Це в свою чергу призвело до того, що пріоритетним партнером Білорусі стала Російська Федерація.

3 квітня 1996 р. працює спільна Міжурядова українсько-білоруська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. Широко розвивається співпраця прикордонних районів: створено транскордонне об'єднання єврорегіон "Буг", розробляється угода про співробітництво прикордонних областей. Активізується багатостороння співпраця України і Білорусі в межах СНД у галузі виробничої кооперації підприємств і галузей країн-учасниць СНД, передбачено максимальну лібералізацію взаємних поставок продукції без митних зборів, ПДВ (податок на додану вартість) та акцизів. Обидві країни співпрацюють у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, що відбувається за програмами "Сасакава-Чорнобиль" та "АЙФІКА". До того ж українська сторона надає білоруській допомогу в дезактивації забруднених територій, оздоровленні постраждалих дітей у Криму та ін.

Розвивається співробітництво на міжнародній арені у межах світових організацій.

Негативним фактором, що впливає на двосторонні зв'язки, є незадовільне розроблення законодавчої основи торговельно-економічної співпраці. Це зумовлено приєднанням Республіки Білорусь до Митного союзу між Росією, Казахстаном і Киргизстаном, створенням РБ та РФ, орієнтацією Білорусії на Росію. Цим пояснюється і стримана позиція Білорусі стосовно України в питанні про роззброєння, намагання уникнути оцінок зазіхань Росії на територіальну цілісність України та ін.

Україна намагається залучити Білорусь до створення без'ядерної зони у Центрально-Східній Європі, що сприяло б стабілізації становища в цьому регіоні, роз'яснити погляд України про неможливість створення на її території буферної, так званої сірої зони. Актуальним залишається питання реалізації договорів про державний кордон, співробітництво прикордонних областей. Необхідно вирішувати питання міждержавних боргових зобов'язань, визнання прав власності. За підсумками зустрічей української та білоруської делегацій на чолі з президентом Л.Кучмою і О.Лукашенком, 1997–1999 рр. підписано низку українсько-білоруських документів, зокрема Міждержавну програму довгострокового економічного співробітництва двох країн на 1998–2000 рр., а також зазначено готовність розвивати співробітництво в сфері виробничої кооперації, стимулювати здійснення спільних інвестиційних проєктів і створення білорусько-українських фінансово-промислових груп. Важливим для обох сторін є питання ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Розвивається співпраця з Білоруссю у питаннях кордону. Довжина українсько-білоруського кордону – 953 км, на яких діє 30 пропускних пунктів. Дестабілізуючими факторами є активне прагнення нелегальних мігрантів використати територію України й Білорусі для проїзду в країни Центральної та Західної Європи, загострення криміногенної ситуації у прикордонних областях України, зростання потоку громадян через кордон СНД з торговельно-спекулятивною метою. Білорусь особливо зацікавлена в співробітництві в галузі транспорту, зокрема у зв'язку з необхідністю відновлення річкових перевезень і вантажопотоків на Чорноморському напрямку з наступним використанням українських портів. Зараз і Україна, і Білорусь перебувають у важкому економічному становищі, проте для виходу з нього вони обрали протилежні шляхи, що може стати перешкодою для зовнішньополітичних відносин. Йдеться про союз між Білоруссю та Росією, вступити до якого закликали й Україну. Однак вона відмовилася, зважаючи на те, що це б призвело до втрати нею частини суверенітету. Ще 28 березня 1997 р., перед його підписанням, міністерство закордонних справ України виступило із заявою стосовно цього об'єднання, наголосивши, що це особиста справа цих двох держав, а Україна приєднуватись до них не має наміру.

Саме такий союз спричинив до певного неузгодження між Україною та Білоруссю на міжнародній арені, оскільки майже на всіх зустрічах голів держав-членів СНД Л.Кучма, а також президенти інших країн виступають проти даної інтеграції, вважаючи, що це призведе до розвалу самого СНД (така позиція нашої держави, звісно, не влаштовує Білорусь).

Ще однією проблемою на шляху взаємовідносин України та Білорусі стало встановлення в цій державі фактично авторитарного режиму Лукашенка і його осуд міжнародним співтовариством. Проте ця проблема радше перетворилась на користь двостороннім зв'язкам, оскільки, опинившись перед загрозою ізоляції, Білорусь шукає держави, підтримкою яких можна було б заручитися. Україна ще не виступила з офіційною оцінкою ситуації в Білорусі, а це дає привід сподіватися на отримання в образі України союзника та на те, що наша держава в майбутньому може стати заступницею Білорусі перед іншими країнами, незадоволеними існуючим режимом, чи, у крайньому випадку, зможе пом'якшити їхній натиск.

Визначальним моментом у формуванні зовнішньоекономічної позиції Білорусі щодо України є незацікавленість Росії у зміцненні

відносин між нашою державою та країнами Балтії, які намагаються вступити до НАТО, у зв'язку з можливістю виникнення угруповання пострадянських республік, що не входять до СНД, на чолі з Україною. Україна ж має особливий погляд стосовно своєї участі в СНД. У такій ситуації, на думку А.Павленка, Білорусь виконує роль своєрідного "санітарного кордону", що багато в чому визначає ступінь втручання в її внутрішньо- та зовнішньополітичні справи Росії, яка намагається зберегти для себе цю країну як "вікно в Європу". Це загрожує монополійній ролі України в транспортуванні російського газу до Європи, перешкоджає поглибленню балтійсько-чорноморської інтеграції, створює додаткові проблеми в торгівлі. Росія також намагається використовувати територію Білорусі для розв'язання власних проблем з Калінінградською областю.

Геополітичне розташування Білорусі на осі Москва-Мінськ-Брест-Варшава-Берлін-Париж – це її незаперечна економічна і політична перевага. Немає потреби доводити, що цей напрямок має в сучасних умовах стратегічне значення. А це обумовлює і підвищену увагу Москви до Мінська, боротьбу демократичних і авторитарних тенденцій.

Українсько-румунські відносини

Румунія посідає чільне місце у зовнішньополітичних та економічних інтересах України, що зумовлено багатьма факторами, насамперед спільними кордонами, широкими можливостями налагодження всебічного взаємовигідного співробітництва. Геополітичний статус України та Румунії об'єктивно передбачає наявність спільних "європейських інтересів". Суттєвим для розвитку двосторонніх відносин є й те, що в Румунії, за офіційними даними, проживає приблизно 67 тис. українців (за даними Спільки українців Румунії – близько 250 тис.), а в Україні – майже 135 тис. румунів та понад 324 тис. молдаван (офіційний Бухарест не розрізняє молдаван і румун), котрі мешкають переважно в Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях.

Першого лютого 1992 р. на міжнародному форумі в Давосі (Швейцарія) відбулася зустріч президентів двох країн, під час якої було підписано Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Румунією. Укладено близько 30 угод про співпрацю у різних галузях. Значна кількість двосторонніх документів перебуває на стадії розробки.

Другого червня 1997 р. підписано Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, робота над яким продовжувалася тривалий час і підписанню якого передувало 11 двосторонніх консультацій.

Початковий етап становлення українсько-румунських відносин був затьмарений спробою висунення до України прямих територіальних претензій. Ще за часів існування СРСР у Румунії активізувалась неофіційна пропагандистська кампанія щодо "історичного права" на деякі українські землі. Після розпаду СРСР та появи незалежної України ця кампанія набрала антиукраїнського характеру і до неї долучилися певні офіційні чинники. 24 червня 1991 року була ухвалена "Декларація парламенту Румунії щодо пакту Ріббентропа-Молотова та його наслідків для країни", в якій йшлося про "приналежність Бессарабії, округу Герца та Північної Буковини до Румунії". У відповідь Верховна Рада Української РСР у своїй Заяві від 5 липня 1991 р. розцінила дії румунської сторони як висування територіальних претензій до України.

Однією з наступних недружніх до України акцій стала ухвалена 28 листопада 1991 р. румунським парламентом Декларація про референдум в Україні. У ній Північна Буковина, округи Герца і Хотин, а також південь Бессарабії (нині це Чернівецька та частина Одеської області України) були оголошені "румунськими територіями". Містився заклик до парламентів та урядів інших держав у своїх актах про визнання незалежності України не поширювати його на ці території. В аналогічній Заяві уряду Румунії зазначалося: "Визнання незалежності України та бажання розвивати взаємовигідні румуно-українські зв'язки не спричиняє визнання у складі нової, незалежної Української держави Північної Буковини, краю Герца, краю Хотин, повітів півдня Бессарабії..." Різко негативна реакція України на прояви територіальних домагань і відповідний міжнародний резонанс змусили Румунію модифікувати позицію у так званому територіальному питанні. Згадані заяви почали тлумачитись офіційним Бухарестом лише як бажання румунського керівництва позначити проблему на перспективу.

У січні 1992 р. Президент Румунії Ілієску надіслав Президентові України Л.Кравчуку листа, в якому підтвердив "зацікавленість Румунії у плідному і взаємовигідному розвитку стосунків з сусідньою Україною" і висловив побажання встановити з нею дипломатичні відносини. У вересні 1992 р. в ході візиту до Румунії Міністра закордонних справ України А.Зленка

було підписано Консульську конвенцію та міжурядову Угоду про співробітництво в галузі культури, науки й освіти. Тоді вперше виявився своєрідний підхід румунської сторони до постановки так званого територіального питання у відносинах з Україною. Впродовж 1993–1994 рр. він був підтверджений нотами й іншими документами. Для такого підходу характерна постійна фіксація у двосторонніх українсько-румунських документах та у свідомості міжнародної спільноти тези про наявність у відносинах між обома країнами нерозв'язаної "територіальної" проблеми, а також відмова від існуючої договірно-правової основи стосовно українсько-румунського державного кордону.

Румунська сторона впродовж 1993–1995 рр. в односторонньому порядку і з порушенням норм міжнародного права та відповідної процедури оголосила такими, що втратили чинність, "Договір про режим радянсько-румунського державного кордону" від 1961 р. і "Протокол про уточнення лінії проходження радянсько-румунського державного кордону" від 1948 р., які нині визначають лінію українсько-румунського державного кордону. Цим самим румунська сторона в односторонньому порядку намагалася ліквідувати успадковані від СРСР договірно-правову основу українсько-румунських відносин, найперше у частині визначення лінії українсько-румунського кордону. Так, румунська сторона таким чином відмовилася і від Паризького мирного договору 1947 р., на основі якого було підписано і угоди про українсько-румунський кордон, що ратифіковані обома сторонами.

Отже, позиція Румунії може розглядатися як висунення територіальних претензій до України.

З другої половини 1994 р., відбулися певні зрушення у двосторонніх відносинах. Поступово проглядалась тенденція до припинення висування претензій на офіційному рівні, зростала кількість офіційних зустрічей. Головними факторами, що сприяли цьому, були:

- визнання України у світі та зростання її міжнародного авторитету;
- усвідомлення Румунією нових політичних реалій та її переорієнтацією на нові зовнішньополітичні пріоритети.

Під час зустрічі президентів України і Румунії в ході Будапештського саміту країн-учасниць ОБСЄ 5-6 грудня 1994 р. українська сторона наголосила на необхідності прискорення роботи, спрямованої на підписання міждержавного Договору між Україною та Румунією.

З 1995 р. до 1997 р. відбулося 9 раундів переговорів щодо укладення основного політичного Договору і 2 раунди спеціальних додаткових консультацій стосовно формулювань преамбули та статті 2 (щодо визнання існуючої лінії кордону та відмови тепер і в майбутньому від територіальних претензій) цього документа.

Румунська сторона наполягала на введенні до преамбули міждержавного Договору тези про засудження пакту Ріббентропа-Молотова. Українська сторона неодноразово пропонувала утриматись у міждержавному Договорі від будь-яких посилань на історичні факти чи події. Проте ці пропозиції не знайшли підтримки румунської сторони.

У листопаді-грудні 1995 р. внаслідок заяв румунського міністра закордонних справ стосовно спірності питання про територіальну приналежність о.Зміїний українсько-румунські відносини загострилися. Так, румуни наполягали, що Протокол про уточнення радянсько-румунського кордону 1948 р. не відповідає Паризькому мирному договору 1947 р., а отже – недійсний. Але Паризький мирний договір між Румунією та державами антигітлерівської коаліції окреслив радянсько-румунський кордон лише в загальних рисах, в ньому не було точного опису лінії проходження кордону, оскільки це неможливо було зробити на тій маломаштабній мапі, яку додавали до Договору. Тому наступного року між СРСР і Румунією було укладено згаданий Протокол, за яким острів Зміїний та кілька островів на Дунаї визнали радянськими. Держави, до речі, можуть змінювати чи уточнювати кордони за взаємною згодою. Таке уточнення і відбулося.

Ще одним аргументом радянської сторони стало те, що Протокол не було ратифіковано тоді румунським парламентом, а, згідно з їхньою Конституцією, договори про територіальні питання підлягають ратифікації. Однак у самому Протоколі містилося положення, що він набуває чинності з моменту підписання – і сторони погодились на це. До того ж, за загальноприйнятими нормами, коли міжнародний договір встановлює інші правила, аніж національне законодавство, то діє норма міжнародного договору.

Головне те, що положення Протоколу 1948 р. повністю увійшли до договорів між СРСР та Румунією 1949 та 1961 рр., а ці самі договори були беззастережно ратифіковані румунським парламентом. Така позиція румунської сторони протирічить і зафіксованим у Віденській конвенції 1978 р. положенням про

правонаступництво. І до 1991 р. Румунія жодних претензій не висувала.

Паралельно з висуненням претензій на о.Зміїний румунська сторона розробила версію, що Зміїний не острів, а скеля, що є територією, непридатною до життя і ведення господарської діяльності, тому згідно з Конвенцією з морського права, не може мати територіальних вод і континентального шельфу. Румунія пропонувала, за тією самою конвенцією, здійснити делімітацію морських кордонів через проведення рівновіддаленої лінії. Ця лінія мала б проводитися з урахуванням конфігурації берега Чорного моря на північ і на південь від Кілійського гирла, абстрагуючись при цьому від наявності будь-якої геологічної формації в Чорному морі (маючи на увазі о.Зміїний, що є рівноцінним висуненню прямих територіальних зазіхань на нього).

Іншим аргументом Бухареста було припущення можливості розташування наступальних озброєнь на острові, що становило б загрозу для Румунії, беручи до уваги його розташування. З метою усунення цього аргументу Україна взяла зобов'язання не розташовувати таких озброєнь на острові.

Здійснення румунського варіанту завдало б, водночас із політичними, і значні економічні збитки Україні. У цьому випадку виникла б ситуація, коли до територіальних вод України прилягали б континентальний шельф і виключна економічна зона Румунії. Україна втратила б економічну зону і континентальний шельф загальною площею близько 7000 км². У його межах, за даними Держкомгеології України, розташовані перспективні родовища нафти і газу, що є актуальною необхідністю для України. Саме це викликає занепокоєння у румунської сторони.

Позиція ж України полягає в тому, що розмежування морських просторів (континентального шельфу) і виключної (морської) економічної зони між обома державами має здійснюватись з урахуванням того, що о.Зміїний належить Україні і є територією, придатною для життя і ведення господарської діяльності. На підставі цього, згідно зі ст. 121 Конвенції ООН з морського права 1982 р., він повинен мати власні територіальні води, континентальний шельф і виключну (морську) економічну зону.

Румунія у випадку нерозв'язання проблеми на свою користь пригрозила звернутись до Міжнародного суду ООН. Але офіційна Україна не вважає проблему Зміїного як територіальний спір і не виносить на міжнародний розгляд, отже, фактично проблеми не існує. Статут суду не дозволяє звертатися до нього в

односторонньому порядку. До суду звертаються, коли за відсутності двосторонніх договорів, що визначають державні кордони, кожна зі сторін претендує на одну й ту саму територію і коли обидві сторони погоджуються на таке звернення. Нормативно-правова основа щодо державного кордону, як уже зазначалося, цілком відповідає міжнародним вимогам.

Іншою проблемою двосторонніх відносин є питання становища національних меншин в обох країнах, відповідно – румунської в Україні та української – в Румунії. Незважаючи на конструктивну позицію нашої держави, яка дотримується загальноновизнаних норм міжнародного права та існуючих двосторонніх договорів, окремі сили активно проводять роботу в напрямі погіршення румуно-українських стосунків. Зокрема це стосується представників національної меншини румунів в Україні – саме на Буковині та в Бессарабії, а деякі сили в Румунії максимально сприяють їм. Вони пропагують думку, що "румуні в Україні – громадяни другого сорту", котрі зазнають професійних утисків, не мають змоги вивчати рідну мову в школах, вузах, проводиться політика українізації румунської нацменшини, а ті, хто проживає в південній Бессарабії, проголошені молдаванами для розчленування етнічних сил. Хоч насправді в Україні, за висловлюваннями експертів, у зв'язку з великою кількістю національних меншин – найдемократичніше законодавство в сфері гарантування і захисту їхніх прав. Так, для 135 тис. румунів і 324 тис. молдаван, котрі мешкають у Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях, право на освіту рідною мовою гарантовано Конституцією України і відповідними законами щодо нацменшин. В університетах Чернівців і Ужгорода відкрито також факультет румунської філології. Видається газета "Зоріле Буковіней" у Чернівцях, ведуться радіо і телепередачі румунською мовою. Для жителів прикордонних областей спрощений перехід румуно-українського кордону. Якщо раніше це право мали лише жителі прикордонної смуги, то тепер – і жителі всіх шести районів Чернівецької області (Вижицького, Глибоцького, Герцаївського, Новоселицького, Путильського, Сторожинецького) і Сучавського та Ботошанського повітів Румунії щоденно з 9 до 18 год. Окрім цього, 2 рази на місяць їм дозволяється перебування за кордоном до 5 діб.

Україна є членом міжнародної спільноти, яка визнала міжнародні зобов'язання, у тому числі, щодо прав нацменшин. Права останніх і обов'язки України також були внесені в основний українсько-румунський договір.

Румунія домагається також надання колишнім мешканцям Буковини й Одеської області статусу біженців і розширення прав румунської меншини в Україні. Ці кроки мають подвійну мету.

По-перше, надання статусу біженців примусить Україну, згідно з існуючим міжнародним правом, сплатити їм матеріальну компенсацію, що однозначно негативно відіб'ється на бюджеті нашої держави. Якщо процес ще й затягнеться, то це негативно вплине на її зовнішньополітичний імідж у світі. По-друге, це призведе до глобалізації цієї проблеми, що за певних обставин надзвичайно загострить питання про так звані спірні території й одночасно негативно вплине на регіональне і глобальне геополітичне становище України.

Хоч українці здавна проживають і на території сучасної Румунії, їх становище значно відрізняється від румунів, які проживають в Україні. Внаслідок постійного тиску на етнічно-культурні осередки й українське населення в цілому, проведення політики румунізації українського населення під час диктатури Чаушеску багатьом українцям доводилось відмовлятися від своєї національності. Тому українське населення постійно скорочується. За останнім переписом, як уже зазначалося, налічувалося 67 тис. осіб української національності. Це – гуцули, українці і рутени (русини). Для порівняння: у 30-х роках українців було 650 тис. осіб, а наприкінці 40-х – 800 тис. На початку 1990 р. у Бухаресті створено Спілку українців Румунії. З друкованих видань існують лише двотижневик "Вільне слово" та літературний журнал "Наш голос". У м.Сірету-Мармаціей офіційно відкрито український лицей.

Деяку напругу в діалозі між державами було знято після перемоги демократичних сил на виборах 1996 р. на чолі з новим керівником румунської держави Емілем Константінеску, зовнішньополітичним пріоритетом якого було налагодження добрих відносин із сусідніми країнами. Наближення часу остаточного прийняття рішення про вступ НАТО нових членів, конструктивна і послідовна позиція України, регіональні та загальноєвропейські інтеграційні процеси також сприяли активізації роботи Румунією в напрямі підписання основного політичного договору між державами.

У травні 1997 р. вдалося досягти домовленостей і парафувати текст державного договору між обома країнами. Другого червня 1997 р. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією був нарешті підписаний, а

через декілька місяців (набув чинності 22 жовтня 1997 р.) ратифікований парламентами двох країн.

Крім традиційних пунктів, притаманних договорам такого рівня, він містив і специфічні пункти. Так, сторони підтвердили непорушність існуючих кордонів. Румунська сторона домоглась протекції для національної меншини румунів в Україні, зокрема через створення прикордонних "єврорегіонів". Уряди обох країн домовились про вільний транзит річкових і морських суден під їхніми національними прапорами по рукаві Дунаю-Кілія.

Стосовно о.Зміїний, то він залишається в Україні, яка зобов'язалась не розміщувати тут наступального озброєння.

Переговори про розмежування континентального шельфу вирішено було продовжити одразу ж після підписання договору. Сторони домовились: якщо впродовж двох років вони не дійдуть згоди у цьому питанні, то за взаємною згодою передадуть справу до Міжнародного суду ООН в Гаазі, а до того часу зобов'язалась утримуватись від експлуатації мінеральних ресурсів на спірній території шельфу. Відбулось уже кілька двосторонніх консультацій з цього питання, у тому числі візит Міністра закордонних справ України Б.Тарасюка і візит Е.КонстантINESКУ до України. Офіційно сторони заявили про "деякий поступ у питанні" та про "розуміння сторонами суті проблеми і прагнення її вирішення". Однак суттєвого результату не досягнуто. Пояснюється це тим, що румунська сторона прагне хоч якось компенсувати втрачені позиції перед румунською громадськістю внаслідок прискореного підписання договору з Україною, за яким на офіційному рівні відмовилась від Буковини та Бессарабії (в Румунії поширеною є ідея відновлення "Великої Румунії", причому в усіх прошарках населення). У випадку ж звернення до Міжнародного суду є шанс хоча б щось та й відсудити.

У зовнішній торгівлі України з країнами Європи Румунія посідає 7 місце. Впродовж 1995 р. товарообіг між двома країнами зріс на 30% порівняно з 1994 р. і становив майже 320 млн. доларів, 1996 р. – 316 млн. доларів, 1997 р. – 200 млн. доларів, при цьому Україна має позитивне сальдо, яке сягає 67,5 млн. доларів (для порівняння: товарообіг між Румунією та СРСР, в останні роки його існування становив 4 млрд. доларів на рік, а частка України в ній була не менша 1/4 -1/5); після розвалу Союзу торгові зв'язки припинились, а налагодити нові стало дуже важко, оскільки не було точно відомо, які з радянських товарів вироблялись в Україні).

У Румунії діють понад 60 спільних підприємств. Для сприяння двосторонньому економічному співробітництву та поліпшення структури експорту-імпорту була створена Консультативна Рада з торговельно-економічного співробітництва.

Працюють і спільні українсько-румунські підприємства, переважно на українській сировині, із залученням українських працівників.

У структурі українського експорту в Румунію переважають залізна руда, електроенергія, чорні метали та вироби з них, органічні хімічні сполуки. У структурі українського імпорту з Румунії – продукти переробки нафти, взуття, арматура, меблі, тощо. Отже, переважає частка сировини.

Найбільшим проектом українсько-румунського економічного співробітництва є участь Румунії у будівництві Криворізького гірничо-збагачувального комбінату (КГЗК) окислених руд, що залишився у "спадщину" Україні як колишня незавершена будова Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) колишніх соціалістичних країн. Загальна сума капіталовкладень у цей об'єкт становить майже 800 млн. доларів, із них 100 млн. вкладено 1998 р. Планувалось на кінець 1998 р. закінчити румунську частину будівельних операцій (близько 25% усього обсягу). Румунська участь у проекті передбачає також і поставку певного технічного обладнання.

Проте в румунському суспільстві часто лунають гасла припинити фінансування ГЗК з огляду на відсутність грошей і недостатність фінансування економічних проектів всередині країни. Тому керівництву країни і КГЗК потрібно створити сприятливі умови для надходження інвестицій у такий важливий об'єкт.

За згодою румунської сторони Укргазпром проводить будівництво ділянки газопроводу Хуст–Сату-Маре. Загальна довжина газопроводу сягає 60 км, в тому числі 20 км проходять по території України. Загальний кошторис робіт сягає 28 млрд. грн. (у цінах станом на лютий 1998 р.), для Румунії цей проект коштуватиме 17 млн. доларів. На українській ділянці траса пролягає у складних умовах. Вона перетинає 2 залізниці, 7 автошляхів і кілька водних перешкод, найскладнішою серед яких є р. Тиса.

Незважаючи на значну вартість газопроводу, румунська сторона дуже зацікавлена в ньому. Саме він забезпечує потреби Румунії в природному газі, що імпортується з Російської Федерації. На початку 1998 р. Румунія імпортувала 7,5 млрд. м³ газу на рік. Проте це не задовільняло її потреб і тому укладено

договір про збільшення поставок ще на 2,3 млрд.м³ наприкінці 1998 р., на 3,2 млрд м³ у 1999 р. та на 4 млрд м³ в 2000 р. Його транспортування відбуватиметься по двох напрямках: Хуст–Сату-Маре та Бельци (Молдова)–Ясси. Газ, що поступатиме по першому напрямку через територію України, призначений для забезпечення північно-західної Трансільванії, дуже важливої зони Румунії з соціально-економічного погляду.

Даний проект дасть змогу отримати Україні певні відсотки від транзиту газу через свою територію.

Виняткове значення для України Румунія має і як подунайський партнер. Впроваджуються у життя проекти створення вільних економічних зон, зокрема в районі нижнього Дунаю: Рені (Одеська обл.)-Галац (Румунія)-Джурджулешти (Молдова). Обговорюється перспектива створення євро регіону "Нижній Дунай". Крім того, Дунай, як європейська водна транспортна магістраль відкриває безпосередньо доступ до 8 країн, а через канал Дунай-Майнц-Рейн – ще до 4. Через систему каналів, що будуються (або проектується) – Дунай-Одер-Ельба, Дунай-Адріатика, Дунай-Егейське море – з'явиться можливість доступу і до інших країн.

Підписання широкомаштабного договору між Румунією та Україною розширює економічне співробітництво обох країн в економічній сфері. Так, міністерство закордонних справ України здійснює роботу, спрямовану на прискорення ратифікації "Угоди про взаємний захист інвестицій", яка дасть змогу підприємцям розраховувати на державну підтримку.

Не менш вигідні ситуації для економік обох країн виникають у зв'язку з їх діяльністю в межах організації Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). На саміті в Ялті 5-6 червня 1998 р. за ініціативою української сторони було підписано Хартію ЧЕС. Цей документ засвідчує офіційне заснування організації як регіонального органу.

Розглядалось також питання про видобуток і транспортування каспійської нафти через Чорне море та нафти, родовища якої знаходяться безпосередньо в Чорному морі. Румунський порт Констанца – один з найбільших портів у акваторії Чорного моря, що має відповідні плавзасоби для транзиту сировини, нафти й інших складових товарів. Не менш важлива його здатність переробки нафти – 32 млн. т на рік і 120-річний досвід у цій галузі. При подальшому розвитку і реорганізації цієї галузі він стає серйозним конкурентом для України у питанні транспорту-

вання каспійської нафти на Захід, що має першочергове стратегічне значення для нашої країни.

З огляду на недостатній рівень розвитку економік обох країн для повноправної діяльності в Європейському співтоваристві їх діяльність у ЧЕС розглядається як проміжний крок до тіснішої інтеграції з ЄС. Дехто навіть проводить паралель між ЧЕС та ЄС. Проте ЧЕС потрібен тривалий час для стабілізації, а потім і зростання в кожній окремо взятій країні; вироблення механізму співпраці, щоб уникнути протистояння, коли йдеться про власні національні інтереси; знаходження важелів впливу в тому випадку, коли після досягнення консенсусу рішення не виконуватиметься.

У найближчому майбутньому головним завданням для організації загалом і Румунії та України зокрема є налагодження повноцінного торговельного співробітництва. Цьому буде сприяти і завершення процесу приєднання чорноморських країн до Всесвітньої торгової організації (ВТО) і поступове створення в регіоні зони вільної торгівлі з урахуванням наявних домовленостей з ЄС та іншими суб'єктами міжнародного права. Після завершення створення Чорноморського банку торгівлі й розвитку виникли необхідні передумови для запровадження спільних економічних програм.

Аналізуючи реальний стан українсько-румунських економічних відносин, зазначимо недостатню активність та результативність, зумовлені насамперед політичними факторами.

Центральноєвропейська ініціатива і ставлення до неї України

Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ) створена 1989 р. групою держав Центральної і Східної Європи (Італія, Австрія, Угорщина, Югославія) з метою налагодження всебічного співробітництва у політичній та соціально-економічній сферах і сприяння на цій основі зміцненню стабільності та безпеки у регіоні. Одночасно створення цього об'єднання мало на меті забезпечити необхідну підготовку держав-учасниць до їх майбутнього членства в Європейському Союзі.

Зараз до ЦЄІ входять 16 держав (Австрія, Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Італія, Македонія, Молдова, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Хорватія, Чехія). Держави-члени ЦЄІ проводять регулярні зустрічі

на рівні глав урядів (щорічно восени), міністрів закордонних справ (щорічно навесні), Комітету національних координаторів ЦЄІ (КНК, кілька разів на рік), їх консультації охоплюють і актуальні політичні питання, і широке коло питань співробітництва в економічній сфері. Всі ці питання є предметом обговорення і поглибленого опрацювання у спеціально створених для цього 18 робочих групах ЦЄІ з питань енергетики, транспорту, доквілля, сільського господарства, малих і середніх підприємств, цивільної оборони, телекомунікацій, науки і технологій, статистики, культури, ЗМІ, туризму, національних меншин, міграцій і боротьби з організованою злочинністю та незаконним перевезенням наркотичних речовин і небезпечних матеріалів, молодіжних контактів, навчання у вільний час, з питань інтенсифікації провадження програми ЦЄІ-2010 (остання функціонує спільно з ЄС).

Внаслідок роботи цих груп підготовлено понад 100 проектів, що становлять основу для міждержавного співробітництва.

У лютому 1996 р. у межах ЦЄІ створений постійно діючий Інформаційно-документаційний центр (ІДЦ) з місцем розташування в м.Трієсті (Італія). Центр надає інформаційні послуги державам-членам ЦЄІ та асоційованим членам з питань її діяльності, а також соціально-економічного розвитку країн регіону.

В ЦЄІ існує річне головування держав-членів (з січня кожного року). Міністр закордонних справ головної країни є одночасно діючий Голова ЦЄІ. З 1996 р. у межах ЦЄІ засновано Трійку цього об'єднання як керівний орган ЦЄІ (нинішня, колишня і майбутня головуючі країни).

Консультації і рішення з політичних питань держави-члени підпорядковують загальному завданню утвердження норм і принципів ОБСЄ, будівництва єдиної стабільної Європи.

Україна розглядає ЦЄІ як важливий механізм інтеграції в європейський економічний і політичний простір, а також зміцнення стабільності в регіоні та добросусідських відносин між державами-членами об'єднання.

У Відні 31 травня – 1 червня 1996 р. відбулося чергове засідання міністрів закордонних справ ЦЄІ, в якому взяла участь делегація України. В ході цього засідання Україна урочисто ввійшла до складу ЦЄІ. Завдяки проведеній дипломатичній роботі уряду та міністерства закордонних справ України ЦЄІ в 1996 р. значно розширила географічні кордони, що, безумовно, сприяло підвищенню її політичного та економічного авторитету в Європі.

На пропозицію Міністерства закордонних справ розпорядженням Президента України від 16 вересня 1996 р. було створено і затверджено склад Міжвідомчої комісії з питань співробітництва України у межах ЦЄІ. У листопаді 1996 р. на черговій зустрічі голів урядів держав-членів ЦЄІ у Граці було ухвалено "Основні принципи і правила процедури Центрально-європейської Ініціативи". В Заключному документі зустрічі концептуально відображена низка положень, вироблених Італією й Україною в підготовчих документах щодо розвитку стосунків об'єднань з ЄС і ОБСЄ. В цьому документі також зафіксовано необхідність активізації зусиль ЦЄІ у допомозі Україні та Білорусі в реабілітації їх регіонів, які постраждали від Чорнобильської катастрофи. Впродовж останніх років Україна як повноправний член Центральноєвропейської ініціативи продовжує брати участь у погодженні та здійсненні програм і проектів ЦЄІ в усіх її робочих групах, що позитивно сприяє швидшій та ефективнішій реалізації національних інтересів України у всебічній співпраці держав регіону. Беручи до уваги особливу зацікавленість у розвитку транспортної інфраструктури, Україна також має намір долучитися до співпраці у межах Мариборської угоди (Італія-Словенія-Угорщина), одним з основних завдань якої є реалізація проекту побудови транспортногo коридору №5 Трієст-Любляна-Будапешт-Київ.

Україна виступила у межах ЦЄІ з пропозицією про проведення під егідою цього об'єднання регіонального круглого стола у межах Пакту стабільності в Європі з участю представників ЄС і Ради Європи. Це могло б стати реальним внеском ЦЄІ у зміцнення стабільності в регіоні. Основний практичний підсумок "круглого стола" – укладнення між усіма країнами-членами ЦЄІ договорів і угод про добросусідські відносини та співробітництва, які б закріпили непорушність існуючих державних кордонів. Ці документи могли б поновити список уже існуючих аналогічних угод, які становлять невід'ємну частину Пакту стабільності в Європі.

Україна також висувала у межах ЦЄІ пропозицію щодо надання цьому об'єкту статусу спостерігача при Генеральній асамблеї ООН. Мета цієї ініціативи – підвищення ролі ЦЄІ як ефективного механізму європейського співробітництва та об'єднання існуючих у межах ООН і ЦЄІ можливостей для розв'язання актуальних проблем Центральноєвропейського регіону.

Україна в Чорноморському регіоні

Україна розташована не лише між Заходом і Сходом Європи. Вона ще й важлива чорноморська держава, південні кордони якої становлять частину південного узбережжя Європи, що тягнеться від Гібралтару до Кавказу.

Південно-східні сусіди України – країни Чорноморського регіону, Закавказзя і Центральної Азії – мають разом з Україною виключно важливі позиції в Євро-Азійському геополітичному просторі. Стратегічне значення регіону полягає, з одного боку, в тому, що через нього пролягають важливі транспортні комунікації, поєднуючи розвинені цивілізаційні центри Європи з багатими на сировинні ресурси країнами Середнього Сходу та Центральної Азії далі вони ведуть до великих ринків густонаселених країн басейну Індійського океану й Азійсько-Тихоокеанського регіону. З іншого боку, цей регіон зв'язує Північно-Східну та Центральну Європу з країнами Середземноморського басейну, формуючи спільний простір економічних і політичних інтересів у Європі та Азії загалом.

Розташування України в Центральній Європі, в місці перетину трьох величезних геополітичних масивів – Євроатлантичного, Євразійського та Ісламського, є визначальним для долі України як держави. У цьому можна бачити певні переваги, а також і великі проблеми.

Чорноморський регіон, його геополітичний статус і події, що тут відбуваються, мають неабияке значення для історичної долі європейських народів. У ситуації, коли домінуючі тут сили перестають блокувати шляхи з Європи на Схід, регіон, замість того, щоб бути бар'єром, виконує функцію моста, тобто надає зручні можливості для розвитку системи сполучень у широтному напрямку. Внаслідок цього втрачається значення інших, обхідних шляхів, переважно морських.

Центральноевропейські країни об'єктивно зацікавлені у відсутності в цьому регіоні будь-яких блокуючих сил. Власне такий стан речей відповідає й інтересам України, оскільки як європейська держава вона просякнута загальноєвропейськими інтересами, а як регіональна держава взагалі не може мати глобальних блокуючих намірів. Надзвичайну геостратегічну важливість району визначає також такий чинник, як величезні поклади нафти і газу, розробка і постачання яких на світові ринки повинні розпочатися на межі століть. Саме тому вже зараз почалася активна діяльність потужних міжнародних нафтових і

фінансово-промислових компаній у регіоні з одночасним формуванням нових політичних союзів, альянсів і зміною в балансі сил.

Чорноморський регіон (і не в останню чергу Україна) замикає на собі основні транспортні нафтові комунікаційні шляхи і на осі "Схід-Захід", і на осі "Південь-Північ". Достатньо зауважити, що використання території України дає можливість більш ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з регіону Близького Сходу (через Туреччину на Чорне море) в Європу. Українсько-грузинський транспортний коридор постачання нафти в Європу також значно коротший порівняно з альтернативними шляхами через Туреччину і Російську Федерацію. Україна як стратегічний транзитний маршрут енергоносіїв для європейських країн і з огляду на її переробні потужності має шанс стати важливою ланкою економічної безпеки Європи. Із введенням у дію одеського нафтотерміналу Україна отримує чималі можливості для регулювання нафтових потоків з країн Близького Сходу та Каспію до Європи, а отже – можливість впливати на загально геополітичний баланс у всьому євразійському просторі. Безперечно, це не може влаштовувати насамперед Російську Федерацію, зацікавлену в транспортуванні власних енергоносіїв. Із введенням в дію нафтового маршруту через одеський термінал РФ втратить позиції на Близькому Сході на користь України і, можливо, це одна з причин активізації її політики в регіоні. Водночас Україна, поряд із розробкою альтернативних шляхів зацікавлена також у проходженні російських і центральноазійських енергоносіїв через свою територію, що потребує відповідного зближення з Російською Федерацією.

У субрегіональному вимірі за Україною залишається статус великої регіональної держави зі значним потенціалом, що надає їй шанс для активної політики спрямованої на реалізацію власних інтересів. Як стратегічний транзитний маршрут у паливно-енергетичному і сировинному забезпеченні Західної Європи Україна стає місцем регулювання глобальних геоекономічних інтересів. Для неї дуже важливо працювати над створенням сприятливих умов транзиту сировинних та енергетичних ресурсів через свою територію одночасно з розробкою альтернативних шляхів їх транспортування. Як спадкоємниця частини інтересів, цілей і проблем колишнього СРСР, зокрема в Чорноморському регіоні, Україна має виконувати вагомую роль в організації тут нової системи порядку. Для неї життєво важливе налагодження конфліктних ситуацій на Балканах, у Придністров'ї, Кавказькому

регіоні, рівноправне партнерство з Польщею, Туреччиною та РФ як потужними регіональними лідерами в цій частині світу.

Але Україна частково здає тут позиції. Втрата контролю над Чорноморським флотом, ринків на Балканах, що було пов'язане із закриттям Дунайської транспортної мережі, труднощі з розбудовою кавказького транспортно-енергетичного коридору, Одеського нафтотерміналу тощо – все це знижує можливості регіонального лідерства України. Для неї важливо зміцнювати стратегічні позиції в Чорноморському регіоні, а також формувати тісніші відносини з країнами, чиє входження до систем регіональної безпеки поки що проблематичне.

З 1992 р. Україна внаслідок своєї непослідованої політики не тільки не використала реальну можливість посісти провідне місце серед найбільших транспортерів "великої нафти" регіону, а й ризикує бути загалом виключеною з цього процесу. Тим часом РФ активно розбудовувала транспортні коридори в обхід України (Ямал-Польща-Європа, Баку-Новоросійськ) і активно й жорстко діяла, відстоюючи свої національні інтереси. В результаті Україна залишається енергетично блокованою з усіх боків, значною мірою втрачає економічні засади суверенітету і геополітичну цінність для Заходу. Якщо незабаром не буде прийнято радикальних рішень, то Україна може втратити свою економічну незалежність і назавжди залишиться задвірком Європи, країною невикористаних можливостей з енергетичним зашморгом РФ на шії.

Формування системи ЧЕС

Україна, Греція, Азербайджан, Молдова, Болгарія, Румунія, Туреччина, Грузія, Росія, Албанія, Вірменія 25 червня 1992 р. підписали Стамбульську Декларацію про Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС). У подальшому статус спостерігача отримали Польща (1992 р.), Туніс, Ізраїль, Єгипет, Словаччина (1993 р.), Італія, Австрія (1995 р.).

ЧЕС створено з метою налагодження багатостороннього співробітництва країн, що прилягають до Чорноморського басейну, у галузі транспорту, охорони здоров'я, телекомунікацій, науки, техніки, зв'язку, інформації, туризму, економіки, торгівлі, сільського господарства, екології. Крім цього ЧЕС здатна смугувати з'єднувальною ланкою між Євросоюзом та новими перспективними ринками Центральної Азії і Кавказу. Важлива складова цієї організації – поєднання ресурсного потенціалу

країн басейну Каспійського моря з промисловим потенціалом країн Центральної та Східної Європи, економіка яких вже перейшла у фазу зростання і потребує нових перспективних ринків.

У цьому контексті проекти євразійського транспортного коридору та мультимодального транспортного коридору між Чорним і Балтійським морями, а також нафтового транзиту з Каспійського регіону через Україну до Європи слід розглядати як формування принципово нової гео економічної реальності у цій частині Євразії.

Відносини з країнами ЧЕС на нинішньому етапі є також важливим прецедентом у розбудові регіональної системи безпеки та співпраці. Держави регіону стикаються з протиріччями, що мають високий потенціал конфліктності (Абхазія, Нагірний Карабах, Чечня та ін.). Подолання тих протиріч, недопущення розгортання конфліктів можливе на засадах формування субрегіональних структур безпеки, які б утворили спільну платформу для співробітництва у цій сфері з максимальним урахуванням інтересів усіх держав регіону.

Вищим органом ЧЕС є Рада міністрів закордонних справ. Керівний орган – Секретаріат ЧЕС (м.Стамбул). У системі ЧЕС діють Рада з міжнародних економічних відносин, Координаційний центр економічних і статистичних даних ЧЕС, Чорноморський банк торгівлі та розвитку (м.Салоніки, Греція). У ЧЕС посилюється орієнтація на залучення до розроблення та імплементації програм регіонального співробітництва міжнародних економічних організацій, фінансових інститутів, регіональних європейських структур.

У м.Сітонії (Греція) 31 травня 1994 р. підписано Угоду між країнами ЧЕС і Європейським Союзом з питань політики в галузі енергетики. У межах ЧЕС розроблено програму співпраці у гірничовидобувній, вугільній, хімічній, нафтохімічній, електротехнічній та електронній промисловостях, а також у будівництві. 16 лютого 1993 р. Албанія, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, Росія, Туреччина, Україна (Греція приєдналася в червні 1995 р., Болгарія не приєдналася) підписали спільну Декларацію Парламентської асоціації чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС). Як впливає з Декларації, метою організації є створення правової основи для здійснення цілей і принципів поваги до прав людини, верховенства права і демократичних цінностей, сприяння і внесення вкладу у здійснення цих принципів і цінностей, розвиток дружніх відносин і співро-

бітництва між парламентами і парламентаріями країн ЧЕС та забезпечення подальшого зміцнення атмосфери довіри і добросусідства між її народами, сприяння взаємодії країн ЧЕС в інших міжнародних організаціях, членами яких вони є.

Найвищим органом ПАЧЕС є Нарада представників парламентів країн-учасниць. Діють Секретаріат і Бюро ПАЧЕС, робочі комітети з економічних, комерційних, технологічних та екологічних справ, політичних питань, культури, освіти і громадянських справ.

Згідно з задумом, до зони ЧЕС мають входити не лише країни Чорноморського басейну, а й ті, які безпосередньо зацікавлені у співробітництві з країнами Чорноморського району. ЧЕС засновано на принципах, закладених у Гельсінському Заключеному Акті, на документах, прийнятих на нарадах ОБСЄ, зокрема на Паризькій Хартії для нової Європи. Мета та принципи Декларації ЧЕС повністю відповідають і основним документам ООН. Декларація наголошує також на тому, що належність до зони ЧЕС не стає перешкодою для співпраці з іншими регіональними і субрегіональними організаціями, а також для участі в них.

Оскільки інтеграцію України в Європу проголошено головним стратегічним напрямом її зовнішньої політики, розбудова системи чорноморського співробітництва повністю відповідає національним інтересам і є одним з важливих механізмів приєднання країн Південно-Східної Європи до загальноєвропейської інтеграції. Президент України Л.Кучма у виступі на конференції "Нові можливості в Чорноморському регіоні" (Стамбул, 28 квітня 1997р.) зазначав, що послідовне зміцнення економічного співробітництва в районі Чорного моря не лише виконує важливу роль у вирішенні проблем економічного розвитку країн, об'єднаних ідеєю ЧЕС, але й великою мірою слугує поглибленню загальноєвропейської інтеграції. Водночас, участь України в різних формах регіонального співробітництва в Європі, у тому числі в субрегіональних союзах, жодною мірою не суперечить економічним інтересам України як учасника системи ЧЕС.

Ідея ЧЕС відбиває зростаюче розуміння країнами регіону особливостей власних національних і регіональних інтересів. Вона жодною мірою не конкурує з традиційними економічними структурами, до яких входять країни регіону. Радше тут виникають стосунки компліментарності різних економічних моделей, формується нове поле можливостей, які важко реалізувати у межах старих структур.

Отже, цілком правомірно, що у пошуках нових шляхів реалізації власних національних інтересів нові незалежні країни звернулися до ідеї посилення економічного співробітництва з державами найближчого до них оточення. У випадку України, Молдови, кавказьких країн ця ідея найбільш ефективно втілилась у створенні системи ЧЕС. До неї увійшли нові незалежні країни, які вперше роблять спробу організаційно зінтегруватись без явного домінування Російської Федерації, на відміну, наприклад, від Економічного союзу на основі СНД.

Якщо брати до уваги теорію та вдалу практику економічної інтеграції інших країн, то перспективи розвитку ЧЕС, на думку Б.Парахонського, пов'язані з певними труднощами. Це інтеграція на регіональній основі з яскраво вираженим географічним об'єднуючим чинником – Чорним морем. В усьому іншому ЧЕС можна розглядати як потенційний феномен. Тут очевидні майже всі ключові дезінтеграційні фактори – від політичної нестабільності країн-учасниць та їхньої економічної інфраструктурної несумісності до істотних соціально-культурних відмінностей і глибоких традиційних конфліктів між країнами і всередині деяких з них. Інтеграційна політика ЧЕС має реалізуватись у край несприятливому середовищі (міжетнічна напруженість у Грузії, конфлікти між Вірменією й Азербайджаном, історична ворожнеча між Туреччиною та Вірменією, взаємна недовіра Греції і Туреччини, напружені відносини між Російською Федерацією та колишніми республіками СРСР).

Однак не слід забувати, з якими труднощами стикалася повоєнна Європа в опрацюванні власної інтеграційної моделі. Проблеми були навіть значно гострішими, але прагнення до миру та спільної співпраці переважали, і тепер існує консолідоване, розвинене європейське співтовариство. Цей досвід, безумовно, необхідно враховувати і при розвитку процесу Чорноморського співробітництва.

Розгляд ЧЕС як потенційної зони вільної торгівлі розкриває можливості узгодження зовнішньоекономічних пріоритетів і серйозні економічні суперечності країн регіону, проблеми їхньої економічної сумісності. Незважаючи на відмінності у стані зовнішньоекономічної діяльності країн-учасниць ЧЕС, проведення узгодженої експортно-імпоротної політики може забезпечити певний баланс інтересів у межах основних пріоритетів. Але зробити це у межах ЧЕС дуже проблематично. Функції регулювання зовнішньої торгівлі у країнах-учасниках реалізуються на різних рівнях: національному – в Албанії, Болгарії, Туреччині,

Україні, наднаціональному – в Греції (як члена ЄС), а у перспективі в країнах – членах Економічного союзу – на основі СНД. Крім того, для країн ЧЕС характерні різні масштаби, терміни і глибина участі в ГАТТ/ВТО. Вироблення та реалізація спільних інвестиційних проєктів у межах ЧЕС ускладнюється істотними відмінностями у ключових параметрах інвестиційного капіталу.

Україна і Балкани

Країни Південно-Західного напрямку посідають важливе місце у зовнішньополітичних інтересах України. Вона може мати вплив у даному регіоні, але без економічної підтримки це залишається лише бажаною можливістю. Досягнуті завдяки дипломатії успіхи потрібно зміцнювати діями економічного характеру.

У структурі експорту України в країни регіону залишається великою частка сировини, матеріалів і товарів народного споживання. Україна має позитивне сальдо в торгівлі з чорноморськими країнами, що підтверджує перспективність цього напрямку зовнішньоторгівельних відносин.

Україна могла б активізувати балканський напрям своєї політики, роблячи ставку на розвиток двосторонніх зв'язків з тими державами регіону, зовнішньополітичні, економічні й оборонні устремлення котрих об'єктивно відповідають інтересам нашої держави. Економічні аспекти взаємодії України з країнами Балканського півострова найбільше піддаються прогнозу, насамперед через об'єктивність дії економічних законів, які не залежать від суб'єктивних бажань і дій політиків. Перспективи розвитку відносин між Україною та країнами Балканського півострова, достатньо сприятливі й можуть позитивно вплинути на їх розвиток. Це пояснюється тим, що протягом останніх десятиліть ці відносини були активними. Така впевненість продиктована економічною ситуацією, що склалася на Балканах, яка в найближчій перспективі збережеться. Раніше чи пізніше політики балканських країн будуть змушені погодитися з тим, що в даний час країни колишньої РЕВ і країни, котрі стали суверенними, є найбільш прийнятними діловими партнерами одна для одної. Пояснюється це наступними факторами:

– збереження можливості для відновлення попередніх взаємовигідних зв'язків;

– приблизно однаковий і низький загальний технологічний рівень у базових галузях промисловості;

– труднощі виходу на західні ринки. В міру поглиблення інтеграційних процесів у межах Європейського союзу ці можливості найвірогідніше будуть зменшуватися;

– необхідність захисту інтересів власних виробників від експансії Заходу. Вже зараз багато галузей економіки в різних країнах Балкан відчувають значні труднощі зі збутом своєї продукції навіть у власній країні.

Встановлення нових і відновлення колишніх перерваних зв'язків і всебічної співпраці на території, яку колись займала колишня Югославія, на Балканах і в Південній та Центральній Європі – процес складний і тривалий. Необхідні тільки поступові кроки, а швидкі рішення неможливі у зв'язку з багатьма причинами. У цьому процесі важливу роль відіграє і залучення Балкан до європейських інтеграційних процесів. Цей регіон не може і не повинен залишатися у вузьких межах власне балканського співробітництва. Становлячи важливу частину європейської цивілізації, Балкани є тим географічним, транспортним, історичним і релігійним ланцюгом, що з'єднує Європу з Близьким Сходом.

Кавказький регіон. Формування системи ГУУАМ

Україна має великі транспортно-енергетичні інтереси в Кавказькому регіоні та відіграє важливу роль у зміцненні міжнародного співробітництва, у поглибленні інтеграційних процесів. Багато в чому ці інтереси збігаються з національними інтересами таких держав регіону, як Грузія, Молдова й Азербайджан. Спільність інтересів сприяла проголошенню в жовтні 1997 р. у Страсбурзі творення нового регіонального блоку держав, відомого під умовною назвою ГУАМ (Грузія-Україна-Азербайджан-Молдова). Пізніше до них приєднався Узбекистан і блок став іменуватися ГУУАМ – угруповання рівноправних країн пострадянського простору, що поєднує держави з однаковими політичними й економічними орієнтаціями. Цим новоутворений блок відрізняється від системи ЧЕС, що поєднує країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку, а з іншого боку – від СНД, в якому явно простежується домінування Російської Федерації. Утворення ГУУАМ засвідчує формування в межах

СНД нових структур інтересів економічного та політичного гатунку.

Водночас зауважимо, що в ГУУАМ увійшли "непідписанти" Ташкентського договору. Кожен з членів об'єднання має проблеми з Росією у військовій сфері. В Україні базується морський флот, у Молдові – рештки 14-ї армії. Грузія не може вирішити долю російських баз і миротворчого контингенту в Абхазії. Азербайджан занепокоєний посиленням військової присутності Російської Федерації у Вірменії. Узбекистан виступає проти створення військових баз у Таджикистані.

Загалом, можна стверджувати, що поява ГУУАМ – це відповідь групи незалежних країн викликам, оформленим у відомому Документі Російської Федерації про політичний курс у стосунках з країнами СНД.

Геополітичне становище країн ГУУАМ, їхні історичні зв'язки, співробітництво у межах ЧЕС і СНД настійно диктують їм необхідність зміцнювати економічні і політичні відносини особливого партнерства на регіональному рівні та стосовно міжнародних проблем. Позиції країн ГУУАМ з ключових питань зовнішньої політики збігаються.

Спільні економічні інтереси держав ГУУАМ найбільше сконцентровані навколо двох питань – транспортування прикаспійських енергоносіїв і прокладання нових транзитних маршрутів через Кавказький регіон. Відкриття, розробка і прокладання транспортних комунікацій з нафтогазових родовищ в Азербайджані, Туркменістані, Казахстані та Узбекистані перетворюють закавказький причорноморський регіон у надзвичайно привабливий.

Ідея Транскавказького транспортного коридору набула реального змісту. Водночас регіон Причорномор'я, у тому числі й Закавказзя, має вагоме значення як ринок збуту української продукції.

Україна приваблює в якості стратегічного транзитного маршруту енергоносіїв для європейських країн і з огляду на її переробні потужності має шанс стати суттєво важливою ланкою економічної безпеки Європи. Використання території України дає змогу більш ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з району Близького Сходу в Європу. Україно-грузинський транспортний коридор з постачанням нафти в Європу також є значно коротшим порівняно з альтернативними шляхами. Прибуток від транзиту енергоносіїв з Прикаспійського району в

Європу дасть змогу Україні компенсувати витрати на їх імпорт та вирішити свою енергетичну проблему.

Україна виступила з пропозицією про тристоронню українсько-грузинсько-азербайджанську угоду з метою створення транскавказького транспортного коридору. Передбачається створення єдиної транспортної лінії для обслуговування пасажирів і вантажопотоків, яка зв'яже Баку, Тбілісі, Поті, Одесу та Київ. У грудні 1996 р. відбулося відкриття паромної переправи Іллічівськ(Одеса) – Поті, що утворила нові можливості для підвищення обсягів товарообігу між Україною і кавказькими країнами. Потенційний вантажопотік в обох напрямках передбачається в 1 млн. т. Переправа стає важливою ланкою євразійського транспортного коридору.

Перспективним напрямом економічного співробітництва є розвиток інвестиційної діяльності між державами ГУУАМ, створення спільних підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, в галузі машинобудування, енергетики і транспорту. В перспективі в межах ГУУАМ може утворитися самодостатня в багатьох аспектах регіональна зона економічного співробітництва.

Другий напрям співпраці в межах ГУУАМ – це проблема безпеки і стабільності в районі. Реалізація масштабних проектів вимагає формування субрегіональних структур безпеки, які б утворили спільну платформу для співпраці у цій сфері з максимальним врахуванням інтересів усіх держав регіону.

Кожна з країн ГУУАМ стикається з конфліктними ситуаціями, що багато в чому мають спільне походження й інспіровані ззовні з одного джерела (Абхазія, Крим, Карабах, Придністров'я). Схожість проблем у сфері безпеки зумовлює і взаємотяжіння держав одне до одного. Із створенням ГУУАМ з'явилися нові можливості для вирішення існуючих конфліктів спільними зусиллями за умов, коли втручання міжнародних структур блоковане позицією Російської Федерації.

Важливою підставою для формування системи ГУУАМ є також нинішній рівень розвитку міждержавних зв'язків.

Після припинення кризи перехідного періоду Центрально-Східноєвропейський регіон має всі підстави стати у третьому тисячолітті одним з найпривабливіших ринків світу. Саме тут існують особливо сприятливі перспективи для транзиту енергоносіїв, розвитку транспорту і телекомунікацій, а також інших сфер, без яких неможливо уявити реалізацію масштабних загальноєвропейських проектів.

Європейська інтеграція для України – це не лише мета, а й довгостроковий процес, сутність якого повністю відповідає програмі розпочатих у 1994 р. і неухильно продовжуваних нею економічних реформ.

Література

Бар Є. Україна-Польща: якісно новий рівень взаємин // Політика і час. 1997 № 4.

Васильєва-Чекаленко Л. Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.). К., 1998.

Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. К., 1997.

Глібов В., Гордун Д. Українсько-польські відносини в пострадянський період // Політика і час. 1997. № 5-6.

Горбулін В. Інтеграційні процеси та розвиток країн Центральної і Східної Європи // Стратегічна панорама. 1997. № 1-2.

Договір про відносини дружби і співробітництва // Урядовий кур'єр. 1997. 5 черв.

Казакевич Є. Якщо будуть зміни, то лише на краще // Політика і час. 1997. № 3.

Кульчицький С. Визначена наслідками світових воєн // Політика і час. 1998. № 3.

Макаров А. Україно-румунський консенсус // Зеркало недела. 1997. № 8. 16 мая.

Марциновський А. Злітний острів зеленого // Голос України. 1996. 10 лют.

Марциновський А. На українсько-румунській ниві вродило: час зібрати // Голос України. 1997. 6 трав.

Павленко А. Білорусь: політика, економіка, безпека // Стратегічна панорама. 1998. № 1-2.

Рудич Ф. Місце і роль України в новому геополітичному просторі // Нова політика. 1998. № 5.

Україна 2000 і далі: геополітичні преіоритети та сценарій розвитку. К.; 1999.

Україна на міжнародній арені: 36 документів і матеріалів. 1991–1995: У 2 кн. К., 1998.

Федорович О. Карпатський Єврорегіон. Регіональні аспекти транскордонного співробітництва. Тернопіль, 1998.

Чекаленко Л. Країни Центрально-Східної Європи у зовнішній політиці Української держави // Нова політика. 1998 № 5.

ДОКУМЕНТИ
І
МАТЕРІАЛИ

СТАТУТ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

МИ, НАРОДИ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ, СПОВНЕНІ РІШУЧОСТІ

врятувати прийдешні покоління від бідувань війни, що двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і створити умови, за яких можна додержуватися справедливості і поваги, до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя при більшій свободі,

І З ЦІЄЮ МЕТОЮ

проявляти терпимість і жити разом, в мирі один з одним, як добрі сусіди, і

об'єднати наші сили для підтримання міжнародного миру і безпеки, і

забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили застосовувались не інакше, як у спільних інтересах, і використати міжнародний апарат для сприяння економічному і соціальному прогресу всіх народів,

ВИРІШИЛИ ОБ'ЄДНАТИ НАШІ ЗУСИЛЛЯ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦИХ ЦІЛЕЙ.

Згідно з цим наші відповідні уряди через представників, які зібралися в місті Сан-Франциско і пред'явили свої повноваження, визнані в належній формі, погодилися прийняти даний Статут Організації Об'єднаних Націй і цим засновують міжнародну організацію під назвою "Об'єднані Нації".

РОЗДІЛ I

ЦІЛІ І ПРИНЦИПИ

Стаття 1

Організація Об'єднаних Націй переслідує Цілі:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для відвернення й

усунення загрози мирові і придушення актів агресії або інших порушень миру та проводити мирними засобами, у згоді з принципами справедливості і міжнародного права, укладання або вирішування міжнародних спорів чи ситуацій, що можуть привести до порушення миру;

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру;

3. Здійснювати міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в заохочуванні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії, і

4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих загальних цілей.

Стаття 2

Для досягнення цілей, зазначених у статті 1, Організація та її Члени діють у відповідності з такими Принципами:

1. Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів;

2. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права і переваги, які випливають з належності до складу Членів Організації;

3. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість;

4. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, не сумісним з Цілями Об'єднаних Націй;

5. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй подають їй всебічну допомогу в усіх діях, до яких вона вдається відповідно до цього Статуту, і утримуються від подання допомоги будь-якій державі, проти якої Організація Об'єднаних Націй вживає заходів превентивного або примусового характеру;

6. Організація забезпечує, щоб держави, які не її Членами, діяли у відповідності з цими Принципами, оскільки це може

виявитись необхідним для підтримання міжнародного миру і безпеки;

7. Цей Статут ні в якій мірі не дає Організації Об'єднаних Націй права на втручання в справи, що по суті входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від Членів Організації Об'єднаних Націй подавати такі справи на розв'язання в порядку цього Статуту; проте, зазначений принцип не зачіпає застосування примусових заходів на підставі розділу VII.

РОЗДІЛ II

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття 3

Первісними Членами Організації Об'єднаних Націй є держави, які, взявши участь у Конференції в Сан-Франциско по створенню Міжнародної Організації або раніше підписавши Декларацію Об'єднаних Націй від 1 січня 1942 року, підписали і ратифікували цей Статут у відповідності з статтею 110.

Стаття 4

1. Прийом у Члени Організації відкритий для всіх інших миролюбних держав, які візьмуть на себе зобов'язання, що є в цьому Статуті, і які, на думку Організації, можуть і бажають ці зобов'язання виконувати.

2. Прийом будь-якої такої держави в Члени Організації провадиться постановою Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки.

Стаття 3

Якщо проти якого-небудь Члена Організації було вжито Радою Безпеки заходів превентивного або примусового характеру, Генеральна Асамблея має право, за рекомендацією Ради Безпеки, припиняти здійснення прав і привілеїв, що належать йому як Члену Організації. Здійснення цих прав і привілеїв може бути поновлене Радою Безпеки.

Стаття 6

Член Організації, який систематично порушує принципи, що є в цьому Статуті, може бути виключений з Організації Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки.

РОЗДІЛ III

ОРГАНИ

Стаття 7

1. Як головні органи Організації Об'єднаних Націй заснуються: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада в справах Опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат.

2. Допоміжні органи, що виявляться необхідними, можуть засновуватися у відповідності з цим Статутом.

Стаття 8

Організація Об'єднаних Націй не встановлює ніяких обмежень щодо права чоловіків і жінок брати участь на будь-якій посаді і на однакових умовах в її головних і допоміжних органах.

РОЗДІЛ IV

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ

Склад

Стаття 9

1. Генеральна Асамблея складається з усіх Членів Організації.

2. Кожний Член Організації має не більше п'яти представників у Генеральній Асамблеї.

Функції і Повноваження

Стаття 10

Генеральна Асамблея уповноважується обговорювати будь-які питання або справи в межах цього Статуту або такі, що стосуються повноважень і функцій будь-якого з органів, передбачених цим Статутом, і, за винятками, передбаченими статтею 12, робити рекомендації Членам Організації Об'єднаних Націй чи Раді Безпеки або і Членам Організації і Раді Безпеки з будь-яких таких питань або справ.

Стаття 11

1. Генеральна Асамблея уповноважується розглядати загальні принципи співробітництва в справі підтримання міжнародного миру і безпеки, в тому числі принципи, які визначають роззброєння і регулювання озброєнь, і робити щодо цих принципів рекомендації Членам Організації чи Раді Безпеки або і Членам Організації і Раді Безпеки.

2. Генеральна Асамблея уповноважується обговорювати будь-які питання, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки, поставлені перед нею будь-яким Членом Організації або Радою Безпеки або державою, яка не є Членом Організації, у відповідності з пунктом 2 статті 35, і, за винятками, передбаченими статтею 12, робити щодо будь-яких таких питань рекомендації заінтересованій державі чи державам або Раді Безпеки або і Раді Безпеки і заінтересованій державі чи державам. Будь-яке таке питання, з якого необхідно вдатися до дії, передається Генеральною Асамблеєю Раді Безпеки до або після обговорення.

3. Генеральна Асамблея може звертати увагу Ради Безпеки на ситуації, що могли б загрожувати міжнародному миру і безпеці.

4. Повноваження Генеральної Асамблеї, викладені в цій статті, не повинні обмежувати загального змісту статті 10.

Стаття 12

1. Коли Рада Безпеки виконує покладені на неї цим Статутом функції щодо якого-небудь спору або ситуації, Генеральна Асамблея не може робити будь-які рекомендації, що стосуються даного спору або ситуації, якщо Рада Безпеки не запитає про це.

2. Генеральний Секретар, за згодою Ради Безпеки, повідомляє Генеральну Асамблею на кожній її сесії про всі питання, що відносяться до підтримання міжнародного миру і безпеки і перебувають на розгляді Ради Безпеки, і таким же чином повідомляє Генеральну Асамблею,

Стаття 13

2. Генеральна Асамблея організовує дослідження і робить рекомендації з метою:

а) Сприяння міжнародному співробітництву в політичній галузі і заохочення прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації;

б) Сприяння міжнародному співробітництву в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я і сприяння здійсненню прав людини і основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії.

2. Дальші обов'язки, функції і повноваження Генеральної Асамблеї щодо питань, згаданих вище в пункті 16, викладені в розділах IX і X.

Стаття 14

3 додержанням положень статті 12 Генеральна Асамблея уповноважується рекомендувати заходи мирного уладнання будь-якої ситуації, незалежно від її походження, що, на думку Асамблеї, могла б порушити загальне благополуччя або дружні відносини між націями, включаючи ситуації, які виникають в результаті порушення положень цього Статуту, що викладають Цілі і Принципи Об'єднаних Націй.

Стаття 15

1. Генеральна Асамблея одержує і розглядає щорічні і спеціальні доповіді Ради Безпеки; ці доповіді повинні включати звіт про заходи по підтриманню міжнародного миру і безпеки, що їх Рада Безпеки вирішила вжити або вжила.

2. Генеральна Асамблея одержує і розглядає доповіді інших органів Організації.

Стаття 16

Генеральна Асамблея виконує щодо міжнародної системи опіки такі функції, які покладені на неї на підставі розділів XII і XIII, включаючи затвердження угод по опіці для територій, що не віднесені до числа стратегічних.

Стаття 17

1. Генеральна Асамблея розглядає і затверджує бюджет Організації.

2. Члени Організації несуть її витрати за розподілом, встановлюваним Генеральною Асамблеєю.

3. Генеральна Асамблея розглядає і затверджує будь-які фінансові і бюджетні угоди з спеціалізованими установами, згаданими в статті 57, і перевіряє адміністративні бюджети таких

спеціалізованих установ з тією метою, щоб зробити рекомендації заінтересованим установам.

Голосування

Стаття 18

1. Кожний Член Генеральної Асамблеї має один голос.

2. Рішення Генеральної Асамблеї з важливих питань приймаються більшістю в дві третини членів Асамблеї, які присутні і беруть участь в голосуванні. Ці питання включають: рекомендації щодо підтримання міжнародного миру і безпеки, вибори непостійних членів Ради Безпеки, вибори членів Економічної і Соціальної Ради, вибори членів Ради в справах Опіки, відповідно до пункту с статті 86, прийом нових Членів в Організацію Об'єднаних Націй, припинення прав і привілеїв Членів Організації, виключення з Організації членів, питання, що стосуються функціонування системи опіки, і бюджетні питання.

3. Рішення з інших питань, включаючи визначення додаткових категорій питань, що підлягають розв'язанню більшістю в дві третини голосів, приймаються простою більшістю тих, які присутні і беруть участь в голосуванні.

Стаття 19

Член Організації, за яким лічиться заборгованість по сплаті Організації грошових внесків, позбавляється права голосу в Генеральній Асамблеї, коли сума його заборгованості дорівнює або перевищує суму внесків, що належать з нього за два повні попередні роки. Генеральна Асамблея може, проте, дозволити такому Члену Організації брати участь в голосуванні, коли вона визнає, що прострочка платежу сталася з незалежних від нього обставин.

Процедура

Стаття 20

Генеральна Асамблея збирається на чергові щорічні сесії, і на такі спеціальні сесії, яких можуть вимагати обставини. Спеціальні сесії скликаються Генеральним Секретарем на вимогу Ради Безпеки або більшості Членів Організації.

Стаття 21

Генеральна Асамблея встановлює свої власні правила процедури. Вона обирає свого Голову на кожну сесію.

Стаття 22

Генеральна Асамблея уповноважується засновувати такі допоміжні органи, які вона вважатиме необхідними для здійснення своїх функцій.

РОЗДІЛ V

РАДА БЕЗПЕКИ

Склад

Стаття 23

1. Рада Безпеки складається з одинадцяти Членів Організації. Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, З'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки є постійними членами Ради Безпеки. Генеральна Асамблея обирає шість інших Членів Організації як непостійних членів Ради Безпеки, приділяючи, особливо, належну увагу, в першу чергу, мірі участі Членів Організації у підтриманні міжнародного миру і безпеки та в досягненні інших цілей Організації, а також справедливому географічному розподілу.

2. Непостійні члени Ради Безпеки обираються на дворічний строк. Проте під час перших виборів непостійних членів троє обираються строком на один рік. Вибуваючий член Ради Безпеки не підлягає негайному переобранню.

3. Кожний член Ради Безпеки має одного представника.

Функції і Повноваження

Стаття 24

1. Для забезпечення швидких і селективних дій Організації Об'єднаних Націй її Члени покладають на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки і погоджуються в тому, що при виконанні її обов'язків, які випливають з цієї відповідальності, Рада Безпеки діє від їх імені.

2. При виконанні цих обов'язків Рада Безпеки діє у відповідності з Цілями і Принципами Об'єднаних Націй. Певні повноваження, надані Раді Безпеки для виконання цих обов'язків, викладені в розділах VI, VII, VIII і XII.

3. Рада Безпеки подає на розгляд Генеральної Асамблеї щорічні доповіді і, в міру потреби, спеціальні доповіді.

Стаття 25

Члени Організації погоджуються, у відповідності з цим Статутом, підкорятися рішенням Ради Безпеки і виконувати їх.

Стаття 26

З метою сприяння встановленню і підтриманню міжнародного миру і безпеки з найменшим відтягненням світових людських сил і економічних ресурсів для справи озброєння Рада Безпеки несе відповідальність за формулювання, з допомогою Військово-Штабного Комітету, зазначеного в статті 47, планів створення системи регулювання озброєнь для подання їх Членам Організації.

Голосування

Стаття 27

1. Кожний член Ради Безпеки має один голос.

2. Рішення Ради Безпеки з питань процедури вважаються прийнятими, коли за них подані голоси семи членів Ради.

3. Рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, коли за них подані голоси семи членів Ради, включаючи голоси, що збігаються, всіх постійних членів Ради, причому сторона, яка бере участь у спорі, повинна утриматись від голосування при ухваленні рішення на підставі розділу VI пункту 3 статті 52.

Процедура

Стаття 28

1. Рада Безпеки організується таким чином, щоб вона могла функціонувати безперервно. З тією метою кожний член Ради Безпеки повинен бути завжди представлений в місці перебування Організації Об'єднаних Націй.

2. Рада Безпеки збирається на періодичні засідання, на яких кожний з її членів може, за своїм бажанням, бути представлений або членом уряду або яким-небудь іншим спеціально призначеним представником.

3. Засідання Ради Безпеки можуть відбуватися не лише в місці перебування Організації, а і в усякому іншому місці, яке, на думку Ради, більш сприяє її роботі.

Стаття 29

Рада Безпеки може засновувати такі допоміжні органи, які вона вважатиме необхідними для виконання своїх функцій.

Стаття 30

Рада Безпеки встановлює свої правила процедури, включаючи порядок обрання свого Голови.

Стаття 31

Будь-який Член Організації, який не є членом Ради Безпеки, може взяти участь, без права голосу, в обговоренні будь-якого питання, внесеного у Раду Безпеки, в усіх тих випадках, коли Рада Безпеки вважає, що інтереси цього Члена Організації спеціально зачеплені.

Стаття 32

Будь-який Член Організації, який не є членом Ради Безпеки, або будь-яка держава, що не є Членом Організації, коли вони є сторонами в спорі, розглядуваному Радою Безпеки, запрошуються взяти участь, без права голосу, в обговоренні, що стосується цього спору. Рада Безпеки ставить такі умови для участі держави, що не є Членом Організації, які вона визнає справедливими.

РОЗДІЛ VI

МИРНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Стаття 33

1. Сторони, які беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед старатися вирішити спір

шляхом переговорів, обслідування, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами за своїм вибором.

2. Рада Безпеки, коли вона вважає це необхідним, вимагає від сторін вирішення їх спору за допомогою таких засобів.

Стаття 34

Рада Безпеки уповноважується розслідувати будь-який спір або будь-яку ситуацію, що може привести до міжнародних тертів або викликати спір, для визначення того, чи не може продовження цього спору або ситуації загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки.

Стаття 35

1. Будь-який Член Організації може довести до відома Ради Безпеки або Генеральної Асамблеї про будь-який спір чи ситуацію, що має характер, зазначений в статті 34.

2. Держава, яка не є Членом Організації, може довести до відома Ради Безпеки або Генеральної Асамблеї про будь-який спір, в якому вона є стороною, якщо вона заздалегідь візьме на себе відносно цього спору зобов'язання мирного вирішення спорів, передбачені в цьому Статуті.

3. Розв'язання Генеральною Асамблеєю справ, про які доведено до її відома на підставі цієї статті, провадиться з урахуванням положень статей 11 і 12.

Стаття 36

1. Рада Безпеки уповноважується в будь-якій стадії спору, що має характер, зазначений у статті 33, або ситуації подібного ж характеру, рекомендувати належну процедуру чи методи врегулювання.

2. Рада Безпеки бере до уваги будь-яку процедуру для вирішення цього спору, яка вже була прийнята сторонами.

3. Роблячи рекомендації на підставі цієї статті, Рада Безпеки бере також до уваги, що спори юридичного характеру повинні, як загальне правило, передаватися сторонами в Міжнародний Суд у відповідності з положеннями Статуту Суду.

Стаття 37

1. Якщо сторони в спорі, який має характер, зазначений у статті 33, не вирішать його з допомогою зазначених у цій статті засобів, вони передають його в Раду Безпеки.

2. Якщо Рада Безпеки вважає, що продовження цього спору в дійсності могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки, вона вирішує чи діяти їй на підставі статті 36, чи рекомендувати такі умови вирішення спору, які вона визнає придатними.

Стаття 38

Без шкоди для положень статей 33–37, Рада Безпеки уповноважується, якщо всі сторони, які беруть участь у будь-якому спорі, про це просять, робити сторонам рекомендації з метою мирного вирішення цього спору.

РОЗДІЛ VII

ДІЇ У ВІДНОШЕННІ ЗАРОЗИ МИРОВІ, ПОРУШЕНЬ МИРУ ТА АКТИВ АГРЕСІЇ

Стаття 39

Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози мирові, будь-якого порушення миру або акту агресії і робить рекомендації або вирішує про те, яких заходів слід вжити у відповідності з статтями 41 і 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Стаття 40

Щоб відвернути погіршення ситуації, Рада Безпеки уповноважується, перш ніж зробити рекомендації або вирішити про вжиття заходів, передбачених статтею 39, зажадати від заінтересованих сторін виконання тих тимчасових заходів, що їх вона визнає необхідними або бажаними. Такі тимчасові заходи не повинні завдавати шкоди правам, домаганням або становищу заінтересованих сторін. Рада Безпеки належним чином враховує невиконання цих тимчасових заходів.

Стаття 41

Рада Безпеки уповноважується вирішувати, яких заходів, не зв'язаних з використанням збройних сил, слід вживати для здійснення її рішень, і вона може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати цілковитий або частковий перерив економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин.

Стаття 42

Якщо Рада Безпеки вважатиме, що заходи, передбачені в статті 41, можуть бути недостатніми або вже є недостатні, вона уповноважується вдатися до таких дій повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду та інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації.

Стаття 43

1. Всі Члени Організації для того, щоб внести свій вклад у справу підтримання міжнародного миру і безпеки, зобов'язуються надавати в розпорядження Ради Безпеки на її вимогу і в відповідності з спеціальною угодою, або угодами, необхідні для підтримання міжнародного миру і безпеки збройні сили, допомогу і відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу.

2. Така угода, або угоди, визначають чисельність і рід військ, ступінь їх готовності та їх загальне розташування і характер надаваних засобів обслуговування і допомоги.

3. Переговори про укладення угоди, або угод, розпочинаються в якомога короткий строк з ініціативи Ради Безпеки. Вони укладаються між Радою Безпеки і Членами Організації або між Радою Безпеки і групами Членів Організації ратифікації державами, що їх підписали, у відповідності з їх конституційною процедурою.

Стаття 44

Коли Рада Безпеки вирішила застосувати силу, то перш ніж зажадати від Члена Організації, не представленого в Раді, надання збройних сил, на виконання зобов'язань, взятих ним на підставі статті 43, Рада Безпеки запрошує цього Члена Органі-

зації, якщо останній цього захоче, взяти участь у рішеннях Ради Безпеки відносно використання контингентів збройних сил цього Члена Організації.

Стаття 45

З метою забезпечення для Організації Об'єднаних Націй можливості вживати термінових воєнних заходів Члени Організації повинні тримати в стані негайної готовності контингенти національних військово-повітряних сил для спільних міжнародних примусових дій. Чисельність і ступінь готовності цих контингентів і плани їх спільних дій визначаються Радою Безпеки з допомогою Військово-Штабного Комітету в межах, зазначених у спеціальній угоді або угодах, згаданих в статті 43.

Стаття 46

Плани застосування збройних сил складаються Радою Безпеки за допомогою Військово-Штабного Комітету.

Стаття 47

1. Створюється Військово-Штабний Комітет для того, щоб давати поради і подавати допомогу Раді Безпеки в усіх питаннях, що стосуються військових потреб Ради Безпеки в справі підтримання міжнародного миру і безпеки, використання військ, переданих в її розпорядження, і командування ними, а також регулювання озброєнь і можливого роззброєння.

2. Військово-Штабний Комітет складається з Начальників Штабів постійних членів Ради Безпеки або їх представників. Будь-який Член Організації, не представлений постійно в Комітеті, запрошується Комітетом співробітничати з ним, якщо ефективне здійснення обов'язків Комітету вимагає участі цього Члена Організації в роботі Комітету.

3. Військово-Штабний Комітет, перебуваючи в підпорядкуванні Ради Безпеки, несе відповідальність за стратегічне керівництво будь-якими збройними силами, наданими в розпорядження Ради Безпеки. Питання, що стосуються командування такими силами, повинні бути розроблені пізніше.

4. Військово-Штабний Комітет може, з дозволу Ради Безпеки і після консультації з відповідними регіональними органами, засновувати свої регіональні підкомітети.

Стаття 48

1. Дії, потрібні для виконання рішень Ради Безпеки з метою підтримання міжнародного миру і безпеки, розпочинаються всіма Членами Організації або деякими з них, залежно від того, як це визначить Рада Безпеки.

2. Такі рішення виконуються Членами Організації безпосередньо, а також шляхом їх дій у відповідних міжнародних установах, членами яких вони є.

Стаття 49

Члени Організації повинні об'єднуватися для подання взаємної допомоги у проведенні заходів, про які прийнято рішення Радою Безпеки.

Стаття 50

Якщо Радою Безпеки вживаються превентивні або примусові заходи проти якої-небудь держави, всяка інша держава, незалежно від того, чи є вона Членом Організації, перед якою постануть спеціальні економічні проблеми, що виникли з проведення згаданих вище заходів, має право консультуватися з Радою Безпеки на предмет розв'язання таких проблем.

Стаття 51

Цей Статут ні в якій мірі не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо станеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вживе заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру і безпеки. Заходи, вжиті Членами Організації при здійсненні цього права на самооборону, повинні бути негайно повідомлені Раді Безпеки і ні в якому разі не повинні зачіпати повноважень і відповідальності Ради Безпеки, згідно з цим Статутом, відносно здійснення в будь-який час таких дій, що їх вона визнає необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

РОЗДІЛ VIII

РЕГІОНАЛЬНІ УГОДИ

Стаття 52

1. Цей Статут ні в якій мірі не перешкоджає існуванню регіональних угод або органів для розв'язання таких питань, що відносяться до підтримання міжнародного миру і безпеки, які є придатними для регіональних дій, при умові, що такі угоди або органи та їх діяльність сумісні з Цілями і Принципами Організації.

2. Члени Організації, які уклали такі угоди, або становлять такі органи, повинні докласти всіх своїх зусиль для досягнення мирного вирішення місцевих спорів з допомогою таких регіональних угод або таких регіональних органів до передачі цих спорів у Раду Безпеки.

3. Рада Безпеки повинна заохочувати розвиток застосування мирного вирішення місцевих спорів за допомогою таких регіональних угод, або таких регіональних органів, або з ініціативи заінтересованих держав, або з своєї власної ініціативи.

4. Ця стаття ні в якій мірі не зачіпає застосування статей 34 і 35.

Стаття 53

1. Рада Безпеки використовує, де це доречно, такі регіональні угоди або органи для примусових дій під її керівництвом. Проте ніякі примусові дії не застосовуються, в силу цих регіональних угод або регіональними органами, без повноважень від Ради Безпеки, за винятком заходів, передбачених статтею 107, проти будь-якої ворожої держави, як вона визначена в пункті 2 цієї статті, або заходів, передбачених в регіональних угодах, спрямованих проти відновлення агресивної політики з боку будь-якої такої держави, до того часу, коли на Організацію, за проханням заінтересованих Урядів, може бути покладена відповідальність за попередження дальшої агресії з боку такої держави.

2. Термін "ворожа держава", як він застосований в пункті 1 цієї статті, відноситься до всякої держави, яка протягом Другої світової війни була ворогом будь-якої з держав, які підписали цей Статут.

Стаття 54

Рада Безпеки повинна бути завжди повністю інформована про дії, розпочаті або намічувані в силу регіональних угод або регіональними органами, для підтримання міжнародного миру і безпеки.

РОЗДІЛ ІХ

Стаття 55

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ І СОЦІАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 55

З метою створення умов стабільності і благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності і самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє:

а) Підвищенню рівня життя, повній зайнятості населення і умовам економічного і соціального розвитку;

б) Розв'язанню міжнародних проблем у галузі економічній, соціальній, охороні здоров'я і подібних проблем; міжнародному співробітництву в галузі культури й освіти;

с) Загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії.

Стаття 56

Всі Члени Організації зобов'язуються вдатися до спільних і самостійних дій в співробітництві з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55.

Стаття 57

1. Різні спеціалізовані установи, створені міжурядовими угодами і наділені широко міжнародною, визначеною в їх установчих актах, відповідальністю в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я і подібних галузях, будуть поставлені у зв'язок з Організацією у відповідності з положеннями статті 63.

2. Такі установи, які будуть поставлені вказаним чином у зв'язок з Організацією, називаються в наступних статтях "спеціалізовані установи".

Стаття 58

Організація робить рекомендації відносно погодження політики і діяльності спеціалізованих установ.

Стаття 59

Організація, в разі потреби, проявляє ініціативу в тому, щоб заінтересовані держави приступили до переговорів про створення будь-яких нових спеціалізованих установ, які можуть бути необхідні для виконання цілей, зазначених у статті 55.

Стаття 60

Відповідальність за виконання функцій Організації, зазначених у цьому розділі, покладається на Генеральну Асамблею і, під керівництвом Генеральної Асамблеї, на Економічну і Соціальну Раду, якій з цією метою надаються повноваження, зазначені у розділі X.

РОЗДІЛ X

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА РАДА

Склад

Стаття 61

1. Економічна і Соціальна Рада складається з вісімнадцяти Членів Організації, які обираються Генеральною Асамблеєю.

2. З додержанням положень, викладених у пункті 3, шість членів Економічної і Соціальної Ради обираються щорічно строком на три роки. Вибуваючий член Ради може бути переобраний негайно.

3. При перших виборах обираються вісімнадцять членів Економічної і Соціальної Ради. Строк повноважень шести членів, обраних таким чином, минає в кінці першого року, а інших шести – в кінці другого року, у відповідності з вказівками Генеральної Асамблеї.

4. Кожний член Економічної і Соціальної Ради має одного представника.

Функції і Повноваження

Стаття 62

1. Економічна і Соціальна Рада уповноважується проводити дослідження і складати доповіді з міжнародних питань в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я і

подібних питань, або спонукати до цього інших, а також робити в будь-якому з цих питань рекомендації Генеральній Асамблеї Членам Організації і заінтересованим спеціалізованим установам.

2. Рада уповноважується робити рекомендації з метою заохочення поваги та додержання прав людини і основних свобод для всіх.

3. Рада уповноважується підготувати для подання Генеральній Асамблеї проекти конвенцій з питань, що входять до її компетенції.

4. Рада уповноважується скликати, відповідно до правил, прийнятих Організацією, міжнародні конференції з питань, що входять до її компетенції.

Стаття 63

1. Економічна і Соціальна Рада уповноважується укладати з будь-якою з установ, зазначених у статті 57, угоди, що визначають умови, на яких відповідні установи будуть поставлені у зв'язок з Організацією.

Такі угоди підлягають затвердженню Генеральною Асамблеєю.

2. Рада уповноважується погоджувати діяльність спеціалізованих установ через консультації з ними і рекомендації таким установам і через рекомендації Генеральній Асамблеї і Членам Організації.

Стаття 64

1. Економічна і Соціальна Рада уповноважується вживати належних заходів для одержання від спеціалізованих установ регулярних доповідей. Рада уповноважується укладати угоди з Членами Організації і з спеціалізованими установами з метою одержання від них доповідей про заходи, що ними вжиті на виконання її власних рекомендацій і рекомендацій Генеральної Асамблеї з питань, які входять до її компетенції.

2. Рада уповноважується повідомити Генеральній Асамблеї свої зауваження по цих доповідях.

Стаття 65

Економічна і Соціальна Рада уповноважується подавати Раді Безпеки інформацію і, на пропозицію Ради Безпеки, зобов'язана їй допомагати.

Стаття 66

1. Економічна і Соціальна Рада здійснює такі функції, які входять до її компетенції у зв'язку з виконанням рекомендацій Генеральної Асамблеї.

2. Рада, із схвалення Генеральної Асамблеї, уповноважується виконувати роботи на просьбу Членів Організації і на просьбу спеціалізованих установ.

3. Рада повинна виконувати такі інші функції, які перелічені в інших частинах цього Статуту або які можуть бути покладені на неї Генеральною Асамблеєю.

Голосування

Стаття 67

1. Кожний член Економічної і Соціальної Ради має один голос.

2. Рішення Економічної і Соціальної Ради приймаються більшістю голосів членів Ради, які присутні і беруть участь в голосуванні.

Процедура

Стаття 68

Економічна і Соціальна Рада створює комісії з економічної і соціальної галузі і по заохоченню прав людини, а також такі інші комісії, що можуть бути потрібні для виконання її функцій.

Стаття 69

Економічна і Соціальна Рада запрошує будь-якого Члена Організації взяти участь без права голосу в обговоренні нею будь-якого питання, що становить особливий інтерес для цього Члена Організації.

Стаття 70

Економічна і Соціальна Рада уповноважується проводити заходи для участі, без права голосу, представників спеціалізованих установ в обговоренні питань в Раді або в створених нею комісіях, а також для участі представників Ради в обговоренні питань в спеціалізованих установах.

Стаття 71

Економічна і Соціальна Рада уповноважується проводити належні заходи для консультації з неурядовими організаціями, заінтересованими в питаннях, що входять до її компетенції. Такі заходи можуть бути погоджені з міжнародними організаціями, а, в разі потреби, з національними організаціями після консультації з заінтересованим Членом Організації.

Стаття 72

1. Економічна і Соціальна Рада встановлює свої власні правила процедури, включаючи порядок обрання свого Голови.

2. Економічна і Соціальна Рада скликається, в міру потреби, відповідно до своїх правил, що повинні включати положення про скликання засідань на вимогу більшості членів.

РОЗДІЛ XI

ДЕКЛАРАЦІЯ ЩОДО НЕСАМОВРЯДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття 73

Члени Організації Об'єднаних Націй, які несуть або беруть на себе відповідальність за управління територіями, народи яких не досягли ще повного самоврядування, визнають той принцип, що інтереси населення цих територій є першорядними і, як священний обов'язок, беруть зобов'язання максимально сприяти благополуччю населення цих територій в рамках системи міжнародного миру і безпеки, встановленої даним Статутом, і з цією метою:

а) Забезпечувати, додержуючи належної поваги до культури зазначених народів, їх політичний, економічний і соціальний прогрес, прогрес в галузі освіти, справедливе поводження з ними і захист їх від зловживань;

б) Розвивати самоврядування, враховувати належним чином політичні прагнення цих народів і допомагати їм у прогресивному розвитку їх вільних політичних інститутів відповідно до специфічних обставин, властивих кожній території та її народам, і до їх різних ступенів розвитку;

в) Зміцнювати міжнародний мир і безпеку;

г) Сприяти розвитку творчих заходів, заохочувати дослідження, співробітничати один з одним де і коли це

доречно, з спеціалізованими міжнародними організаціями заради практичного досягнення викладених у цій статті соціальних, економічних і наукових цілей, і

е) Передавати регулярно Генеральному Секретарю для інформації і з таким обмеженням, яке може викликатися міркуваннями безпеки і конституційного порядку, статистичну та іншу інформацію спеціального характеру, що стосується економічних і соціальних умов, а також умов освіти на територіях, за які вони відповідно несуть відповідальність, крім територій, на які поширюється дія розділів XII і XIII.

Стаття 74

Члени Організації також погоджуються, що їх політика відносно територій, на які поширюється дія цього розділу, повинна ґрунтуватися, не менше, ніж відносно їх метрополій, на загальному принципі добросусідства, з належним урахуванням інтересів і благополуччя решти світу в справах соціальних, економічних і торгівлі.

РОЗДІЛ XII

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ОПІКИ

Стаття 75

Організація Об'єднаних Націй створює під своїм керівництвом міжнародну систему опіки для управління тими територіями, які можуть бути включені в неї наступними індивідуальними угодами, і для нагляду за цими територіями. Ці території називаються далі "території під опікою".

Стаття 76

Основні завдання системи опіки, у відповідності з Цілями Організації Об'єднаних Націй, викладеними в статті 1 цього Статуту, полягають у тому, щоб:

- а) Зміцнювати міжнародний мир і безпеку;
- б) Сприяти політичному, економічному і соціальному прогресу населення територій під опікою, його прогресу в галузі освіти та його прогресивному розвитку в напрямі до самоврядування або незалежності, як це може виявитися придатним для специфічних умов кожної території та її

народів і маючи на увазі вільно виявлене бажання цих народів, і як це може бути передбачено умовами кожної угоди про опіку;

с) Заохочувати поважання прав людини й основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії, і заохочувати визнання взаємозалежності народів світу;

д) Забезпечувати однакове ставлення до Членів Організації та їх громадян у галузі соціальної, економічної і торговельної, а також однакове ставлення до них у провадженні правосуддя без шкоди для досягнення викладених вище завдань і при умові додержання положень статті 80.

Стаття 77

1. Система опіки поширюється на такі території з перелічених нижче категорій, які можуть бути включені до неї угодами про опіку.

а) Території, що нині перебувають під мандатом;

б) Території, що можуть бути відторгнуті від ворожих держав в результаті Другої світової війни, і

с) Території, добровільно включені в систему опіки державами, відповідальними за їх управління.

2. Питання про те, які з територій перелічених вище категорій повинні бути включені в систему опіки і на яких умовах, буде предметом наступної угоди.

Стаття 78

Система опіки не поширюється на країни, що стали Членами Організації, відносини між якими повинні ґрунтуватися на поважанні принципу суверенної рівності.

Стаття 79

Умови опіки для кожної території, що підлягає включенню в систему опіки, в тому числі всі зміни і поправки, визначаються угодами безпосередньо заінтересованих держав, включаючи країни-мандатарії, в тому разі, коли території перебувають під мандатом одного з Членів Організації, і затверджуються, як передбачено в статтях 83 і 85.

Стаття 80

1. За винятком випадків, що можуть бути погоджені в індивідуальних угодах про опіку, які укладені згідно з статтями 77, 79 і 81 і включають кожен територію в систему опіки, і аж до укладення таких угод, ніщо в цьому розділі не повинно тлумачитися, як зміна яким-небудь чином яких би то не було прав будь-яких держав або будь-яких народів чи умов існуючих міжнародних угод, учасниками яких можуть бути відповідно Члени Організації.

2. Пункт 1 цієї статті не повинен тлумачитися, як такий, що дає підстави для затримки або відстрочки переговорів і укладення угод про включення підмандатних і інших територій в систему опіки, як це передбачено в статті 77.

Стаття 81

Угода про опіку в кожному випадку повинна включати умови, на яких буде управлятися територія під опікою, а також визначати владу, що буде здійснювати управління територією під опікою. Така влада, що називається надалі управляючою владою, може являти собою одну або більше держав або Організацію Об'єднаних Націй, як таку.

Стаття 82

В будь-якій угоді про опіку може визначатися стратегічний район або райони, що можуть включати частину або всю територію під опікою, на яку поширюється угода, без шкоди для якої б то не було особливої угоди або угод, укладених на підставі статті 43.

Стаття 83

1. Всі функції Організації Об'єднаних Націй, що стосуються стратегічних районів, включаючи затвердження умов угод про опіку та їх змін або поправок до них, здійснюються Радою Безпеки.

2. Основні цілі, викладені в статті 76, стосуються народу кожного з стратегічних районів.

3. Рада Безпеки, додержуючи умов угод про опіку і без шкоди для вимог безпеки, користується допомогою Ради в справах Опіки для виконання тих функцій Організації Об'єднаних Націй, у відповідності з системою опіки, що стосуються політичних,

економічних і соціальних питань, також питань в галузі освіти в стратегічних районах.

Стаття 84

Обов'язком управляючої влади є забезпечення того, щоб територія під опікою відігравала свою роль в підтриманні міжнародного миру і безпеки. З цією метою управляюча влада уповноважується використати добровільні збройні сили, засоби обслуговування і допомогу території під опікою при виконанні зобов'язань, взятих у цьому відношенні управляючою владою перед Радою Безпеки, а так само і для місцевої оборони та підтримання закону і порядку в межах території під опікою.

Стаття 85

1. Функції Організації Об'єднаних Націй щодо угод про опіку для всіх районів, не віднесених до числа стратегічних, включаючи затвердження умов угод про опіку та їх змін або поправок до них, здійснюються Генеральною Асамблеєю.

2. Рада в справах Опіки, що діє під керівництвом Генеральної Асамблеї, допомагає Генеральній Асамблеї у виконанні цих функцій.

РОЗДІЛ XIII

РАДА В СПРАВАХ ОПІКИ

Склад

Стаття 86

1. Рада в справах Опіки складається з таких Членів Організації Об'єднаних Націй:

а) Тих Членів Організації, які управляють територіями під опікою;

б) Тих Членів Організації, названих у статті 23, які не управляють територіями під опікою;

в) Такої кількості інших Членів Організації, обраних Генеральною Асамблеєю на трирічний строк, яка може бути потрібною для забезпечення того, щоб загальна кількість членів Ради в справах Опіки розподілялась рівно між

Членами Організації, які управляють і не управляють територіями під опікою.

2. Кожний член Ради в справах Опіки призначить одну висококваліфіковану особу, яка буде його представником у Раді в справах Опіки.

Функції і Повноваження

Стаття 87

1. Генеральна Рада в справах Опіки, що перебуває під її керівництвом, при виконанні своїх функцій, уповноважуються:

- a) Розглядати звіти, що їх подає управляюча влада;
- b) Приймати петиції і розглядати їх, консультуючись з управляючою владою;
- c) Влаштувати періодичні відвідування відповідних територій під опікою, в погодженні з управляючою владою строки, і
- d) Проводити згадані та інші дії до умов угод про опіку.

Стаття 88

Рада в справах Опіки розробляє анкету відносно політичного, економічного і соціального прогресу населення кожної території під опікою, що входить до компетенції Генеральної Асамблеї, подає останній щорічні доповіді на підставі цієї анкети.

Голосування

Стаття 89

1. Кожний член Ради в справах Опіки має один голос.

2. Рішення Ради в справах Опіки приймаються більшістю голосів членів Ради, які присутні і беруть участь в голосуванні.

Процедура

Стаття 90

1. Рада в справах Опіки приймає свої власні правила процедури, включаючи порядок обрання свого Голови.

2. Засідання Ради в справах Опіки скликаються в міру потреби відповідно до її правил процедури, що повинні передбачати скликання засідань на вимогу більшості членів Ради.

Стаття 91

Рада в справах Опіки користується у відповідних випадках допомогою Економічної і Соціальної Ради і спеціалізованих установ щодо питань, в яких вони відповідно заінтересовані.

РОЗДІЛ XIV МІЖНАРОДНИЙ СУД

Стаття 92

Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Він діє у відповідності з Статутом, що додається, який ґрунтується на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя і становить невід'ємну частину цього Статуту.

Стаття 93

1. Всі Члени Організації є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду.

2. Держава, яка не є Членом Організації, може стати учасником Статуту Міжнародного Суду на умовах, що визначаються, у кожному окремому випадку, Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки.

Стаття 94

1. Кожний Член Організації зобов'язується виконати рішення Міжнародного Суду по тій справі, в якій він є стороною.

2. В разі, коли яка-небудь сторона в справі не виконає зобов'язання, покладеного на неї рішенням Суду, друга сторона може звернутися до Ради Безпеки, яка може, якщо визнає це необхідним, зробити рекомендації або вирішити про вжиття заходів для виконання рішення.

Стаття 95

Цей Статут ні в якій мірі не перешкоджає Членам Організації доручати вирішення своїх незгод іншим судам, в силу вже існуючих угод або таких, що можуть бути укладені майбутньому.

Стаття 96

1. Генеральна Асамблея або Рада Безпеки можуть запитувати від Міжнародного Суду консультативні висновки з будь-якого юридичного питання.

2. Інші органи Організації Об'єднаних Націй і спеціалізовані установи, яким Генеральна Асамблея може дати у будь-який час дозвіл на це, також можуть запитувати консультативні висновки Суду з юридичних питань, що виникають в межах їх кола діяльності.

РОЗДІЛ XV

СЕКРЕТАРІАТ

Стаття 97

Секретаріат складається з Генерального Секретаря і такого персоналу, який може бути потрібний для Організації. Генеральний Секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Генеральний Секретар є головною адміністративною службовою особою Організації.

Стаття 98

Генеральний Секретар діє як такий на всіх засіданнях Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради і Ради в справах Опіки та виконує такі інші функції, які покладаються на нього цими органами. Генеральний Секретар подає Генеральній Асамблеї щорічний звіт про роботу Організації.

Стаття 99

Генеральний Секретар має право доводити до відома Ради Безпеки про будь-які питання, які, на його думку, можуть загрожувати підтриманню і міжнародного миру і безпеки.

Стаття 100

1. При виконанні своїх обов'язків Генеральний Секретар і персонал Секретаріату не повинні запитувати або одержувати вказівки від якого б то не було уряду чи влади, сторонньої Організації. Вони повинні утримуватися від будь-яких дій, що могли б відбитися на їх становищі, як міжнародних службових осіб, відповідальних тільки перед Організацією.

2. Кожний Член Організації зобов'язується поважати строго міжнародний характер обов'язків Генерального Секретаря і персоналу Секретаріату і не намагатися чинити вплив на них при виконанні ними своїх обов'язків.

Стаття 101

1. Персонал Секретаріату призначається Генеральним Секретарем згідно з правилами, встановленими Генеральною Асамблеєю.

2. Відповідний персонал виділяється для постійної роботи в Економічній і Соціальній Раді, у Раді в справах Опіки і, в міру потреби, в інші органи Організації. Цей персонал становить частину Секретаріату.

3. При прийомі на службу і визначенні служби слід керуватися, головним чином, необхідністю забезпечити високий рівень працездатності, компетентності і сумлінності. Належну увагу слід приділяти важливості добору персоналу на якомога більш широкій географічній основі.

РОЗДІЛ XVI

РІЗНІ ПОСТАНОВИ

Стаття 102

1. Всякий договір і всяка міжнародна угода, укладені будь-яким Членом Організації після того, як цей Статут набере чинності, повинні бути, при першій можливості, зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані.

2. Жодна з сторін в будь-якому такому договорі або міжнародній угоді, не зареєстрованих відповідно до пункту 1 цієї статті, не може посилаватися на такий договір або угоду ні в одному з органів Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 103

У тому разі, коли виявиться, що зобов'язання Членів Організації за цим Статутом суперечать їх зобов'язанням за якою-небудь іншою міжнародною угодою, переважну силу мають зобов'язання за цим Статутом.

Стаття 104

Організація Об'єднаних Націй користується на території кожного з своїх Членів такою правоздатністю, яка може виявитись необхідною для виконання її функцій і досягнення її цілей.

Стаття 105

1. Організація Об'єднаних Націй користується на території кожного з своїх Членів такими привілеями та імунітетами, які необхідні для досягнення її цілей.

2. Представники Членів Організації та її службові особи також користуються привілеями та імунітетами, які необхідні для самостійного виконання ними своїх функцій, зв'язаних з діяльністю Організації.

3. Генеральна Асамблея може робити рекомендації для визначення деталей застосування пунктів 1 і 2 даної статті, а також може пропонувати Членам Організації конвенції для цієї мети.

РОЗДІЛ XVII

ЗАХОДИ ПО БЕЗПЕЦІ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

Стаття 106

Аж до того, як наберуть чинності такі згадані в статті 43 спеціальні угоди, що, на думку Ради Безпеки, дають їй можливість розпочати здійснення своїх обов'язків, згідно з статтею 42 учасники Декларації Чотирьох Держав, підписаної в Москві 30 жовтня 1943 р., і Франція, відповідно до положень пункту 5 цієї Декларації, консультуватимуться один з одним і, в разі потреби, з іншими Членами Організації з метою таких спільних дій від імені Організації, які можуть виявитись необхідними для підтримання міжнародного миру і безпеки.

Стаття 107

Цей Статут ні в якій мірі не позбавляє юридичної сили дії, що були розпочаті або санкціоновані в результаті другої світової війни урядами, які несуть відповідальність за такі дії, відносно будь-якої держави, яка протягом другої світової війни була ворогом будь-якої з держав, що підписали цей Статут, а також не перешкоджає таким діям.

РОЗДІЛ XVIII

ПОПРАВКИ

Стаття 108

Поправки до цього Статуту набирають чинності для всіх Членів Організації після того, як вони прийняті двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї і ратифіковані, відповідно до їх конституційної процедури, двома третинами Членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки.

Стаття 109

1. З метою перегляду цього Статуту може бути скликана Генеральна Конференція Членів Організації в строк і в місці, що повинні бути визначені двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї і голосами будь-яких семи членів Ради Безпеки. Кожний Член організації матиме на Конференції один голос.

2. Будь-яка зміна цього Статуту, рекомендована двома третинами голосів учасників конференції, набере чинності після ратифікації, відповідно до їх конституційної процедури, двома третинами Членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки.

3. Якщо така конференція не відбудеться до десятої щорічної сесії Генеральної Асамблеї, рахуючи з часу, коли цей Статут набрав чинності, пропозиція скликати таку Конференцію включається до порядку денного цієї сесії Генеральної Асамблеї і Конференція скликається, коли це буде вирішено простою більшістю голосів членів Генеральної Асамблеї і голосами будь-яких семи членів Ради Безпеки.

РОЗДІЛ ХІХ

РАТИФІКАЦІЯ І ПІДПИСАННЯ

Стаття 110

1. Цей Статут підлягає ратифікації державами, які підписали його, відповідно до їх конституційної процедури.

2. Ратифікаційні грамоти повинні здаватися на зберігання Урядові Сполучених Штатів Америки, який повідомлятиме про здачу на зберігання кожної грамоти всі держави, що підписали Статут, так само як і Генерального Секретаря Організації, коли він буде призначений.

3. Цей Статут набере чинності після того, як здадуть на зберігання ратифікаційні грамоти Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, З'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки і більшість інших держав, які підписали Статут. Після цього Уряд Сполучених Штатів Америки складе протокол про здачу на зберігання ратифікаційних грамот, копії з якого будуть розіслані всім державам, що підписали Статут.

4. Держави, що підписали цей Статут і ратифікують його після того, як він набере чинності, стануть Первісними Членами Організації Об'єднаних Націй з дня здачі ними на зберігання своїх відповідних ратифікаційних грамот.

Стаття 111

Цей Статут, китайський, французький, російський, англійський та іспанський тексти якого є однаково автентичними, зберігатиметься в архіві Уряду Сполучених Штатів Америки. Цей Уряд надсилає копії Статуту, належним чином засвідчені, Урядам всіх інших держав, які його підписали.

НА ПОСВІДЧЕННЯ ЧОГО представники Урядів Об'єднаних Націй підписали цей Статут.

СКЛАДЕНО в місті Сан-Франциско, червня двадцять шостого дня, тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року.

(Опубліковано за виданням ООН
українською мовою. Без місця і року)

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

ПРЕАМБУЛА

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру; і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено, високе прагнення людей; і

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя в більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих і свобод має величезне значення для повного виконання зобов'язання;

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ

проголошує цю

ЗАГАЛЬНУ ДЕКЛАРАЦІЮ ПРАВ ЛЮДИНИ як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав –

членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою, або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4. Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5. Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6. Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7. Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8. Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11. 1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване в час вчинення злочину.

Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13. 1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.

2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14. Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить меті і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15. 1. Кожна людина має право на громадянство.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16. 1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.

2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.

3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17. 1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. 2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою,

релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20. 1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.

2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21. 1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23. 1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.

3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування її самої сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24 Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25. 1 Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2 Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26. 1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27. 1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28 Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29. 1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, її у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи

2 При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги

прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3 Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити меті і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації

(Права людини Основні міжнародні правові документи) К , 1989 С 10–15

ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНИЙ ДОГОВІР

Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р.

Сторони цього Договору, підтверджуючи свою відданість цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй та своє прагнення жити у мирі з усіма народами і урядами, сповнені рішучості захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права, прагнучи сприяти стабільності і добробуту в Північноатлантичному регіоні, вирішивши об'єднати свої зусилля для здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки, уклали між собою такий Північноатлантичний договір:

СТАТТЯ 1

Сторони зобов'язуються, як це визначено у Статуті Організації Об'єднаних Націй, вирішувати всі міжнародні спори, учасниками яких вони можуть стати, мирними засобами і таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість, а також утримуватись у своїх міжнародних відносинах від погроз силою чи застосування сили у будь-який спосіб, несумісний з цілями Організації Об'єднаних Націй.

СТАТТЯ 2

Сторони сприятимуть подальшому розвитку мирних і дружніх міжнародних відносин, зміцнюючи свої незалежні інституції, домагаючись кращого розуміння принципів, на яких ці інституції засновані, та створюючи умови для забезпечення стабільності і добробуту. Вони намагатимуться усувати конфлікти у своїй зовнішній економічній політиці та сприятимуть економічному співробітництву між окремими або між усіма учасниками Договору.

СТАТТЯ 3

Для забезпечення ефективнішої реалізації цілей цього Договору Сторони, діючи окремо чи колективно, шляхом постійного і ефективного вдосконалення власних можливостей та взаємодопомоги, підтримуватимуть і розвиватимуть свою індивідуальну та колективну здатність протистояти збройному нападу.

СТАТТЯ 4

Сторони консультуватимуться між собою кожного разу, коли, на думку якоїсь із них, виникне загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці будь-якої із сторін.

СТАТТЯ 5

Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх; і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджене Статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні.

Про кожний такий збройний напад і про всі заходи, вжиті у зв'язку з ним, буде негайно повідомлено Раду Безпеки ООН. Такі заходи будуть припинені після того, як Рада Безпеки вживе заходів, необхідних для відновлення і підтримання міжнародного миру та безпеки.

СТАТТЯ 6

При застосуванні Статті 5 збройним нападом на одну або більше Сторін слід вважати збройний напад, здійснений:

– на територію будь-якої із Сторін у Європі чи у Північній Америці; на алжирські департаменти Франції, на територію Туреччини чи на острови під юрисдикцією будь-якої із Сторін, розташовані в зоні Північної Атлантики на північ від Тропіка Рака.

– на збройні сили, кораблі чи літальні апарати будь-якої із Сторін, які перебувають в межах цих територій або в якомусь іншому регіоні Європи, де на момент набуття цим Договором чинності були розміщені окупаційні війська будь-якої із Сторін, а також у Середземному морі чи в зоні Північної Атлантики на північ від Тропіка Рака.

СТАТТЯ 7

Цей Договір не зачіпає і не повинен тлумачитися як такий, що будь-яким чином зачіпає права і обов'язки Сторін, які випливають для них як держав-членів із Статуту Організації Об'єднаних Націй, чи головну відповідальність Ради Безпеки ООН за підтримку міжнародного миру й безпеки.

СТАТТЯ 8

Кожна сторона заявляє, що жодна з чинних міжнародних угод між нею та будь-якою іншою із Сторін чи будь-якою третьою державою не суперечить положенням цього Договору, і зобов'язується не укладати жодних міжнародних угод, що суперечать цьому Договору.

СТАТТЯ 9

Цим Договором Сторони засновують Раду, в якій кожна з них буде представлена для розгляду питань, пов'язаних з виконанням цього Договору. Рада буде організована таким чином, щоб її можна було скликати швидко і в будь-який час. Рада створить такі допоміжні органи, в яких вона може мати потребу, зокрема, вона негайно створить Комітет оборони, який рекомендуватиме засоби для виконання Статей 3 і 5.

СТАТТЯ 10

Сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну¹ втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні.

Будь-яка запрошена таким чином держава може стати Стороною у цьому Договорі шляхом передачі свого документа про приєднання на збереження урядові Сполучених Штатів Америки. Уряд Сполучених Штатів Америки повідомить кожну із Сторін про депонування у нього кожного такого документа про приєднання.

СТАТТЯ 11

Цей Договір повинен бути ратифікованим, а його умови виконуватись усіма Сторонами згідно з їхніми відповідними конституційними процедурами. Ратифікаційні грамоти у найкоротший термін мають бути передані на депонування уряду Сполучених Штатів Америки, який повідомить усі інші Сторони, що підписали цей Договір, про кожне депонування. Договір набуде чинності для тих держав, які його ратифікували, одразу після депонування ратифікаційних грамот більшості із Сторін, які його підписали, у тому числі ратифікаційних грамот Бельгії,² Канади, Франції, Люксембургу, Нідерландів, Великобританії та Сполучених Штатів Америки, а для інших держав він набуде чинності з дати депонування їхніх ратифікаційних грамот³.

СТАТТЯ 12

Через десять років після набуття Договором чинності або в будь-який час пізніше цього терміну Сторони, якщо того вимагатиме будь-яка з них, проведуть спільні консультації з метою

перегляду цього Договору, враховуючи чинники, які на той момент впливатимуть на стан безпеки та миру в Північно-атлантичному регіоні, у тому числі появу нових універсальних чи регіональних угод, укладених згідно зі Статутом ООН і спрямованих на підтримання міжнародного миру й безпеки.

СТАТТЯ 13

Через двадцять років після набуття Договором чинності будь-яка із Сторін має право припинити свою участь у ньому через рік після передачі повідомлення про денонсацію урядові Сполучених Штатів Америки, який поінформує уряди інших Сторін про депонування кожного повідомлення про денонсацію.

СТАТТЯ 14

Цей Договір, тексти якого англійською і французькою мовами мають однакову силу, зберігатиметься в архіві уряду Сполучених Штатів Америки. Його належним чином завірених копії будуть передані цим урядом урядам Договірних Сторін.

(НАТО. Довідник. К., 1999. С 539–543)

УГОДА ПРО СТВОРЕННЯ СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

Ми, Республіка Беларусь, Російська Федерація (РРФСР), Україна, як держави – засновники Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 року, далі іменовані Високими Договірними Сторонами, констатуємо, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування.

Грунтуючись на історичній спільності наших народів і зв'язках, які склалися між ними, враховуючи двосторонні договори, укладені між Високими Договірними Сторонами,

прагнучи побудувати демократичні правові держави,

маючи намір розвивати свої відносини на основі взаємного визнання і поважання державного суверенітету, невід'ємного права на самовизначення, принципів рівноправності і неутручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили, економічних чи будь-яких інших методів тиску, врегулювання спірних проблем погоджувальними засобами, інших загально-визнаних принципів і норм міжнародного права,

зважаючи, що подальший розвиток і зміцнення відносин дружби, добросусідства та взаємовигідного співробітництва між нашими державами відповідають корінним національним інтересам їх народів і служать справі миру та безпеки,

підтверджуючи свою вірність цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй, Хельсінкського Заключного акта та інших документів Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі,

зобов'язуючись додержувати загальновизнаних міжнародних норм про права людини і народів,

домовились про таке:

СТАТТЯ 1.

Високі Договірні Сторони утворюють Співдружність Незалежних Держав.

СТАТТЯ 2.

Високі Договірні Сторони гарантують своїм громадянам незалежно від їх національності або інших відмінностей рівні

права і свободи. Кожна із Високих Договірних Сторін гарантує громадянам інших Сторін, а також особам без громадянства, які проживають на її території, незалежно від їх національної приналежності чи інших відмінностей громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи відповідно до загально визначених міжнародних норм про права людини.

СТАТТЯ 3.

Високі Договірні Сторони, бажаючи сприяти вираженню, збереженню і розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншостей, які населяють їх території, і унікальних етнокультурних регіонів, що склалися, беруть їх під свій захист.

СТАТТЯ 4.

Високі Договірні Сторони розвиватимуть рівноправне і взаємовигідне співробітництво своїх народів і держав у галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, науки, торгівлі, в гуманітарній та інших галузях, сприятимуть широкому інформаційному обмінові, сумлінню і неухильно додержуватимуть взаємних зобов'язань.

Сторони вважають за необхідне укласти угоди про співробітництво в зазначених галузях.

СТАТТЯ 5.

Високі Договірні Сторони визнають і поважають територіальну цілісність одна одної і недоторканість існуючих кордонів у рамках Співдружності.

Вони гарантують відкритість кордонів, свободу пересування громадян і передачі інформації в рамках Співдружності.

СТАТТЯ 6.

Держави – члени Співдружності співробітничатимуть у забезпеченні міжнародного миру та безпеки, здійсненні ефективних заходів скорочення озброєнь і воєнних витрат. Вони прагнуть до ліквідації всіх ядерних озброєнь, загального і повного роззброєння під суворим міжнародним контролем.

Сторони поважатимуть прагнення одна одної до досягнення статусу без'ядерної зони і нейтральної держави.

Держави – члени Співдружності зберігатимуть і підтримуватимуть під об'єднаним командуванням спільний військово-стратегічний простір, включаючи єдиний контроль над ядерною зброєю, порядок здійснення якого регулюється спеціальною угодою.

Вони також спільно гарантують необхідні умови розміщення, функціонування, матеріального та соціального забезпечення стратегічних збройних сил. Сторони зобов'язуються проводити

погоджену політику з питань соціального захисту і пенсійного забезпечення військовослужбовців та їх сімей

СТАТТЯ 7.

Високі Договірні Сторони визнають, що до сфери їх спільної діяльності, яка реалізується на рівноправній основі через спільні координуючі інститути Співдружності, належать:

- координація зовнішньо-політичної діяльності;
- співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного простору, загальноєвропейського і євразійського ринків, у галузі митної політики;
- співробітництво в розвитку систем транспорту і зв'язку;
- співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища, участь у створенні всеосяжної міжнародної системи екологічної безпеки;
- питання міграційної політики;
- боротьба з організованою злочинністю.

СТАТТЯ 8.

Сторони усвідомлюють планетарний характер чорнобильської катастрофи і зобов'язуються об'єднувати і координувати свої зусилля по мінімізації та подоланню її наслідків.

Вони домовилися укласти з цією метою спеціальну Угоду, яка враховуватиме тяжкість наслідків катастрофи.

СТАТТЯ 9.

Спори щодо тлумачення і застосування норм цієї Угоди підлягають вирішенню шляхом переговорів між відповідними органами, а при потребі – на рівні глав Урядів і Держав.

СТАТТЯ 10.

Кожна з Високих Договірних Сторін залишає за собою право припинити дію цієї Угоди або окремих її статей, повідомивши про це учасників Угоди за рік.

Положення цієї Угоди можуть бути доповнені або замінені за взаємною згодою Високих Договірних Сторін.

СТАТТЯ 11.

З моменту підписання цієї Угоди на територіях держав, які її підписали, не дозволяється застосування норм третіх держав, у тому числі колишнього Союзу РСР.

СТАТТЯ 12.

Високі Договірні Сторони гарантують виконання міжнародних зобов'язань, які випливають для них з договорів і угод колишнього Союзу РСР.

СТАТТЯ 13.

Ця Угода не зачіпає зобов'язань Високих Договірних Сторін щодо третіх держав.

Ця Угода відкрита для приєднання всіх держав – членів колишнього Союзу РСР, а також для держав, які поділяють і принципи цієї Угоди

СТАТТЯ 14.

Офіційним місцем перебування координуючих органів Співдружності є м. Мінськ.

Діяльність органів колишнього Союзу РСР на територіях держав – членів Співдружності припиняється.

Укладено в місті Мінську 8 грудня 1991 року в трьох примірниках кожний білоруською, російською і українською мовами, причому тексти мають однакову силу.

За Республіку Беларусь

С.Шушкевич
В.Кебич

За РРФСР

Б.Єльцин
Г.Горбуліс

За Україну

Л.Кравчук
В.Фокін

(Голос України. 1991. 10 грудня)

З ПРИВОДУ УКЛАДЕННЯ УКРАЇНОЮ УГОДИ ПРО СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

Заява Верховної Ради України,
20 грудня 1991 р.

Ратифікована 10 грудня 1991 р. Верховною Радою України Угода про Співдружність Незалежних Держав із Застереженнями до неї забезпечує незалежність України як держави. Разом з тим має місце неоднозначне тлумачення як окремих положень, так і загального її спрямування офіційними колами сторін, що її уклали. Йшлося прямо про визнання Угоди як основи для створення нової союзної держави.

Відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів з моменту ратифікації Угоди обов'язковими для України є ті положення Угоди, підписаної Президентом України, до яких не зроблено Застереження, а також Застереження до Угоди, схвалені Верховною Радою України.

У своєму підсумку ратифікована Верховною Радою України Мінська Угода із Застереженнями для України означає таке:

1. Згідно з Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року та волевиявленням народу України, здійсненим шляхом всеукраїнського референдуму, Україна є і залишається за своїм правовим статусом незалежною державою – суб'єктом міжнародного права.

2. Україна заперечує перетворення Співдружності Незалежних Держав на державне утворення із своїми органами влади і управління.

3. Україна заперечує надання співдружності незалежних держав статусу суб'єкта міжнародного права.

4. Координаційні інститути в рамках співдружності не можуть мати владний характер. Їх рішення є рекомендаційними.

5. Здійснюючи зовнішню політику самостійно, Україна вступатиме в консультації з іншими державами співдружності.

6. Кордон між Україною – з одного боку та Росією і Беларуссю – з іншого є державним кордоном України, який є не-

доторканим. Лінія його проходження, визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна Стороною Угоди чи ні.

7. Україна створюватиме власні Збройні Сили на базі розташованих на її території Збройних Сил колишнього СРСР.

8. Україна прагнутиме набути статусу без'ядерної держави шляхом знищення усіх ядерних арсеналів під ефективним міжнародним контролем і на підставі Декларації про державний суверенітет України не входитьиме до військових блоків.

9. Перебування стратегічних збройних сил на території України є тимчасовим, їх правовий статус і термін перебування на території України має бути визначено законом України і спеціальною міждержавною угодою, укладеною між державами, на території яких розміщена ядерна зброя колишнього СРСР.

10. Україна створюватиме власну відкриту економічну систему шляхом запровадження власної грошової одиниці, створення власних банківської та митної систем, розвитку власних систем транспорту і зв'язку, а також участі у регіональних та міжрегіональних ринках.

11. Спори щодо тлумачення і застосування норм Угоди Україна вирішуватиме шляхом переговорів на основі міжнародного права.

12. Україна залишає за собою право не тільки зупиняти, а й припиняти свою участь в Угоді або окремих її статтях.

13. Україна гарантує виконання міжнародних зобов'язань, що впливають для неї з договорів колишнього Союзу РСР, відповідно до свого національного законодавства.

Викладене в пунктах 1–13 цієї Заяви є офіційним тлумаченням Мінської Угоди і обов'язковим для діяльності Президента України, Прем'єр-міністра України та інших структурних ланок виконавчої влади.

(Відомості Верховної Ради
України. 1992. № 13. Ст. 180)

ПРО ЗАЯВУ КЕРІВНИКІВ ВЕРХОВНИХ РАД (ПАРЛАМЕНТІВ) ДЕРЖАВ – УЧАСНИЦЬ СНД

Постанова Президії Верховної Ради України,
13 березня 1992 р.

Президія Верховної Ради України постановляє: Схвалити текст Заяви керівників Верховних Рад (парламентів) держав – учасниць СНД про ставлення до скликання шостого з'їзду народних депутатів СРСР.

Заява Верховних Рад (парламентів) держав – учасниць СНД

Керівники Верховних Рад Співдружності Незалежних Держав заявляють про своє неприйняття будь-яких форм відновлення колишнього Союзу РСР, його владних структур і розглядають заклик провести "надзвичайний з'їзд" колишніх народних депутатів СРСР не інакше, як замах на суверенітет своїх держав, втручання в їх внутрішні справи, що є особливо недопустимим в умовах визнання країн СНД світовим співтовариством.

Під час підписання Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав Високі Договірні Сторони констатували, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування. Це підтвердила й Алма-Атинська Декларація держав – учасниць СНД від 21 грудня 1991 року.

Верховні Ради Незалежних Держав денонсували Договір про утворення СРСР від 30 грудня 1992 року, прийняли рішення про відкликання своїх депутатських груп з Верховної Ради колишнього Союзу РСР, про припинення повноважень її депутатського корпусу.

Заклик ініціативної групи колишніх народних депутатів СРСР Про скликання "шостого з'їзду" викликає подив, оскільки відсутня правова база для проведення такого роду "з'їзду", а дії колишніх

депутатів СРСР мають протиправний характер. Голови Верховних Рад (парламентів) держав – учасниць СНД звертаються до глав держав Співдружності з проханням вжити заходів, які б перешкодили реанімації природно відмерлих органів колишнього СРСР.

(Відомості Верховної Ради України.
1992. № 23, Ст. 347)

ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Постанова Верховної Ради України, 2 липня 1993 р.

Верховна Рада України постановляє:

1. Схвалити Основні напрями зовнішньої політики України.
2. Рекомендувати Кабінету Міністрів України, Міністерству закордонних справ України, дипломатичним і консульським представництвам України за кордоном, іншим міністерствам та державним установам України, які беруть участь в реалізації зовнішньополітичного курсу України, керуватися в своїй роботі схваленими Верховною Радою України Основними напрямками зовнішньої політики України.
3. Рекомендувати Міністерству закордонних справ України викласти у пресі положення Основних напрямів зовнішньої політики України.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін в системі міжнародних відносин, які характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили в міжнародних відносинах, переходом від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, зникненням військово-політичного та ідеологічного протистояння в Європі. Процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками нею свого місця в сучасному складному, різноманітному і суперечливому світі.

З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною

виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі.

Неодмінною умовою успішної реалізації Україною своїх можливостей є її активне і повномасштабне входження до світового співтовариства. Долаючи кризові явища в суспільстві і торуючи свій шлях у світ, Україна спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики.

I. Національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики

Базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни.

Національні інтереси України у сфері міжнародних відносин становлять три основні групи:

– стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності;

– економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;

– регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

З метою забезпечення національних інтересів України її зовнішня політика постійно спрямовується на виконання таких найголовніших завдань:

1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави.

2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України.

3. Збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів.

4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу.

5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів з зарубіжними українцями і вихідцями з України, подання їм допомоги згідно з міжнародним правом.

6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

II. Засади зовнішньої політики України

Розвиваючи принципи положення, визначені Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., Зверненням до парламентів і народів світу від 5 грудня 1991 р., Постановою про ратифікацію Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав від 10 грудня 1991 р. і Заявою Верховної Ради України з приводу укладення Україною угоди про Співдружність Незалежних Держав від 20 грудня 1991 р., Заявою про без'ядерний статус України від 24 грудня 1991 р. і Постановою про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу від 9 квітня 1992 р., а також іншими документами, ухваленими Верховною Радою України, базуючись на суворому дотриманні загальновизначених норм і принципів міжнародного права, Статуту ООН, Гельсінського Заключного акта, Паризької хартії для нової Європи та інших документів НБСЄ, Українська держава реалізує зовнішню політику на таких засадах:

1. Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав.

2. Україна розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи.

3. Україна не є ворогом жодної держави.

4. Україна засуджує війну як зняряддя національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами.

5. Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе.

6. Україна неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території, і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права.

7. Україна виходить із того, що в сучасних умовах додержання прав людини не є лише внутрішньою справою окремих держав.

8. Україна додержується принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки і вважає, що загроза

національній безпеці будь-якої держави становить загрозу загальній безпеці і миру у всьому світі. У своїй зовнішній політиці вона обстоює підхід "безпека для себе – через безпеку для всіх".

9. Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

10. Україна беззастережно додержується принципу сумлінного виконання всіх міжнародних зобов'язань і вважає належним чином ратифіковані договори частиною свого внутрішнього права.

11. Україна в своїй зовнішній політиці спирається на фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках.

12. Україна виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН.

13. Україна відповідно до міжнародного права здійснює неозброєні примусові санкційні заходи у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди.

14. Україна застосовує свої Збройні Сили у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або на виконання своїх міжнародних зобов'язань.

15. Україна вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків з цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав.

III. Напрями, пріоритети та функції зовнішньої політики України

A

Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких головних напрямках:

1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин.

2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві.

3. Співробітництво в рамках Співдружності Незалежних Держав.

4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях.

Кожен з цих напрямів має комплекс пріоритетів, які зумовлюються національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства.

1. Двосторонні міждержавні відносини

Пріоритетними стратегічними напрямами у сфері двосторонніх відносин є активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків з такими групами держав:

а) прикордонні держави

Прикордонні держави – найближче зовнішнє середовище, від взаємодії з яким безпосередньо залежить мир і стабільність по всій периферії кордонів України, її нормальний внутрішній розвиток, безперешкодне і широке спілкування із зовнішнім світом.

Першочерговим завданням у цій сфері є укладання повномасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами з метою остаточного підтвердження існуючих державних кордонів, створення атмосфери взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин в усіх галузях. Необхідно вести лінію на розширення і вдосконалення правових підвалин співробітництва з цими державами, приділяючи особливу увагу створенню ефективних механізмів попередження та мирного врегулювання конфліктів або спорів.

Зовнішньополітичні зусилля мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України.

У зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України домінантою двосторонніх відносин з прикордонними державами є українсько-російські відносини. Для України вони є стосунками особливого партнерства, оскільки від їх характеру значною мірою залежатиме доля прогресивного демократичного розвитку як України, так і Російської Федерації, стабільність в Європі і в усьому світі.

Протидіючи будь-яким територіальним претензіям чи спробам втручання у свої внутрішні справи, Україна аживатиме всіх заходів для переведення стосунків з Росією в русло справжнього добросусідства, взаємоповаги і партнерства, Україна спрямовуватиме свої зовнішньополітичні зусилля на те, щоб стати надійним мостом між Росією і країнами Центрально-Східної Європи. У цьому контексті надзвичайно важливе завдання полягає в активізації діяльності, спрямованої на усвідомлення обома сторонами безперспективності і згубності курсу на конфронтацію в українсько-російських відносинах.

Зважаючи на необхідність підтримання військово-політичної і соціально-економічної стабільності в Центрально-Східній Європі, а також на життєво важливі національні інтереси України, в т. ч. в галузі безпеки, до головних пріоритетів на цьому напрямі належить розвиток тісних партнерських відносин з усіма сусідніми державами;

б) західні держави – члени ЄС та НАТО

Західним державам належить провідна роль в сучасній міжнародній системі, зокрема у всесвітньому економічному комплексі і в міждержавних інституційних механізмах управління глобальними і регіональними процесами. Виходячи з цього визначальною рисою зовнішньої політики України щодо цих держав є встановлення з ними відносин політичного і військового партнерства, взаємовигідного економічного співробітництва, широких культурних, наукових, гуманітарних зв'язків.

Розбудова стосунків з західноєвропейськими державами створить умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору.

У цьому контексті особливе значення для України мають відносини із Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій;

в) географічно близькі держави

Географічне близькі держави разом з деякими прикордонними країнами є своєрідним мостом між Україною і заходом

Європи. Україна прагнучиме до розвитку з ними повно-масштабних дружніх відносин. Співробітництво з географічне

близькими державами розширюватиме смугу стабільності і миру навколо України, сприятиме її утвердженню як впливової європейської держави, торуватиме шляхи до широких політичних, економічних, культурних, наукових, гуманітарних стосунків з Центральною, Північно-Східною і Південно-Східною Європою. Розгалужені і стабільні стосунки України з географічне близькими державами є необхідною умовою повноцінного інтегрування України у сім'ю європейських народів, її активної участі в регіональному і субрегіональному співробітництві.

Зважаючи на географічну близькість та історичні зв'язки з країнами Балканського регіону, Україна розвиватиме з ними широкі партнерські стосунки в різних галузях. У цьому контексті Україна підтверджує свою готовність брати участь у спільних з ООН, НБСЄ, ЄС та іншими зацікавленими сторонами зусиллях, спрямованих на якнайшвидше мирне врегулювання югославської кризи, в тому числі з метою налагодження повномасштабних відносин з усіма країнами – наступницями колишньої СФРЮ.

Геополітичне положення України, а також наявність суттєвих історичних, економічних, культурних і гуманітарних зв'язків обумовлюють необхідність збереження і розвитку дружніх взаємовигідних відносин з країнами Кавказького регіону;

г) держави Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки

Україна підтримує, виходячи з міркувань політичної та економічної доцільності, двосторонні відносини з тими азіатськими, африканськими, латиноамериканськими державами, а також країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які відіграють помітну роль у світовій та регіональній політиці, мають високий рівень економічного розвитку, розташовані у стратегічно важливих для Української держави регіонах.

У цьому контексті Україна шукатиме шляхів до встановлення контактів з країнами Близького і Середнього Сходу, зокрема членами ОПЕК, "новими індустріальними країнами" Азії та ін. Відносини з такими державами як Японія, Республіка Корея, Сингапур, Південно-Африканська Республіка, Австралія можуть відкрити потужні джерела інвестицій в українську національну економіку та сприяти впровадженню сучасних технологій, необхідних для прискореного вирішення економічних та соціальних проблем України.

Геостратегічні та геоекономічні інтереси України вимагають також підтримання тісних і широких стосунків з Індією, Китаєм, Єгиптом та Ізраїлем.

Поступова розбудова відносин з державами Азії, Африки і Латинської Америки допомагатиме диверсифікувати міжнародні зв'язки України, сприятиме утвердженню економічної незалежності, зміцненню її позиції в світі.

Визначені пріоритети двосторонніх відносин не є абсолютними і не виключають встановлення і підтримання стосунків з іншими державами у випадках, коли цього вимагають національні інтереси України відповідно до принципів економічної вигоди та політичного прагматизму.

2. Регіональне співробітництво в Європі

Зовнішньополітичні зусилля України мають бути постійно спрямовані на розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах з метою зміцнення своєї державної незалежності та ефективного забезпечення національних інтересів.

Пріоритетним регіональним напрямом зовнішньої політики України є її діяльність в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ).

Участь в НБСЕ сприяє повномасштабному входженню України до загальноєвропейського простору і використанню механізмів Наради для забезпечення її національних інтересів.

Україна виступає за подальше розширення сфери діяльності НБСЕ, зміцнення та підвищення ефективності діяльності структур та інститутів цього міжнародного форуму, створення в його рамках нових механізмів, які б сприяли розбудові дієвої системи міжнародної регіональної безпеки та ефективному вирішенню проблем, пов'язаних з підтриманням військово-політичної стабільності на Європейському континенті та розвитком конструктивного і плідного міждержавного співробітництва в економічній, науково-технічній, культурній та гуманітарній галузях.

Україна нарощуватиме рівень своєї участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї. Україна сприятиме розвитку тенденцій поступового трансформування цих інститутів в елементи нової системи загальноєвропейської безпеки у поєднанні з Гельсінським процесом.

Україна докладатиме зусиль, щоб найближчим часом стати повноправним членом Ради Європи та стороною найважливіших багатосторонніх конвенцій, розроблених під егідою цієї авторитетної і впливової міжнародної регіональної інституції. Повномасштабна участь в Раді Європи є важливими каналом залучення України до європейського досвіду побудови громадянського суспільства, забезпечення прав людини і вирішення проблем соціального, культурного і гуманітарного характеру відповідно до високих міжнародних стандартів.

Україна розвиватиме свою зовнішньополітичну активність і на субрегіональних напрямках.

Інтереси України як морської держави вимагають надання пріоритетного значення активізації її участі у Чорноморському економічному співробітництві та Дунайській комісії, поступового налагодження широких контактів на Середземноморському напрямі.

Україна дотримуватиметься курсу на включення в співробітництво в рамках Центральноевропейської ініціативи, прагнучиме до підтримання контактів з Вишеградською групою, Північною Радою та Радою держав Балтійського моря, розвиватиме співробітництво у межах Карпатського євро регіону.

Важливою перспективою реалізації національних інтересів України є активний розвиток як двосторонніх, так і багатосторонніх відносин з державами Чорноморсько-Балтійської зони.

Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації.

3. Співробітництво в рамках Співдружності Незалежних Держав

Україна як одна із засновниць Співдружності Незалежних Держав розвиває співробітництво з країнами – учасницями СНД відповідно до положень Угоди про Співдружність Незалежних Держав із Застереженнями до неї, зробленими Верховною Радою України.

Участь України в СНД відкриває можливість для вирішення на міжнародно-правових засадах питань, пов'язаних з правонаступництвом колишнього СРСР, є вагомим чинником стабілізації міжнародного становища України і забезпечення її політичної безпеки.

Україна розглядає Співдружність як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями і має на меті сприяння більш успішному вирішенню проблем, які виникли після розпаду Союзу РСР.

Україна виступає за розвиток торговельно-економічних та інших зв'язків між країнами СНД на засадах суверенного партнерства, рівноправності і взаємовигоди.

Україна відстоюватиме позицію збалансованої господарської діяльності в рамках СНД як необхідного етапу на шляху впровадження цивілізованих форм розвитку інтеграційних процесів. Визнаючи потребу тісної економічної взаємодії в рамках СНД, Україна виходитиме з того, що нагальною потребою сучасного етапу є перегляд старих і перехід до нових форм інтеграції, які б сприяли входженню України та інших заінтересованих країн СНД в європейську і світову економічну систему.

Україна унікатиме участі в інституціоналізації форм міждержавного співробітництва в рамках СНД, здатних перетворити Співдружність в наддержавну структуру федеративного чи конфедеративного характеру.

4. ООН та універсальні міжнародні організації

Участь України у всесвітніх міжнародних організаціях створює реальні можливості для взаємодії практично з усіма державами світу в рамках багатосторонньої дипломатії. Членство в них доповнює і розширює двосторонні та регіональні механізми забезпечення фундаментальних національних інтересів України, відкриваючи доступ до світового досвіду, інформації, статистики, експертних послуг, джерел технічної та фінансової допомоги. Всесвітні міжнародні організації сприяють підвищенню ролі і впливу Української держави в світі. Через членство в них Україна бере участь у формуванні архітектури світового правопорядку, вирішує проблеми гарантій своєї національної безпеки.

Пріоритетним напрямом діяльності України у всесвітніх міжнародних організаціях є активна участь в ООН та її спеціалізованих установах.

Одним з головних завдань в цій сфері є підвищення ефективності та рентабельності нашої участі в ООН та інших міжнародних організаціях, спрямування зусиль на активізацію діяльності України в структурах, які здатні забезпечувати мир і порядок у світі та реально сприяти вирішенню соціально-економічних проблем України.

Україна надає першочергового значення миротворчій діяльності органів ООН, спрямованій на відвернення і врегулювання міжнародних конфліктів.

Україна і надалі співпрацюватиме в ООН у справі забезпечення загальної і регіональної безпеки шляхом участі в операціях по підтриманню миру та виступатиме за підвищення ефективності механізму санкцій ООН.

Україна продовжуватиме активну роботу в ООН у традиційних формах, а також підтримуватиме нові напрями її діяльності, які мають на меті більш активне залучення Організації до вирішення питань, пов'язаних з забезпеченням міжнародного миру і безпеки, реального роззброєння, охороною навколишнього середовища тощо.

Україна буде активно використовувати досвід і ресурси МОП, ЮНЕСКО, ЮНІДО, МАГАТЕ, ВООЗ, МБРР, МВФ, Всесвітнього Банку та інших міжнародних організацій в інтересах міжнародного і національного економічного, науково-технічного і культурного розвитку, її зусилля будуть спрямовані на використання можливостей ООН та її спеціалізованих установ для забезпечення фінансової та експертної підтримки здійснюваних в Україні реформ.

Україна доклататиме зусиль, щоб стати членом міжнародної морської організації (ІМО), для реалізації на міжнародному рівні свого потенціалу як важливої морської та океанської держави, розвитку мережі морських комунікацій та активізації морських перевезень з метою забезпечення першочергових торговельно-економічних інтересів.

З урахуванням економічних, фінансових та інших можливостей Україна буде розширювати своє членство в інших універсальних міжнародних урядових та неурядових організаціях з метою створення оптимальних зовнішніх умов для забезпечення пріоритетних національних інтересів.

Б

Головними пріоритетними функціями зовнішньої політики України відповідно до її найважливіших загальнонаціональних інтересів та завдань є:

1. Забезпечення національної безпеки.
2. Створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки.
3. Сприяння науково-технічному прогресу в Україні та розвитку її національної культури і освіти.
4. Участь у вирішенні глобальних проблем сучасності.
5. Контакти з українською діаспорою.
6. Інформаційна функція.

1. Забезпечення національної безпеки

Україна виступає за створення всеохоплюючих міжнародних систем універсальної та загальноєвропейської безпеки і вважає участь у них базовим компонентом своєї національної безпеки.

Україна концентрує свої зовнішньополітичні зусилля на створенні і розбудові надійних міжнародних механізмів безпеки на двосторонньому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях. Україна має розвивати широке співробітництво з іншими державами, зокрема сусідніми, та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення передбачуваності і довіри, взаєморозуміння і партнерства, побудови всеохоплюючих і ефективних механізмів регіональної безпеки в Європі та вдосконалення існуючих в рамках ООН механізмів глобальної безпеки.

В умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки. З огляду на кардинальні зміни, які відбулися після розпаду СРСР і які визначили сучасне геополітичне становище України, проголошений нею свого часу намір стати в майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки.

Виходячи з катастрофічних наслідків для всього людства ядерної війни Україна вважає застосування ядерної зброї неприпустимим.

Україна у своїй зовнішньополітичній діяльності активно виступає за загальне ядерне роззброєння. Ставши в силу історичних обставин власником ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР, Україна ніколи не санкціонує її застосування, виключає з арсеналу своєї зовнішньої політики загрозу використання ядерної зброї.

Україна підтверджує свій намір стати в майбутньому без'ядерною державою.

Україна пов'язує скорочення та знищення ядерної зброї, яка розташована на її території, з наданням ядерними державами та світовим співтовариством надійних гарантій її національної безпеки.

Україна виступає проти розповсюдження технологій виробництва ядерної, хімічної та біологічної (бактеріологічної) зброї.

Одночасно з пошуками міжнародних гарантій своєї безпеки Україна дбає про розбудову власних Збройних Сил відповідно до принципу необхідної оборонної достатності. Військова доктрина України має оборонний характер і передбачає створення мобільної модерної армії, озброєної сучасними видами високоточної зброї, та налагодження військово-політичного співробітництва з іншими, насамперед, сусідніми державами та міжнародними організаціями, зокрема НАТО та ЗЄС.

Створюючи національні Збройні Сили, Україна докладатиме зусиль до активізації процесу обмеження озброєнь і роззброєння, в тому числі ядерного, з метою систематичного зменшення в світі воєнних загроз і узгодження практичних кроків по реалізації оборонної доктрини України з динамікою процесів формування європейських та універсальних структур безпеки.

У цьому контексті Україна сприятиме здійсненню заходів, спрямованих на повне знищення всіма державами хімічної і біологічної зброї та повне припинення будь-яких випробувань ядерної зброї.

Невідкладний характер має завдання остаточного підтвердження і юридичного оформлення існуючих державних кордонів України та забезпечення їх надійного захисту Прикордонними військами та Збройними Силами України.

Спираючись на міжнародне право і використовуюючи потенціал партнерства із західними демократіями, Україна активно виступатиме за виведення із сусідніх з нею держав іноземних

військ та проголошення Чорного моря зоною миру, вільною від ядерної зброї.

Забезпечення національної безпеки України вимагає узгодженості її військової політики з демографічною, еміграційною, економічною, екологічною, морською та авіаційною, космічною та інформаційною політикою. Згадані напрями державної політики є складовими елементами концепції національної безпеки України в широкому плані.

2. Створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки

Повномасштабні торговельні, виробничі та фінансові відносини з іншими державами та активне співробітництво з міжнародними організаціями є важливим фактором внутрішнього економічного розвитку України та інтегрування її національної економіки у світову. Широке міжнародне економічне співробітництво має стати способом використання зарубіжного економічного потенціалу та досвіду ринкового господарювання для прискорення реформ в Україні, здійснення структурної перебудови її національної економіки, модернізації окремих галузей виробництва та запровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва якісної та конкурентоздатної продукції.

3. Сприяння науково-технічному прогресу та розвитку національної культури і освіти

Україна здійснює широке науково-технічне співробітництво із розвинутими країнами світу з метою піднесення якості національних наукових досліджень та створюваних на її основі технологій, включення українського науково-технічного потенціалу до системи європейських світових обмінів. Зовнішня політика покликана створити умови, необхідні для підтримки науки, культури і освіти, збереження інтелектуального потенціалу України, повноцінного розвитку всіх сфер української культури, прискорення процесу національного відродження та розвитку вільних культурних та гуманітарних обмінів з країнами світу.

4. Участь у вирішенні глобальних проблем сучасності

Україна активно співпрацює із світовим співтовариством на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях у

вирішенні глобальних проблем сучасності, які є спільною турботою людства: охорона навколишнього середовища, роззброєння, ліквідація неписьменності та недорозвиненості, охорона здоров'я, стихійне лихо, допомога біженцям, регулювання міграційних процесів, боротьба з наркоманією, злочинністю, тероризмом тощо.

Україна буде спрямовувати свою зовнішньополітичну діяльність на переключення матеріальних та інтелектуальних ресурсів людства передусім на потреби розвитку.

Одна з пріоритетних функцій української зовнішньої політики на цьому напрямі полягає в залученні міжнародної допомоги для подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

5. Підтримання контактів з українською діаспорою

Керуючись міжнародними стандартами прав людини, Україна сприятиме широкому розвитку гуманітарних та інших контактів зарубіжних українців і вихідців з України з історичною батьківщиною. З цією метою Україна підтримуватиме необхідні зв'язки з усіма державами світу, в яких проживають українці.

Україна має постійно і систематично піклуватись про забезпечення і задоволення національно-культурних, духовних, мовних та інших потреб і запитів етнічних українців, що проживають поза державним кордоном. Важливою функцією зовнішньої політики України в цьому контексті є захист прав українців в державах, що утворились на геополітичному просторі колишнього Союзу РСР.

6. Інформаційна функція

Україна має створити ефективну систему інформаційного захисту своїх національних інтересів, що передбачає проведення активної інформаційно-аналітичної роботи, спрямованої на роз'яснення своєї внутрішньої і зовнішньої політики, формування прихильного ставлення до України в парламентських, урядових і неурядових колах, збирання інформації про наміри або акції, що плануються щодо України з метою своєчасного і адекватного на них реагування, прогнозування перспективних напрямів міжнародної активності.

Головна функція зовнішньої політики України в цьому контексті полягає у подоланні штучної інформаційної ізоляції навколо неї та донесенні до України світових інформаційних потоків, забезпеченні політичних, договірно-правових та організа-

ційно-технічних можливостей включення вітчизняних інформаційних служб в міжнародну систему обміну інформацією.

IV. Механізм здійснення зовнішньої політики

1. Ефективне здійснення зовнішньої політики вимагає наявності механізму її правового, фінансового, матеріального та кадрового забезпечення, розгалуженої інфраструктури зарубіжних органів зовнішніх зносин.

2. Під керівництвом Президента України практична реалізація зовнішньополітичної діяльності забезпечується Кабінетом Міністрів України і здійснюється Міністерством закордонних справ, іншими центральними органами державної виконавчої влади на основі Конституції і законів України.

3. Закони та інші нормативні акти України в галузі зовнішніх зносин покликані забезпечити взаємодію всіх ланок системи зовнішньополітичної діяльності, визначити рамки самоорганізації цієї системи та гарантії ефективності її функціонування.

4. З метою належного забезпечення міжнародної діяльності України її державним бюджетом передбачаються відповідні видатки, включаючи валютні ресурси.

5. Для кадрового забезпечення органів зовнішніх зносин України створюється система підготовки і перепідготовки фахівців-міжнародників. Головним навчальним закладом цієї системи має стати Український інститут міжнародних відносин при Київському університеті з виділенням його в самостійний навчальний заклад. При Міністерстві закордонних справ має бути створена Дипломатична академія для перепідготовки і підвищення кваліфікації дипломатичних кадрів середньої та вищої ланки.

6. Україна активізує свою участь в міжнародному співробітництві і розширює мережу закордонних органів зовнішніх зносин з метою більш ефективного забезпечення своїх національних інтересів відповідно до пріоритетних напрямів зовнішньої політики. При цьому кількісний склад центрального апарату МЗС і закордонних органів зовнішніх зносин необхідно довести до рівня, який був би достатнім для адекватного забезпечення зовнішньополітичних інтересів України і відповідав практиці європейських держав.

7. З метою більш активного просування зовнішньополітичних інтересів України, в т.ч. широкого ознайомлення зарубіжної громадськості з досвідом політичного, економічного, науково-технічного і культурного розвитку нашої держави необхідно створити

мережу культурних центрів України, передусім в тих зарубіжних країнах, розвиток відносин з якими має пріоритетне значення. Одночасно необхідно дбати про створення широкої мережі закордонних інформаційних центрів і кореспондентських пунктів для адекватного інформаційного забезпечення зовнішньополітичної діяльності України.

8. З метою підвищення ефективності, цілеспрямованості і узгодженості здійснення зовнішньої політики України координація діяльності міністерств, інших органів державної виконавчої влади, відомств та установ у сфері зовнішніх зносин покладається на Міністерство закордонних справ України.

Ці основні напрями становлять наріжний системний елемент загальної концепції зовнішньої політики України, складовими частинами якої є детально відпрацьовані концепції відносин з окремими державами та міжнародними організаціями, а також концепції окремих функціональних напрямів зовнішньої політики України.

(Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. Ст. 379)

ПОЛОЖЕННЯ ПРО МІСІЮ УКРАЇНИ ПРИ НАТО

ЗАТВЕРДЖЕНО Указом Президента України
від 15 вересня 1998 року

1. Це Положення визначає статус, завдання, функції та організаційно-штатну структуру Місії України при Організації Північноатлантичного Договору.

Місія України при Організації Північноатлантичного Договору (далі – Місія) є дипломатичним представництвом при міжнародній організації і заснована з метою забезпечення постійного співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (далі – НАТО) та участі у Раді Євроатлантичного Партнерства (далі – РЕАП), а також реалізації положень Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, підписаної в м. Мадриді 9 липня 1997 року (далі – Хартія).

2. Місія у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, міжнародними договорами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України, цим Положенням, а також дорученнями керівників центральних органів виконавчої влади у сфері співробітництва України з НАТО, РЕАП та миротворчої діяльності, погодженими з Міністром закордонних справ України.

3. Основними завданнями Місії є:

1) забезпечення реалізації політики України у відносинах з НАТО;

2) представництво України при НАТО, її органах та підтримання з цією організацією офіційних відносин;

3) забезпечення постійних контактів з політичними і військовими структурами НАТО, представництво України в РЕАП та її органах;

4) участь у роботі органів РЕАП, Програми НАТО "Партнерство заради миру" (далі – ПЗМ), Комісії Україна – НАТО, військових комітетів Україна – НАТО, Спільної групи Україна – НАТО у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій та інших спільних органів.

4. Місія відповідно до покладених на неї завдань:

1) сприяє контактам міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України з відповідними органами РЄАП і структурами Міжнародного секретаріату НАТО та Міжнародного військового штабу;

2) координує роботу делегацій України, які беруть участь у діяльності органів НАТО, та надає їм відповідну допомогу;

3) підтримує зв'язок з військовим командуванням НАТО і сприяє координації зусиль у спільних операціях під командуванням НАТО;

4) здійснює контакти з місіями держав-членів і держав-партнерів при НАТО:

5) інформує органи державної влади України про становище і події в НАТО та відносини НАТО з державами-партнерами;

6) поширює в НАТО інформацію про становище в Україні, прийняті у державі важливі рішення з питань зовнішньої політики і безпеки;

7) вносить пропозиції щодо вдосконалення співробітництва між органами державної влади України і НАТО, зокрема в рамках Хартії, ПЗМ, Процесу планування і оцінки сил тощо.

Місія за дорученням Міністра закордонних справ України і погодженими з ним дорученнями керівників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади може виконувати й інші завдання щодо забезпечення співробітництва України з НАТО.

5. Місія складається з керівництва, політичної секції, військового представництва, представників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, які беруть участь у реалізації Хартії, а також групи адміністративно-технічного персоналу.

Штатний розпис Місії затверджує Міністерство закордонних справ України. Організаційне та фінансове забезпечення Місії здійснює Міністерство закордонних справ України.

6. Матеріально-технічне та інженерне забезпечення Місії здійснює Посольство України в Королівстві Бельгія.

7. Главу Місії (Посол України) призначає Президент України за поданням Міністра закордонних справ України.

Датою акредитації Глави Місії є дата вручення ним вірчої грамоти Президента України Північноатлантичній Раді і НАТО через Генерального секретаря НАТО. Глава Місії є представником України в РЄАП та у контактах з НАТО. Глава Місії має заступника (радника-посланника), якого призначає Міністр закордонних справ України. Глава Місії:

1) здійснює загальне керівництво Місією, координацію і контроль за діяльністю її підрозділів, спеціалістів, делегацій, осіб, які прибувають до Місії, беруть участь у роботі органів РЕАП або відвідують НАТО;

2) організовує роботу Місії, спрямовує її діяльність на виконання щорічного плану імплементації Хартії, розробляє пропозиції для органів державної влади України щодо зміцнення та поглиблення співробітництва України з НАТО; 3) бере участь у роботі РЕАП та Комісії Україна–НАТО;

4) здійснює контакти з Генеральним секретарем НАТО, його заступником та помічниками, керівниками структурних підрозділів, главами місій держав-членів і держав-партнерів при НАТО;

5) керує діяльністю Місії, пов'язаною із співробітництвом з Політичним директором і Політичним комітетом НАТО, Офісом інформації і преси;

6) здійснює інші функції відповідно до законодавства України та цього Положення.

Для виконання своїх функцій Глава Місії видає накази, розпорядження та доручення, що є обов'язковими до виконання всіма співробітниками Місії. У разі відсутності Глави Місії його обов'язки виконує заступник Глави Місії.

8. Політичну секцію очолює радник. Основними завданнями політичної секції є:

1) підготовка пропозицій та участь у засіданнях РЕАП, Комісії Україна – НАТО, у тому числі і на вищих рівнях;

2) забезпечення роботи Місії, пов'язаної з виконанням щорічного плану імплементації Хартії та заходів Індивідуальної програми партнерства;

3) здійснення контактів з Політичним комітетом НАТО, Політичним директором НАТО і органами, що забезпечують його роботу, з іншими директоратами і комітетами НАТО та їх органами (за винятком тих, співробітництво з якими здійснюється через представників окремих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у складі Місії);

4) розроблення пропозицій для органів державної влади України щодо зміцнення і поглиблення співробітництва України з НАТО у політичній, військово-політичній та інших сферах;

5) здійснення постійного зв'язку з місіями держав-членів і держав-партнерів при НАТО та моніторингу співробітництва цих держав з НАТО;

6) сприяння делегаціям України, які прибувають з інформаційно-ознайомчими візитами до НАТО, та українським журналістам.

Співробітників політичної секції призначає Міністр закордонних справ України. Співробітники політичної секції виконують роботу згідно з функціональними обов'язками, які затверджує Глава Місії.

9. Військове представництво очолює військовий представник, який за посадою є військовим радником Глави Місії. Основними завданнями військового представництва є:

1) забезпечення взаємодії між Збройними Силами України та Об'єднаними Збройними Силами НАТО, штабами та органами управління різного рівня;

2) забезпечення виконання щорічного плану імплементації Хартії та заходів індивідуальної програми партнерства з військових та військово-технічних питань;

3) розроблення пропозицій у галузі військової та військово-технічної політики для вищого військового керівництва України з питань взаємодії з НАТО та РЄАП;

4) доведення рішень керівних військових органів НАТО до вищого військового керівництва України;

5) представництво України в засіданнях військових комітетів Україна – НАТО та РЄАП, Координаційного центру партнерства, інших постійних або тимчасових військових органів;

6) організація взаємодії під час виконання заходів із співробітництва у військовій галузі між відповідними органами і структурами Збройних Сил України та Об'єднаних Збройних Сил НАТО, військовими комітетами НАТО та управліннями Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України, а також у військовій та військово-технічній галузях у рамках та в дусі ПЗМ.

10. Військовий представник представляє Збройні Сили України у військових комітетах Україна – НАТО, інших органах НАТО та заходах за участю військових представників держав-партнерів.

Військовий представник здійснює свою діяльність відповідно до завдань Міністра оборони України або начальника Генерального штабу Збройних Сил України, узгоджуючи при цьому свої дії у політичних і військово-політичних питаннях з Головою Місії.

Військового представника призначає Міністр оборони України за погодженням з Міністерством закордонних справ України.

До складу Місії військового представника відряджається Міністром закордонних справ України за поданням Міністра оборони України.

11. Структура та кількісний склад військового представництва затверджується Міністерством закордонних справ України за погодженням з Міністерством оборони України.

Співробітників військового представництва призначає Міністр оборони України. До складу Місії співробітники військового представництва відряджаються Міністром закордонних справ України за поданням Міністра оборони України.

12. Військове представництво в оперативному плані підпорядковується Міністрові оборони України і є органом забезпечення реалізації військового співробітництва України з НАТО, РЕАП та військовими комітетами України – НАТО. Військове представництво забезпечується необхідними засобами зв'язку.

13. Функціональні обов'язки співробітників військового представництва та основні напрями його діяльності затверджуються Міністерством оборони України за погодженням з Міністерством закордонних справ України.

14. Взаємодію з відповідними структурами НАТО міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, які беруть участь у реалізації політики України у відносинах з НАТО, забезпечують їх представники згідно з робочими планами співробітництва.

15. Представники міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України призначаються відповідним міністром (керівником центрального органу виконавчої влади) за погодженням з Міністерством закордонних справ України та відряджаються до складу Місії Міністром закордонних справ України за поданням міністра (керівника центрального органу виконавчої влади).

16. У своїй діяльності представники міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України підпорядковуються Главі Місії.

Функціональні обов'язки представників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України затверджує Глава Місії за погодженням з відповідним міністром (керівником центрального органу виконавчої влади).

Глава Адміністрації
Президента України
Є. КУШНАРЬОВ

**ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА
співробітництва України
з Організацією Північно-Атлантичного
Договору (НАТО) на період до 2001 року**

ЗАТВЕРДЖЕНО Указом Президента України
від 4 листопада 1998 року

1. Загальні положення

Стратегічною метою України є повномасштабна інтеграція до європейських та євроатлантичних структур та повноправна участь у системі загальноєвропейської безпеки. Реалізуючи цю мету, наша держава спрямовує свою діяльність на розвиток конструктивного співробітництва з існуючими на європейському континенті структурами безпеки – Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО), Європейським Союзом (ЄС), Західно-європейським Союзом (ЗЄС), Радою Євро-Атлантичного партнерства (РЄАП), Організацією з питань безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Радою Європи (РЄ), на основі яких формується нова архітектура європейської безпеки XXI століття.

Україна розглядає НАТО як найбільш ефективну структуру колективної безпеки в Європі і вагомому складову системи загальноєвропейської безпеки. Це обумовлюється значним внеском даної організації у підтримання миру, стабільності та загального клімату довіри на євроатлантичному просторі, у створення нової архітектури безпеки в Європі, у поглиблення процесів роззброєння, контролю над озброєннями і нерозповсюдження зброї масового знищення тощо. Тому Україна бере активну участь у роботі РЄАП та в заходах Програми "Партнерство заради миру" (ПЗМ).

Новий рівень і характер відносин між Україною та НАТО визначається Хартією про особливе партнерство від 9 липня 1997 року (далі – Хартія). Розвиваючи співробітництво з НАТО, Україна має на меті забезпечити свою незалежність, демократичний розвиток та територіальну цілісність, зміцнити зовнішні гарантії національної безпеки, протидіяти виникненню нових

загроз стабільності і безпеці у регіоні Центральної та Східної Європи, невід'ємною частиною якого вона є, а також використати досвід і допомогу країн-членів Альянсу у розбудові власних Збройних Сил та інших військових формувань.

Державна програма співробітництва України з НАТО (далі – Програма) розрахована на період до 2001 року і має на меті забезпечити повне і якісне виконання Хартії. Вона розроблена на основі та в розвиток відповідних положень Конституції України, Основних напрямів зовнішньої політики України, Воєнної доктрини України, Концепції (основ державної політики) національної безпеки України та інших нормативно-правових актів.

Цілі Програми:

досягти кінця 2000 року виконання основних завдань, визначених Хартією:

поглибити співробітництво в рамках РЄАП, Комісії Україна-НАТО та Програми ПЗМ, щоб вивести його на рівень, якому мають відповідати відносини особливого партнерства між Україною та НАТО;

слугувати основою для формування щорічного Робочого плану імплементації Хартії та Індивідуальної програми партнерства (ІПП), а також інструментом, що забезпечує їх повне і якісне виконання;

досягти визначених Україною цілей взаємосумісності за Процесом планування та оцінки (ПАРП);

сприяти встановленню тісних зв'язків між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України, які беруть участь у реалізації Хартії, та відповідними структурами НАТО;

створити дієвий механізм інформаційного забезпечення співробітництва з НАТО.

Механізм координації та контролю

Загальну координацію та контроль діяльності органів виконавчої влади по реалізації Програми, формуванню і виконанню Робочого плану імплементації Хартії та ІПП, по досягненню цілей взаємосумісності за ПАРП, а також по реалізації інших заходів співробітництва з НАТО здійснюють *Президент України, Рада національної безпеки і оборони України та за їх дорученням*

Державна міжвідомча комісія з питань співробітництва України з НАТО (ДМК).

Організаційне забезпечення діяльності ДМК покладається на *Апарат Ради національної безпеки і оборони України.*

Міністерство закордонних справ України (МЗС):

розробляє концептуальні засади відносин з НАТО та надає ДМК рекомендації щодо розвитку співробітництва України з Альянсом, включаючи вдосконалення його нормативно-правової бази:

організовує роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади по формуванню Робочого плану імплементації Хартії та ІПП;

здійснює оперативну координацію та контроль діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади по реалізації згаданого плану і програми.

Генеральна військова інспекція при Президентові України:

здійснює контроль за участю Збройних Сил та інших військових формувань України у заходах, передбачених Робочим планом імплементації Хартії та ІПП, а також за фінансовими витратами, пов'язаними з їх виконанням;

проводить щоквартальний аналіз кількісних та якісних показників виконання Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України згаданого плану і програми та подає його на розгляд ДМК;

здійснює оперативний вплив на хід підготовки, забезпечення та проведення заходів згаданого плану і програми.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, причетні до співробітництва з НАТО:

подають у встановлені строки до МЗС перелік заходів, в яких братимуть участь їх представники, для включення до проектів Робочого плану імплементації Хартії та ІПП, а також орієнтовні розміри необхідних витрат бюджетних коштів і фінансової допомоги з боку НАТО та її держав-членів,

забезпечують проведення відповідних заходів, передбачених Робочим планом імплементації Хартії та ІПП, і надсилають двічі на рік (до 15 липня та до 15 січня) до МЗС звіти про їх виконання (включаючи звіти про витрати коштів), яке на основі отриманих матеріалів готує зведений звіт і подає його на розгляд ДМК.

2. Співробітництво у політичній сфері

Україна розвиває співробітництво з НАТО у політичній сфері виходячи з існуючих політичних реалій, фундаментальних інтересів національної безпеки та сучасних тенденцій розвитку ситуації на європейському континенті в галузі безпеки.

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у політичній сфері покладається на МЗС.

Мета співробітництва:

підвищення рівня гарантій політичної незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів України;

запобігання виникненню загроз стабільності і безпеці у регіоні Центральної та Східної Європи;

прискорення інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур, які забезпечують стабільність та безпеку на континенті;

забезпечення участі України у процесі розбудови нової архітектури європейської безпеки:

розширення та зміцнення позицій України у механізмах, створених під егідою НАТО.

Механізми співробітництва

МЗС здійснює співробітництво з НАТО у політичній сфері шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП, Робочого плану імплементації Хартії та підтримання прямих контактів з Політичним директором НАТО, а також використовуючи механізми РСАП та Комісії Україна-НАТО, візити високого рівня, двосторонні консультації і переговори з політичним керівництвом НАТО, її держав-членів та країн-партнерів, спільні симпозиуми, семінари, дослідження та діяльність робочих груп.

Напрями співробітництва:

Кризовий консультативний механізм

Кризовий консультативний механізм розробляється спільно з НАТО на випадок загрози територіальній цілісності, суверенітету або безпеці України. Його основні параметри мають передбачати:

проведення консультацій за ініціативою України (Президента або за його дорученням Глави місії України при НАТО) або НАТО (термін скликання – 12 годин);

налагодження прямого телефонного зв'язку між Президентом України та Генеральним секретарем НАТО;

надання контактному посольству держави-члена НАТО у Києві статусу уповноваженого з розгляду кризових ситуацій.

Політичні консультації

Консультації з політичних питань здійснюються:

Президентом України під час його зустрічей з Генеральним секретарем НАТО, участі у саммітах Північно-Атлантичної Ради (ПАР)/РЄАП та інших заходах вищого рівня, які здійснюються під егідою НАТО або державами-членами/партнерами цієї організації (тематика та терміни – за взаємним погодженням).

Міністром закордонних справ України під час його участі у засіданнях РЄАП і Комісії Україна-НАТО (двічі на рік, після чергових засідань ПАР), а також у зустрічах з ПАР у форматі "16 + 1" (за домовленістю, але не менше ніж два рази на рік). Тематика – оцінка стану відносин Україна-НАТО та визначення шляхів їх поглиблення.

Главою Місії України при НАТО під час його зустрічей з ПАР та Політичним комітетом НАТО у форматі " 16 + 1 " (до/після чергових засідань ПАР та Політичного комітету). Тематика – питання, визначені у пунктах 6–8 Хартії, або питання розвитку співпраці Україна-НАТО, що розглядалися чи розглядатимуться на чергових засіданнях ПАР на рівні міністрів закордонних справ.

Консультації з проблемних питань контролю над озброєннями здійснюються на постійній основі в рамках Координаційного комітету НАТО по контролю за виконанням угод і спрямовані на врахування позиції України на офіційних переговорах у Відні з адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі.

Регіональне співробітництво

Україна здійснює кроки, спрямовані на започаткування регіонального співробітництва у таких форматах:

Україна + НАТО + держави, запрошені до вступу в НАТО (Польща, Чеська Республіка, Угорщина);

Україна + НАТО + інші держави ЦСЄ – потенційні кандидати на вступ до НАТО (Румунія, Словенія, Болгарія, держави Балтії); НАТО + ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова).

Мета співробітництва: залучення України до механізмів співпраці НАТО із запрошеними та потенційними кандидатами на членство в цій організації.

Форми співробітництва: проведення спільних політичних консультацій, навчання, семінарів і зустрічей експертів.

Напрями співробітництва: обговорення питань регіональної безпеки, вивчення досвіду підготовки держав ЦСЄ до вступу в НАТО, участь України у суб-регіональних і загальноєвропейських проєктах та програмах співробітництва, що відкриваються для майбутніх членів Альянсу.

Обмін візитами

МЗС узгоджує з НАТО графіки взаємних візитів делегацій і посадових осіб різних рівнів України і НАТО, а також інформаційно-ознайомчих візитів до штаб-квартири НАТО.

Співробітництво з комітетами та структурами НАТО

МЗС, здійснюючи координацію співробітництва міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з відповідними структурами НАТО:

сприяє налагодженню тісних робочих зв'язків між міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, робочими групами України з відповідними структурними підрозділами НАТО;

узгоджує з НАТО графік та тематику (відповідно до пунктів 6–8 Хартії) проведення спільних з комітетами НАТО засідань/семинарів у форматі "16+1" в тому числі в Україні);

бере участь у семінарах за програмами НАТО/РЕАП.

3. Співробітництво у сфері цивільно-військових відносин

Координацію співробітництва у сфері цивільно-військових відносин здійснюють Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів та Міністерство закордонних справ України.

У співробітництві у сфері цивільно-військових відносин беруть участь структури Адміністрації Президента України, апарату Ради національної безпеки і оборони України, апарату Кабінету Міністрів України, а також міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Крім того, до нього залучаються представники (за їх згодою) Верховної Ради України, Конституційного Суду України, органів судової влади, громадських організацій, неурядових інституцій, засобів масової інформації та незалежні експерти.

Мета співробітництва: забезпечити поступове впровадження в Україні системи цивільного керівництва Збройними Силами та іншими військовими формуваннями, а також демократичного контролю за їх діяльністю.

Механізми співробітництва Співробітництво з НАТО у сфері цивільно-військових відносин здійснюється шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, а також використовуючи відповідні спільні симпозиуми, семінари, курси, дослідження з питань цивільно-військових відносин та діяльність робочих груп.

Напрями співробітництва:

вивчення практики участі законодавчих, судових, урядових і неурядових структур, ЗМІ держав-членів НАТО та країн-партнерів у створенні та підтримці належних цивільно-військових відносин в державі;

вивчення досвіду держав-членів НАТО та країн-партнерів щодо правового регулювання питань цивільно-військових відносин для врахування його при вдосконаленні законодавства України для забезпечення цивільного керівництва Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями і демократичного контролю за їх діяльністю;

використання досвіду держав-членів НАТО та країн-партнерів для посилення впливу Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони на процеси керівництва Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, створення в них структур цивільного управління та контролю: адаптація процесів формування та контролю виконання оборонного бюджету в Україні до загальноєвропейських механізмів і процедур держав-членів НАТО.

4. Співробітництво у воєнній сфері

Україна здійснює співробітництво з НАТО у воєнній сфері виходячи з пріоритетності національних інтересів, необхідності виконання відповідних міжнародних угод та домовленостей про співробітництво у цій сфері.

Співробітництво з НАТО у воєнній сфері є одним з пріоритетних напрямів воєнної політики України. Головними напрямками співпраці України з НАТО у воєнній сфері є воєнно-політичне та військово-співробітництво.

4.1. Воєнно-політичне співробітництво України з НАТО

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у воєнно-політичній сфері покладається на Міністерство оборони України.

Мета співробітництва:

зміцнення довіри і партнерства з державами-членами НАТО та країнами-партнерами на основі принципів взаєморозуміння, відкритості та співпраці у військовій сфері;

сприяння з боку Альянсу забезпеченню національної безпеки України від зовнішніх військових викликів і загроз, налагодженню плідної оборонної співпраці України з її сусідами:

сприяння реформуванню військової організації України, передусім, її основи – Збройних Сил та військово-промислового комплексу;

забезпечення належної участі України у заходах по підтримці миру, безпеки і стабільності в Європі, в тому числі у запобіганні військовим конфліктам та у врегулюванні кризових ситуацій.

Механізми співробітництва

Міністерство оборони України здійснює співробітництво з НАТО у воєнно-політичній сфері шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, використання механізмів РЄАП і Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів оборони, здійснення візитів високого рівня, проведення двосторонніх консультацій і переговорів з воєнно-політичним керівництвом держав-членів НАТО

та країн-партнерів, а також відповідних спільних симпозиумів, семінарів та досліджень, діяльності робочих груп.

Напрями співробітництва:

Воєнно-політичні консультації

Консультації з воєнно-політичних питань здійснюються Міністерством оборони України під час його участі:

у засіданнях РЄАП і Комісії Україна-НАТО (двічі на рік), а також візитів та переговорів з воєнно-політичним керівництвом держав-членів НАТО та країн-партнерів (протягом кожного року за відповідними планами двостороннього співробітництва). Тематика – оцінка стану розвитку воєнно-політичних відносин між Україною і НАТО, обговорення шляхів зміцнення довіри та поглиблення співпраці у забезпеченні військової безпеки на континенті, запобігання та врегулювання збройних конфліктів, управління кризовими ситуаціями, проведення операцій з підтримання миру, а також адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі;

у переговорах з Комітетом оборонного планування і Групою ядерного планування НАТО на рівні міністрів оборони (тематика та терміни – за взаємним погодженням).

Оборонні аспекти нерозповсюдження зброї масового знищення

Україна, підтримуючи зусилля НАТО щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, здійснює такі заходи;

проведення у 1998 році в Україні міжнародної конференції з питань нерозповсюдження зброї масового знищення;

розробка спільних спеціальних програм співробітництва у галузі нерозповсюдження зброї масового знищення та контролю за озброєнням;

навчання українських фахівців на навчальних курсах і участь у роботі семінарів з питань виконання Конвенції про заборону хімічної зброї.

Наукові дослідження у воєнно-політичній сфері

Координація заходів співробітництва у галузі наукових досліджень з воєнно-політичних питань покладається на Національний інститут стратегічних досліджень України (НІСД).

Співробітництво з наукових досліджень у воєнно-політичній сфері здійснюється з метою розробки теоретичних основ воєнно-політичних аспектів загальноєвропейської архітектури безпеки. Воно реалізовується шляхом встановлення та підтримання прямих зв'язків між НІСД та Директоратом НАТО з питань науки, Офісом інформації і преси НАТО, а також з науково-дослідними установами держав-членів НАТО і країн-партнерів для проведення наступних спільних науково-дослідних заходів:

обмін делегаціями науковців між НІСД і науковими центрами країн-членів НАТО в рамках Програми ПЗМ;

проведення консультацій у рамках виконання спільних наукових проектів;

проведення спільних конференцій, семінарів під егідою НАТО з метою обміну досвідом щодо реформування збройних сил;

мовна підготовка наукових кадрів на базі навчальних центрів НАТО;

залучення експертів НАТО до консультаційної допомоги у реалізації наукових проектів в Україні;

вивчення досвіду проведення воєнної реформи у Польщі, Угорщині, Чехії, Румунії, Словаччині;

здійснення спільних досліджень за тематиками: "Концептуальні основи співробітництва України з сусідніми країнами-членами НАТО у військово-політичній та військовій сферах", "Тенденції розвитку конфліктів та кризових ситуацій на європейському континенті", "Воєнно-політичні засади спільних миротворчих навчань Збройних Сил України і країн-членів НАТО",

"Перспективи і військово-політичні наслідки реалізації розширеної та поглибленої Програми "Партнерство заради миру".

4.2. Військове співробітництво України з НАТО

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у військовій сфері, їх планування, координація та контроль за їх виконанням покладаються у Міністерстві оборони України на Генеральний штаб Збройних Сил України, а у Національній гвардії України – на Головне управління командувача Національної гвардії України.

Мета співробітництва:

використання досвіду і допомоги держав-членів НАТО та країн-партнерів для реформування і будівництва Збройних Сил та інших військових формувань України, включаючи удосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців, вдосконалення нормативно-правової бази співробітництва у військовій сфері та миротворчої діяльності, створення умов для запровадження в державі механізмів демократичного і цивільного керівництва та контролю за їх діяльністю;

підвищення взаємосумісності органів управління, підрозділів та частин Збройних Сил України з Об'єднаними збройними силами (ОЗС) НАТО, покликаної забезпечити їхню спроможність діяти разом при виконанні спільних завдань;

підготовка військових контингентів Збройних Сил України і Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також військової інфраструктури держави для взаємодії з ОЗС НАТО під час проведення миротворчих, пошуково-рятувальних та інших місій і завдань:

набуття знань щодо військових доктрин, стратегії і тактики застосування ОЗС НАТО та країн-партнерів.

Механізми співробітництва

Міністерство оборони, Генеральний штаб Збройних Сил та керівні органи інших військових формувань України здійснюють співробітництво з НАТО у військовій сфері шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП, Робочого плану імплементації Хартії і ПАРП, а також використовуючи:

механізми Комісії Україна-НАТО на рівні начальників генеральних штабів та Спільної робочої групи з питань військової реформи, візити високого рівня, двосторонні консультації і

переговори з військовим керівництвом країн-членів НАТО та країн-партнерів;

встановлення прямих зв'язків структур Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил, керівних органів інших військових формувань України з відповідними структурами НАТО для налагодження координації співробітництва з метою виконання спільних заходів, обміну інформацією та досвідом, набутими сторонами у військовій сфері;

спільні військові навчання, тренування, симпозиуми, семінари, робочі групи, курси та дослідження.

Напрями співробітництва:

Військові консультації

Консультації з військових питань здійснюються:

– Начальником Генерального штабу Збройних Сил України під час його участі у засіданнях Комісії Україна-НАТО (двічі на рік), переговорах з головою Військового комітету НАТО, членами Комітету оборонного планування і Групи ядерного планування НАТО на рівні міністрів оборони (тематика та терміни – за взаємним погодженням), візитів до Штабу Верховного Головнокомандуючого ОЗС НАТО в Європі, а також візитів та переговорів з військовим керівництвом країн-членів НАТО та країн-партнерів (за відповідними річними планами двостороннього співробітництва). Тематика – оцінка стану розвитку військової співпраці Україна-НАТО, обговорення питань підготовки до спільних військових навчань і тренувань, проблем взаємосумісності збройних сил, участі контингентів Збройних Сил України в проведенні спільних з НАТО миротворчих місій тощо:

– Командувачами Сухопутних військ, Військово-Повітряних Сил та Військово-Морських Сил України, керівниками Тилу та озброєння Збройних Сил України, головних управлінь кадрів та військової освіти, а також військового медичного управління Міністерства оборони України під час візитів і переговорів з командувачами головних командувань та відповідальними співробітниками НАТО за домовленістю.

Регулярні консультації у военній сфері у форматі " 16 + 1" здійснюються також на рівні "Міжнародний військовий штаб, агентства (директорати) НАТО – Місія України при НАТО".

Спільна робоча група з питань військової реформи

Спільну робочу групу з питань військової реформи (СРГ) створено під егідою Політико-військового керівного комітету НАТО на виконання Робочого плану імплементації Хартії Україна-НАТО. Її діяльність спрямовується на підтримку роботи

Комісії Україна-НАТО, а також сприяння з боку НАТО процесам реформування і будівництва в Україні сучасних Збройних Сил, створення умов для запровадження в державі механізмів демократичного і цивільного контролю за їх діяльністю.

Засідання СРГ проводяться 4 рази на рік: 2 – в Україні і 2 – у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Тематика та терміни їх проведення визначаються за взаємним погодженням. Під час своїх засідань СРГ розглядає питання: цивільно-військових відносин; оборонного планування та управління ресурсами; військової освіти, підвищення професійного рівня офіцерів та сержантів.

Військове співробітництво та взаємосумісність

З метою поглиблення військового співробітництва та підвищення рівня взаємосумісності між Збройними Силами України і НАТО передбачається:

проведення семінарів в Україні для військово-політичного керівництва з питань військового співробітництва та взаємосумісності;

поглиблення співпраці з питань сумісності в галузі оборонного планування, забезпечення виконання третього етапу Програми Міністерства оборони України з досягнення взаємосумісності в рамках Процесу планування та оцінки сил;

активізація проведення спільних з державами-членами НАТО та країнами-партнерами військових навчань та тренувань, в тому числі миротворчих, пошуково-рятувальних та інших: більш широке використання для цього військової інфраструктури Збройних Сил та інших військових формувань України (в тому числі на постійній основі), зокрема, загальновійськових Львівського полігону, полігону Широкий Лан та авіаційних полігонів Міністерства оборони України, а також Чугуївського полігону Національної гвардії України;

створення системи перекладу, аналізу та практичного використання нормативних документів НАТО з метою досягнення взаємосумісності, особливо у питаннях управління військами та зв'язку, а також стандартизації у відповідності до нормативів НАТО окремих зразків озброєння та техніки, які призначені для використання у спільних діях;

вдосконалення, з урахуванням досвіду держав-членів НАТО та країн-партнерів, законодавчої бази співробітництва у військовій сфері:

продовження консультацій з НАТО щодо започаткування практичних програм у галузях управління та контролю, тилової підтримки, управління повітряним рухом тощо;

запровадження за допомогою НАТО програм перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців, що звільнюються у запас;

здійснення пошуку "наукових спонсорів" з числа провідних світових наукових установ у країнах-членах НАТО для надання консультативної допомоги при проведенні військової реформи в Україні.

Участь у Міжнародних оперативних силах (Combined Joint Task Force)

Участь України у Міжнародних оперативних силах (МОС) передбачає визначення кількості сил і засобів Збройних Сил України, які б могли бути задіяні у миротворчих операціях під егідою НАТО, зокрема в рамках МОС, та їх цілеспрямовану підготовку (в контакт з НАТО і з використанням можливостей РЕАП) для досягнення їх взаємосумісності з відповідними силами і засобами НАТО.

Миротворча діяльність

З метою активізації участі підрозділів і представників Збройних Сил та інших військових формувань України у миротворчих операціях, а також у діяльності майбутніх Міжнародних оперативних сил, об'єднаних багатонаціональних штабів передбачається:

заснування спільної робочої групи Україна-НАТО з питань миротворчої діяльності;

активізація співробітництва в рамках українсько-польського миротворчого батальйону, проведення ним спільних навчань, співпраця з НАТО (зокрема, в контексті концепції МОС), а також з США та Великою Британією щодо його належної підготовки та забезпечення;

вдосконалення, з урахуванням досвіду держав-членів НАТО та країн-партнерів, законодавчої бази з питань миротворчої діяльності;

створення в Україні за допомогою НАТО Міжнародного центру з підготовки військовослужбовців для миротворчих операцій.

Підготовка військових кадрів для співробітництва з НАТО

З метою забезпечення якісної підготовки військових кадрів для співробітництва з НАТО передбачається:

адаптація системи військової підготовки та навчання відповідно до існуючих стандартів НАТО країн-партнерів:

запровадження в систему командирської та професійної підготовки вивчення питань співробітництва в рамках Програми ПЗМ та миротворчої діяльності:

оптимальне використання існуючих можливостей мовної підготовки військовослужбовців України в рамках Програми ПЗМ та по лінії двостороннього співробітництва з державами-членами НАТО:

забезпечення кафедр іноземних мов вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) Міністерства оборони України лінгфонними кабінетами, обладнанням, відео- та аудіотехнікою, підручниками, словниками та сучасною навчально-методичною літературою для підвищення якості вивчення іноземних мов;

розширення практики підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов ВВНЗ України за кордоном:

запрошення в Україну інструкторів-викладачів іноземних мов з держав-членів НАТО та країн-партнерів;

заснування спільно з Міністерством освіти України мовних курсів для військовослужбовців;

створення експертного Центру мовного тестування з використанням тесту НАТО "STANAG-6001";

вдосконалення за допомогою НАТО навчально-матеріальної бази ВВНЗ (комп'ютеризація, впровадження тренажерів, оргтехніки та іншого обладнання); використання (на пільгових умовах) інформаційних мереж НАТО; здійснення спеціалізованої підготовки військовослужбовців для роботи у складі багатонаціональних штабів.

4.3. Інформаційна підтримка співробітництва у воєнній сфері

Відповідальність за здійснення інформаційної підтримки співробітництва у воєнній сфері покладається на Міністерство оборони України.

Інформаційна підтримка співробітництва у воєнній сфері має на меті підвищити ефективність воєнно-політичних та військових зв'язків України з НАТО. При цьому передбачається:

вивчення досвіду інформаційного забезпечення військ, взаємодії військового керівництва та преси;

подальше розгортання в Україні (за допомогою США) комп'ютерної телекомунікаційної інформаційної мережі (PIM3) та

налагодження інформаційного обміну з питань співробітництва з НАТО між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, причетними до воєнної співпраці з Альянсом;

запрошення в Україну для обміну досвідом представників інформаційних структур НАТО;

відкриття у Координаційному центрі партнерства (м. Монс, Бельгія) інформаційної експозиції Збройних Сил України;

організація спільно з Центром інформації та документації (ЦІД) НАТО в Україні передач на телебаченні та публікацій в пресі, в яких висвітлюватимуться участь українських підрозділів у заходах НАТО і процеси трансформації НАТО, а також тематичних передач про армії держав-членів НАТО за сприянням посольств цих держав в Україні;

підготовка спільно з Міністерством закордонних справ України та Національним інститутом стратегічних досліджень видання Білої книги про відносини України з НАТО;

створення спеціалізованої інформаційно-освітньої програми про НАТО для офіцерського складу Збройних Сил України, інших військових формувань, а також організація спеціалізованого курсу для українських ВВНЗ з проблематики НАТО.

5. Співробітництво у галузі озброєнь

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі озброєнь покладається на Міністерство оборони, Міністерство промислової політики, Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації та Державну службу експортного контролю України.

Мета співробітництва:

досягнення визначених Україною цілей взаємосумісності з НАТО у галузі озброєнь:

здійснення з державами-членами НАТО спільних розробок і виробництва озброєння та військової техніки (ОВТ); вивчення і запровадження досвіду держав-членів НАТО у сфері планування розвитку ОВТ, їх замовлення і технічного забезпечення та маркетингової діяльності на світовому ринку озброєнь;

вдосконалення режиму контролю за експортом озброєнь та передачею супутніх технологій.

Механізми співробітництва

Зазначені міністерства та центральні органи виконавчої влади здійснюють співробітництво з НАТО у галузі озброєнь

шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, участі в роботі Конференції національних керівників з питань озброєнь (СМАО), встановлення прямих зв'язків з Директоратом з питань планування програм та досліджень озброєнь НАТО, Секретаріатом з питань політики і координації НАТО та Організацією з досліджень і технологій НАТО, а також надають сприяння налагодженню співпраці підприємств військово-промислових комплексів України і держав-членів НАТО.

Напрями співробітництва:

Консультації у галузі озброєнь

Консультації у галузі озброєнь здійснюються:

під час зустрічей в рамках Конференції національних керівників з питань озброєнь у форматі "16+1";

на рівні відповідальних представників України і НАТО в рамках груп озброєнь для Сухопутних військ, Військово-Морських Сил та Військово-Повітряних Сил, групи військових досліджень, тристоронньої групи з питань зв'язку та електроніки, а також Дорадчої групи НАТО з питань промисловості, які підтримують діяльність зазначеної Конференції (два-три рази на рік за домовленістю).

Тематика – розробка планів, програм та бюджету стосовно озброєння та військової техніки; сумісність озброєнь НАТО і України: стандартизація та уніфікація озброєння і військової техніки; організація розробок, виробництва та випробувань ОВТ, у тому числі у кооперації з державами-членами НАТО: утилізація озброєння та військової техніки.

Стандартизація та сумісність систем озброєнь

Співпраця у галузі стандартизації та сумісності систем озброєнь передбачає:

створення системи своєчасного доведення стандартів НАТО до відома користувачів, а також забезпечення умов для їх оновлення, коригування та перевидання;

запровадження системи класифікації, кодування та каталогізації озброєння і військової техніки НАТО;

налагодження співробітництва з Агентством НАТО з матеріально-технічного забезпечення з метою вивчення можливостей та впровадження основних елементів системи кодифікації НАТО;

ознайомлення та використання стандартів з розробок, виробництва та випробувань ОВТ;

впровадження прийнятої в НАТО системи метрологічного забезпечення військових частин та підрозділів.

Співробітництво у сфері військових технологій:

співпраця у галузі розробки військових технологій та технологій подвійного призначення, а також створення ефективного спільного механізму контролю за їх передачею та можливим розповсюдженням;

участь у засіданнях Наукового комітету НАТО, присвячених питанням високих технологій та технологій роззброєння.

Наукові дослідження і розробки у галузі озброєнь:

спільні дослідження та розробки озброєння і військової техніки;

підготовка нормативно-методичної документації, що забезпечує розробку систем озброєння, взаємодію відповідних установ у цій сфері та контроль за цим процесом, який би забезпечував ефективне запобігання витоку інформації, котра становить державну таємницю;

забезпечення безпеки та придатності боєприпасів та вибухових речовин;

оцінка вартості і маркетинг озброєння та військової техніки;

організація безпечного транспортування і зберігання військового спорядження та вибухових речовин;

обмін результатами військово-наукових та науково-технічних досліджень у галузі озброєнь.

Інші напрями співробітництва:

заснування спільної робочої групи Україна-НАТО з питань співробітництва у галузі озброєнь (з української сторони – на міжвідомчій основі);

вивчення можливостей розміщення на оборонних підприємствах України замовлень держав-членів НАТО та країн-партнерів на розробку та виробництво окремих видів ОВТ, їх ремонт та сервісне обслуговування, підготовку (стажування) спеціалістів;

проведення спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт по ремонту та модернізації ОВТ, які вироблялись за участю України і перебувають на озброєнні країн-партнерів;

участь підприємств України у проектуванні і виробництві озброєнь у рамках окремих проектів НАТО;

проведення оцінки та використання можливостей розширення військово-технічного співробітництва і кооперації з фірмами держав-членів НАТО;

спільне розроблення і виробництво зразків ОВТ із залученням державних та приватних інвестицій держав-членів НАТО;

підготовка програми адаптації національної системи військових досліджень і розробок, військового виробництва, постачання та ремонту військової техніки до стандартів НАТО;

використання досвіду провідних фірм-експортерів ОВТ держав-членів НАТО та країн-партнерів у сфері маркетингової діяльності на світовому ринку озброєнь;

проведення консультацій з питань вдосконалення режиму експортного контролю та передачі супутніх технологій;

вивчення досвіду НАТО з відновлення боєздатності, організації ремонту складних зразків озброєння та постачання озброєння і ремкомплектів для нього;

створення договірно-правової бази у галузі озброєнь для розвитку співробітництва з НАТО, її державами-членами та країнами-партнерами.

6. Співробітництво у галузі воєнної економіки

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі воєнної економіки покладається на Міністерство економіки, Міністерство промислової політики та Міністерство оборони України.

Мета співробітництва:

сприяння розвитку військово-економічного співробітництва між Україною і НАТО та її державами-членами;

оптимізація воєнних бюджетів;

забезпечення ефективності роботи оборонної промисловості;

залучення інвестицій до розвитку підприємств ВПК України.

Механізми співробітництва

Зазначені міністерства здійснюють співробітництво з НАТО у галузі воєнної економіки шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, встановлення прямих зв'язків з Економічним директором НАТО, участі у заходах, що плануються та проводяться під егідою Економічного директорату НАТО, в тому числі у семінарах і колоквіумах, а також в інших спільних з НАТО заходах, які здійснюватимуться за взаємною домовленістю.

Напрями співробітництва:

залучення потенціалу НАТО та її держав-членів до участі у процесах конверсії, реструктуризації та технічного переоснащення підприємств військово-промислового комплексу України;

вивчення досвіду НАТО та її держав-членів у сфері регулювання витрат на оборону і формування воєнних бюджетів;

розроблення спільних спеціальних програм співробітництва у галузі військової економіки;

спільна реалізація з державами-членами НАТО пілотних конверсійних проектів в галузі оборонної промисловості;

вивчення та використання досвіду держав-членів НАТО у галузі реструктуризації та конверсії оборонної промисловості;

створення договірно-правової бази для розвитку співробітництва з НАТО та країнами-членами НАТО у галузі військової економіки.

7. Співробітництво у галузі надзвичайних, ситуацій цивільного характеру

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі надзвичайних ситуацій цивільного характеру покладається на Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС).

Мета співробітництва:

залучення світового досвіду, фінансових і технологічних ресурсів для підвищення ефективності діяльності МНС, частин і підрозділів Військ цивільної оборони;

використання національного потенціалу, сил і засобів МНС у пошуково-рятувальних операціях та інших міжнародних програмах;

створення договірно-правової бази для розвитку співробітництва з НАТО, її державами-членами та країнами-партнерами щодо запобігання надзвичайним ситуаціям транскордонного і національного рівнів та реагування на такі ситуації;

досягнення формуваннями МНС, призначеними для виконання завдань Програми ПЗМ, цілей сумісності та здатності-діяти разом із силами НАТО і країн-партнерів з метою участі в пошуково-рятувальних та гуманітарних операціях.

Механізми співробітництва

МНС здійснює співробітництво з НАТО у галузі надзвичайних ситуацій цивільного характеру шляхом підготовки і виконання

відповідної частини ІГП та Робочого плану імплементації Хартії, встановлення прямих зв'язків з Директоратом НАТО з планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру, а також реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння у галузі планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф між МНС України і НАТО.

Напрями співробітництва: планування у сфері управління ліквідацією наслідків катастроф, включаючи удосконалення можливостей реагування на регіональному рівні та сумісності під час ліквідації наслідків катастроф, зокрема, гасіння великих пожеж, включаючи пожежі на нафто- та газосвердловинах чи трубопроводах;

розробка планів транспортного забезпечення ліквідації наслідків катастроф, зокрема аеромедичної евакуації, згідно з відповідними концепціями та принципами НАТО у цій сфері;

планування ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру в сільському господарстві, водопостачанні та інших життєво важливих галузях;

забезпечення досягнення сумісності у процедурах і засобах здійснення пошуково-рятувальних робіт, зокрема у великих населених пунктах;

вдосконалення автоматизованих систем визначення природних катастроф для моделювання оцінки ризику і зменшення небезпеки;

планування цивільно-військового співробітництва під час надзвичайних ситуацій цивільного характеру, включаючи військову підтримку відповідних операцій;

створення в Україні за допомогою НАТО Міжнародного центру підготовки фахівців та експертів у галузі цивільного захисту населення та розробка відповідних навчальних і методичних програм;

організація вивчення іноземних мов фахівцями та експертами МНС (у тому числі за кордоном) та створення при міністерстві мовної лабораторії;

залучення фахівців і експертів МНС до планування і проведення пошуково-рятувальних операцій НАТО;

проведення в рамках Програми ПЗМ спільних навчань (із залученням військових формувань МНС та спецпідрозділів внутрішніх військ МВС України) у галузі управління кризовими ситуаціями, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання допомоги потерпілим;

залучення спеціалізованих аварійно-рятувальних підрозділів МНС для участі в операціях НАТО з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання гуманітарної допомоги;

заснування спільної робочої групи Україна-НАТО з питань координації співробітництва у галузі планування діяльності цивільних служб у надзвичайних ситуаціях;

встановлення прямого зв'язку між МНС і Головним комітетом НАТО з питань цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій (ГК ПНС) та приєднання до системи інформаційного забезпечення Програми ПЗМ;

забезпечення оперативного зв'язку з метою постійного обміну інформацією з ГК ПНС та Євроатлантичним центром координації при надзвичайних ситуаціях НАТО.

8. Співробітництво у галузі боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин покладається на Міністерство внутрішніх справ (МВС), Службу безпеки, Державну митну службу та Державний комітет у справах охорони державного кордону України.

Мета співробітництва:

координація дій у сфері боротьби з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою наркотиків і зброї, нелегальною передачею технологій подвійного призначення;

запобігання незаконному переміщенню через кордони України радіоактивних матеріалів, зброї та наркотичних речовин; запозичення досвіду боротьби держав-членів НАТО з організованою злочинністю, контрабандою наркотиків та тероризмом;

отримання експертної підтримки з боку НАТО для реалізації національних програм у цій сфері.

Механізми співробітництва

Зазначені міністерства та центральні органи виконавчої влади здійснюють співробітництво з НАТО у галузі боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщ-

енням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, встановлення прямих зв'язків з відповідними органами держав-членів НАТО на дво- та багатосторонній основі за сприяння Офісу безпеки НАТО (зокрема Спеціального комітету НАТО) й інших структур політичної та військової організації НАТО.

Напрями співробітництва:

створення механізму консультацій з НАТО у сфері боротьби з організованою злочинністю та міжнародним тероризмом, нелегальним обігом наркотичних речовин та наркобізнесом, розповсюдженням зброї масового ураження та засобів їх доставки, а також нелегальною передачею технологій подвійного призначення;

заснування спільної робочої групи Україна-НАТО з питань координації боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин (з української сторони – на міжвідомчій основі, з боку НАТО – Спеціальний комітет);

участь у міжнародних конференціях та семінарах, які проводяться під егідою НАТО і присвячені боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин;

вдосконалення механізму співробітництва правоохоронних органів України і держав-членів НАТО та системи міжнародної правової допомоги у здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю;

забезпечення взаємодії з державами-членами НАТО та країнами-партнерами у справі охорони державного кордону;

участь у спільних робочих групах з прикордонної тематики та у семінарах за програмами співробітництва з НАТО;

обмін візитами делегацій і кораблів Прикордонних військ України і прикордонних структур країн-членів НАТО та країн-партнерів;

залучення підрозділів Прикордонних військ України до участі в окремих навчаннях у рамках Програми ПІЗМ, здійснюваних на території України;

вдосконалення інформаційного забезпечення взаємодії з НАТО у даній сфері, зокрема шляхом поглиблення контактів з Центром інформації та документації НАТО в Україні.

9. Співробітництво у галузі науки і технологій

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі науки і технологій покладається на Міністерство України у справах науки і технологій.

Мета співробітництва: залучення потенціалу та можливостей НАТО та її держав-членів для вирішення національних проблем у галузі науки та технологій:

обмін результатами наукових досліджень у сферах роззброєння, екологічної безпеки, високих технологій і комп'ютеризації; участь у наукових програмах та проектах, які здійснюються під егідою НАТО.

Механізми співробітництва

Міністерство України у справах науки і технологій здійснює співробітництво з НАТО у галузі науки і технологій шляхом участі у заходах Програми ПЗМ, підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, налагодження прямих зв'язків з Директоратом НАТО з питань науки, організації взаємних візитів та проведення спільних з НАТО заходів з метою обміну досвідом, а також участі в інших заходах НАТО.

Міністерство України у справах науки і технологій вирішує питання інституціоналізації відносин з НАТО шляхом підготовки Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством України у справах науки і технологій та Директоратом НАТО з питань науки.

Напрями співробітництва:

більш широке залучення України до Програми НАТО "Наука заради стабільності"; проведення консультацій з НАТО з питань науково-технічної кооперації; налагодження обміну результатами наукових досліджень, пов'язаних з:

- технологіями роззброєння, включаючи обмеження розповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї, конверсію галузей ВПК;

- охороною навколишнього природного середовища, рекультивацією забруднених військових об'єктів, запобіганням та ліквідацією наслідків техногенних катастроф; технологіями моніторингу морського середовища;

- розвитком інформатики, матеріалознавства, біотехнологій, енергопостачання та енергозбереження (в галузі неядерної енергетики);

- проблемами людських ресурсів; комп'ютерними технологіями;

обмін досвідом у сферах наукової політики, передачі технологій, інноваційної діяльності, прав інтелектуальної власності; проведення наукових досліджень в рамках спільних проєктів; отримання грантів НАТО для українських науковців;

залучення експертів НАТО до консультаційної та іншої допомоги у реалізації наукових проєктів в Україні; використання можливостей НАТО для підготовки фахівців.

10. Співробітництво у галузі охорони довкілля

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі охорони довкілля покладається на Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України.

Мета співробітництва:

вдосконалення роботи державних органів з питань охорони довкілля, включаючи сфери ядерної, хімічної та біологічної безпеки; запозичення досвіду НАТО та її держав-членів щодо зменшення негативного впливу на довкілля оборонних об'єктів та діяльності військових формувань;

вирішення питань, пов'язаних з рекультивацією земельних ділянок, на яких розміщалися військові об'єкти.

Механізми співробітництва

Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України бере участь у співробітництві з НАТО у галузі охорони довкілля шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, встановлення прямих зв'язків з Директоратом НАТО з питань науки та Секретаріатом НАТО з питань політики та координації (підгрупа з питань довкілля).

Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України вирішує питання про підготовку Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України та Секретаріатом НАТО з питань політики та координації (підгрупа з питань довкілля).

Напрями співробітництва:

заснування спільної робочої групи Україна-НАТО з питань наукових досліджень та захисту навколишнього природного середовища від забруднень, пов'язаних з військовою діяльністю

(з української сторони – на міжвідомчій основі із залученням МНС, Міністерства оборони та Міністерства з питань науки і технологій);

проведення спільних досліджень, обмін відповідною інформацією і досвідом у галузі запобігання ядерним і радіаційним аваріям та ліквідації їх наслідків;

спільна розробка та обмін методиками обчислення розмірів збитків, завданих антропогенним забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, а також внаслідок застосування вибухових пристроїв та інших засобів активної дії на довкілля;

спільна розробка та обмін методологіями нормування скидів забруднюючих речовин у водойми, а також технологіями очистки високомінералізованих стічних вод, підземних вод і ґрунтів, забруднених нафтопродуктами і солями важких металів;

вдосконалення систем інформаційного обміну у галузі охорони довкілля; науково-технічне співробітництво за тематикою: "Фізика атмосфери", "Атмосферні аерозолі", "Оптимізація і розвиток систем моніторингу якості атмосферного повітря та поверхневих вод", "Ренатуралізація територій природозаповідного фонду, які попередньо зазнали негативного впливу від оборонної діяльності, або розташовані на земельних ділянках, виділених Міністерству оборони України", "Оцінка впливу оборонної діяльності на морські та прибережні екосистеми, у тому числі на території природозаповідного фонду";

участь у роботі Комітету НАТО по викликах сучасному суспільству за тематикою: "Очисні роботи в місцях розміщення військових баз", "Транскордонні проблеми в галузі охорони довкілля, причиною яких є об'єкти і діяльність оборонного характеру", "Захист цивільного населення від токсичних речовин у разі їх витоку під час перевезення виробів оборонного призначення", "Обмін інформацією в галузі екологічного моніторингу", "Екологічне нормування та менеджмент військової діяльності в рамках пілотного дослідження "Транскордонні екологічні наслідки військової діяльності";

співпраця з екологічними службами НАТО та її держав-членів щодо відновлення території військових об'єктів, що зазнали забруднень;

участь на постійній основі в роботі Групи НАТО з охорони морського навколишнього середовища;

здійснення спільного з НАТО екологічного супроводження ліквідації негативних для довкілля наслідків базування об'єктів стратегічних наступальних озброєнь.

11. Співробітництво у сфері телекомунікаційних та інформаційних систем

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у сфері телекомунікаційних та інформаційних систем (ТІС) покладається на Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України та Міністерство оборони України.

Мета співробітництва полягає у підтримці процесів взаємодії України з НАТО за допомогою впровадження та використання можливостей сучасних систем зв'язку та інформаційних технологій.

Механізми співробітництва

Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України та Міністерство оборони України здійснюють співробітництво з НАТО у сфері ТІС шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, встановлення прямих зв'язків з Радою НАТО з питань СЗ, а також участі у заходах під егідою НАТО у межах їх компетенції.

Напрями співробітництва:

участь у створенні та поновленні інформаційних ресурсів необхідної тематики на базі впровадження сучасних комп'ютерних систем та новітніх інформаційних технологій;

забезпечення доступу до відповідних інформаційних ресурсів для всіх держав – учасниць Програми ПЗМ;

визначення пріоритетних напрямів розвитку взаємодії за розділом СЗ Робочої програми партнерства для забезпечення ефективності взаємовідносин України та НАТО у сфері ТІС,

розробка та впровадження спільно з НАТО системи інформаційної підтримки співробітництва України з НАТО; створення спільної з НАТО телекомунікаційної мережі;

вирішення комплексу питань щодо забезпечення захисту інформації у спільних з державами-членами НАТО та країнами-партнерами інформаційних системах;

вивчення можливостей поєднання та взаємодоповнення проектів модернізації інформаційної інфраструктури та інфраструктури зв'язку з використанням стандартів НАТО;

організація оперативного інформаційного обміну з країнами-партнерами через телекомунікаційні засоби під час проведення спільних заходів.

12. Співробітництво у галузі стандартизації

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі стандартизації покладається на Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації, Міністерство промислової політики і Міністерство оборони України.

Мета співробітництва полягає у забезпеченні такого ступіню гармонізації українських стандартів із стандартами НАТО, який би дозволяв досягти необхідного рівня взаємосумісності при здійсненні співробітництва НАТО і України у воєнній сфері, у галузі озброєнь та деяких інших сферах.

Механізми співробітництва

Державний комітет по стандартизації, метрології та сертифікації, Міністерство промислової політики і Міністерство оборони здійснюють співробітництво з НАТО у галузі стандартизації шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, а також встановлення прямих зв'язків з Секретаріатом НАТО з питань політики та координації, зокрема з Комітетом НАТО з питань стандартизації.

Напрями співробітництва:

вивчення системи стандартизації НАТО та її складових частин: визначення номенклатури стандартів НАТО, які необхідно використовувати на українських підприємствах;

отримання стандартів НАТО та забезпечення їх перекладу на українську мову;

здійснення порівняльного аналізу вимог стандартів НАТО з вимогами українських стандартів: розробка рекомендацій щодо впровадження стандартів НАТО на українських підприємствах;

видання стандартів НАТО та забезпечення підприємств необхідною документацією;

участь українських фахівців в семінарах та інших заходах з питань стандартизації, які здійснюються під егідою НАТО; створення бази даних бібліографічних описів стандартів НАТО; підготовка за допомогою НАТО спеціалістів в галузі стандартизації, сертифікації, аудиту та забезпечення якості в системі стандартів, що діють в державах-членах НАТО.

13. Співробітництво у сфері управління повітряним рухом

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у сфері управління повітряним рухом покладається на Міністерство оборони та Міністерство транспорту України.

Мета співробітництва полягає у досягненні взаємосумісності з НАТО в організації та управлінні повітряним рухом.

Механізми співробітництва

Зазначені міністерства здійснюють співробітництво з НАТО у сфері управління повітряним рухом шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, а також встановлення прямих зв'язків з Директоратом протиповітряних систем НАТО і, зокрема, з Комітетом НАТО з організації повітряного руху (КОПР).

Напрями співробітництва:

участь у пленарних сесіях КОПР, у засіданнях робочих груп із засобів зв'язку і навігації (СОММАУ), з питань авіаційної системи розпізнавання "свій-чужий" та вторинної радіолокації (ІРР/38В) та інших;

заснування (в разі необхідності) спільної робочої групи Україна-НАТО з питань здійснення координації діяльності цивільних та військових служб управління повітряним рухом;

використання досвіду НАТО у налагодженні цивільно-військової координації управління та контролю за повітряним рухом для розробки концептуальних документів щодо спільного цивільно-військового використання повітряного простору України і НАТО:

розробка технічної архітектури регіональних систем цивільного управління повітряним рухом і системи контролю за повітряним рухом та визначення термінів і технічних аспектів її впровадження.

14. Співробітництво у космічній галузі

Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у космічній галузі покладається на Національне космічне агентство України (НКАУ).

Мета співробітництва:

здійснення спільних досліджень та реалізація спільних проектів у космічній галузі;

запозичення Україною досвіду НАТО та її держав-членів, набутого у космічній галузі.

Механізми співробітництва

НКАУ здійснює співробітництво з НАТО у космічній галузі шляхом підготовки і виконання відповідної частини ІПП та Робочого плану імплементації Хартії, а також встановлення прямих

зв'язків із Секретаріатом НАТО з питань політики та координації і Дорадчою групою НАТО з аерокосмічних досліджень (ДГАР).

Напрями співробітництва:

участь у заходах НАТО щодо впровадження космічної техніки та технологій в умовах надзвичайних ситуацій;

спільне використання інформації, що надходить з космічних апаратів України та держав-членів НАТО, та обмін інформацією з штучних супутників Землі, що їм належать (включаючи архівні дані, які стосуються картографії, контролю за екологічною ситуацією, розвідки корисних копалин тощо);

створення оперативних систем зв'язку для обміну інформацією НКАУ з відповідними структурами НАТО та її держав-членів;

спільне створення на взаємовигідних умовах комплексів космічного спостереження;

спільне використання існуючої наземної космічної інфраструктури України та держав-членів НАТО;

розвиток програмно-технічних засобів обробки даних аерокосмічної розвідки;

участь у конференціях, симпозиумах, семінарах з космічної тематики, що проводяться під егідою НАТО;

співпраця в рамках проекту "Телемедицина" Державної космічної програми України;

спільні дослідження і науково-технічні розробки з питань використання космічного та повітряного простору в рамках ДГАР

15. Інформаційне забезпечення співробітництва України з НАТО

Відповідальність за інформаційне забезпечення співробітництва України з НАТО покладається на Міністерство інформації України.

Міністерство інформації в межах своєї компетенції координує діяльність у цій сфері усіх міністерств, інших центральних органів виконавчої влади України, залучених до виконання цієї Програми, надає методичну допомогу їх прес-службам.

Мета цього напряму діяльності полягає у широкому та об'єктивному висвітленні усіх аспектів співробітництва України з НАТО, а також у формуванні в українському суспільстві неупередженого ставлення до діяльності цієї міжнародної організації.

Механізм реалізації спільних з НАТО проектів інформаційного характеру

Міністерство інформації України встановлює прямі зв'язки з Офісом інформації і преси НАТО.

Міністерство інформації, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади України в межах своєї компетенції підтримують тісні контакти з Центром інформації та документації НАТО в Україні (ЦІД) та спільно з ним забезпечують реалізацію проектів інформаційного характеру, які здійснюються НАТО в Україні, а також за участю України у державах-членах НАТО та країнах-партнерах.

Напрями інформаційного забезпечення:

налагодження інформування населення України про діяльність НАТО, особливе партнерство цієї організації з Україною через кореспондента Державного інформаційного агентства України (ДІНАУ), акредитованого при штаб-квартирі НАТО у Брюсселі;

встановлення електронного зв'язку ДІНАУ з ЦІД та Офісом інформації і преси НАТО для оперативного обміну інформацією;

участь кореспондентів ДІНАУ у заходах НАТО для висвітлення діяльності цієї організації;

участь журналістів державних засобів масової інформації у заходах співробітництва Україна-НАТО;

налагодження через ЦІД каналу розповсюдження в НАТО, її державах-членах та країнах-партнерах інформації про Україну, її внутрішню та зовнішню політику;

запровадження в інформаційних випусках державних каналів телебачення і радіомовлення рубрики "Україна – НАТО" з метою регулярного висвітлення матеріалів про реалізацію Хартії;

підготовка на державних каналах телебачення і радіомовлення серії передач про відносини України з НАТО;

підготовка регулярних аналітичних радіо- і телепрограм на тему "Україна – НАТО" за участю відповідальних працівників Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, апарату Ради національної безпеки і оборони України, керівного складу Міністерства оборони України, Міністерства закордонних справ України, інших центральних органів виконавчої влади причетних до виконання ІПП та положень Хартії;

роз'яснення у програмах Українського радіо для закордонних слухачів позиції України щодо відносин з НАТО.

16. Прикінцеві положення

1. Положення цієї Програми реалізуються шляхом виконання заходів щорічних Робочого плану імплементації Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО та Індивідуальної програми партнерства України з НАТО, які мають розглядатися як складові частини цієї Програми.

2. Фінансування цієї Програми здійснюється за рахунок коштів, визначених Державним бюджетом України для відповідних міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також за рахунок фінансової допомоги з боку НАТО та її держав-членів.

3. Забезпечення режиму секретності під час співробітництва України з НАТО здійснюється на підставі Угоди про безпеку між Урядом України та Організацією Північно-Атлантичного Договору від 13 березня 1995 року та чинного законодавства України.

4. Після завершення терміну дії цієї Програми її положення підлягають перегляду та оновленню.

Глава Адміністрації
Президента України
Є. КУШНАРЬОВ

(Офіційник вісник. 1998 № 45 С.7--27)

СПІЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО УКРАЇНИ

Європейська Рада, в дусі поваги до Договору про Європейський Союз, зокрема до його статті 13 (2);

Оскільки Угода про партнерство та співробітництво (УПС) між Європейськими Співтовариствами, їхніми країнами-членами та Україною набула чинності 1 березня 1998 р., ухвалила цю спільну стратегію.

ЧАСТИНА I

БАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ПАРТНЕРСТВА З УКРАЇНОЮ З БОКУ ЄС

1. Стратегічне партнерство між ЄС та Україною, яке ґрунтується на спільних цінностях та інтересах, є життєвим фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання в Європі. Свобода, незалежність і стабільність України відносяться до найбільших досягнень нової Європи, котра позбулася старих ліній поділу. Географія та розмір, ресурси її населення, а також її розташування на осях Північ-Південь та Схід-Захід ставлять Україну в унікальне положення в Європі й роблять її визначальним чинником у масштабах регіону.

2. Україна має чудові стосунки з усіма своїми сусідами та зробила важливі кроки в царині державотворення та в напрямі консолідації своєї демократії. Той факт, що з часу набуття незалежності Україна завжди була осередком стабільності в регіоні, незважаючи на внутрішні складності та суперечності, є вартим поваги. ЄС вітає тісну участь України в стабілізації та заохочує посилення ролі України у форумах регіонального співробітництва. ЄС також вітає прагнення України до ядерного роззброєння та співпраці в галузі збереження миру та безпеки в Європі та у світі, зокрема в рамках ОБСЄ та Організації Об'єднаних Націй.

3. Стратегічне партнерство між ЄС та Україною невпинно зміцнювалося з часу набуття Україною незалежності. У зв'язку з цим Угода про партнерство та співробітництво є значним досягненням. Україна була першою з нових незалежних держав, які підписали таку угоду, відзначивши в такий спосіб прагнення ЄС та України до зміцнення співпраці. Шляхом макрофінансової допомоги, через програму Тасіс, а також двосторонні програми ЄС надає Україні підтримку в процесі здійснення перетворень та реформ.

4. Внаслідок процесу розширення, що триває, деякі з майбутніх країн-членів ЄС матимуть спільний зовнішній кордон з Україною. Розширення Союзу ще більш зміцнить економічний динамізм та політичну стабільність у регіоні, розширюючи в такий спосіб можливості співпраці з Україною.

5. Європейський Союз має такі стратегічні цілі стосовно України:

- робити внесок у виникнення стабільної, відкритої, плюралістичної та правової демократії в Україні та зміцнення стабільно функціонуючої ринкової економіки на користь усьому народові України;

- співробітничати з Україною у царині збереження стабільності та безпеки в Європі й усьому світі, знаходячи ефективні відповіді на спільні проблеми, з якими стикається континент;

- розширювати економічне, політичне та культурне співробітництво з Україною, а також співпрацю в галузі юстиції та внутрішніх справ.

6. Європейський Союз відзначає європейські прагнення України та вітає проєвропейський вибір, зроблений Україною. ЄС і надалі твердо прагне до співпраці з Україною на національному, регіональному та місцевому рівнях задля підтримки успішних політичних та економічних перетворень в Україні, які полегшать її подальше зближення з ЄС. Союз та його країни-члени пропонують Україні свій різноманітний досвід будівництва сучасних політичних, економічних, соціальних та адміністративних структур, повною мірою визнаючи, що основний тягар відповідальності за майбутнє України лежить на ній самій.

7. Саме тому Європейська Рада ухвалює цю Спільну стратегію зміцнення стратегічного партнерства між Союзом та Україною. Європейська Рада визнає, що успішна, стабільна та безпечна Україна найкращим чином відповідає інтересам Європейського Союзу. Правові підвалини відносин між ЄС та

Україною закладено Угодою про партнерство та співробітництво (УПС). Повне виконання цієї угоди є передумовою успішної інтеграції України в економіку Європи та допоможе Україні ствердити свою європейську ідентичність.

8. Європейський Союз та його країни-члени розвиватимуть узгодженість, послідовність та взаємодоповнюваність усіх аспектів їхньої політики щодо України. Окрім цього, Союз, Співтовариство та країни-члени співпрацюватимуть з регіональними та міжнародними організаціями та в них, а також із партнерами, котрі мають подібний підхід, задля досягнення цілей, викладених в УПС та цій Спільній стратегії. Позиції Співтовариства та країн-членів в усіх відповідних форумах відповідатимуть цій Спільній стратегії. Європейська Рада запрошує Україну до взаємовигідної співпраці з Союзом на основі цієї Спільної стратегії.

ЧАСТИНА II

ОСНОВНІ ЦІЛІ

Європейська Рада визначила такі основні цілі:

I. Підтримка процесу демократичних та економічних перетворень в Україні.

II. Вирішення спільних проблем європейського континенту.

III. Підтримка зміцнення співпраці між ЄС та Україною в контексті розширення ЄС.

I. Підтримка процесу демократичних та економічних перетворень в Україні

Європейський Союз та Україна поділяють зацікавленість у прискоренні процесу демократичних та економічних перетворень в Україні. Успішні перетворення в Україні принесуть процвітання не тільки Україні, але й усьому регіонові. Для забезпечення успіху цього процесу мають відбутися реформи, спрямовані на зміцнення демократії та правопорядку, а також соціально-економічні реформи в напрямі створення працюючої ринкової економіки.

Європейський Союз пропонує зміцнити співпрацю з Україною в таких пріоритетних галузях:

1.i. Зміцнення демократії, правопорядку та громадських інституцій в Україні

9. ЄС вітає досягнення України в закладенні підвалин демократичної системи та прийнятті парламентарної конституції.

ЄС визнає досягнення України у збереженні своєї єдності, незважаючи на її різномірний склад.

10. ЄС підтримує Україну в усіх її зусиллях, спрямованих на зміцнення демократії та якості керівництва, прав людини та влади закону. Союз вважає, що влада закону є передумовою розвитку працюючої ринкової економіки, яка надає можливості та приносить користь усім громадянам України. ЄС підтримує зусилля України з реформування юридичної системи в рамках УПС. Незалежна судова влада, яка працює належним чином, професійні поліцейські сили, розвиток системи державного управління, котра ґрунтується на здібностях та добрій освіті, на національному, обласному та місцевому рівнях – все це суть ключові елементи ефективного виконання рішень уряду. ЄС підтримує зусилля України, спрямовані на розвиток ефективності, прозорості та демократичності її державних установ, включаючи розвиток вільних засобів масової інформації. Саме вони є передумовами економічного та соціального розвитку, роблячи внесок у створення сучасного громадянського суспільства.

11. ЄС надає великого значення розвитку громадянського суспільства та конкурентного, сприятливого для інвесторів, ділового середовища в Україні та заохочує зміцнення зв'язків між народами та неурядовими організаціями Союзу та України. ЄС вітає узгодження Україною Меморандуму про взаєморозуміння з ОБСЄ та настійливо рекомендує Україні тісно співпрацювати з координатором проекту ОБСЄ в Україні. ЄС підтримує зусилля України, спрямовані на захист та розширення прав меншин, та закликає Україну продовжувати свою добру працю в цій царині, в тому числі у співробітництві з Верховним комісаром з питань національних меншин.

12. ЄС надає особливого значення тісній співпраці з Україною в рамках Ради Європи та ОБСЄ. У цьому зв'язку ЄС закликає Україну виконати свої зобов'язання та привести своє законодавство у відповідність з нормами та стандартами Ради Європи, зокрема виконавши зобов'язання, взяті Україною на себе під час вступу до Ради Європи в 1995 р. ЄС бере до уваги висновки моніторингової місії ОБСЄ (Бюро демократичних інститутів та прав людини) щодо ходу президентських виборів 1999 р. в Україні, відзначаючи, що хід зазначених виборів не відповідав цілій низці зобов'язань перед ОБСЄ, та закликає Україну уважно поставитися до рекомендацій, зроблених моніторинговою місією ОБСЄ у її звіті, з огляду на майбутні вибори.

I.ii. Підтримка процесу економічних перетворень в Україні

13. ЄС зобов'язується підтримувати зусилля України зі створення середовища, сприятливого для ділової діяльності, та підтримуватиме Україну в здійсненні соціально-економічних реформ.

14. ЄС закликає Україну усталити макроекономічні підходи, спрямовані на забезпечення цінової стабільності, оздоровлення державних фінансів та стабільного стану поточного балансу. Для подальшого забезпечення цінової стабільності дуже важливо дати центральному банкові можливість працювати незалежно від політичного втручання. Наявні норми пруденційного нагляду за фінансовим сектором мають бути зміцнені. Необхідно покращити збір податків, уникаючи надзвичайних податкових амністій та податкових пільг для окремих галузей народного господарства.

15. ЄС настійно закликає Україну посилити заходи, спрямовані на побудову функціонуючої ринкової економіки шляхом сильніших структурних, економічних та адміністративних реформ у рамках комплексної програми реформування, узгодженої з Міжнародним валютним фондом. Вона має передбачати визначення та забезпечення дотримання майнових прав, подальшу приватизацію та ліберізацію цін, збільшення квартирної плати і тарифів на комунальні послуги, енерго- та водопостачання до рівнів, що забезпечують повне покриття витрат, реструктуризацію бізнесу та заохочення розвитку малих та середніх підприємств. Слід збільшити загальний темп здійснення цих реформ. Що ж стосується галузевої реформи, то сільське господарство, енергетика та транспортний сектор заслуговують на особливу увагу.

16. Проведення земельної реформи є необхідним для забезпечення, oprіч усього іншого, можливості використання права довгострокової оренди землі як застави під позики, що прокладе шлях до зростання обсягу інвестицій у сільське господарство.

17. Залучення та захист внутрішніх та іноземних інвестицій також відіграють ключову роль у розвитку України. У цьому контексті ЄС відзначає, що звинувачення в корупції та незадовільному управлінні завдають шкоди економічній репутації України. Союз підтримуватиме Україну в розвиткові та ухваленні економічних заходів, необхідних для збільшення обсягів внутрішніх та іноземних інвестицій і виконання вимог іноземних кредиторів.

18. Зважаючи на важкий тягар зобов'язань з обслуговування боргу, який несе Україна, оздоровлення її економіки вимагатиме

подальшої участі приватних кредиторів. Необхідно знайти спільні рішення проблем України, пов'язаних із обслуговуванням боргу.

19. ЄС повністю усвідомлює той факт, що Україні подеколи доводиться здійснювати економічні реформи за несприятливих зовнішніх умов. Макрофінансова допомога з боку ЄС надаватиметься за необхідності відповідно до визначених критеріїв та процедур, будучи спрямованою на підтримання макроекономічної стабілізації та комплексної структурної реформи, що відповідає програмам Міжнародного валютного фонду та Світового банку. ЄС і надалі буде готовим підтримати економічні реформи в Україні за таких обставин. Макрофінансова допомога з боку ЄС допомагає Україні відкрити свою економіку, поліпшити економічні умови, посилити конкуренцію та й надалі інтегрувати своє народне господарство в європейську та глобальну економіку.

20. ЄС підтримуватиме Україну шляхом заохочення невинного зближення її законодавства з законодавством ЄС, зокрема в таких галузях, як конкурентна політика, стандартизація та сертифікація, права інтелектуальної власності, захист даних, митні процедури та охорона навколишнього середовища.

21. У ході здійснення програми створення функціонуючої ринкової економіки необхідно створити цілеспрямовану систему соціального забезпечення для врахування соціальних аспектів переходу до ринкової економіки.

II. Вирішення спільних проблем європейського континенту

Європейський Союз та Україна поділяють зацікавленість у збереженні стабільності та безпеки у вільній та демократичній Європі. Геополітичне розташування України вздовж осей Північ-Південь та Схід-Захід ставлять Україну в унікальне положення в Європі й роблять її визначальним чинником у масштабах регіону. Європейський Союз визнає регіональне значення України. У цьому зв'язку ЄС пропонує посилити співпрацю з Україною, приділяючи особливу увагу питанням ядерної безпеки та посиленню політичного діалогу, передбаченого в рамках УПС, маючи на меті зробити його більш послідовним та працюючим.

Європейський Союз прагне поглибити співпрацю з Україною, щоб знайти ефективні відповіді на спільні виклики, з якими стикається континент, у таких сферах:

II.1. Співпраця зі зміцнення стабільності та безпеки в Європі

22. ЄС підтримує зусилля України, спрямовані на поширення співпраці та стабільності в регіоні, в тому числі в рамках Організації чорноморського економічного співробітництва, Ради балтійських держав та ГУУАМ. ЄС вітає позитивний розвиток стосунків України з усіма її сусідами та вважає, що вона зацікавлена в тому, щоб ці стосунки залишалися міцними та стабільними. ЄС також відзначає внесок України в загальноєвропейську стабільність через її роль спостерігача за Пактом про стабільність для Південно-Східної Європи.

23. ЄС та Україна поділяють зацікавленість у збереженні стабільності та безпеки у вільній та демократичній Європі. Зміцнення механізмів консультацій між ЄС та Україною в рамках УПС, Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй, а також тісна співпраця між ОБСЄ та Україною є необхідними для спільного та ефективного вирішення проблем європейської та глобальної безпеки.

24. ЄС поздоровляє Україну з обранням до Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (2000/1). Цей факт підкреслює потребу ЄС у подальшому поглибленні та розширенні його політичного діалогу з Україною на офіційному та міністерському рівні, як двостороннього, так і через використання механізмів ЄС. Ухвалення Хартії європейської безпеки зміцнить співробітництво між країнами-членами ОБСЄ.

25. ЄС розширює та підтримує діалог із загальних та конкретних питань, пов'язаних з діями в умовах кризових ситуацій та зміцненням безпеки, який розвивався протягом останніх років між Західноєвропейським Союзом та Україною, а також інтенсифікацію практичного співробітництва у цій галузі, зокрема шляхом виконання Плану дій, нещодавно розробленого Західноєвропейським Союзом та Україною.

26. ЄС також зацікавлений у посиленні співробітництва з Україною в царині контролю за експортом та нерозповсюдженням зброї масового знищення й засобів її доставки, та закликає Україну виконати свої зобов'язання за Конвенцією про хімічну зброю.

27. Окрім цього, ЄС закликає Україну досягти цілей міжнародної Конвенції про заборону використання, накопичення, виробництва та переміщення стрілецької зброї і протипіхотних мін, включаючи знищення запасів протипіхотних мін.

II.ii. Співпраця в галузі охорони навколишнього середовища, енергетики та ядерної безпеки

28. ЄС намагатиметься зміцнити загальноєвропейську стабільність та співпрацювати з Україною в галузі енергетики та ядерної безпеки шляхом надання підтримки у здійсненні комплексної реформи енергетики, зокрема шляхом продовження співпраці з Україною над виконанням Плану фінансового оздоровлення енергетики, який передбачає лібералізацію цін, поліпшення збору платежів та приватизацію розподільчих компаній. У контексті цієї діяльності ЄС пропагуватиме ефективне та раціональне з екологічної точки зору використання енергії в Україні та зміцнення нових інститутів та органів у галузі енергетики й їхнього потенціалу в плані вироблення політики.

29. Ядерна безпека та виведення з експлуатації Чорнобильської атомної електростанції є пріоритетними питаннями у стосунках між ЄС та Україною. ЄС підтримує розвиток незалежного органу ядерного регулювання в Україні та закликає Україну виконати своє зобов'язання виконати Меморандум про взаєморозуміння між країнами "Великої сімки" та Україною 1995 р. про закриття Чорнобильської АЕС. ЄС підтримує Україну шляхом надання коштів для заміни енергогенеруючих потужностей в Україні.

30. ЄС також є зацікавленим у посиленні співробітництва з Україною з таких питань, як захист від радіації, поводження з відходами, знезараження та демонтаж ядерних установок та досліді в галузі технології синтезу. Нещодавно підписані між Союзом та Україною угоди про співробітництво в царинах ядерної безпеки та термоядерного синтезу полегшать це співробітництво.

31. Окрім цього, ЄС закликає Україну вжити рішучих заходів у галузі захисту навколишнього середовища. Захист здоров'я населення від забруднення питної води, повітря та ґрунту, а також раціональне та відповідальне використання природних ресурсів і обмеження транскордонного забруднення повітря та води є пріоритетами в цій галузі.

III. Підтримка зміцнення співпраці між ЄС та Україною в контексті розширення ЄС

Після завершення процесу розширення, що триває, деякі майбутні країни-члени ЄС матимуть спільний зовнішній кордон з Україною. ЄС прагне зробити обопільно вигідний для Союзу та

України внесок у цей процес. У цьому зв'язку ЄС пропонує посилити співпрацю з Україною, приділяючи особливу увагу співпраці в галузі юстиції та внутрішніх справ. ЄС також підтримує участь України в регіональних, загальноєвропейських та світових структурах.

Європейський Союз міг би посилити співпрацю з Україною в таких галузях:

III.i. Підтримка інтеграції України в європейську та світову економіку

32. Союз підтримує Україну та закликає її подвоїти свої зусилля з виконання вимог до членства у Світовій організації торгівлі. Союз закликає Україну повною мірою скористатися з можливостей, котрі пропонує УПС, для заохочення двосторонньої торгівлі та інвестицій. Союз також вивчить обставини, які, разом із вступом до СОТ, могли б забезпечити створення в майбутньому зони вільної торгівлі між ЄС та Україною, як це передбачено УПС

33. Для створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату ЄС закликає Україну провести переговори та ратифікувати подальші двосторонні угоди про захист інвестицій з країнами-членами ЄС для заохочення прямих іноземних інвестицій. ЄС також закликає місцеві, регіональні та загальнонаціональні органи влади України скористатися з можливостей, що їх надає новий закон про державні концесії щодо залучення інвестицій у суспільну інфраструктуру та послуги,

III.ii. Співпраця в галузі юстиції та внутрішніх справ

34. ЄС та Україна мають спільну зацікавленість у розвитку співробітництва у боротьбі з нелегальною імміграцією та торгівлею людьми. ЄС та Україна поділяють зацікавленість у розвитку співробітництва в галузі безпеки кордонів та боротьби проти спільного лиха організованої злочинності, включаючи відмивання грошей, нелегальну торгівлю зброєю та наркотиками.

35. З огляду на процес розширення ЄС, що триває. Союз намагатиметься інтенсифікувати діалог з Україною з питань узгодження української візової політики з ЄС шляхом визначення візових вимог відповідно до норм ЄС та запровадження подорожніх документів, підробка яких є достатньою мірою неможливою

III.iii. Регіональне та транскордонне співробітництво з сусідніми країнами

36. ЄС підтримує розвиток та зміцнення ініціатив регіонального та транскордонного співробітництва за участю України та сусідніх їй країн. У цьому контексті ЄС надаватиме першорядного значення питанням прикордонного господарства.

37. Що стосується розвитку інфраструктурних мереж, зокрема в царинах транспорту, електрозв'язку, електроенергетики та трубопроводів, ЄС, через програму Тасіс, приділяє особливу увагу регіональним ініціативам, таким як ІНОГЕЙТ (міждержавний транзит нафти й газу в Європу) та ТРАСЕКА (транспортний коридор Європа-Кавказ-Центральна Азія), прагнучи до поліпшення економічного співробітництва в регіоні. ЄС збільшуватиме масштаби роботи в напрямі з'єднання українських транспортних систем (автомобільних та залізничних) із трансєвропейськими мережами, а також шукатиме взаємно задовільних шляхів вирішення транспортних питань. Таким чином виконуючи це, спеціальна увага приділятиметься поліпшенню координації з іншими донорами та міжнародними фінансовими інституціями, а також стимулюванню залучення приватного сектора, який буде вирішальним для успішності зусиль, що докладатимуться.

ІНСТРУМЕНТИ ТА ЗАСОБИ

Загальні положення

38. Ця Спільна стратегія має здійснюватися відповідно до застосовуваних положень договорів. Рада та Комісія, у відповідності зі статтями 3 та 13 Договору про Європейський Союз, мають забезпечувати єдність, послідовність та ефективність заходів Союзу з виконання цієї Спільної стратегії.

39. Європейський Союз зробить внесок у досягнення зазначених цілей цієї Спільної стратегії, належним чином застосовуючи всі відповідні інструменти та засоби, які наявні в Союзу, Співтовариства та країн-членів.

40. Відповідно до статей 18 та 26 Договору про Європейський Союз, Генеральний секретар Ради, Верховний представник зі Спільної політики з міжнародних питань та питань безпеки, в рамках своїх обов'язків за договорами, має сприяти Раді та головуючому в реалізації цієї Спільної стратегії, діючи відповідно до цілей та положень Спільної політики з міжнародних питань та

питань безпеки. Комісія має бути повністю єдиною відповідно до статей 18 та 27 Договору про Європейський Союз.

Рада, Комісія та країни-члени

41. Рада, Комісія та країни-члени:

– розглядають, відповідно до своєї компетенції та можливостей, поточні заходи, програми, інструменти та підходи для забезпечення їхньої відповідності цій Спільній стратегії на підставі основних цілей, викладених у частині II, з належним урахуванням конкретних ініціатив, зазначених у частині III;

– повністю й належним чином мають використовувати наявні інструменти та засоби, зокрема УПС, а також усі відповідні програми ЄС та країн-членів, та розробити й підтримувати задля цієї мети індикативний перелік ресурсів Союзу, Співтовариства та країн-членів, використання яких забезпечує виконання Спільної стратегії.

Узгодженість

42. Країни-члени мають докладати додаткових зусиль до узгодження своїх дій щодо України, в тому числі в регіональних та міжнародних організаціях, таких як Рада Європи, ООН, ОБСЄ, ОЕСР та міжнародні фінансові організації, включаючи узгодження зі Співтовариством, коли це є необхідним.

43. Слід також зміцнити координацію між країнами-членами та Комісією, в тому числі шляхом регулярних консультацій між їхніми представниками в Україні.

44. Рада, Комісія та країни-члени мають працювати над підвищенням ефективності співробітництва з регіональними та міжнародними організаціями і, разом із іншими країнами, котрі мають подібний підхід, намагатимуться досягти цілей Стратегії.

45. Європейський Союз, протягом процесу прийняття, започаткованого на засіданні Європейської Ради в Люксембурзі в грудні 1997 р., запросить країн-кандидатів об'єднатися в рамках цієї Спільної стратегії.

Реалізація та перегляд

46. Рада повинна:

- забезпечити те, щоб кожний новий головуючий представляв Раді, в рамках своєї загальної програми, пріоритети реалізації цієї Спільної стратегії на підставі основних цілей, викладених у частині II, з належним урахуванням конкретних ініціатив, зазначених у частині III;

- розглядав та оцінював дії Союзу за цією Стратегією та звітував перед Європейською Радою про хід досягнення її цілей щонайменше раз на рік;

- розглядав становище в Україні та стан співпраці з Україною з реалізації цієї Стратегії, в тому числі шляхом періодичних звітів від голів Місії, та оцінював їх у своєму звіті перед Європейською Радою;

- за необхідності подавав рекомендації щодо внесення змін до частин II та III цієї Стратегії до Європейської Ради.

47. Комісія робитиме внесок до вищезазначеної діяльності в межах своєї компетенції.

Співпраця з Україною

48. Європейський Союз та країни-члени тісно співпрацюватимуть з Україною з метою реалізації цієї Спільної стратегії, зокрема через УПС та її інституції.

Конкретні ініціативи

49. Європейський Союз має реалізовувати конкретні ініціативи, викладені в частині III цієї Спільної стратегії, які ґрунтуються на основних цілях, визначених у частині II. За необхідності ці ініціативи можуть бути змінені, причому вони не виключають можливих нових ініціатив протягом терміну дії цієї Спільної стратегії. Рада, Комісія та країни-члени мають, відповідно до своєї компетенції, підтримувати реалізацію цих конкретних ініціатив та працювати над нею.

ЧАСТИНА III

КОНКРЕТНІ ІНІЦІАТИВИ

Слід прагнути до здійснення таких конкретних ініціатив, які не виключають можливих нових ініціатив:

Зміцнення демократії, правопорядку та громадських інституцій в Україні

50. ЄС докладе зусиль на підтримку демократії, доброго управління, прав людини та правопорядку в Україні шляхом:

- підтримки зусиль України, спрямованих на виконання її міжнародних зобов'язань у галузі демократії та прав людини відповідно до Дублінських висновків, зокрема в тому, що

стосується скасування смертної кари, поширення належного управління та створення ефективної та прозорої правової системи, а також демократичних органів місцевого самоврядування, окрім іншого, у співробітництві з Радою Європи та ОБСЄ;

– налагодження регулярного діалогу між органами уповноважених з прав людини (омбудсменами) країн-членів ЄС та України з метою укріплення ролі цього органу в Україні;

– заохочення України до підписання, ратифікації та виконання відповідних міжнародних документів у галузі прав людини, зокрема другого Необов'язкового протоколу Конвенції Організації Об'єднаних Націй про громадянські та політичні права та шостого Додаткового протоколу Європейської конвенції про права людини та фундаментальні свободи, а також Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців;

– посилення співпраці між журналістами та відповідними органами, щоб зробити певний внесок у розвиток вільних засобів масової інформації. Комісія, у співробітництві з країнами-членами, дослідить можливості надання допомоги у трансляції програми, наприклад Євро Ньюс, по українському телебаченню. Робота розпочнеться до червня 2000 р.

Підтримка процесу економічних перетворень в Україні

51. ЄС допоможе Україні здійснювати процес економічного реформування шляхом посилення впливу консультацій з питань економічної політики, в тому числі й через діалог на високому рівні, в рамках УПС, задля підтримки розвитку сучасної, ліберальної ринкової економіки.

52. ЄС є готовим надавати технічну допомогу на підтримку процесу соціально-економічних реформ в Україні за тієї умови, що Україна вживе заходів, спрямованих на створення необхідних умов, які уможливають реформи. Союз вивчить можливість надання технічної допомоги Україні, маючи на меті:

– сприяння розвитку прозорої та стабільної правової, нормативної та інституційної бази в Україні, призначеної для підтримки зростання економічної діяльності, та внутрішніх і іноземних інвестицій. Комісія, у співробітництві з країнами-членами та іншими компетентними органами, складе звіт щодо цієї ініціативи до грудня 2000 р.;

– підтримку невпинного наближення українського законодавства до законодавства ЄС та його застосування, зокрема в таких галузях, як конкурентна політика, фінансові послуги,

стандартизація та сертифікація, фінансова політика, а також зайнятість і права інтелектуальної власності. Для цього Комісії пропонується внести відповідні пропозиції до червня 2000 р.;

– підтримку розвитку системи охорони здоров'я, зокрема поінформованості та освіти в галузі охорони здоров'я з метою обмеження поширення заразних хвороб. Комісія у співробітництві з країнами-членами та іншими компетентними органами складе звіт щодо цієї ініціативи до червня 2001 р.

53. Країни-члени розглянуть засоби допомоги Україні в:

– підтримці розвитку цілеспрямованої системи соціального забезпечення, зокрема систем соціальної допомоги та пенсійного забезпечення;

– підтримці соціального діалогу, дотриманні та виконанні Стандартів у галузі праці Міжнародної організації праці, зокрема семи основних Стандартів у галузі праці. Що стосується ратифікації та застосування законодавства у галузі зайнятості, особлива увага приділятиметься статевої рівності.

Співпраця зі зміцнення стабільності та безпеки в Європі

54. ЄС розгляне шляхи придання співпраці з Україною в галузі стабільності та безпеки в Європі більшої послідовності, гнучкості та змістовності, щоб зробити її більш оперативною та ефективною, в рамках існуючого політичного діалогу, заснованого відповідно до УПС, шляхом:

– вивчення можливостей організації на засіданнях Трійки за участю України в межах робочих груп зі спільної політики з міжнародних питань та питань безпеки регулярного діалогу на рівні експертів з роззброєння, нерозповсюдження, експорту звичайних озброєнь, маючи на меті організувати перші наради протягом 2000 р./ першого півріччя 2000 р. Діалог у межах цих груп буде спрямовано на організацію співробітництва між ЄС та Україною в таких царинах: нерозповсюдження зброї масового знищення, включаючи хімічну зброю та поширення стрілецької зброї та легких озброєнь, на основі спільних дій щодо стрілецької зброї (1999/34/РЕС);

– розгляду можливості інтенсифікації діалогу між ЄС та Україною задля підвищення рівня відповідальності й прозорості в переміщенні звичайних озброєнь, із використанням Кодексу поведінки ЄС у повному обсязі там, де це є необхідним;

– вивчення можливостей тіснішої співпраці в галузі запобігання конфліктам та дій в умовах кризових ситуацій, окрім

іншого, в рамках відповідних міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй та ОБСЄ, та в пошуку шляхів політичного розв'язання конфліктів в регіоні. Регулярні зустрічі між Україною та Трійкою Робочої групи ОБСЄ допоможуть досягти цього. Однією з цілей буде співпраця з Україною у виробленні спільних міжнародних політичних ініціатив у галузі запобігання конфліктам та дій в умовах кризових ситуацій щодо конкретних третіх країн та регіонів, зокрема в областях, суміжних з Україною.

55. ЄС уже з початку 2000 р. висуне такі конкретні ініціативи, що стосуються зміцнення безпеки та стабільності в Європі:

- розгляне можливість спрощення участі України у випадках залучення Західноєвропейського Союзу до виконання місій з боку ЄС у межах Петербурзьких завдань;

- розгляне засоби подання допомоги Україні у виконанні зобов'язань за Конвенцією про заборону використання, накопичення, виробництва та переміщення стрілецької зброї і протипіхотних мін та про їхнє знищення;

- розгляне засоби започаткування співпраці між ЄС та Україною в галузі боротьби з торгівлею стрілецькою зброєю, яка, через конкретну форму цього виду злочинності, є джерелом нестабільності для України та інших держав регіону. ЄС міг би, після визначення та аналізу ситуації й потреб регіону, виробити Спільні заходи в цій галузі, маючи на меті: 1) зміцнення контрольного потенціалу поліції та/або місцевих митних служб; 2) введення цього конкретного виду злочинності в обсяг навчальних курсів; 3) розвиток обміну інформацією між країнами-членами ЄС та Європолу з метою вдосконалення аналізу злочинності діяльності, пов'язаної зі стрілецькою зброєю.

Співпраця в галузі охорони навколишнього середовища, енергетики та ядерної безпеки

56. Співтовариство є готовим підтримати зусилля спеціальної Робочої групи, створеної для того, щоб підтримати органи влади України в їхніх зусиллях, спрямованих на реформування енергетичної галузі.

57. Підтримка Співтовариством Плану дій "Великої сімки" передбачає фінансування короткострокових удосконалень у галузі безпеки в Чорнобилі через Рахунок ядерної безпеки, що його веде Європейський банк реконструкції та розвитку, до закриття, виведення з експлуатації, усунення соціальних наслідків закриття, участь у Плані реалізації об'єкту "Укриття" та

фінансуванні замінюючих засобів відповідно до попередніх зобов'язань, які компенсують втрату Україною енергогенеруючих потужностей, за умови успішного виконання всіх діагностичних процедур, включаючи зайняття узгодженої позиції стосовно умов позики, а також формулювання угоди про надання позики й гарантійної угоди при умові, що Україна буде додержуватися своїх зобов'язань щодо реалізації Меморандуму про взаєморозуміння 1995 року.

58. ЄС намагатиметься підтримувати Україну в її зусиллях, спрямованих на послаблення шкідливого впливу екологічної ситуації в Україні на здоров'я населення, що особливо стосується якості питної води, очищення стічних вод, збору та захоронення відходів, а також забруднення повітря. ЄС підтримає інституційну реформу комунальних служб, відповідальних за екологічні послуги, та інші проекти технічної допомоги й інвестиції в охорону навколишнього середовища.

59. Наступна конференція "Навколишнє середовище для Європи" відбудеться у вересні 2002 р. в Києві й надасть можливість поліпшити поінформованість України з екологічних питань. Країни-члени та Комісія розглянуть можливість надання технічної допомоги/підтримки Міністерству охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки в підготовці та плануванні цієї конференції.

Підтримка інтеграції України в європейську та світову економіку

60. ЄС залишається готовим зберігати та, за необхідності, розширювати обсяги своєї підтримки зусиль України, спрямованих на виконання вимог до вступу до СОТ. Особливу увагу буде приділено усуненню перешкод торгівлі та інвестиціям в Україні, починаючи зі скасування заходів у галузі торгівлі, несумісних з УПС та вимогами СОТ.

61. ЄС вивчить обставини, які, поряд зі вступом до СОТ, дали б змогу заснувати в майбутньому зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, що передбачено статтею 4 УПС. Поточна робота зі складання спільного техніко-економічного обґрунтування зони вільної торгівлі надасть важливі дані для оцінки становища.

62. Комісія вивчить шляхи поглиблення діалогу з питань інвестицій з Україною в рамках Підкомітету з питань торгівлі та інвестицій і надасть Раді звіт до червня 2000 р.

Співпраця в галузі юстиції та внутрішніх справ

63. З огляду на процес розширення Союзу, що триває, та враховуючи те, що положення України, яка є важливою транзитною країною, створює канал перепливання через кордони значних обсягів нелегальної діяльності, ЄС та Україна мають особливу зацікавленість у посиленні співпраці в галузі юстиції та внутрішніх справ. ЄС пропонує зосередити свої зусилля, маючи на меті:

- оцінку обсягу нелегальної імміграції через Україну. Країни-члени разом із Комісією проведуть аналіз сильних і слабких сторін, можливостей та ризиків наявних механізмів боротьби з цими проблемами до кінця 2000 р.; там, де буде виявлено слабкі місця, ЄС розгляне можливість ужиття заходів до виправлення ситуації;

- поліпшення співробітництва щодо прийняття назад власних громадян, осіб без громадянства та громадян третіх країн, включаючи укладення угоди з прийняття назад;

- підтримку застосування в повному обсязі Женевської конвенції, включаючи право притулку та повагу принципів невинності;

- започаткування регулярного діалогу між судовими органами ЄС, країн-членів та України з цивільних та кримінальних справ, в тому числі шляхом заохочення України до підписання, ратифікації й застосування основних конвенцій, таких як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про транснаціональну організовану злочинність;

- надання Україні практичної допомоги у застосуванні її законодавства з відмивання грошей негайно після його ухвалення;

- організацію співпраці між правоохоронними органами країн-членів ЄС, Європолом та українськими правоохоронними органами.

64. У Києві буде створено неформальну мережу, до складу якої увійдуть посольства країн-членів ЄС, представники Комісії та відповідних міжнародних організацій, з метою поліпшення обміну інформацією та її аналізу в галузі юстиції та внутрішніх справ. Діалог у рамках УПС між країнами-членами, Комісією, включаючи контактних осіб у Києві та в компетентних українських органах влади, зробить можливим більш точний аналіз потреб України в цій галузі. Звіт буде подано Раді до кінця 2000 р.

Регіональне та транскордонне співробітництво з сусідніми країнами.

65. ЄС намагатиметься заохочувати розвиток та зміцнення ініціатив із регіонального та транскордонного співробітництва за участю України та сусідніх країн шляхом:

– цільового використання існуючих програм транскордонного співробітництва, регіональних і міждержавних програм. У цьому контексті особливу увагу буде присвячено питанням прикордонного господарства, включаючи технічну модернізацію лунктів перетину кордону на державному кордоні України з Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною;

– надання дедалі більшого значення розвитку Програм Тасіс, таких як ІНОГЕЙТ та ТРАСЕКА, які мають на меті подальший розвиток інфраструктури транспортних мереж для поліпшення економічного співробітництва в регіоні.

Співпраця в царині культури, програми партнерства та обміну

66.ЄС підтримуватиме встановлення тісніших зв'язків між громадськими організаціями, громадянським суспільством та неурядовими організаціями Союзу та України шляхом:

– підтримки освітніх програм та програм наукового обміну між школами, університетами та дослідними інститутами, із приділенням належної уваги Науково-технічному центру в Україні;

– підтримки програм партнерства між національними, регіональними та місцевими організаціями, а також професійними асоціаціями, профспілками, неурядовими організаціями та засобами масової інформації.

Комісія та країни-члени координуватимуть свої програми. Комісія вивчить можливість застосування програм Співтовариства для досягнення цієї мети (Тасіс, Темпус та Демокрасі). Також застосовуватимуться двосторонні інструменти країн-членів.

На підставі переліку наявних інструментів (він має бути складений Комісією у співпраці з Генеральним секретаріатом Ради) та ознайомчого візиту в Україну Комісія надасть Раді звіт до кінця червня 2000 р., а після того подаватиме пропозиції щодо відповідних заходів.

ЧАСТИНА IV

Термін чинності

67. Ця Спільна стратегія застосовується від дня її публікації протягом початкового чотирирічного терміну. Її може бути

продовжено, переглянуто та, за необхідності, змінено Європейською Радою на підставі рекомендації Ради.

Публікація

68. Ця Спільна стратегія має бути оприлюднена в Офіційному журналі.

Підготовлено в Гельсінкі
За Європейську Раду
Президент

ДЕКЛАРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ СТОСОВНО СПІЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ЩОДО УКРАЇНИ

Рада діє як кваліфікована більшість, коли приймає спільні дії, спільні положення чи інші рішення у межах пункту V Договору про Європейський Союз (Спільна політика з міжнародних питань та питань безпеки), на базі Спільної стратегії.

Акти, які приймаються за межами пункту V Договору про Європейський Союз, будуть прийматися відповідно до обумовлених процедур прийняття рішень, які забезпечують відповідні статті договорів, включаючи Договір про заснування Європейської Спільноти та пункту VI Договору про Європейський Союз.

(Політика і час 2000 № 3–4. С 15–26)

СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЗАТВЕРДЖЕНО Указом Президента України
від 11 червня 1998 року

Ця Стратегія визначає основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) – організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку.

Національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. В результаті очікуваного найближчими роками розширення ЄС – вступу до ЄС Польщі та Угорщини – Україна межуватиме з ЄС, що створить принципово нову геополітичну ситуацію. У зв'язку з цим є необхідним чітко та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору.

Стратегія інтеграції України до ЄС ґрунтується на:

– Конституції України (254к/96-ВР), що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;

– схвалених Верховною Радою України Основних напрямках зовнішньої політики України (3360-12) та Концепції (основах державної політики) національної безпеки України (3/97-ВР);

– Угоді про партнерство та співробітництво, підписаній між Україною і Європейським Союзом (УПС), яка визначає механізм взаємодії між Україною і ЄС.

Стратегія інтеграції України до ЄС визначає основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 року, протягом якого мають бути створені передумови, необхідні для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу має забезпечити входження держави до європейського політичного, економічного і правового простору і отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС, що є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі.

I. Основні напрями інтеграційного процесу

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах – членах ЄС.

Адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами і охоплює приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво. Важливим чинником реформування правової системи України слід вважати участь України у конвенціях Ради Європи, які встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти.

Етапами правової адаптації є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС.

2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС

Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах ГАТТ/СОТ, економічні тенденції в державах – членах ЄС щодо консолідованого єдиною грошовою одиницею Європейського Союзу, потенційна взаємовигідність вільної

торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною і ЄС.

Базовим документом, що визначає засади економічної інтеграції України до ЄС та засади розвитку торгівлі, є Угода про партнерство та співробітництво.

Розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Економічна інтеграція базується на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС і передбачає ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, сформування основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

3. Інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки

Безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення ЄС поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах.

Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для ЄС та його повноправних та асоційованих держав-членів. Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами, активно веде ЄС, має стати для України гарантією власної безпеки. Розширення співпраці між Україною та Західноєвропейським Союзом(ЗЄС) – основною структурою оборони та безпеки ЄС – є одним із основних чинників інтеграції України до ЄС.

Визнання Європейським Союзом важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки на третє тисячоліття може і повинно бути використаним як суттєвий важіль просування українських інтересів у відносинах з ЄС. Одночасно зміцнення безпеки України пов'язане із забезпеченням економічної безпеки та політичної стабільності у державі.

4. Політична консолідація та зміцнення демократії

Політична консолідація передбачає неухильне поглиблення політичного діалогу і поліпшення загальної атмосфери відносин

між Україною та ЄС (саміти, міністерські консультації, зустрічі на експертному рівні). Вона спрямована на:

- гарантування політичної стабільності як в Україні, так і на всьому Європейському континенті;
- забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй;
- зміцнення демократичних засад в українському суспільстві.

Політичну консолідацію у контексті стратегії України на європейську інтеграцію слід розглядати у двох площинах.

Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. З одного боку, вона включає всебічне входження України в європейський політичний, правовий, економічний, інформаційний, культурний простір. З іншого – ідентифікацію політики ЄС щодо України, відокремлення її від політики ЄС щодо Росії та підтримку державами Європи та світовим співтовариством стратегії інтеграції України до ЄС. У цьому контексті важливим є співробітництво з Європейською Комісією, Європарламентом та іншими загальноєвропейськими інституціями, а також поглиблення відносин з окремими державами – членами ЄС. Істотною складовою зовнішньополітичної консолідації слід вважати згоду ЄС на поступове залучення України до міжрегіональних ініціатив Союзу. Одним з реальних внесків на шляху до зближення політичних позицій України та ЄС було б досягнення згоди щодо спільної позиції в ООН з глобальних міжнародних питань.

Внутрішньополітична консолідація базується на виборі, зробленому українським суспільством на користь інтеграції до ЄС. Вона включає, насамперед, зміцнення демократії та верховенства права в державі. Європейська інтеграція сприятиме становленню громадянського суспільства в Україні і дальшому формуванню української політичної нації як повноправного члена сім'ї європейських націй. Важливим елементом внутрішньої консолідації є формування у суспільстві прихильності до ідеї набуття у майбутньому членства в ЄС як реальної можливості забезпечити гідне майбутнє для України та її громадян.

Політична консолідація не може відбуватися за рахунок односторонніх кроків. На період до набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС слід послідовно дотримуватися принципу паритетності, домагаючись від ЄС рівноцінних зустрічних кроків.

5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС

Адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС і поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення.

Даний напрям інтеграційного процесу має здійснюватися у рамках загальної програми реформ з активним залученням інституцій та програм ЄС та його держав-членів і першочерговим спрямуванням технічної допомоги ЄС саме на адаптацію соціальної політики. Важливе значення у цьому контексті матиме ратифікація і дальша імплементація Україною Європейської соціальної хартії, а також укладання угод з координації систем соціального забезпечення робітників, які мають українське громадянство і працюють на території держав – членів ЄС.

6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція

Поряд із згаданими напрямками європейської інтеграції, культурно-освітній та науково-технічний займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Здійснення даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проєктів, залучення українських вчених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

7. Регіональна інтеграція України

Практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці

регіональною інтеграцією та поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС. Ураховуючи важливу для ЄС тенденцію, висловлену в гаслі "ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів", даний напрям набуває особливого значення.

Основою регіональної інтеграції є УПС, Європейська Хартія місцевого самоврядування, інші відповідні правові акти Європейського Союзу та Ради Європи.

Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України та державами-членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених у цій Стратегії напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, зрештою, якнайширшого залучення громадян України.

8. Галузева співпраця

Галузева співпраця являє собою координацію і взаємодію між Україною та ЄС у конкретних галузях і сферах господарської діяльності. Пріоритет на найближчі роки у галузевій співпраці слід віддати сфері трансєвропейських транспортних, електроенергетичних та інформаційних мереж, співробітництву у галузі юстиції, запобіганню та боротьбі з організованою злочинністю і поширенням наркотиків, митній справі, науково-дослідницькій сфері, промисловій та сільськогосподарській кооперації тощо.

Правовою основою галузевої співпраці є УПС, відповідні нормативні акти сторін, угоди та протоколи, укладені між Україною і ЄС та державами-членами ЄС щодо співпраці і взаємодії як у цілому, так і у визначених галузях.

Доцільними є також розроблення та схвалення відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України програм розвитку відносин із ЄС, які б виходили із загальних положень Стратегії інтеграції і поступово (протягом 1,5 – 2 років) сформували цілісний пакет – Національну програму інтеграції.

Галузева співпраця передбачає, поряд з прийняттям галузевих програм співробітництва з ЄС, розроблення переліку підрозділів та посадових осіб у центральних органах виконавчої влади, місцевих органах влади, що відповідають за формування та реалізацію державної політики України щодо ЄС, встановлення прямих контактів між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України і відповідними

директоратами Європейської Комісії. У коротко- та середньостроковому контексті вирішальна відповідальність за узгодження галузевої співпраці покладається на Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом), а за їх реалізацію – на Українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) та Міністерство економіки України.

9. Співробітництво у галузі охорони довкілля

Охорона довкілля є визнаним пріоритетом державної політики і предметом підвищеної уваги громадськості в європейських державах, одним з головних напрямів діяльності ЄС і актуальною проблемою для України, зумовленою не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але й загальним станом довкілля в Україні.

Правовою основою співробітництва у галузі охорони довкілля є УПС, міжнародні договори та угоди щодо безпеки навколишнього природного середовища, сторонами яких є Україна та ЄС.

В результаті співробітництва в галузі охорони довкілля має привести до створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору.

II. Внутрішнє забезпечення інтеграційного процесу

Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органом законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування.

Керівництво стратегією інтеграції України до ЄС здійснює Президент України.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію Стратегії Інтеграції України до Європейського Союзу.

Міністерство закордонних справ України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у цій сфері.

Міністерство економіки України здійснює міжвідомчу координацію з питань міжгалузевого економічного та соціального співробітництва України з ЄС.

Інші міністерства та центральні органи виконавчої влади забезпечують реалізацію галузевого співробітництва України з ЄС, імплементацію Угоди про партнерство та співробітництво, здійснюють інші заходи у межах своєї компетенції та визначених Стратегією завдань з метою поглиблення інтеграції України до ЄС.

Стратегія інтеграції передбачає такі сфери внутрішнього забезпечення інтеграції України до ЄС.

1. Організаційне забезпечення

1. Затвердження Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України переліку центральних органів виконавчої влади, організацій, установ, посадових осіб, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції.

2. Регулярне проведення засідань української частини Ради з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) з метою забезпечення виконання завдань, визначених Стратегією інтеграції.

3. Забезпечення формування і здійснення галузевих та регіональних програм співробітництва з ЄС у тій частині, за яку несе відповідальність українська сторона.

4. Створення нових програм у системі освіти, стажування та підвищення кваліфікації працівників органів законодавчої, виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за напрямками європейської інтеграції України, запровадження спеціалізації з питань ЄС у рамках навчальних програм вузів.

5. Створення програми мовної підготовки державних службовців та фахівців, які забезпечують процес інтеграції, розроблення та здійснення комплексу заходів щодо розширення та підвищення якості вивчення мов ЄС у середніх та вищих навчальних закладах.

2. Фінансове забезпечення

1. Розроблення програми фінансування заходів з інтеграції України до ЄС відповідно до Стратегії інтеграції.

2. фінансування заходів, спрямованих на інтеграцію України до ЄС, за рахунок бюджетних коштів з широким залученням позабюджетних коштів, коштів приватних осіб та програм допомоги ЄС Україні.

3. Правове забезпечення

1. Забезпечення правової адаптації нормативно-правових актів, що приймають органи виконавчої влади, до вимог ЄС.

2. Перегляд навчальних програм правової освіти з метою їх адаптації до програм ЄС, вивчення правових засад діяльності установ ЄС, дослідження процесів у правовій галузі як у державах-членах, так і державах-кандидатах у члени ЄС.

4. Інформаційне забезпечення

1. Забезпечення проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії з метою сприяння інтеграції України до ЄС. Розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС.

2. Забезпечення доступу до європейських правових, бібліографічних та інших інформаційних баз даних.

3. Створення Національного центру (банку) даних стосовно ЄС.

Із створенням Національної програми інтеграційної стратегії щорічно розроблятиметься План дій по реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу.

Глава Адміністрації
Президента України
Є. КУШНАРЬОВ

(Політика і час. 2000. № 3–4. С.30–35)

СПІЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЄС ЩОДО УКРАЇНИ. РОБОЧИЙ ПЛАН ГОЛОВУЮЧОЇ

Європейська Рада ухвалила у грудні 1999 р. у Гельсінкі Спільну стратегію ЄС щодо України. Метою Стратегії є зміцнення стратегічного партнерства між Європейським Союзом та Україною.

Приймаючи Спільну стратегію, Європейська Рада вирішила, що кожна головуюча має готувати Робочий план з метою реалізації Стратегії. Робочий план, підготовлений головуючою Португалією, ґрунтується на головних цілях, визначених Спільною стратегією.

Угода про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та Європейським Союзом залишатиметься основою відносин між ними. Її реалізація і надалі залишатиметься однією з головних цілей Стратегії. Інституційні механізми УПС, а саме: саміт Україна-ЄС, Рада та Комітет з питань співробітництва Україна-ЄС та його підкомітети є основними каналами для спілкування з відповідними українськими органами влади. Метою португальського головування в межах Робочого плану є прийняття у співпраці з іншими державами-членами, Європейською Комісією та Україною ініціатив та їх втілення, де можливо:

1. Підтримка процесу демократичних та економічних перетворень в Україні

Зміцнення демократії, верховенства права та прав людини

— шляхом розгляду можливості організації зустрічі між Уповноваженим України з прав людини та деякими з його європейських колег. Метою цієї ініціативи є підвищення уваги до важливості цього інституту в Україні;

— шляхом підтримки через двостороннє співробітництво розвитку правових та інституційних рамок. Головуюча розглядає можливість направлення/прийняття місії експертів для обміну

інформацією та досвідом з тим, щоб переглянути проект Цивільного кодексу та Цивільно-процесуального кодексу;

– шляхом започаткування проекту Тасіс на підтримку "Українського центру з підготовки суддів" (Ukrainian Judicial Training Centre);

– шляхом вивчення можливостей започаткування за програмою Тасіс спільних проектів ЄС та ОБСЄ підтримки зусиль України щодо виконання її міжнародних зобов'язань у сфері демократії та прав людини. Комісії пропонується здійснити необхідні кроки;

– шляхом розширення співробітництва між журналістами та здійснення внеску у розвиток незалежних засобів масової інформації. Комісії пропонується організувати семінар для українських журналістів, час проведення якого міг би співпасти з проведенням засідання Ради з питань співробітництва. Комісії пропонується також з'ясувати можливості допомоги у трансляванні по українському телебаченню такої програми, як Євроноюз.

Підтримка процесу економічних перетворень в Україні

– шляхом заохочення прогресивного наближення законодавства України до законодавства ЄС та механізмів його застосування, зокрема у сферах політики конкуренції, фінансових послуг, стандартів та сертифікації, фіскальної політики, а також зайнятості та прав інтелектуальної власності. Комісії пропонується надати адекватні пропозиції до червня 2000 р., після обговорення цих питань у відповідних інституціях УПС;

– шляхом вивчення можливості підтримки в рамках підкомітету УПС з питань торгівлі та інвестицій у розвитку прозорих і стабільних правових, регуляторних та інституційних рамок в Україні.

II. Забезпечення стабільності та безпеки, відповіді на спільні виклики на Європейському континенті

Співробітництво з метою зміцнення стабільності та безпеки у Європі

– шляхом посилення політичного діалогу через запровадження нових зустрічей на експертному рівні у таких сферах, як "роззброєння", "нерозповсюдження" та "експорт звичайних озброєнь",

що було погоджено на засіданні Політичного комітету 13-14 січня у м. Есторіль;

– шляхом надання можливості одностороннього приєднання України до заяв ЄС, які робляться в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), як це було передбачено на згаданому вище засіданні Політичного комітету;

– шляхом розгляду засобів допомоги Україні у виконанні зобов'язань за Конвенцією про заборону застосування, накопичення, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення. Комісія здійснить оцінку можливого надання допомоги через програму TACIS;

– шляхом вивчення можливості організації зустрічі між Україною та Трійкою Робочої групи ОБСЄ.

Співробітництво у галузі навколишнього природного середовища, енергетики та ядерної безпеки

- шляхом продовження надання допомоги (у реалізації) Плану дій

"Великої сімки", а також наступних дій, де це буде доцільним, виконання Меморандуму про порозуміння "Великої сімки" щодо закриття Чорнобильське АЕС.

III. Підтримка зміцненого співробітництва між Україною та ЄС у контексті розширення ЄС

Підтримка інтеграції України до європейської та світової економіки

– шляхом подання допомоги за програмою Tacis на підтримку вступу України до СОТ;

– шляхом вивчення компетентними структурами УПС необхідних реформістських заходів, які (на додаток до приєднання до СОТ) дозволили б у майбутньому створити зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, як це передбачено статтею 4 УПС та у світлі техніко-економічного дослідження, яке Комісія нещодавно випустила. Це передбачає, зокрема, проведення реформ, спрямованих на розбудову функціонуючих ринкових інститутів та забезпечення верховенства права у сфері бізнесу (а саме: чіткі та стабільні правові рамки, зокрема щодо податкової системи, втілення чітко визначених та гарантованих прав власності, а також створення конкурентоспроможної системи через привати-

зацію і решти промислових підприємств та запровадження ефективної політики конкуренції);

– шляхом допомоги Україні у зміцненні її можливостей ефективно втілювати положення, які регулюють ділову активність, оскільки угода про вільну торгівлю розширить спектр зобов'язань України у таких сферах, як політика конкуренції, державна підтримка, урядові закупки, митні процедури та технічні стандарти, функціонування податкової системи, практика ефективної системи судочинства (судового вирішення справ), здатність ефективно керувати системою визначення країни походження товару;

– шляхом допомоги Україні у використанні існуючих торговельних можливостей з ЄС (а саме: розгляду можливостей допомоги у впровадженні на адміністративному рівні системи визначення країни походження товару, що вбачається основною причиною того, що схема торговельних преференцій, наданих ЄС Україні за Генеральною Системою Преференцій, повністю не використовується);

– шляхом вивчення у рамках відповідних структур УПС у сфері торгівлі та інвестицій шляхів поглиблення інвестиційного діалогу з Україною. Комісія має намір підготувати доповідь Раді ЄС до червня 2000 р.;

– шляхом продовження допомоги через програму Тасіс Європейській асоціації бізнесу (ЕАБ), нещодавно заснованій у Києві. ЕАБ прагне заохочувати діалог європейських ділових кіл, представлених в Україні, з українськими органами влади. Вона надає також інформацію про події, які впливають на ділову активність в Україні.

Співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ

– шляхом направлення в Україну у січні 2000 р. місії експертів, до складу якої входитимуть представники Європейської Комісії та трьох держав-членів ЄС, з метою підготовки аналізу SWOT ("переваги – недоліки – можливості – загрози") механізмів боротьби з нелегальною імміграцією. Місія має вивчити також проблему торгівлі людьми. Підкомітет УПС з митних питань, транскордонного співробітництва, "відмивання" грошей, наркотиків та нелегальної імміграції має підготувати спільну доповідь з цих проблем:

– шляхом проведення у січні 2000 р., з нагоди місії експертів ЄС у справах нелегальної імміграції та торгівлі людьми, першої зустрічі неформальної мережі посольств держав-членів ЄС

(представництв), Європейської Комісії та відповідних міжнародних організацій у Києві з питань юстиції та внутрішніх справ;

– шляхом започаткування техніко-економічного дослідження для підготовки проекту у сфері боротьби з "відмиванням" грошей в Україні (це техніко-економічне дослідження охоплює також Росію та Молдову);

– шляхом продовження контактів у рамках групи "СІРЕРІ" з огляду на визначення пріоритетних сфер співробітництва та можливе запровадження конкретних дій;

– шляхом здійснення у березні 2000 р. візиту в Україну місії головуючої на рівні високих посадових осіб з метою вивчення можливих заходів двостороннього співробітництва з консульських питань та питань боротьби з нелегальною імміграцією;

– шляхом розгляду можливого запрошення українським властям взяти участь у міжінституційній конференції з питань наркотичних речовин в Європі, яка відбудеться 22–23 лютого в Брюсселі.

Ресурси та заохочення співробітництва

Метою Спільної стратегії є підвищення рівня узгодженості, координації та взаємодоповнюваності політики ЄС стосовно України.

Що стосується координації у міжнародних організаціях, то Секретаріату Ради ЄС буде запропоновано спільно з Європейською Комісією вжити необхідних кроків з метою вивчення можливостей підвищення рівня координації.

Дипломатичним представництвам держав-членів ЄС та делегації Європейської Комісії у Києві буде запропоновано посилити їх взаємні консультації з тим, щоб розширити обмін інформацією, зміцнити координацію та відповідно звітувати.

(Політика і час. 2000. № 3–4)

УГОДИ МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄС

У відносинах між Україною і ЄС діють такі угоди:

– Угода між Європейськими Співтовариствами та Україною про торгівлю текстильними виробами (підписана 5.05.93);

– Угода між Урядом України і Комісією Європейських Співтовариств про заснування представництва Комісії Європейських Співтовариств України та про його привілеї та імунітети (підписана 17.09.93);

– Угода між Урядом України і Комісією Європейських Співтовариств про створення Контактної групи з вугілля та сталі (підписана 08.06.94);

– Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (підписана 14.06.94);

– Угода між Європейським Співтовариством з вугілля та сталі та Урядом України про торгівлю сталеливарними виробами (підписана 15.07.97);

– Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії в галузі керованого термоядерного синтезу (підписана 23.07.99);

– Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії в галузі ядерної безпеки (підписана 23.07.99).

УКРАЇНА-ЄС

Хронологія двосторонніх відносин

- 1991**
2 грудня Декларація ЄС щодо України. Відзначено демократичний характер Всеукраїнського референдуму.
Заклик до України підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог, спрямований на забезпечення виконання всіх колишніх зобов'язань СРСР.
- 1992**
11 лютого Протокол згоди між ЄС і новими незалежними державами про реалізацію програм технічної допомоги.
6 квітня Директива КЄС до Ради Міністрів ЄС про започаткування переговорів щодо укладення угод про співробітництво з Білоруссю, Казахстаном, Росією, Україною.
14 вересня Зустріч Президента України Л.Кравчука з Президентом Комісії Європейських Співтовариств Ж.Делором.
Перша зустріч Україна-ЄС на найвищому рівні.
- 1993**
23-24 березня, 8-9 липня, 25-26 листопада, 5 травня Переговори щодо Угоди про партнерство і співробітництво, між Україною та ЄС.
Підписано Угоду між Європейськими Співтовариствами та Україною про торгівлю текстильними виробами.
жовтень Відкриття представництва Комісії Європейських Співтовариств в Україні.
- 1994**
9-11 березня Візит Трійки ЄС до Києва. Зустрічі з Президентом України і Головою ВР України.
Перше засідання Україна – Трійка ЄС на рівні Міністрів закордонних справ. Надалі такі засідання відбувались регулярно двічі на рік.

- 14 червня Підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.
- 31 жовтня Спеціальна резолюція Ради Міністрів ЄС щодо України.
- 10 листопада Верховна Рада України ратифікувала Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.
- 28 листопада Рішення Ради Міністрів ЄС про спільну позицію щодо України.
- 1995**
- 24 березня Перше засідання Спільного комітету Україна-ЄС. Розглянуто питання міжгалузевої співпраці України з Європейським Союзом.
- 1 червня Зустріч Президента України Л.Кучми з Президентом Європейської Комісії Ж.Сантером. Підписання Тимчасової угоди про торгівлю та питання, пов'язані з торгівлею між Україною та ЄС.
- липень Створено Представництво України при Європейських Співтовариствах.
- 1996**
- 6-7 травня Засідання Спільного комітету Україна-ЄС. **Обговорено стан ратифікації УПС, питання надання Україні статусу країни з перехідною економікою.**
- червень Європейський Союз визнав за Україною статус країни з перехідною економікою.
- 12-13 вересня Візит члена Європейської Комісії Х. Ван ден Брука до Києва. Підписання індикативної програми Тасіс для України на 1996–1999 роки та Фінансового протоколу про спільний план до ЄС/“Великої сімки” стосовно реструктуризації української енергетичної галузі.
- 6 грудня Прийняття Радою Міністрів ЄС Плану дій щодо України.
Висловлено готовність розвивати і посилювати політичні й економічні відносини з Україною.
- 1997**
- 5 лютого У ході засідання Україна-Трійка ЄС на рівні Міністрів закордонних справ обговорено шляхи імплементації Плану дій, можливість відкриття у Києві центру документації ЄС.
- 17-18 квітня Засідання Спільного комітету Україна-ЄС.

Обговорено проблеми торговельно-економічного співробітництва.

- 15 липня Підписано Угоду між Європейським Співтовариством по вугіллю та сталі та Урядом України про торгівлю сталеливарними виробами.
- 5 вересня Перший саміт Україна-ЄС (Київ).
Підтвердив європейський вибір України. Обговорено наявні проблеми в договірно-правовій сфері, розглянуто шляхи економічного співробітництва.
- 1 грудня Одностороннє введення Україною безвізового режиму для власників дипломатичних паспортів країн-членів ЄС.
- 1998**
- 24 лютого Створено Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС.
- 1 березня Набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.
- 8-9 червня Перше засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС.
Україна офіційно заявила про прагнення набути статусу асоційованого членства в ЄС.
Схвалено Правила процедури Ради співробітництва, прийнято Спільну робочу програму з імплементації УПС на 1998–1999 роки.
- 11 червня Указом Президента України № 615 затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС.
- 12 червня Постанова Кабінету Міністрів України № 852 про запровадження механізму адаптації законодавства України до ЄС.
- 26 липня На виконання Указу Президента України "Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади" створено Центр перекладів актів Європейського права.
- серпень-вересень Місія Спеціального представника уряду України по столицях країн-членів ЄС.
- 16 жовтня **Другий саміт Україна-ЄС (Відень).** Обговорено подальші можливості співробітництва в галузі зовнішньої політики та політики безпеки. Стан відносин Україна-ЄС охарактеризовано як "стратегічне та унікальне партнерство".

5 листопада	<p>Перше засідання Комітету з питань співробітництва.</p> <p>Засновано шість підкомітетів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - з питань торгівлі та інвестицій; - з фінансових, економічних питань та статистики; - з енергетики, ядерних питань та навколишнього середовища; - з митного, прикордонного співробітництва, боротьби з "відмиванням" грошей і наркобізнесом; - з транспорту, телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; - з вугілля, сталі, гірничої промисловості та сировинних матеріалів.
11-12 грудня	<p>Віденський саміт ЄС.</p> <p>Прийнято рішення про розробку Спільної стратегії ЄС щодо України.</p>
грудень	<p>Розпочав роботу Парламентський комітет з питань співробітництва Україна-ЄС.</p>
1999	
26-27 квітня	<p>Друге засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС.</p> <p>Розглянуто економічні аспекти двосторонніх відносин. Відзначено успішність реалізації Спільної робочої програми з імплементації УПС.</p>
3-4 червня	<p>Кельнський саміт ЄС.</p> <p>ЄС визнав досягнення якісно нового рівня у стосунках з Україною.</p>
23 липня	<p>Третій саміт Україна-ЄС (Київ). ЄС визнав успіхи курсу України на інтеграцію до ЄС.</p> <p>ЄС підтвердив намір сприяти вступу України до СОТ. Початок роботи щодо запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.</p>
16 серпня	<p>Постановою Кабінету Міністрів України №1496 затверджено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС.</p>
23 вересня	<p>У ході засідання Україна-Трійка ЄС на рівні Міністрів закордонних справ ЄС відзначив важливість проєвропейського вибору України, наголосив на повазі до європейського курсу України і</p>

- ознайомив з основними положеннями Спільної стратегії ЄС щодо України.
- 6 грудня Зустріч Президента України Л.Кучми з Президентом Європейської Комісії Р.Проді
- 10 грудня Ухвалення Спільної стратегії ЄС щодо України на Гельсінському саміті ЄС.
- 2000**
- 25 січня У ході засідання Україна-Трійка ЄС на рівні Міністрів закордонних справ головуючою в ЄС Португалією українській стороні передано Робочий план реалізації Спільної стратегії ЄС щодо України.
- 23 травня Третє засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС.

ЗМІСТ

Вступ	3
Організація Об'єднаних націй (С Мовчан)	5
1 Співвідношення ООН Основні принципи її діяльності	5
2 Функції і повноваження основних органів ООН	9
3 Діяльність ООН в роки "холодної війни" досягнення і прорахунки	15
4 ООН і Україна після проголошення незалежності	27
5 ООН на порозі XXI ст проблеми реформ	31
Україна в геополітичному вимірі: історичні орієнтири і сучасність (Я Малик, А Чемерис)	37
1 Українська політична думка про спрямованість міжнародної політики української держави та європейську ідею	37
2 Україна між Сходом і Заходом	43
Європейська інтеграція	55
1 Післявоєнна інтеграція в Європі Рада Європи (Я Малик)	55
2 Європейський Союз (ЄС) (Я Малик С Гелей)	59
Історія створення співтовариства	59
Інститути європейського співтовариства	67
Європейський парламент	72
Рада (Рада міністрів)	64
Європейська Рада	76
Європейська Комісія	77
Європейський Суд	78
Палата Аудиторів	78
Діяльність Європейського Союзу	79
Європейський Союз і Україна	82
3 Західноєвропейський Союз (Я Малик, М Мальський)	86
Історія створення та розвитку	86
Організаційна структура	90
Роль ЗЄС в сучасних умовах	97
ЗЄС і Україна	102
4 Організація з безпеки та співробітництва в Європі (Я Малик, О Красівський)	105
Інституціоналізація ОБСЄ	105
Діалог з питань безпеки, контроль над озброєнням, роззброєння та заходи зміцнення довіри й безпеки	107
Взаємодія Альянсу з ОБСЄ	110

Організація Північноатлантичного договору: зміст і характер діяльності (М Мальський, Ю Мороз)	115
1 Утворення та розвиток Альянсу	115
2 Принципи, механізми діяльності та організаційна структура НАТО	124
3 Трансформація НАТО в умовах формування нового середовища безпеки	128
4 Північноатлантичний Альянс на зламу ХХ–ХХІ ст Нова стратегічна концепція	136
5 Слівпраця України і НАТО	143
Україна і міжнародні економічні організації (Д Олесневич, П Кузик)	149
1 Україна та Міжнародний валютний фонд	149
2 Україна та Світовий банк	155
3 Україна та Європейський банк реконструкції і розвитку	162
Україна в СНД (Б Вол)	174
1 Передумови виникнення СНД	174
2 Створення СНД та її завдання	176
3 Вироблення організаційних основ співдружності	178
4 Ставлення України до СНД	181
5 Проблема кордонів в СНД	186
6 Проблема боргів і активів колишнього СРСР	186
7 Участь України в структурах СНД	188
8 Шляхи реформування СНД	192
9 Двосторонні відносини України з країнами СНД	195
10 Перспективи подальшої участі України в СНД	212
Багатовекторність зовнішньої політики України (В Трофимович, Л Трофимович)	216
1 Центральна Європа та країни Балті у зовнішній політиці України	216
Українсько-польські відносини	216
Українсько-словацькі й українсько-чеські відносини	226
Українсько-угорські відносини	228
Україна та Білорусь	230
Українсько-румунські відносини	233
Центральноєвропейська ініціатива і ставлення до неї України	243
Україна в Чорноморському регіоні	246
Формування системи ЧЕС	248
Україна і Балкани	252
Кавказький регіон Формування системи ГУУАМ	253

Документи і матеріали (уклав Я.Малик)	257
Статут Організації Об'єднаних Націй	258
Загальна декларація прав людини	290
Північноатлантичний договір	296
Угода про створення Співдружності Незалежних Держав	300
З приводу укладення Україною угоди про Співдружність Незалежних Держав. Заява Верховної Ради України, 20 грудня 1991 р.	304
Про Заяву керівників Верховних Рад (парламентів) держав – учасниць СНД. Постанова Президії Верховної Ради України, 13 березня 1992 р.	306
Про основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України, 2 липня 1993 р.	308
Положення про Місію України при НАТО	325
Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року	330
Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України	361
Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу	380
Спільна стратегія ЄС щодо України. Робочий план головуючої	389
Угоди між Україною і ЄС	394
Україна – ЄС. Хронологія двосторонніх відносин	395

Навчальне видання

Ярослав Малик, Маркіян Мальський, Степан Гелей,
Орест Красівський, Володимир Трофимович,
Борис Вол, Степан Мовчан, Юрій Мороз,
Даниїла Олесневич, Анатолій Чемерис,
Петро Кузик, Лідія Трофимович

**СВІТОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ**

Навчальний посібник

Редактор – *Діана Карпин*
Комп'ютерна верстка *Людмили Шпанер*

Підл. до друку 22. 12.00. Формат 60x84 1/16.
Папір друк. Різогр. друк. Умовн. друк. арк. 25,1.
Тираж 450 прим. Зам. 4^м

Видавничий центр
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, Львів, вул. Доросшенка, 41